

СЛОВО ДО ЧИТАЧА

У третій і останній книзі серії «На перетині епох» мені коштує розкрити деякі нюанси і досі ситуації, описані в зомбі-романі каппадокійця Евангеліа. Тут знаму гіє Ефії, але його роль зводиться до навіяння думки про основи філософії, які сподіює він сам.

Як і в попередній книзі, мій серві продовжує боротьбу зі впливом римської культури на орієнтальний світ. Але тут він уже гіє, як філософ, а не як воїн.

Саме філософська доктрина, ні, не розроблена, а використана ним з давньосередньовічного відрива, дозволяє Ефіїсу досягти своєї мети – ослабити римлян.

Це ослаблення з'являється у прийнятті християнства, як осередної релігій істерії, але як білуу це виглядає, не сказав, читайте самі.

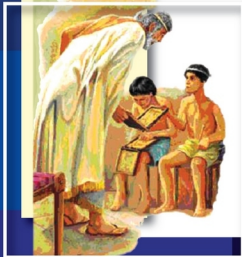
Вам, Ігор Пістунув

P.S. Як і раніше, вибагаюся за помери, кога вам, читачу це буде любов, набридло. Але прочитайте книжку! 😊

P.P.S. Чи буде досить вибагень, бо це остання книжка цієї серії?

Ігор Пістунув

НА ПЕРЕТУНІ ЕПОХ
ТАЄМНИЙ УЧИТЕЛЬ

Ігор Пістунув

НА ПЕРЕТУНІ ЕПОХ

III

III

ТАЄМНИЙ УЧИТЕЛЬ

Ігор Пістунов

На перетині епох

Роман
у трьох томах

Том 3

ТАЄМНИЙ УЧИТЕЛЬ

Дніпропетровськ
«Герда»
2014

УДК 82-31(477)
ББК 84(4Укр)-44
ПЗ4

Пістунов І.М.

ПЗ4 На перетині епох : роман : у 3-х т., Т. 3. Таємний учитель / І.М. Пістунов. – Дніпропетровськ : Герда, 2014. – 332 с.
ISBN 978-617-7097-12-8
ISBN 978-617-7097-15-9 (Т. 3)

У третій книзі серії «На перетині епох» автор продовжує наполягати на непересічному впливі на сучасну цивілізацію давньогрецької науки і культури. Головним героєм залишається син мудреця Філогноса – Ефіїс, чий складний життєвий шлях знову приводить його в Александрію Єгипетську. Події розгортаються в Єгипті та Юдеї, Галілеї, Греції.

Тут розкривається тайна перебування Ісуса Христа у віці 5-12 та 14-30 років, причини написання Євангелія грецькою мовою, а не гебрайською – мовою місцевих жителів або латиною – мовою колонізаторів. Визначається спосіб розп'яття Ісуса і причини його швидкої смерті, подається опис таємничої особи, що зняла Ісуса з хреста.

Книга, як і дві попередні, має пригодницький характер, читається легко, захоплює з першої сторінки.

УДК 82-31(477)
ББК 84(4Укр)-44

Ваші відгуки та пропозиції направляйте на адресу
pistunovi@gmail.com

ISBN 978-617-7097-12-8
ISBN 978-617-7097-15-9 (Т. 3)

© І.М. Пістунов, 2014

Частина перша. ПОВЕРНЕННЯ

По Середземному морю плив невеличкий корабель під іменем «Артеміда». Його вітрила мали незвичний сірий колір та й формою більше нагадували вітрила барок на Нилі. Вітрила зустрічних кораблів були просякнуті у смолі, щоб запобігти гниттю, і здалеку видавалися чорними хмарками, а цей кораблик своїми вітрилами уособлював смуток, що панував на його борту. Власне, це був навіть не корабель, а великий човен. Люди на ньому теж були у сірому вбранні, і всі речі, що їх було навалено на палубі теж були вкриті сірим нальотом.

На далекому обрії, звідкіля й прямував той кораблик, купчилася чорна хмара, яку раз по разу перерізували жовтувато-червоні батоги блискавок.

– То я правлю до Александрії? – перепитав латиною керманіч у чоловіка, що сидів під щоглою, обхопивши голову руками, не зважаючи на величне видовище позаду.

– Так, – глухим голосом озвався той, не підіймаючи голови, густо порослої довгим волоссям, вусами то бородою. – Нам більше нікуди діватися.

– Ну чому, Ефіїсе, тобто Сапієнтісе? – обережно заперечив інший подорожній, що сидів поруч, – з нашими грошима, – тут він торкнувся лівою рукою, на якій було тільки два пальці, свого одягу і за цим рухом почулося глухий брязкіт металу, – з такими грошима ми можемо оселитися будь-де. Втративши домівку у Геркуланумі, ми знайдемо нову будь-де в Ойкумені.

– Розвеселися, пане, – підтримав ламаною грецькою мовою інший чоловік у нашійнику раба, – виверження Везувію ми уникли, чого ж горювати?

– Борислав правий! – озвалася чорноволоса жінка, теж рабиня, якщо зважати на нашійник, якого було видно через нещільно прикрите одягом горло. – Гіппократ вчив, що горе зменшує життєві сили, а тобі ж, пане, вони потрібні, щоби упорядкувати своє майно, що залишилося після нашої втечі, подбати про нас, твоїх рабів, захистити цей корабель у разі нападу піратів.

Пасма сивого волосся, що закривали чоло й очі Ефіїса, ворухнулися і серед них блиснув погляд його очей. Потім він знову опустив голову, нічого не промовивши.

– Ім сірті! – знову лагідно озвалася жінка, – серце моє, не лякай нас, стань знову таким, як ти був: сильним, розумним, лагідним до своїх і грізним для ворогів!

– Як ти сказала? – підняв голову Ефіїс, розправивши свої сиві кучері. – Якою це мовою?

– Це моєю рідною вірменською мовою означає «Серце моє». Так у нас звертаються тільки до рідних.

– Отже ти маєш мене за рідню?

– Так. Тебе це ображає, пане?

– Мене це..., – тут він завагався, але продовжив, – мене це розчулює. Справді, – додав Ефіїс, помітивши здивування на обличчях своїх співрозмовників, – вперше за роки, що я живу без батьків, яких забили римляни, що їх вела Клеопатра, під час переслідування Птолемея XIII, так от, вперше я відчув себе у родинному колі. Дякую тобі, Авенар і тобі Оливьє, і тобі Бориславе.

– Наш пан розвеселився! – вигукнув стерновий. – Агов, сини мої, Велоксе, Гаррулісе, – звернувся він до двох підлітків, які до цього тихенько сиділи поруч з іще однією жінкою, що чатувала над вогнищем, розведеним на великому металевому листі. – Розвеселить пана Сапієнтіса іще дужче, покажіть ваші витівки.

Ті миттю схопилися, бо як видно, їх молодим душам не до вподоби був сум. Велокс, старший із них, бо на верхній губі у нього уже пробивалися вуса, з комічною поважністю ступив наперед і сказав, помітно копіюючи виступи глашатаїв на аренах цирку:

– Шановні сенатори та громадяни. Зараз ви побачите битву гладіаторів із дикими звірами!

Він начепив на голову старий казан, не зважаючи на вигуки своєї матері, що варила їжу на вогнищі, ухопив тріску, якою вона поправляла дрова у багатті, і виголосив:

– Пускайте левів!

Тоді Гарруліс, який встиг нарядитися у якесь ганчір'я замість гриви та хвоста, став на карачки і гиркаючи пішов на Велокса. Той спробував штрикнути його тріскою, Гарруліс ухилився. Почалася весела біганина по палубі. Хлопчаки падали, качалися, борюкалися з такими завзятими вигуками, що усі почали всміхатися. Усі, окрім Ефіїса, якому початок вистави нагадав жахливі дні перебування у гладіаторській школі.

– А тепер, витівки африканських мавп, – вигукнув Гарруліс, першим помітивши невдачу першої вистави. Він присів навпочіпки і почав удавати, що визбирує із себе воші, чухав голову та під пахвами, але при спробі почухати ногою за вухом, упав навznak, смішно запищавши. Тут уже усміхнувся й Ефіїс.

Заохочений своїм успіхом, Гарруліс поліз на щоглу, продовжуючи пищати, але раптом завмер, втупившись своїм гострим зором у обрій.

– Корабель за дві ліги, прямує до нас! – вигукнув він.

– Спаси нас Юпітере від піратів, – негайно відгукнувся стерновий Марко Наута. – Сицилія ж недалеко! Тікаймо!

– Зачекай, – піднявся зі свого місця Ефіїс, уважно поглянувши на обрій, на корабель, що наближався та їх положення відносно вітру. – Ти забув, що маєш трикутні вітрила, а у того корабля – прямі!

Оливья, тобто, Пробусе, піди до весел, що закріплені на носі і за моєю командою спустиш їх у воду та будеш міцно тримати. А я проведу переговори із тими цікавими моряками. Так, а ти Марку, як тільки я скажу, повернеш корабель під гострим кутом до вітру.

– Для чого це тобі? – спитав Оливья уже стоячи біля носових весел, якими був обладнаний цей незвичайний корабель. – Ти хочеш битви?

– Ні. Я ж дав клятву перед Артемідою, що більше не проллю крові.

– А як вони перескочать на наш корабель?

– Не хвилюйся, нам нічого не загрожує. Я хочу пересвідчитися у правдивості моєї здогадки.

– Про що?

– Носова фігура того корабля мені нагадує... – тут він замовк, пильна вдивляючись на корабель, що стрімко наближався. – А-а-а, я був правий – це таки корабель Капуто Каніса. Цікаво, чи він сам на ньому є?

– Скоро дізнаєшся, – похмуро відповів Оливья, з якого миттю злетіла веселість, після хлоп'ячої вистави. – Невже після стількох поневірянь, що ти їх зазнав, твоя цікавість ще не наситилася?

– Марку, починай тікати, – замість відповіді розпорядився Ефїїс. – Повертай у тому ж напрямку, що й вони, але не давай їм можливості застити вітер. Весь час підвертай лівіше, але нехай наблизяться.

Він піднявся на самий вершечок корми і випростався, держачись однією рукою за ванти, що підтримували щоглу, і спостерігаючи за піратським кораблем.

– Чого вам треба, – крикнув Ефїїс, намагаючись подолати плюскіт хвиль.

На ніс корабля-переслідувача піднявся чоловік і повідомив:

– Віддайте своє золото та срібло і ви залишитеся живими!

– Ми знаходимося під захистом імені Сано Сапієнтіса!

– Сапієнтіс! – почувся крик, і з-за спини пірата вискочив вже підтоптаний чоловік, в якому Ефїїс легко упізнав ватажка сицилійських піратів. – Бодай би йому вже в Аїді призначили найлютішу кару! Ти його знаєш!?

– Це я, – спокійно повідомив Ефїїс, втішаючись люттю пірата.

– Як ти? Той був чорнявий, молодий, чисто виголений, а ти весь сивий. Він же загинув? – аж охрип Капуто Каніс. – Чи таки це ти?! Я ж тебе обдурив, коли ти хотів свою армію переправити на Сицилію?!

– Мене обдурити можна, а перемогти – ні! А чого ти такий лютий на мене!

– Бо мого небожа таки згноїли у александрійській в'язниці, куди ти його відвіз. А обіцяв, що з ним усе буде гаразд! Тому смерть твоя неминуча!

– Зачекай, я про це нічого не знав. А ті охоронці порту, куди я його віддав, обіцяли, що з ним нічого не станеться!

– Мене це не обходить! Ти винний у його смерті!

– Гаразд, може я й винний, але мої супутники не винні. Невже ти хочеш забрати і їхнє життя?

– Вони були з тобою!

– Не було! Тоді я був один!

– А твій помічник з одрубаними пальцями?! Де він?!

– Його тут немає! Давай припинимо суперечку і віддамося на волю богів, згоден?

– Що ти пропонуєш?

– Я стою на виду. Накладіть стріли на ваші луки та стріляйте по мені. Якщо після трьох пострілів я залишуся живим, значить боги не бачать моєї провини!

– Ні! Я хочу особисто тебе вбити!

– Тобі нічого не залишається, як погодитися, бо наздогнати нас ти не зможеш!

– Зможу! – проверещав щосили піратський ватажок, але як видно, не всі його підлеглі поділяли таку думку, бо в Ефіїса полетіли стріли.

– Пане, дозвольте повернути! – благально вигукнув керманіч «Артеміди». – Тебе ж застрелять!!!

– Якщо застрелять, негайно відвертай, а поки почекаємо, чи всю волю Артеміди я виконав, чи може іще не всі справи я поробив на цьому світі.

Стріли продовжували летіти, застрягаючи у бортах, падаючи у воду, протикаючи вітрила, та жодна з них не зачепила Ефіїса.

– Повертай! – скомандував Ефіїс стерновому, коли стріли перестали вражати його корабель. – Олив'є, носові весла у воду!

Завдяки незвичайному для Середземного моря обладнанню «Артеміда» за мить виконала цей маневр. На якусь хвилю, йдучи у протилежному напрямку, її борти наблизилися до піратських бортів. Оськаженілий від невдачі Капуто Каніс ухопив списа і швиргонув у Ефіїса, але той легко перехопив зброю, навіть не втративши рівноваги.

– Дякую за подарунок! – крикнув він. – Це буде хорошою парою до мого меча!

Поступово відстань між кораблями збільшилася. Згодом ворожий вітрильник потонув у передвечірній імлі.

– Вони здогадаються, що ми йшли до Єгипту, – мовив Марко Наута, трохи оговтавшись від очікування смерті, на яку їх наражав хазяїн корабля.

– А може і ні, – відгукнувся Ефіїс, який ще й досі вертів у руках піратського списа. – А може ми прямували до Лівану чи Юдеї? Або до

Азії. Та й у нас надалі буде перевага у маневрах. Аби тільки вітер не стихав, бо на веслах нас легко наздоженуть.

– Ну ти й відчайдуха, – почав потроху заспокоюватися стерновий. – Ти всі свої справи ведеш таким чином?

– Ні, не таким, – замість Ефіїса відповів Оливья. – Те що ти бачив, просто розвага у порівнянні зі справді ризикованими діями цього пана. Все ніяк не може пробачити смерті своїх батьків.

– Хто ж їх забив?

– Римляни.

– А ми теж римляни, то він і на нас сердиться? – підхопилася куховарка.

– Жінко, не втручайся у чоловічу розмову! – grimнув Марко.

– Облиш це, – нарешті озвався Ефіїс, – у мене жінки мають теж право голосу. Не турбуйся, Меєк, – повернувся він до дружини стернового, – ви мені не вороги. Ви моя сім'я, бо іншої у мене немає. І якби я не був упевнений у своїх діях, нізащо б не наразив вас на небезпеку.

– Отож, ті імена, якими ви із паном Пробусом називаєте одне одного – ваші справжні? – почулося несміливе запитання Велокса.

– Так, але не варто комусь про це розповідати, бо цим ви в Александрії можете наразити на небезпеку не тільки нас, але і себе. І ось іще що. Бориславе, тобі там треба називатися інакше. Давай ти будеш Бореєм?

– Це так греки називають якийсь вітер? – озвався той.

– Північний. Ти ж прибув сюди з півночі. Все одно греки перекрутять твоє ім'я. Мій добрий друг, з яким я тебе познайомлю, теж скіф на ім'я Первак, але його кличуть Єрмантом, і він уже звик на нього відкукуватися.

– Гаразд, але для чого це? Кому цікаве ім'я раба римського пана, що втік від виверження Везувія?

– Це ще одне, про що я хотів вас із Авенар повідомити. Я вас відпускаю на волю. Зніміть нашійники і викиньте їх за борт. Віднині ви вільні. Можете побратися, я ж бачив, як ви потискаєте одне одному руки і завжди сідаєте разом.

– А на що я утримуватиму сім'ю? Краще вже залишуся рабом!

– По-перше, я вам дам грошей на купівлю будинку, по-друге, влаштую в охорону міста. Будеш робити те, що й робив у Афінах до рабства.

– Дякую пане, – підійшла Авенар і хотіла поцілувати Ефіїсу руку, але той її висмикнув, додавши: «Звикай до вільного життя і поведься як матрона».

– Марку, – звернувся Ефіїс до керманіча, – ти й надалі зможеш вільно володіти «Артемідією», а коли ти і твоя сім'я захочете відпочити на суходолі, приходьте до мого нового дому в Александрії і живіть, скільки захочете. Харчі теж будуть моїми.

– Я волів би повернутися до Італії... – не рішуче мовив стерновий, не відпускаючи весла, – там у мене відомі замовники на перевозку товарів, а у Єгипті я нікого не знаю.

– Від цього я хочу тебе застерегти. Краще там уже не з'являтися. Бо твій човен тепер добре відомий піратам, а влада міст, сусідніх з Помпеєю та Геркуланумом може почати розшуки сімей, що вижили після виверження.

– Так це ж добре! Може ще й допомогу нададуть!

– Або почнуть переслідувати, чому це всі втратили майно, а ми – ні! З римською юриспруденцією краще не боротися.

– Але ж ти колись перемагав у суді?

– То була наперед підготовлена боротьба. Я мав докази і свідків.

Настала ніч, і вітер ущух. Вітрила обвисли. Ефіїс узявся чергувати, очікуючи ранку, а Марка заставив відпочити. Після опівночі насунули хмари, піднявся Евр – західний вітер – який не спинявся аж допоки на обрії не заблищав вогонь александрійського маяка.

– Невже це буде наше

Останнє пристанище?

Так задумливо промовив Ефіїс, стоячи на носі з Оливьєю та оглядаючи виднокруг.

– Як боги вирішать, – відгукнувся його вірний товариш і запитав, – як ти тепер будеш мститися Риму, коли поклявся не проливати крові?

– Не знаю... Буду просити у Артеміди поради. Так, силою Рим не подужати, ти ж сам усе бачив. Величезна армія рабів під проводом Спартака не подолала купки римських патриціїв.

– Рим встояв, хоча й перетворився на імперію.

– Думаю, цьому треба завдячувати Клеопатрі. Її нестримному бажанню зробити Юлія Цезаря повноправним властителем, який не підкоряється Сенату. Цікаво, як вона зараз править Єгиптом?

– Не боїшся, що тебе упізнають?

– Отаким сивим, бородатим? Навряд чи. Думаю, що й мої сестри нізащо мене не впізнають. Хіба що, Єрмант...

Розмова була перервана, бо «Артеміда» вже підходила до причалу в александрійському порту Евнос.

– Хто такі, звідкіля прибули, у вас чим заплатити за перебування у порту? – це підійшов незнайомий митник.

– Ми біженці від жахливого гніву богів, – виступив наперед Ефіїс, – жителі Геркулануму, якого було знищено виверженням Везувію. Все місто закидало попелом, а жителі загинули.

– А чого ж ви живі? – іронічно поцікавився офіцер, бо вже звик до подібного благання у спробі зменшити портові збори.

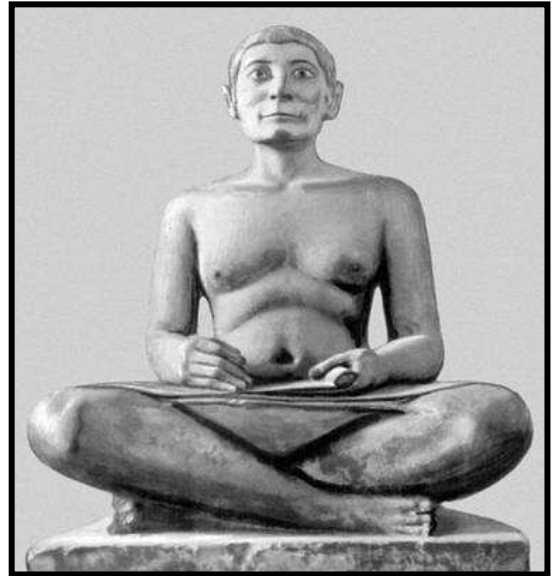
– Випадково, волею богів. Ми якраз зібралися у гості до родичів, коли це сталося.

– Якісь посвідчення у вас є?

– Так. Записи про те що ми купці з Геркулануму, – відповів Ефіїс і додав, бачачи, що митник вагається, – мито ми сплатимо. І просимо дозволу зробити порт Евнос місцем постійного перебування корабля «Артеміда».

– Ти йди за мною, а інші нехай залишаться на місці до нашого прибуття.

Митник повів його знайомою дорогою до приміщення де брали мито та видавали ознаку на право перебування у порту. За розчиненими дверима сидів писар, тримаючи на схрещених ногах дошку для письма, а за вухом свіжо вистругані калами. Поруч лежав каламар і чисті листи папірису, а за ним виднілася лежанка, на якій спиною до входу лежав чоловік у повному озброєнні.

– Ось прибув з Геркулануму, – повідомив митник писарю, – каже, що місто знищене виверженням Везувію. Тільки він не сказав, що то за річ така «Везувій» і де той Геркуланум. Каже що купець і сплатити мито спроможний. Просить дозволу тримати свого корабля у нас.

– Геркуланум – це недалеко від Неаполя, в Італії, – почав пояснювати Ефіїс, – теж стоїть на морі і має, тобто мав, порт.

У цю мить військовий, що до цього лежав нерухомо, рвучко підхопився і спитав, підійшовши впритул:

– А ти не знав такого купця Сано Сапієнтіса?

Ефіїс одразу упізнав Кастора, свого названого брата, з яким вони не бачилися вже декілька років. Він випростався, розправив довге сиве волосся і пильно глянувши брату в очі промовив:

– Я і є Сано Сапієнтіс, шановний пане.

Той на мить отетерів, потім його очі широко розплющилися, він зробив швидкий крок назустріч, але, опанувавши себе, опустив голову і розпорядився:

– Я знаю місто Геркуланум і цього купця, прийміть його гроші, виділіть місце на рейді, напишіть всі потрібні дозволи і швидко! А я піду перевірю, як справи у тих коморах, пам'ятаєте, де колись згоріла частина бібліотеки.

Після такого наказу Ефіїс владнав усі справи дуже швидко і повернув у напрямку, вказаному Кастором. Згорілі комори вже

відбудували, але між ними залишили проходи, щоб полегшити роботу по гасінню, у випадку можливої пожежі.

В один із таких проходів і втягнув його Кастор та міцно обняв, нічого не кажучи. Коли вони нарешті роздійняли свої обійми, Ефїїс помітив, що очі брата блищали від сліз, а дихання було переривчастим.

– Що я бачу? – весело вигукнув сивобородий чоловік дзвінким молодим голосом. – Прославлений стрілець рюмсає?

Кастор на мить відвернувся, покліпав очима і, вже усміхаючись, промовив:

– Ти вдруге воскресаєш із мертвих, як Озіріс.

– Я воскресаю у ваших думках, а насправді я ніколи й не вмирав, хоча двічі чи тричі був близький до цього і навіть змирився з неминучою загибеллю. Це мене Артемїда боронила. Я їй ще потрібен на цьому світі.

– Та я бачу. Ти навіть посивів від поневірянь. Що ж сталося? Розкажи.

– Пізніше. Зараз мені потрібно влаштуватися на житло. Батьківський будинок на березі Меотійського озера цілий?

– Так, але там усе захрясло, адже нам ніколи було за ним слідкувати. Садок увесь засох, бо піднялися ґрунтові води, крокодили вже аж до ганку доповзають...

– Що, їх там багато розвелось?

– Багато, як ніколи. І що вони там знаходять, я не знаю?

– Я знаю, але не скажу, – усміхнувся Ефїїс, – отже, прийдеться витратитися на поновлення дренажної системи та установки палів на дно озера, щоб захиститися від тих тварюк. Гроші у мене є. А сам будинок уцілів? А стіни навколо нього?

– Стіни та дах добрі, але двері та вікна краще замінити. Та й у середині пусто, а стіни облупилися, але стоять.

– Більшість робіт ми зробимо самі, а от копачів та теслі прийдеться найняти.

– Хто це, ми?

– Зі мною Пробус Содаліс, ну, Оливья, ти його знаєш; два мої вільновідпущеника – Борей та Авенар; і сім'я моряків – Марко Наута, його дружина Меєк та двоє їхніх синів – Велокс і Гарруліс. І ще корабель «Артемїда».

– Оці моряки теж твої вільновідпущеники?

– Ні вони вільні, але я власник корабля, тому вони зі мною.

– Ти хочеш просто поселитися і все?

– Та ні. Римський громадянин придбає у спадкоємців громадянина Александрії пана Філогноса будинок з двором і садом, що виходить на озеро, у повноправне володіння. Допоможеш швидко все владнати?

– Звичайно, я ж тепер керую всім портом Евнос.

– А Поллукс, твій брат-близнюк?

– Перебрався на службу у малий порт. Каже, що тут я йому не даю розвернутися.

– А Єрмант? І досі керує охороною воріт Сонця?

– Так. Але він набрав ваги, став опасистим, неповоротким.

– Дітей у них з Міркою так і немає?

– Ні.

– А як мої сестри, Лоуді та Сірігма? Як ваші діти?

– Всі живі-здорові.

– Слава Артеміді! Вона боронить увесь наш рід!

– Навіки слава! – відгукнувся Кастор і вони пішли, вдаючи, що незнайомі, до магістратури Александрії, яка була обладнана за римським зразком, хоча писці там сиділи такі самі, як і на митниці: в одних пов'язках на стегнах, з каламом, чорнильницею та папірусами.

– Чому ти без меча? – спитав у Ефіїса розпорядник, перевіrivши пергаменти з печатками Геркуланума. – Римські громадяни у колоніях мають носити мечі на поясі.

– А хіба Єгипет уже римська колонія? Я думав, що це незалежне царство.

– Може й так, але тут усе влаштовано за римським зразком відтоді, як наша цариця Клеопатра зійшлася з намісником Марком Антонієм. Зійшлася у керівництві державою на принципах взаємної довіри, – виправився він, почувши хихотіння за спиною. – про що це я? А, завжди носи меча під час перебування в Єгипті.

– Так я ж купець, а не вояк, для чого мені меч?

– Таке правило! Тепер щодо придбання будинку. Спадкоємцями Філогноса є дві його дочки, але за них можуть розпоряджатися майном їхні чоловіки. Один тут, а де другий?

– Я вже послав за ним, – сказав Кастор і вийшов на двір, щоб попередити брата про велику радість, яку не можна виказувати на людях.

За сприяння таких поважних офіційних осіб як начальник митниці порту Евнос та командир охорони малого порту, Ефіїс досить швидко владнав усі справи і вони пішли до «Артеміди».

– Забери, – хотів було повернути Поллукс гроші, отримані за будинок, – батьківська домівка твоя і так по праву.

– Ні, – відмовився Ефіїс, – нехай це буде моїм сестрам та їх дітям, як подарунок від мене. А, згадав, чого ви не вберегли небожа сицилійських піратів? Я через це мав великі неприємності.

– Це було розпорядження Марка Антонія, – відповів Кастор, – під час інспекції тюрми він наказав боржників випустити, натомість, всіх винних у тяжких злочинах стратити.

– «Інспекції», – передражнив його Ефіїс, – вже й ти заговорив латиною. Невже не міг сказати «перевірки»? От якби не це розпорядження, можливо й римської імперії вже не існувало б?

– Історія не має умовних категорій, – строго виправив його Оливья.

У порту вони придбали для себе два поганенькі мечі для себе та почепили їх на пояс, щоб дотримуватися загальних правил.

– Ходімо оглянемо наше старе обійстя.

– Гаразд, а ви всі збирайтеся, – звернувся Ефїїс до своєї команди, яка з нетерпінням чекала на результати переговорів, – будемо носити наші речі до нового дому. Я тільки заберу статуетку Артемїди.

– То може наймемо рабів, – забурчав Борислав, – ти ж казав, що грошей вдосталь?

– Іч, як ти швидко став вольним! – засміявся Ефїїс. – Нічого, понесеш сам, бо в Александрії такі носії, що наші речі вмить розкрадуть. Якщо не хочеш нести, то пройдися базаром, що за воротами порту Евнос, та найми нам копачів та теслі. Оливья повернеться без мене і покаже дорогу.

– Я й так знаю дорогу, – сказав Оливья.

– Тоді шукай нам робітників разом з новим «паном» Бореєм.

Старе батьківське обійстя зустріло Ефїїса тишею. Трухляві двері було напівпрочинені, всередині дому на підлозі лежав пісок, нанесений вітром за декілька років з вулиці. Якимсь новим поглядом оглядав наш герой кімнати, згадуючи веселі симпосії, що їх влаштовували батьки, за чю наглу смерть від римських мечів він дав клятку мститися, свою стареньку няньку, для якої він завжди був дитиною.

Олтар, де колись стояла статуетка Артемїди, було зруйновано: як видно, під ним чужі жадібні руки намагалися знайти якісь цінності. Тому Ефїїс почав шукати місце для нового святилища.

Відчинивши двері батьківської кімнати, яку після їх смерті не займали, він побачив, як промінь вечірнього сонця освітив куток, зовсім чистий, без сміття.

«Це знак», – вирішив він і почав ладнати у тому місці статуетку Артемїди. Дістав з-за пазухи невеличкий каганець і засвітив перед статуеткою. Потім вкляк на колінах перед образом своєї богині, подумки підносячи до неї молитву:

«Підкажи, як далі жити? Чи залишитися отут, чи продовжити мандри? Чи я вже виконав свою клятву мститися римлянам?»

Його думки перервав шурхіт за дверима. Визирнувши, Ефїїс побачив, що коридором повзе крокодил. Таке нахабство його розсердило, тому, б'ючи його мечем по голові, він приказував:

– Мерзенне втілення бога Себека, геть з дому, що знаходиться під сильною рукою Артемїди.

Тварина злякалася і побігла на двір. Там таких же звірів було багато. Вони вилежувалися на сонці, тихенько сповзали у воду, переповзали з місця на місце. Втеча одного з них спричинила масову

втечу всіх крокодилів. Загнавши їх у воду, Ефіїс задоволено глянув виднокруг, взявши руки у боки і вирішив, що тут він житиме тепер довго і спокійно.

Але до спокою було ще далеко. Незважаючи на гроші, які він платив робітникам, за ними приходилося постійно наглядати, доки не була поновлена дренажна система навкруги дому і саду, щоб знову осушити болотистий ґрунт, доки не відремонтовано стіни, доки не посадовлено нові дерева замість висохлих.

За цими клопотами він навіть не мав часу зустрітися із сестрами і вони по одні крадькома приходили до нього, щоб жажнутися спочатку від його нової зовнішності, потім омита щасливими сльозами його лице та міцно обійняти свого рідного брата.

Зустріч з Єрмантом пройшла теж на ходу, але той особливих емоцій не виказав. Зате його дружина Мірка часто забігала по-сусідськи у гості, бо їх будинки були майже поруч. Борислава було взято у службу охорони воріт Сонця, але нової оселі Ефіїс йому не придбав, мовляв, спочатку нехай Авенар похазяйнує у мене, допоки все не владнається. Сім'я керманича Марко Наути теж жила у цьому домі, а він кожного дня ходив до порту, шукаючи замовлень на перевезення товарів і випитуючи про морські шляхи вздовж узбережжя Єгипту.

Після закінчення робіт по дому, дійшла черга до палів, що їх Ефіїс наказав забивати у дно озера навпроти свого дому, аби закрити крокодилам прохід до саду. Одного дня до нього прибіг десятник, який керував роботами і доповів, як одна з палів не заходила у дно, тому її підняли і побачили, що вона простромила

Римські військові обладунки

– Треба тимчасово припинити ці роботи і почати розчистку дна поміж палями і берегом, – звелів Ефіїс. – Я не хочу аби на дні біля моєї садиби лежали якісь незрозумілі або небезпечні речі.

– Послухай, – зашепотів йому на вухо Оливья, відвівши убік, – чи не викличе це відкриття розслідування? Я ж знаю, звідкіля оці обладунки. Ти розповідав, що кидав сюди забитих тобою легіонерів.

– Може якийсь грек і кидав сюди щось, – так само тихо відповів Ефіїс, – але мені, римському громадянину, нічого про це не відомо, і я бажаю, щоби дно біля моїх берегів було чистим. Зрозумів?

Тим часом робітники вже почали ладнати грабки, які опускали з човна на дно озера біля палів, а інші тягли їх на берег. Робота виявилася марудною, бо мульке дно неохоче відпускало свої скарби. Та за декілька днів справу з очистки дна було закінчено, палі забито, а на березі скупчилися римські та єгипетські шоломи, нагрудники, мечі, щити та кістки.

– Що ти з цим робитимеш? – спитав Оливья.

– Треба всього цього позбутися, але не таємно, а відкрито.

– А оці гори мулу куди дінеш?

– Розсиплю по саду, від цього він тільки ростиме краще. Хіба ти не знаєш, що саме завдяки розливу Нілу, який наносить цю землю на поля, жито родить краще? Зачекай, ти ж начебто казав, що родом із Єгипту?

– Нічого теревені розводити, – різко відповів Оливья, з таким поспіхом, якого раніше у ньому не помічалось, – думай, як позбавитися всього іншого.

– А чого там думати, я запропоную все це придбати римському легіону, що стоїть в Александрії. Зараз же й піду.

– Мені це не подобається, – тільки й вимовив Оливья услід, але за Ефіїсом вже зачинилися двері, що вели з двору до будинку, а потім почулося, як хряпнули вуличні двері.

Ефіїс крокував по вулицях Александрії до воріт Сонця, пізнаючи кожен квартал, пригадуючи події, що були пов'язані із цим місцем. Ось тут він уперше знайшов собі жертву своєї клятви в особі легіонера, що насміявся над ним. А оце той будиночок, де він любився з Клеопатрою.

Ось і ворота, з висоти яких йому помахав рукою Борислав, а за ними виднівся великий римський військовий табір.

– Кво вадіс? – гаркнув охоронець з вежі, що височіла над воротами табору.

– Я римський громадянин, Сано Сапієнтіс, – з достоїнством відповів Ефіїс теж латиною, – йду до вашого командира у справах озброєння.

Замість відповіді, охоронець засурмив у ріжок, і до воріт підійшов ще один легіонер і звелів:

– Йди, громадяніне, за мною.

Біля великого намету у середині табору Ефіїса заставили досить довго чекати, аж поки не запросили у середину.

– Що за зброя?! – гримнув на нього високорослий рудоволосий вояк. – Де ти її узяв?

– Я хочу знати, з ким розмовляю? Мене звати Сано Сапієнтіс, я римський громадянин. А ти хто?

– Я Квінт Деллій, – вже спокійніше промовив рудоволосий здоровань, – легатус легіоніс, керую всіма трьома легіонами, що стоять у Єгипті. Про яку зброю ти казав?

– Під час розчистки дна озера біля моєї садиби я виявив багато обладунків та зброї. Тому й вирішив, що все те стане у пригоді нашій армії. Ти ж спроможний заплатити за все те?

– Видно, що купець, хоча й меча носиш, – пробурмотів Квінт і задумався, присівши на крісло, застелене шкірою лева. – Скільки там всього? Може ні про що й говорити?

– Не менше десяти повних комплектів обладунків, мечів та шоломів.

– Римських?

– Я у цьому не тямлю, подивися сам.

– Мені цим ніколи займатися, – відповів легат і підвисивши голос, звернувся до охорони, що стояла на вході, – покличте префекта табору. Розберися з цим громадянином, – звелів він підстаркуватому чоловіку, що прийшов на виклик.

Той повів Ефіїса до свого намету, що не мав такого доброго убрання, зате всі столи там були завалені сувоями пергаменту та папірусу.

– Приходиться вести облік наших витрат, – пояснив префект, помітивши запитальний погляд свого гостя.

– Ти давно служиш тут префектом у цьому таборі?

– Давненько, ще з часів Юлія Цезаря. То що там про зброю?

Прийшлося утретє повторити всю історію та спитати про можливу платню.

– А ти не здогадуєшся, як ті обладунки могли туди потрапити?

– Звідкіля мені знати, я ж увесь час жив у Геркуланумі, поки його не засипав попелом Везувій.

– Так, так, я чув про те жахіття. Видно сильно ви прогнівили богів?

– Тоді виходить, що я безгрішний? – посміхнувся Ефіїс. – Як Девкаліон у грецьких міфах, що єдиний вцілів після потопу?

– Жартуєш.... Ну, ходімо глянемо на твою знахідку.

До міста вони поїхали колісницею, якою правив легіонер. Дорогою префект весь час позирав на Ефіїса, а як приїхали, промовив:

– Ти хоч і старий, але міцний. Он як тримався на поворотах! А мій візничий уміє викидати з колісниці...

Та побачивши купу обладунків, він змовк і почав уважно їх переглядати. Потім оглянув купу костей і задумливо прорік:

– Я пригадую зникнення декількох легіонерів за часів Юлія Цезаря, треба поритися у старих записах.

– То ти купляєш? – наполягав Ефіїс.

– Спочатку потрібно розслідувати, звідкіля вони тут узялися, але чим би воно не закінчилося, все оце є майном нашого легіону, он, бачиш, емблеми, вибиті на шоломах і мечах? Поклич мого колісничного.

– Для чого?

– Він охоронятиме до приходу возів, які вивезуть усю цю власність єгипетського легіону.

– Ти хочеш усе забрати й не заплатити?

– Це буде вирішено після закінчення слідства.

Префект поїхав до табору, сам правлячи кіньми, а його візничий залишився стовбичити на березі з витягнутим мечем.

У домі Ефіїса зустрів стривожений Оливья:

– Я ж тобі казав, що не треба було цього робити!

– Треба! – жорстко відповів Ефіїс. – Все одно розголос уже пішов по всьому місту. Базікали робітники, що виймали обладунки з води, теревенили сусіди, які зазирали через паркан, та й наші домочадці, либонь, не мовчали. Запитай хоча б Авенар, чи розповідала вона про це на базарі, купляючи м'ясо та зерно? Га, Авенар, розповідала?

– Та я тільки відповіла на запитання, чи правда це? – трохи перелякано відповіла новостворена пані.

– Ось бачиш, Оливье, не зголоситися першим означало б, що я за собою маю якусь провину!

– А не було б дешевше купити їх мовчання?

– Кого? Все населення міста? Весь мільйон?

– То ми знову у небезпеці?

– Можливо... Спробуємо цьому зарадити. Зараз ти візьмеш усі наші гроші і разом з Авенар підеш купляти їм із Бориславом житло. Залишиш її там і перенесеш разом із сім'єю Наути всі наші речі і там залишитесь. Потім пошлеш когось із його хлопців попередити нового хазяїна, щоб після служби він уже до мене не повертався, а йшов до нової домівки.

– А ти?

– Залишуся тут і коли щось станеться, постраждаю тільки я, а ви будете у безпеці, адже ніхто з легіонерів вас не бачив. Починайте, а я піду відволікати увагу сторожа.

– Стій і ближче не підходь! – звелів йому вартовий, коли Ефіїс хотів підійти ближче.

– Не хвилюйся, я закон знаю, – заспокійливим голосом почав купець зі зниклого Геркулануму. – Та не сіпайся ти, як дівчина у першу шлюбну ніч, сховай меча, я не зазіхатиму на цю зброю, хоча її й знайшли у моїй садибі. Ти давно служиш?

– Вже п'ятнадцять років. Ще п'ять – і отримаю пенсію.

– То ти досвідчений вояка! Служба важка?

– Тут у Єгипті не дуже, навіть легко. Ніякої війни, одні навчання. А от коли ми були у Килирії – ось там було важко: півроку мороз, сніг, місцеві жителі нападають з-за кожного дерева чи зі скелі. Тоді з нашого легіону залишилося зовсім мало, навіть наш легат загинув, коли під нами провалилася ділянка гірської дороги. А що це за крики? – раптом насторожився вояк.

Крик, який він почув, донісся із дому. Ефіїс одразу упізнав голос Меєк, але так само спокійно промовив:

– Я людина неодружена, а жінка у ліжку мені потрібна. Отож найняв одну гулящу у порту, а зранку звелів їй забиратися, бо прийде куховарка.

– Куховарку ти теж найняв?

– Звісно. Вона мені наготує страв на декілька днів і йде собі. А оце, як видно, вона зустрілася з тією шльондрою і, як водиться у жінок, щось не поділили.

– Добре тобі, – зітхнув легіонер, – свій будинок, гроші є, живеш вільно. А мені ще стільки років підкорятися наказам...

– Зачекай, я ж якраз шукаю собі помічника. А ти якраз і з кіньми добре вправляєшся і дужий. То може потроху почнеш мені допомагати прямо зараз? У тебе буває вільний час?

– Вільний час я завжди зможу знайти, бо з префектом табору у добрих відносинах. А що потрібно робити?

– Охороняти мій товар. Ти ж зможеш прийти озброєним?

– Зможу, а що за товар?

– Я тобі платитиму за охорону, а не за цікавість.

Краєм вуха Ефїїс прислухався до звуків, що долинали з дому, але окрім легкого рипіння дверей, нічого не почув.

За розмовою з легіонером час спливав непомітно. Тому вони трохи здивувалися, почувши голос префекта, який віддавав накази своїм підлеглим:

– Сюди! Все, що біля берега забирайте і складайте на вози.

– Зачекай! – спинив його Ефїїс, – Мені потрібно точний список усього майна із зазначенням приналежності. Ось ти сказав, що все це належить легіону, а я помітив декілька досить коштовних шоломів та срібне погруддя без вашої мітки!

– А брехав, що нічого у зброї не тямиш?

– Ти мене навчив, показав, куди треба дивитися, от я й розгледів.

– Гаразд, – неохоче промовив префект, – всі обладунки без нашої мітки я передам у скарбницю Александрії, а тобі залишу перелік всього майна.

Легіонери поїхали, а Ефїїс до вечора стояв на березі озера, вдивляючись у його далечінь. Потім пішов до своєї кімнати, за яку йому правило колишнє батьківське приміщення і де він встановив статуетку Артемїди, під якою жеврів невеличкий каганець.

«Ось ти знову, моя богине, наслала на мене випробування, – почав він свою молитву, ставши перед статуеткою. – Але цього разу я не буду боротися за життя зі зброєю в руках, а коли мені випаде смерть, я її прийму, знаючи, що повністю виконав твою волю. А коли ще ні, то подай знак, аби я знав, що далі діяти?».

Надворі вже була ніч, і тільки світло каганця кидало невеличку жовтувату пляму на глиняну підлогу. Ефїїс все чекав, стоячи нерухомо, аж ось під поривом вітру здригнувся очеретяний дах, і з нього прямо в освітлене коло впала суха очеретина.

«Чи оце знак? І як його тлумачити? Очерет? Що з нього роблять? Папірус, на чому писати, та калами, чим писати, та човни для рибалок. Отже, тепер моєю зброєю має стати написане слово!? Чи й

сказане теж? То я маю стати проповідником? Чи риболовля? Богине, дай знак!»

– Пане, пане, – почувся шепіт з коридору, – ти тут?

– Хто це? А-а-а Гаррулісе, це ти. Чого ти прийшов, я ж наказав нікому тут не з'являтися!

– Я маленький, на мене ніхто не зверне увагу.

– А як же ти сам підеш вулицями вночі?

– Мене Велокс чекає за рогом, він і проведе.

– Кажі швидше, чого прийшов і йди собі!

– Пан Оливья, тобто Содаліс, цікавляться, чи вже не можна вертатися назад.

– Ні в якому разі!

Все тільки починається

Хлопчина замислився:

– А як ми знатимемо, що неприємності скінчилися?

– На вулиці, біля дверей я покладу камінці у формі літери «М», що означатиме, що справи – «MALE» – погані. Коли все владнається, я викладу літеру «В», тобто – «BENE» – добре. Тоді й можна повернутися. Розкажи, чи сподобався Бориславу його дід?

– Так, дуже! І Авенар така весела стала, коли отримала папірус на право володіння.

– А де той будинок розташовано?

– Біля воріт Сонця. Зовсім впритул. Слухай, пане, ти казав про літери, але я їх не знаю, бо неписьменний.

– А у твоїй сім'ї хтось володіє грамотою?

– Ніхто. Тобто, тато трохи вміє читати чартіси та й усе.

Прийшлося Ефїїсу малювати літери і перевіряти, чи добре хлопчик їх запам'ятав. Дитина виявилася тямущою, легко ухопила ці знання, а заодно навчилася писати своє ім'я.

– А той будинок як далеко від воріт? – спитав Ефїїс, коли Гарруліс вже хотів піти.

– Попід самою міською стіною, третій від воріт праворуч.

«Ось іще один знак!» – закалатало серце нашого героя, – «Це ж той будиночок, в якому ми любилися з Клеопатрою; той, де є підземний хід під стіною; той, де відбулася кривава битва! Отже, я йду вірним шляхом, і надалі воюватиму каламом та словом замість меча! Так, а прихід хлопчика...? Його навчання абетці...? Ось воно! Треба стати як мій батько, вчителем для дітей! Треба вловлювати їхню цікавість, їхній розум і спрямовувати його на служіння моїй богині! Тоді я й виконаю волю Артеміди, яка завжди захищала моїх батьків і берегла мене!»

Наступний день пройшов спокійно. Ефїїс виклав літеру «М» біля дому і, не знаючи що робити, присів на березі озера, тепер уже

захищеному палями від крокодилів. Спостерігання за невеличкими хвильками наганяло дрімоту, тому він незчувся, як заснув, поклавши голову на праву руку.

Прокинувся від стусана, біля нього стояло два вояки з міської сторожі.

– Підіймайся, – звелів один. – Тебе кличуть на допит до командира охорони царського палацу.

– Я римський громадянин і не підлягаю єгипетському праву, а тільки римським законам.

– Не підеш – потягнемо, опиратимешся – битимемо, – ліниво процідив інший давно завчену приповідку.

«Раніше мені б вистачило двох ударів мечем знизу» – подумав Ефіїс, мовчки піднявся і пішов, мацнувши рукою за пазуху, де лежав список знайдених речей, складений префектом, та його власний, написаний раніше.

– Віддай меча! – звелів йому охоронець, підвівши до дверей, за якими знаходився його командир.

– Не віддам! Я римський громадянин і зобов'язаний його носити у римських колоніях.

– Віддай, до командира не можна заходити озброєним!

– То він у вас боягуз! – крикнув Ефіїс, міцно тримаючи піхви і не даючи змоги витягти звідтіля його меча. Почалася штовханина, що розлютило нашого героя, тому він продовжував кричати:

– Як і всі ви! Напали на простого купця! Чого б вам не воювати з легіонерами? Боїтеся! Не змогли зберегти Єгипет незалежним!

Попри всі його старання, він отримав удар в потилицю тупим кінцем списа, упав, з нього здерли меча і заштовхали до кімнати.

Там перед великим столом, на якому лежали деякі зі знахідок, сидів опасистий чоловік з темним обличчям і у повному бойовому озброєнні. Навіть щит стояв поруч із лавою, на якій той сидів.

– Поясни, римлянине, як у тебе виявилися оці царські обладунки? – почав допит чоловік, плямкаючи губами, неначе він не встиг проковтнути свій обід і тепер доживував останні крихти.

– А хто ти такий? – поцікавився Ефіїс, потираючи потилицю. На ній вже почала рости гуля, від удару списом.

– Я командир охорони царського палацу!

– А я римський громадянин і тобі не підкоряюся! Я складу скаргу у римський Сенат! Нехай вони нададуть мені війська на захист!

– Так ці війська тебе вже не захистять, адже саме від них я отримав оці обладунки! Тому розповідай усе! Як ти їх украв?

– Я нічого не крав. Всі ці речі витягнули з озера під час розчистки дна. Заявив про це командирю легіонів, Квінту Деллію. Той викликав префекта табору, який все й забрав. – уже спокійно сказав Ефіїс, озираючись довкола.

«Якби не моя клятва, не проливати кров, цей здоровань уже б лежав з перетятим горлом. Нехай вже позбиткується, нічого він мені не зробить».

– Ти злодій! – вперто вів своє командир охорони. – Я накажу тебе кинути до в'язниці!

– Якщо ти все вже вирішив, для чого мене викликав? Кинув би одразу!

– А ти зухвалий. Я ж чув, як ти всіх нас боягузами обзивав. Тобі це даром не минеться. І звідкіля ти так добре знаєш грецьку?

– Я купець і знаю мови тих, із ким торгую.

– Отже, ти хотів вторгувати грошей за ці обладунки?

– Хотів. Бо я знайшов їх біля будинку, який придбав.

– Отже ти заможний? А чому тоді у твоєму домі не знайшли жодної навіть мідної монети?

– То ви рилися у моєму майні? З якого права?

– Тут право – це воля цариці!

– А у Римі – закони!

– Будеш у Римі, якщо виживеш, звернешся до них, а допоки – у в'язницю!

Негайно руки Ефіїсу було заламано; його потягли на нижні поверхи палацу, де знаходилася в'язниця. Там провели по напівтемному коридору, що освітлювався тільки тьмяною лампою і заштовхали у зовсім темне приміщення. Зашурхотів засув, відрізаючи на підлозі останній промінчик світла.

«Якось я незграбно почав воювати словом, – подумав Ефіїс, намацавши стіну і присідаючи на снопик старого очерету, який вже починав підгнивати. – Одразу поразка. Як тепер вибратися не проливши крові? Може більше налягати на низькі сторони людської натури: жадібність, схильність до лестощів, перелюбство? А чому мені зовсім не тривожно, неначе все це відбувається не зі мною?»

Його думки перервав шурхіт з протилежного боку кімнати, почулося крехтання, кашель старої людини, потім невидимий Ефіїсу чоловік позіхнув і заговорив скіфською мовою:

– Хто тут?

– Римський громадянин на ім'я Сапієнтіс, – обережно відповів Ефіїс.

– То ти мене розумієш!? Це добре. А звідкіля знаєш нашу мову?

– Від друга скіфа.

– Отже ти, римлянин, дружиш із людиною такого походження, якого інші римляни вважають достойним тільки долі раба?

– Розкажи, чому ти тут, – перебив його Ефіїс, – щось накоїв на царській службі?

– Я нікому не служу окрім мого Бога.

– А чому ти тут у Єгипті?

– Коли я узнав, що окрім нашої пшениці, Греція все більше потребує і наших рук, то вирішив понести своїм одновірцям слово втіхи, слово Боже.

– То твій бог несе втіху? А як його звати?

– Дажьбог. Так, він створив людей і все, що ми вміємо дав нам для проживання, навчив вирощувати пшеницю, орати землю, створювати сім'ю.

– І він вас тільки втішає, а не захищає?

– Захистити себе людина має сама! Недарма ж Дажьбог дарував людям свободу волі!

– Якої волі?

– Волі чинити на власний розсуд, хіба ти не бачиш кожного дня, як люди вибирають, що зробити, хіба ти сам цього не робиш щодня, щохвилини? А кому молишся ти?

– Артеміді. Це покровителька моєї родини.

– Зачекай, який же ти римлянин, коли назвав богиню Діану грецьким ім'ям? То ти грек?

– Скажи, як тебе звати? – знову змінив напрямок розмови Ефїїс. – І чому все-таки тут опинився?

– Виходить, я вгадав, – тихенько засміявся невидимий співбесідник, – а звати мене Велебогом, бо я провіщаю волю Бога. А запроторили мене сюди через те, що у мене не було грошей на мито по в'їзді до Александрії.

– А чого ж твої скіфи тебе не викупили?

– Бо не знають, що я тут. От якби хтось звістку подав...

– Я не впевнений, що й після цього вони б тебе пожаліли. У мене в рабах був скіф, якого свої ж продали у рабство.

– Коли я був в Афінах, мені про таке розповідали. Того скіфа звали Борислав. За це тих негідників утопили.

– Так, це він.

– Що з ним зараз?

– Я його відпустив на волю, і він нині стереже ворота Сонця. І зветься Борей, бо грекам важко вимовляти чужомовні імена.

– Та знаю я про це, недарма ж вони нас прозвали варварами, бо коли чули нашу мову, то казали, що ми розмовляємо так: «Вар-вар-вар».

– За моїми спостереженнями скіфи не ладнають одне з одним. У інших країнах вони завжди намагаються бути схожими на корінних жителів. Не те, що греки або юдеї. Ось ті живуть дружно, селяться в одному місці, купно, дотримуються власних законів. Поганий у вас бог.

– Наш Бог дбає не про один народ, а про всі заразом. Створивши людство, він хоче, щоб людство множилося, щоб не дати волі жадливому і підступному Чорнобогу.

– То у скіфів не один бог, як у юдеїв, а два. От не знав...

– Не глузуй з чужої віри, – строго вимовив Велебог. – Бо ти не знаєш іще, чия віра старша? Та й богів у нас багато, але Даждьбог – батько всіх богів.

– Яка б не була стара, але ваш бог не дбає про свій народ...

– А всі народи і є його народ. Ось візьми греків, які себе називають «ахейці». Звідкіля вони прийшли на свої землі, знаєш?

– Мабуть, що ні.

– З північних берегів Чорного моря. Греки його називають Евксінським. А народи, що населяють Апеніни?

– Теж звідтіля?

– Так. Тільки вони йшли не на південь, як ахейці, а на захід берегом Середземного моря. Отже ми скіфи є родоначальниками всіх народів, наша віра є найстаршою, а ви забули своїх предків, перекурили їх віру, напридумували своїх богів і хизуетесь цим? Чим же віра у придуманих богів краща, за віру у справжніх?

– Послухай, Белебобе, дай спокій. Мене вже нудить від тебе і твого Дажбоба. Помовчи.

– Ось і ти перекручуєш наші імена, ну точно, грек, – тихенько мовив скіф і замовк.

«Ось як треба воювати словом, – спало Ефїїсу на думку після декількох хвилин мовчання. – Спокійно, впевнено, не даючи себе збити з думки. І чомусь я йому вірю. А як же Артеміда? Чи пробачить вона мені відступництво? Чи ця зустріч теж її воля?»

– Гей, Белебобе, вибач, що я на тебе напосівся. Не сердься, добре? Коли мене нізащо кинули сюди, я розгубився.

Співбесідник мовчав.

– Ну не мовчи, поговори зі мною. Не треба ображатися.

– Я не образився, – почувся спокійний голос із іншого кутка, – я нарешті збагнув, що нас звів сам Даждьбог.

– Тобто?

– Саме тебе я й мав зустріти, щоб розпочати великий рух по встановленню віри у справжніх богів!

– Ти мариш, – усміхнувся Ефїїс, – адже мене не видно у цій темряві.

– Я бачу тебе внутрішнім зором.

– Тобто, у твоєму шлунку є очі? – продовжував кепкувати Ефїїс.

– Ти високого зросту, – спокійно почав Велебог, – колись мав чорне волосся, а нині воно все сиве...

– Ти міг це побачити, коли мене заводили сюди.

– ...ти на совісті маєш багато смертей, деякі з яких заподіяні людям, що не зробили тобі жодної шкоди, – продовжував, трохи затинаючись під час роздумів, жрець Даждьбога. – Батьки твої загинули... ага, від руки нинішньої цариці... але ти її й досі кохаєш...ти грек, але народився не у Єгипті... і не у Греції... жага помсти вела тебе довгий час, але ти стомився убивати... ти багато знаєш... твоє

справжнє ім'я... не знаю, як це буде грецькою, а по-нашому – Розумник! Ну як, все вірно?

– Як ти?... Звідкіля?... Це Оливья тобі все розповів?

– Які оливки? Це ж рослина?

– Та ні, мій друг, звати Оливья. Тільки він знає про все оце.

– Я тут третій день, сюди мене потягли прямо з корабля, що прибув із Афін. Не знаю я ніякого Оливьи. Я бачу внутрішнім зором, який відкрив мені Даждьбог. І я бачу, що у майбутньому наші долі будуть тісно пов'язані спільною справою.

– Ти хочеш, аби я закликав греків вірити у скіфських богів?

– Ні. У моїх видіннях постає нове ім'я за яким я бачу Даждьбога. Отже нам з тобою випала доля нести всім людям, а не тільки грекам, слово Боже. Те слово, яке дасть людям втіху і розраду.

– І яке ж це слово? – продовжував сумніватися Ефіїс.

– Це маєш визначити саме ти. Я ж буду тобі у поміч. І на майбутнє, раз тобі так важко вимовляти моє ім'я, клич мене просто Белом.

– Бел. Все одно, чудне ім'я. Гаразд, нехай буде Бел. Знаєш, я чув про таких як ти, ясновидців, але зустрічаю вперше. Як ти це робиш?

– Звертаюся подумки до Даждьбога і прошу показати мені картини.

– А я так зможу провіщати, звернувшись до своєї богині?

– Це залежить від того, чи достойний ти цього дару. Не питай, як визначити достойного, бо волю богів узнаєш тільки за подіями, що вже сталися.

– Давай перестанемо філософствувати і почнемо думати, як вибратися звідсіля спочатку мені, а потім я повідомлю знайомих скіфів про тебе. Нехай доведуть, що вони стоять за своїх.

– Те, що тебе виведе на волю у тебе за пазухою. Тільки додай до цього стару історію.

Ефіїс мацнув рукою і знайшов позабуті під час арешту

Папіруси

– Випустіть мене! – крикнув він, б'ючи у двері руками й ногами, – Негайно випустіть!

– Чого тобі? – почулося з-за дверей.

– Я невинний!

– Всі так кажуть, – почувся голос, у якому вже не було цікавості. Кроки в коридорі почали віддалятися.

– Я розкажу, як надурили вашого командира!

Двері миттєво розчинилися, і Ефіїс, мружачись від світла, був доправлений у ту ж кімнату.

– Хто мене надурив? – зустрів його командир охорони палацу, вже помітно сп'янілий від вина, що він його пив із кубка.

– Якщо відпустиш, розкажу.

– Не можу, бо маю провести слідство щодо царських обладунків.

– То чого ж не проводиш, а п'єш вино?

– Ти ще мені будеш вказувати?!

«Треба м'якше і переконливіше» – застеріг сам себе Ефіїс.

– Я допоможу тобі у цій справі, а заодно, доведу, що я невинний.

– Слухаю. Але словам не дуже вірю.

– Тоді повір ось цьому, – і папіруси з двома списками лягли на стіл командира. – Ти латиною читати вмієш?

– Покличте писаря, що складає листи до Риму! – гукнув командир. – Перекладай, – звелів він писарю.

Той почав бурмотіти, перелічуючи зброю та обладунки.

– І що це означає? – запитав командир, коли читання скінчилося.

– А те, що префект римського табору не віддав тобі найцінніші знахідки. Один зі списків склав я, коли все те дістали з дна озера, а інший, – префект, коли забирав їх у мене. Уважно порівняй їх, і ти сам все побачиш.

– Він правду каже? – звернувся командир до писця.

То мовчки покивав головою, ще раз порівняв обидва списки і повідомив:

– Не вистачає золотого шолома і меча зі смарагдами на руків'ї.

– Бачиш, – одразу втрутився Ефіїс, – все, про що я кажу – правда. Перевір також, що я недавно оселився в Александрії. В префектурі є відповідний запис. А до того я жив у Геркуланумі на Апеннінах. Це можеш перевірити там же.

– А звідкіля у тебе той будинок, де все знайдено?

– Я нещодавно його купив у місцевих жителів. Про це теж є запис і свідки.

– Знайдіть мені тих жителів, – невиразним голосом звелів вже сп'янілий командир, але, як видно, голова у нього продовжувала працювати.

– Вже стемніло, – повідомили його підлеглі, – в префектурі нікого не знайдемо.

– Тоді завтра зранку, – гикнувши, повідомив командир, – ідіть собі.

– Відпустіть мене! – заволав Ефіїс, але його знову потягли до в'язниці, завели в інше приміщення, де нікого не було, зате на стіні висів каганець, який хоча б давав можливість роздивитися довкола.

Та дивитися було ні на що. Оберемки очерету вкривали підлогу, а на деяких стінах виднілися ієрогліфи, написані попередниками. Знечів'я Ефіїс почав розбирати написи.

«Я не винен» – повторювалося найчастіше. Окрім того було багато прокльонів на донощиків, через яких дописувачі тут

опинилися. Але один напис був нетиповим: «Заплатить Тутмосу – і будете на волі».

– Я заплатив би, – промимрив Ефіїс крізь зуби, – якби знав, скільки треба дати, щоб не наразитися на постійні побори.

Він приліг на снопик очерету і намагався заснути, але дрімота не приходила. Його думки ширяли навколо дивної постаті жерця скіфського бога. Він іще раз перебирав у пам'яті слова про не випадковість їхньої зустрічі.

«Артемідо, чи не зрадив я тебе, прислухаючись до Бела?» – подумки запитував свою богиню, сподіваючись на якийсь знак. Та знаку не було. Поволі повіки обважніли, і він заснув, анітрохи не тривожачись за своє майбутнє, заспокоєний не тільки словами того жерця, але й знаком від своєї богині, отриманим у своїй оселі під час молитви.

Спав міцно, без сновидінь, а на ранок, коли грюкнули двері камери, на якусь хвилю привиділася йому Артеміда. Вона стояла, тримаючи повідки мисливських собак у лівій руці, повісивши лука через плече. Правою рукою вона вказувала вгору, де виднілося сліпуче сяйво.

– Що це? – спитав Ефіїс, перебуваючи під враженням сну і звертаючись до Артеміди.

– Сет! – відповів йому грубий голос охоронця. Цей немудрий жарт, представитися богом Сетом, який убив бога Озіріса, щоб отримати у володіння весь Єгипет, втіленням всього жахливого, викликав приступ сміху у його напарника.

– Підіймайся, тебе кличе командир! – ледве вимовив він, зігнувшись аж до підлоги і здригаючись від реготу.

– У префектурі підтвердили твої слова. Можеш іти. Тепер я маю в'яснити, хто оті продавці. Може це вони?

– Коли я купляв будинок, мені сказали, що це поважні люди, які працюють в охороні порту.

– Якого з трьох портів?

– Євнос і Малого. Їх звати Кастор і Поллукс.

– Знайти і привести! А ти вже йди, не заважай.

– Віддай мого меча.

– Забереш у коридорі.

Ефіїс повільно вийшов з кімнати і звернувся до охоронців:

– Тутмос звелів повернути мого меча. Його не вкрали?

– Забирай, он, попід стіною. Такого мотлоху нікому не потрібно.

Отримавши ознаку вільного римлянина, Ефіїс не спішив виходити з палацу, чекаючи на своїх побратимів. Він походжав двором, намагаючись не потрапляти на очі охоронцям. Інші служителі палацу не звертали на нього уваги.

Нарешті він угледів Кастора та Поллукса, які в супроводі охоронців йшли через двір. Він пішов їм назустріч.

– Вибачте, шановні пани, – Ефіїс намагався говорити швидко, але розбірливо, – вибачте, що маєте клопіт через мене. Я розповів командирі Тутмосу, що царські обладунки, як я чув від знаючих людей, лежать на дні озера з часів, коли цар Птоломея XIII намагався воювати з царицею Клеопатрою і загинув на дні озера. Думаю, що цариця зможе це підтвердити.

Йому у відповідь були тільки похмурі погляди близнюків.

Їх завели до кімнати командира охорони і за деякий час звідтіля вийшов він сам і попрямував у внутрішні покої палацу.

Цариця Клеопатра у цей час ще ніжилася у ліжку, перекидаючись на ніжних вісонових простирадлах.

– Царице, – спробувала звернутися до неї покоївка, – до тебе пан Тутмос у справі.

– Перекажи, що я ще сплю, – сонно відповіла цариця, – вчора допізна гуляли... А-а-ах, – позіхнула вона, перекинулася на інший бік і намагалася знову заснути.

– Він кажеш, що якісь царські обладунки було знайдено в озері... І кості, людські кості. І багато.

Клеопатра сіла на ліжку, її сон миттю пропав:

– Клич прямо сюди. Царські обладунки? – спитала вона у Тутмоса, що незграбно увійшов до кімнати і залишився біля дверей.

– Кажуть, що це речі Птоломея XIII, а кості його та його причту, які воювали з тобою. А ти їх перемогла силами римського війська, яким керував Юлій Цезар. Це так?

– А для чого тобі знати?

– Бо у мене зараз двоє звинувачених у їх розкраданні.

– Мені треба глянути. Накажи принести їх сюди.

– Звинувачених чи кості, а може обладунки?

– Припини дурні жарти! Обладунки! – визвірилася Клеопатра. – Тільки не сюди, а у передпокої. Не варто твоїм невігласам бачити, як відпочиває цариця.

– Я не жартував, – проказав Тутмос упівголоса, виходячи, – я намагався точно виконати наказ.

– Думай, перед тим, як казати, – кинула навздогін йому Клеопатра, яка мала чудовий слух.

– Тьху, які брудні, – вимовила вона оглядаючи принесені обладунки, вийшовши згодом у передпокій у напівпрозорому хітоні, анітрохи не соромлячись Тутмоса та його вояків. Ті вже збиралися йти, але спинилися у дверях, витріщаючись на майже оголену царицю.

– Не було наказу помити, – підкреслено чітко відповів командир охоронців, який ще ображався за отриману догану.

– Та годі вже тобі, – усміхнулася цариця, – напрудився, як мала дитина. Давай разом оглянемо ці

речі. Знаєш, наш зброяр ставив свою мітку з внутрішньої сторони обладунків. Глянь, чи немає там картуша з його іменем.

– Як його звали?

– Сетіс. Шукай сам, уважно, не пропусти, бо мені гидко порпатися у цьому лайні.

– Ось тут є, – повідомив Тутмос, вказуючи на погруддя, – і тут, – він підняв поножі і показав, де стоїть картуш, – а отут на руків'ї меча, ось – на шоломі.

– Досить. Я підтверджую, що це царські обладунки, а також те, що Птоломей XIII потонув в озері. Там іще загинула родина мого колишнього бібліотекаря... А хто ці люди?

– Вони служать в охороні портів Евнос та Малого.

– Поклич їх сюди, а я поки одягнуся.

Кастора і Поллукса обеззброїли перед тим, як завести у передпокій. Вони стали рядком і уважно роздивилися приміщення.

– Глянь, які величезні дзеркала, – захоплено вигукнув Поллукс, штовхнувши Кастора ліктем.

– Мовчи, – пошепки звелів йому брат, оглядаючись на Тутмоса, чи не чує. – Тут краще зайвого не говорити. Пам'ятай, що ми нічого не знаємо, і про, сам знаєш кого, теж.

– Припиніть шептатися, – звелів Тутмос, – майте повагу до царських палат. Вам надана велика честь, розмовляти з самою царицею.

Їх мовчання тягнулося досить довго, а ж поки з дверей не вийшла Клеопатра, вдягнена досить просто. Її царське походження видавала тільки гордовита постава та золота гривня на шиї.

– Лягайте на живіт, невігласи, – прошипів Тутмос. – Показуйте покору її волі!

– Облиште це, – звеліла цариця. – Підійміться. О-о-о, ви близнюки? Такі схожі.

– Так, – відповів Кастор.

– Звідкіля у вас майно покійного Філогноса?

– Ми одружені на його дочках і розпоряджаємося його майном.

– У нього іще був син – Ефіїс. Ви щось чули про нього?

Щоб приховати хвилювання, Поллукс поглянув угору, неначе зачудований розкішними килимами та фресками, але Кастор відповідав твердо, дивлячись Клеопатрі прямо в очі:

– Чули, що загинув, коли поїхав до Риму.

– Він вам писав звітіля?

– Ні. Коли він виїхав, звісток не було.

– Для чого ви продали батьківський дім?

– У нас є власні доми, а цей дім був тягарем. Щорічно за нього податок плати. Для житла він став майже не придатний, стіни обвалилися, крокодили повзають...

– Зрозуміло. Як звати того римлянина, хто купив цей будинок?

Кастор завагався, але Тутмос швидко перехопив ініціативу:

– Сано Сапієнтіс, царице.

– Чого ти змовчав? – спитала вона у Кастора, але відповів Поллукс, який вже повністю себе опанував:

– Ми бачили його один раз при купівлі, отже не добре й пам'ятаємо.

«Розумний шукач істини, – так Клеопатра подумки переклала з латини на грецьку ім'я нового власника. – Щось забагато розумних товчеться біля одного і того ж будинку. Ефіїс теж означає розумний.»

– Як він виглядає? – спитала вона у командира охорони палацу.

– Бідно вдягнений, але підперезаний поясом з мечем, як належить римському громадянину, у префектурі показував посвідчення з префектури Геркулануму...

– Мене цікавить його обличчя, – урвала його Клеопатра.

– Обличчя майже не видно через довге сиве волосся. Іще у нього такі ж борода та вуса.

«Ефіїс був чорнявий. Отже це не він. Хотілося б поглянути на цього римського розумника» – подумала цариця і звеліла:

– Покличте сюди того Сапієнтіса.

Тутмос пішов, а брати залишилися наодинці з Клеопатрою. Вона мовчала, поринувши у власні думки. Тут з бічних дверей з'явився Марк Антоній, недбало вдягнений, але з мечем на поясі.

– Чого ти не йдеш снідати? – запитав він латиною у цариці. – А ці двоє тут що роблять?

Та коротко переповіла про події, що відбулися вранці.

– Я їх знаю. Добрі і ретельні вояки, – сказав Марк, – у портах, де вони служать, завжди порядок і безпека. Ідіть собі, – звернувся він до братів ламаною грецькою мовою, – ви ж тут явно ні при чому. Та й взагалі, – обернувся до Клеопатри і знову латиною вів своє Марк Антоній, – ти ж сама підтвердила, що була свідком тих подій. Для чого те розслідування? І для чого тобі той римлянин, який взагалі у часи тих подій жив на Апеннінах?

– Я хотіла узнати про долю свого бібліотекаря.

– От іще, – пирхнув римський намісник, – ти б краще цікавилася моєю долею. У ліжку.. – тут він озирнувся і побачив, що брати не наважуються піти без розпорядження Клеопатри. – Вели вже їм іти.

– Ви невинні, – промовила цариця. – Ідіть у порти і служіть вірно, як належить!

Брати не встигли вийти, як у двері швидко зайшов командир охорони палацу:

– Я не зміг привести римлянина, бо його на виході з палацу арештували

Римські легіонери Квінта Деллія

Ефіїс побачивши, що братів повели до покоїв Клеопатри, вирішив піти з палацу. Перетнувши двір, він визирнув за ворота, і попрямував додому, але на вулиці його вже чекав префект римського табору з чотирма легіонерами. Вказавши на Ефіїса, він промовив:

– Оце він. Затримати.

– Що таке? – обурився наш герой. – За яким правом?

– Розкажеш нашому легату, звідкіля у озері обладунки наших легіонерів, що зникли декілька років тому. І кості.

– Я вже казав, що не знаю.

– Казав мені, тепер скажеш Деллію. Сідай до колісниці.

– Не сяду!

– Тоді тебе закують і відвезуть як раба, ти цього хочеш?

«Прийдеться обережніше воювати словом, – міркував Ефіїс, міцно тримаючись за борти колісниці, якою, з уже відомою для нашого героя майстерністю, правив колісничний префекта. – І не вказувати на побратимів. Їм і так вистачить хвилювання під час розмови з Клеопатрою».

У наметі легата Ефіїс побачив знайому картину: на столах та підлозі лежали кістки та обладунки. Він мимоволі посміхнувся:

– Ти, Деллію, береш приклад з Тутмоса?

– Зараз подивимося, як ти жартуватимеш далі? – недобре примружився легат. – Кличте сюди кворум!

Обабіч Ефіїса негайно стали два озброєних легіонера з витягнутими мечами. До намету заходили військові, судячи з одягу, рангом не нижче центуріона, і сідали за довгий стіл.

– Я покликав вас сюди для розбору справи римського громадянина Сано Сапієнтіса.

– Ти хочеш мене судити військовим судом? – вигукнув Ефіїс. – Але я цивільна особа і вимагаю цивільного суду, згідно наших законів.

– У колоніях легат є головним суддею і для цивільних!

– Ні. Є римський намісник Марк Антоній, який має право судити цивільних осіб, тому я вимагаю його суду. Але він мені ніяких звинувачень не висував, коли я був у царському палаці. Отже твій суд незаконний.

Спокійне викладення своїх законних прав заставило більшість присутніх знітитися. Це помітив і легат, тому пом'якшив тон:

– Гаразд, ти нам потрібен, як свідок. Адже це на твоєму подвір'ї знайшли ці речі і кості?

– Перед тим, як я дам відповідь, прибери охоронців. Я свідок, а не полонений.

Помахом голови легат відіслав легіонерів.

– Тепер я дам відповідь на твоє запитання. Так, ці речі і кості було витягнуто з озера, коли я проводив розчистку дна.

- Це ти їх убив?
- Знову звинувачення? Але ж я виступаю, як свідок!
- Я хотів сказати, чи не знаєш ти, хто їх убив? – незграбно виправився легат.
- Не знаю.
- Як доведеш?
- Я міг би послатися на презумпцію невинності, але щоб довести мою добру волю, скажу, що донедавна проживав у Геркуланумі, – далі йому прийшлося вкотре переповісти свою історію. Під час розповіді він вловив шепіт одного з центуріонів, який звертався до префекта: «Що то за звір такий, презумпція?»
- Але в анналах наших легіонів ми знайшли відомості, що десятеро легіонерів зникли, разом зі зброєю та обладунками. Чи не винні у їх загибелі старі хазяї твоєї оселі?
- А коли зникли ті легіонери?
- Префект табору порився у пергаментях і назвав дати.
- У цей час будинок був пустим, бо незадовго до названих тобою дат, всіх його мешканців було забито під час династичної війни поміж царицею Клеопатрою та її чоловіком Птолемеєм XII.
- А у кого ж ти його купив? – поцікавився префект.
- У дочок загиблих хазяїв. Ці дочки вже тоді були заміжні і жили окремо.
- А їх чоловіки?
- Вони давно і вірно служать в охороні портів. Для чого їм війна, коли мир їх добре годує? Зверни увагу, що обладунки і зброя лежали досить довго і ніхто ними не скористався.
- А може ці легіонери їм щось погане зробили і ті помстилися?
- Легіонери завжди ходять десятками разом зі своїм деканом. Ті, що зникли, були з одного десятка?
- Ні, з різних.
- Тоді як вони могли когось образити? Може вони були забрані у військо з однієї провінції?
- Ні, з різних.
- Тоді припущення, що це помста, теж можна відкинути.
- Годі теревенити, – урвав їх бесіду легат, – ми повинні прийти до якогось висновку. Прошу висказуватися по черзі.
- Нехай пан Сапієнтіс запропонує, – почувся голос того центуріона, що цікавився презумпцією, – він так добре все розуміє.
- Схвальне бурмотіння і кивки головою підтвердили, що це загальна думка.
- Гаразд, Сапієнтісе, розкажи, як нам дізнатися правди?
- Коли я був у царському палаці, – почав Ефіїс, зручно вмовившись на вільному стільці, – то узнав, що частина обладунків, знайдених в озері, належить царю та його причту. Отже, нам потрібен лікар. Покличте найдосвідченішого.

– Хочеш, аби він оживив оці кості, і вони самі все розповіли? – жартував легат, і його голос потонував у загальному реготі. Грубий жарт розрядив напруженість, всі відчули себе легко і невимушено.

– Поклич, – наполегливо повторив Ефіїс.

– Хто хворий? Знову обпилися пивом? – з такими словами до намету увійшов лікар у фартуху, на якому виднілися сліди крові.

– Ти добре знаєш людський кістяк? – звернувся до нього Ефіїс.

– Відповідай, – звелів легат, побачивши запитальний погляд медика, мовляв, а це що за новий командир?

– Знаю.

– А вік людини по ним визначити зможеш?

– Приблизно. Зможу сказати, це молода людина, середнього віку чи вже літня.

– Тоді візьми оці кості, розбери їх по віку і склади повні кістяки, щоб узнати, скількох вони людей.

– Це не швидко.

– Роби, – кивнув головою легат, – якщо потрібні помічники, бери, скільки хочеш. І не тут. Винеси всі їх звідсіля. А ми поки що пообідаємо. Сапієнтісе, – гукнув він через стіл, побачивши, що Ефіїс підіймається зі свого місця, – ти теж.

За обідом відносини з військовими покращилися, особливо коли один з центуріонів, підсівши до Ефіїса, почав розпитувати подробиці про Геркуланум, повідомивши, що сам родом з того міста.

– А де ти жив? – спитав центуріон.

– На віллі Гальби.

– Знаю, знаю. А я жив у припортових будинках.

– Знаю, там ще один дах перекриваю декілька хатинок.

– От я з батьками жив у середній хаті...

Розмову перервав прихід медика.

– Я зібрав вісімнадцять неповних кістяків, – доповів він, беручи зі столу шматок хліба і кусень м'яса, – у деяких не вистачає черепа, у інших – рук або ніг.

– Вік загиблих вдалося визначити? – негайно озвався Ефіїс.

– Один зовсім молодий, один дуже старий, всі інші середнього віку. Точніше сказати не можу.

– Тобто, ані молодий, ані старий легіонерами бути не можуть?

– Ні. А інші можуть?

– Так.

– А ти можеш відрізнити кості грека від костей римлянина?

– Жартуєш... Звісно, ні. Та й у наших військах служать і греки, і македонці, і єгиптяни...

– Годі, – піднявся префект, – Сапієнтісе, твій висновок?

– Це кості царя, його воєводи та охорони. Я сам бачив царські обладунки, доки їх не забрав префект.

– Я все віддав у палац, – прохопився той.

– Гаразд, нехай так, – не йняв віри легат, – звідкіля це видно?

– Цар Птоломей II був хирлявим юнаком 16-річного віку. Разом із ним загинув головнокомандувач єгипетських військ на ім'я Ахілл. Він, навпаки, мав більше шестдесяти років. Отже ті дві кістяки належать царю та Ахіллу. А інші – охоронцям палацу, які загинули разом із ними.

– А як ти поясниш, що серед єгипетських зустрічаються й обладунки римських легіонерів?

– Дезертирством. Вони знайшли місце, де можна сховати всі ознаки того, що були на службі Риму, переодяглися та подалися світ за очі.

– А ми ж їх сім'ям пенсію виплачуємо, – знову прохопився префект.

– То ваші справи. До цього можу тільки додати, що дезертирство є ознакою слабкої дисципліни, мало ви їх муштруєте. Дехто з ваших казав мені, що життя тут легке.

– Легке! – тут вже занепокоївся легат. – Сурмачі, дайте сигнал загального збору! Негайно починаємо бойові навчання! Центуріони, сьогодні відпрацьовуємо шиккування та перебудову шеренг по двоє, троє, і так далі, до самої ночі. Серед ночі зробити тривогу, останніх, хто стане до лав, покарати різками. Я їм покажу легке життя!

– Гей, а що мені робити? – сіпнув його за одяг Ефіїс.

– Йди додому, ти все зробив вірно.

– А плата за знахідку буде?

– Яка ще плата? – не міг змовчати префект, – радій, що живий та ситий.

– Гаразд, дякую за такий щедрий подарунок. Прощайте всі, а з тобою, префекте, ми ще зустрінемося.

До міста Ефіїс йшов легкою ходою, відчуваючи, що його душевний стан набуває дивних ознак рівноваги та впевненості. Проходячи через ворота Сонця, він махнув рукою Бориславу аби той підійшов ближче:

– Скажи Ерманту і всім скіфам, що у в'язниці палацу тримають скіфського жерця, який не зміг заплатити мито на в'їзд до Александрії. Якщо він вам, скіфам, дорогий, викупіть його з неволі.

– Негоди минулися? – тільки й спитав Борислав, та отримавши заперечну відповідь, хитнув головою і подався на своє місце на стіні.

Ефіїс вже хотів йти далі, коли його спинив ще один знайомий голос:

– Агов, стій! – зі сторожки вийшов Ермант і підтюпцем підбіг до нього. – Ну ти й штукар! Коли тебе повели до палацу, я вирішив, що нам усім гаплик. Особливо, коли дізнався, що туди викликали ще й близнюків. Аж дивлюся, їдеш як легат на римській колісниці. Мені аж з душі відлягло.

– І дарма. На відміну від ув'язнення в палаці, де Тутмос хоча б хотів розібратися, легат Деллій спочатку хотів мене стратити, а вже потім розбиратися.

– І як же це ти викрутився з тієї халепи?

– Вчуся воювати словом. Мене навчив один скіф правильній техніці такого бою. Дивно, – розмірковуючи над новою думкою, промовив Ефіїс, – один скіф навчив мене битися на мечох, а інший – воювати словом. Виходить, що скіфи більші мастаки, ніж греки? І не забудь викупити того скіфа-жерця з в'язниці, тобі Борей все розкаже.

– То ти вже все владнав?

– Ще залишилися дві справи. Одна маленька, а інша – велика. Тому, чекайте на добрі звістки, моліть Артеміду чи вашого скіфського Даждбога, щоб вони скінчилися добре.

– Даждбога, – тільки й сказав йому в спину Єрмант і пішов розмовляти з Бориславом, промовивши тихенько, – ти диви, вже й про це знає. Як вірно батьки дали йому ім'я!

«Може б варто було викупити самому того жерця? – міркував Ефіїс ідучи додому. – Е-е-е, ні. Тоді б Тутмос зрозумів, що я десь ховаю гроші, які вони не знайшли, обшукуючи мій будинок»

Вхідні двері дому були напівпрочинені, але у кімнатах окрім розкиданих речей, нічого не було вкрадено. Не зачепили і статуєтку Артеміди та каганець під нею.

Ефіїс заходився прибирати, заперши вхідні двері на засув.

«Треба буде купити замок, придуманий Піфагором, – міркував він, розкладаючи речі по своїм місцям, замітаючи підлогу і готуючись до сну. – Либонь, тоді не зразу сюди потрапиш. З іншого боку, якщо легко входити, то нічого не ламається. Може щось і вкрадуть, зате все інше буде цілим. Тоді виходить, що багатство не дає щастя людині? Про це ж писали філософи. Головне – це знання. Ось де втіха та розрада для людини. А багато їсти й пити – шкідливо для здоров'я, як писав Асклепій».

Зранку, ще тільки засіріло, він підхопився, одягнувся у чисте, поснідав та вийшов на вулицю, підперши перед цим кілком вхідні двері.

На вулиці Ефіїс поправив трохи затоптану літеру «М» і присів навпочіпки, креслячи лозиною на піску візерунки. Згодом у нього вийшло ім'я зброяра з палацу – Сетіс. Він вдивлявся у картуш, коли почув тупіт ніг, взутих у важкі сандалії. Це підтюпцем прямувало двоє вже йому знайомих вояків-охоронців з палацу.

– Щось ви забарилися, – привітав їх Ефіїс. – Сонце вже встало вище дахів, а вас немає.

– Ми тільки-но отримали наказу привести тебе, – відсапуючись промовив любитель приповідок.

– А хіба ти не знаєш приказку: «Хто рано встає, тому Озіріс щастя дає?»

– Я знаю, але Тутмос тільки-но повернувся з римського табору, злий, як Сет, і послав за тобою. То вже ходімо, га?

– Йдіть попереду, а я за вами.

– А звідкіля ти знав, що за тобою пошлють, – на ходу, обертаючись до Ефіїса спитав охоронець, який до цього мовчав.

– Я закинув наживку і був упевнений, що велика риба на неї клює.

– Яку наживку?

– Найкраща наживка – це гроші.

– Але ж ти бідний, я сам копирсався у твоїх речах!

– Я бідний, але знаю, як зробити багатого ще багатшим.

– Вітаю тебе, Тутмосе, – привітався наш герой з командиром охорони палацу, увійшовши до його кімнати і не даючи тому змоги почати розмову першим, – ось ми й зустрілися вдруге. Я знаю, про що ти хочеш спитати, маю відповідь і знаю, як перевірити правдивість моїх слів. Сподіваюся, що так само щасливо закінчиться й

Друга зустріч

– Припини теревенити! – нарешті зібрався з духом Тутмос. – Ти написав, що серед царських обладунків, повернутих префектом римського табору, не вистачало шолома та меча! Але сам префект це заперечує! Та ще й мене дурнем виставив, мовляв, віриш усяким пройдисвітам!

– Як я тобі й пообіцяв, щоб довести свою правоту, досить нам з тобою повернутися до табору. Але йти треба не до префекта, а до легата, його командира.

– Ти такий впевнений, неначе сам можеш провіщати волю богів, – недовірливо процідив Тутмос, але потяг Ефіїса на двір, заштовхав у колісницю, ухопив віжки і погнав до римського табору, не чекаючи, доки прийде його колісничний.

– Що привело тебе, Сапієнтісе, – спитав легат Деллій, коли їм з командиром охорони палацу дозволили увійти до намету командира.

– Це Тутмос із палацу цариці, – коротко пояснив Ефіїс, – він приїхав зі справою, яка може зганьбити твої легіони.

– Чим зганьбити?

– Крадіжкою царського майна.

– Не може бути! За це в нашій армії суворо карають!

– Я впевнений, що сталася прикра помилка і думаю, що можу зняти тавро з імені твоїх легіонів.

– Що для цього треба зробити? Кажі. Ти ж нам добре допоміг у попередній справі. Я тобі вірю.

– Звели зібратися всім командирам, які були присутні учора.

– Вони зайняті, бо керують навчаннями.

– Це займе зовсім мало часу. Накажи.

– Панове, – виголосив Ефїїс, коли всі зібралися, – чи не купляли ви нещодавно гарний шолом та меч, оздоблений дорогоцінним камінням? На них ще має стояти тавро зброяра. Я його накреслив отут на піску. Подивіться.

Доки командири підходили і розглядали малюнок, заперечливо хитаючи головами, легат стрімко увійшов до намету, за хвилину так само стрімко вийшов і скомандував:

– Розійдись! А ти стій тут!

Всі пішли, біля залишився тільки префект, розгублено стоячи перед входом до намету, до якого раніше він заходив не питаючись.

– Це вони? – показав легат Ефїїсу шолом та меч. Той кивнув Тутмосу, який, ретельно оглянувши зброю, кивнув головою.

– Вони, – відповів Ефїїс, – тобі їх продав префект?

– Він, негідник!

– Моя тобі порада, не ганьби його перед усіма, бо це вплине і на твою репутацію. Зроби все тихо.

– Тобто?

– У доброго командира всі підлеглі хороші. А у поганого?

– Зрозумів, погані. Дякую тобі іще раз, Сапієнтісе. Коли щось буде потрібно – приходь, я допоможу.

– Гроші. Я просив за свої послуги хоч якусь компенсацію, але префект відмовив.

– Я накажу видати суму, яка покриє твої витрати на розчистку озера.

– Ну ти й спритник, – із захопленням вимовив Тутмос, правлячи кінями у місто, – так швидко і тихо усе владнав!

На дні колісниці бряжчали обладунки, замотані, щоб ніхто у таборі не бачив, у старе ганчір'я. Ефїїс же дивився вдалину і притримував мішечок зі сріблом від легата, прив'язаний до поясу.

– Я зійду біля воріт Сонця, – заявив він.

– Не хвилюйся, довезу аж до дому.

– У мене справи, – сухо сказав сивий довгобородий чоловік і молодю зіскочив з колісниці.

Ефїїс зайшов до сторожки, поблукав коридором, відчиняючи різні двері, доки не знайшов Єрманта. Кивнув йому головою, запрошуючи вийти на двір.

– Візьми оці гроші, – подав Єрманту мішечок з грошима, отриманий в римському таборі, – і використай для викупу того жерця.

– Я вже викупив.

– Де він зараз.

– У мене вдома. Вчить Мірку скіфській мові. Так смішно, ти не повіриш. Що, негода пройшла, все скінчилося?

– Для всіх наших – так, для мене, ще ні. Може так статися, що мені прийдеться тікати, тоді я тобі напишу, куди мене занесла доля.

– То сховайся у мене вдома.

– Не можна. Дивись, скільки неприємностей я приніс сім'ям моїх сестер. Моє подальше перебування в Александрії залежить зараз від однієї людини.

– Зрозумів, від Клеопатри?

У цей час в палаці цариця кричала на Тутмоса, який приніс їй царський шолом та меч:

– Як ти посмів його відпустити? Хіба тобі не вистачило одного наказу?! Де той римлянин? Приведи його негайно!

– Люба, не варто так перейматися, – заспокоював її Марк Антоній, зважуючи на руці дорогоцінний меч. – Ніде той чоловік не дінеться.

– Йди! – відправила вона за двері командира охорони владним помахом руки. – А тобі Марку, – додала вона вже спокійніше, коли Тутмос вийшов, втягнувши голову в плечі, – не варто цікавитися цією справою, вона стосується тільки мене.

– Ти мене хочеш покинути і зійтися з тим сивобородим чоловіком, – усміхнувся Антоній впевнений у заперечній відповіді.

– Ти знаєш, що це не так, – ще тихше прорекла Клеопатра, – але балакати з ним я буду наодинці.

Вона пішла до свого власного саду, влаштованого у внутрішньому дворі палацу, де походжала алеями серед квітучих дерев та кущів.

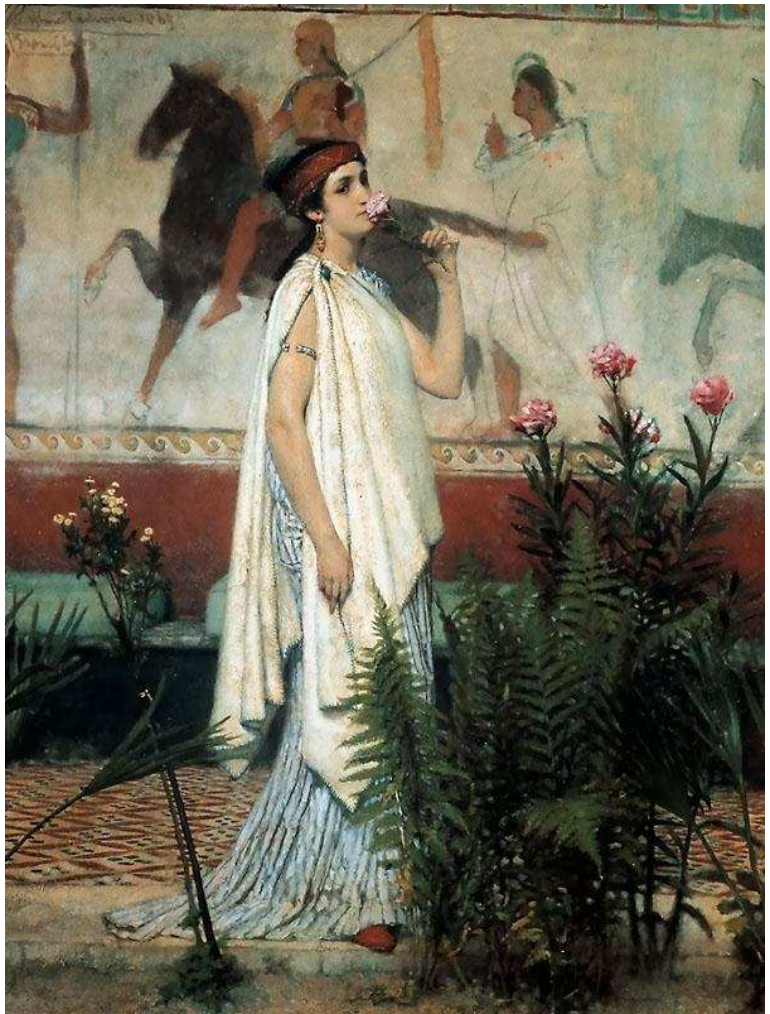
– Я ж тобі казав, що відвезу додому, – дорікав Ефіїса Тутмос, – везучи його до палацу після того, як йому випало стояти біля дому нашого героя. – Не прийшлося б оце так довго на тебе чекати!

Ефіїса провела до цариці покоївка. Він став на початку алеї, опустил голову, згорбився, намагаючись, аби волосся закривало очі. Клеопатра повільно підходила до нього, оглядаючи статуру, зріст незнайомця. Завважила меч на поясі, який через поспіх забули з нього зняти.

– Ти Сапієнтіс? – запитала вона латиною.

– Так царице, – глухо відповів Ефіїс і відчув, як у нього стискається серце, неначе повернулися часи кохання.

Таємний учитель

- Ти знав такого Ефїїса?
- Ні, царице.
- Але ж ти носиш ім'я таке саме, як у нього?
- Я Сапієнтіс, а той Ефїїс. Якийсь грек?
- Ваші імена означають одне – розум. Чого мовчиш?
- А що сказати?
- Покажи свій розум.
- Я за вибір батьків не відповідаю.
- Розкажи про свою справу, чим ти живеш?
- Міню гроші на гроші.

– То ти лихвар? – з розчаруванням вигукнула Клеопатра і подумала: «Не може бути, щоб це був Ефїїс, той нізащо б не став гендлювати грошима. Прийдеться його відпустити». Але прагнучи переконатися остаточно у своєму розчаруванні, вона кинула йому квітку, скрикнувши: «Лови!»

Випущена рукою, що не звикла кидати, квітка полетіла занадто високо, але Ефїїс підняв руку, мало не підстрибнувши, і піймав її за стебель. В цю мить його волосся розійшлося і цариця побачила очі. Знайомі і такі допитливі та розумні

– Ефїїсе! – підбігла до нього і міцно обняла. – Який ти став старий, бідолашний мій учителю...

Ефїїс завмер з піднятою рукою, яка трусилася від хвилювання. Якоюсь частиною свідомості він дивувався, що після стількох поневірянь, знаючи, що дії цієї жінки викликали у нього глибоке обурення та навіть відразу, він відчуває приплив ніжності, що в цю мить він ладен пробачити їй усе, навіть смерть батьків, аби знову бути разом.

А вона, піднявши голову вдивлялася і не могла надивитися на нього:

– Чому ти не признався одразу, мій дорогий? Чому? Я так тебе довго шукала. І навіть прочитавши звіт про твою загибель, все одно не вірила.

– Я не звик чекати милості від можновладців, – нарешті вимовив сивобородий чоловік молодим голосом.

– То ти боявся, що твоя втеча розлютила мене і я тебе покараю... Ні, не розлютила. Я була в розпачі.

– Що тобі якийсь бібліотекар?

– Ні, ти моє перше кохання!

– Це після стількох чоловіків, з якими ти перебула? Після ночей, за якими йшла смерть? Після...

– Давай присядемо і поговоримо, – незвично лагідно для Ефїїса, звеліла, ні, попросила, Клеопатра. – Я не виправдовуюсь, але все, що я робила, було боротьбою за виживання. Якщо не я б убивала своїх сестер, то вони б неодмінно убили мене. Те саме і з моїми чоловіками. Царське життя нагадує війну, тільки тут не знаєш, хто

друг, а хто ворог. А загинути можеш щохвилини. Я зараз жива тому, що першою завдавала удару, першою, бо хотіла жити!

– Але ж...

– Зачекай, дай мені висказати все. Я жінка, і нічого б у житті не досягла, якби не лягала у ліжку з чоловіками. Вони, володіючи мною, думали, що мене підкорили, але насправді це я їх підкоряла. З кожним чоловіком я підіймалася все вище. Якби не смерть Цезаря, то вже була б імператрицею Риму!

– А куди ти піднялася зі мною?

– На вершини людського духу. Знання зробили мене розумнішою, я побачила нові горизонти. Я найбільш освічена цариця за всі часи існування Єгипту. І саме до тебе я вперше відчула справжню любов.

– І використала мою, для своїх планів захоплення влади...

– Я все ще була на волосину від смерті. Повір, це так.

– І ми знову?...

– О ні, ні. Тепер я до тебе ставлюся, як до найдорожчої людини у світі, до свого вчителя, який дав мені не тільки знання, але й навчив справжнім почуттям. Коли я брала до ліжка чоловіків в обмін на їхню смерть, я намагалася забути, ні, не Цезаря, а саме тебе. Доки ти був поруч, я не усвідомлювала, наскільки ти мені дорогий!

– А зараз?

– Я покохала. По-справжньому. Міцно і на все життя. Марк Антоній батько двох моїх дітей і я ношу третього від нього. Ця любов змінила моє ставлення до життя. Я хочу бути милосердною, давати, а не брати. Хочу, аби всі це зрозуміли.

– Отже мир і любов у твоїй душі перемогли лютість та ненависть?

– Ти знаєш, лютість у мене ніколи не було. Був тільки холодний розрахунок. Який мене і спасав. Лютість застить очі.

– Це правда. Що тепер?

– Живи як хочеш, роби що хочеш.

– Я хочу вчити дітей, як мій батько.

– А моїх повчити не хочеш?

– Не зможу. Не зможу бачити тебе близько кожного дня і не...

– Розумію.

Запала тиша. Вітерець з моря приносив запахи солі та йоду, якась пташка намагалася напиться з фонтану, але не могла дістати води і все тупцювала по парапету, сподіваючись, що з іншого боку вода стоїть вище.

– Ось так і ми, люди, – нарешті розкрив уста Ефіїс, вказуючи на пташку, – до останньої хвилини сподіваємося на краще. Я вже піду...

– Йди, – тихо промовила Клеопатра, – може тобі чогось треба?

– Ні, у мене все є: дорога під ногами, повітря, щоби дихати, жменя ячменю, аби втамувати голод і бібліотека для знань.

– Чи пробачаєш ти мене? – ще тихіше запитала вона. – Чи зможеш пробачити все зло, яке я тобі заподіяла?

– Не рви мені душу, – попросив Ефіїс, нахилиючи голову, – адже я й досі тебе люблю, у мене й досі перед очима стоїть юна дівчина, яка так міцно мене обіймала... Після тебе я не знав жінок...

– Мій дорогий учителю, я не можу тебе полюбити, бо міцно кохаю іншого, але завжди безмірно поважатиму, твій розум, силу духу, знання і... – тут вона повагалася, але закінчила, – і твою любов до мене. Вона для мене, як зірка на небі, як подих свіжого вітру, як поцілунок моєї дитини...

Вони простояли, взявшись за руки і пильно вдивляючись одне одному у вічі, а потім Ефіїс рвучко повернувся і пішов, все прискорюючи ходу і боячись, що якась невідома сила заставить його побігти назад і впасти до ніг своєї єдиної в житті любові, просячи повернутися до нього.

Клеопатра знову присіла на лаву і довго була нерухомою, затуливши долонями своє лице, а крізь пальці сочилися сльози.

За воротами палацу любовний шал поступово почав спадати з розбурханої зустріччю душі Ефіїса, а коли біля базару його штовхнули та ще й вилаяли, він зовсім прийшов до тями. Біля свого дому він ногою розвалив літеру «М» та виклав велике «В». Потім відчинив двері, пройшов у свою кімнату, став перед Артемідою і з задоволенням сказав:

Тепер житиму мирно

Легкість, що розлилася в його душі, викликала лінощі. Раптом пропали усі бажання, тіло обважніло, дихання уповільнилося.

Ефіїс приліг на ложе й забувся сном без сновидінь.

Прокидався повільно, випливаючи з далеких глибин сну у світлий день.

«Оце так я спав! Либонь пів дня і всю ніч! – подумав він, не розплющуючи очей.– Вставити, чи полежати ще?»

– Та вже уставай, – почувлася скіфська мова.

Розплющивши очі, Ефіїс побачив сивого чоловіка з носом картоплиною, вололсся якого було перев'язано стрічною, що тримала на лобі символ у вигляді птаха. На шиї та поясі теж висіли якісь намиста та брязкальця.

– Ось і очі розплющив, – усміхнувся чоловік, – уставай, на нас із тобою чекає багато справ.

– Бел? Ти Бел?

– Так, так. Не помилився.

– Як ти мене знайшов?

– Міг би тебе надурити і сказати, що побачив усе внутрішнім зором, але скажу правду, мені вказала дорогу Мірка.

– А як зайшов, адже двері було замкнено на засув?

– Переліз через паркан. Це неважко, – продовжив Велебог, помітивши здивування в очах співбесідника, – та й я не такий старий, як ти думаєш. Либонь, всього років на п'ять старший за тебе.

– Але ж на тебе тут могла чатувати небезпека?

– Уві сні Даждьбог сказав мені: «Підіймайся, твій час настав, іди та збуди того, під чиєю орудою ти будеш ходити до смерті»

– Це ти жартуєш?

– Ні. Це моє і твоє покликання. Пригадай, чи не було у тебе пророчого сновидіння?

– Було, але там я бачив свою богиню, а не твого Дажбоба.

– Даждьбога. Оце вона на стіні? – спитав Велебог, киваючи на статуетку Артеміди.

– Вона. Моя заступниця і порадиця.

– І що ж вона тобі уві сні сказала?

– Нічого, але вказала на сліпуче сяйво угорі.

– Так і є! – радісно вигукнув жрець. – Це тобі знак, що є сила вища за неї. І що тобі треба прагнути до цієї сили. Злитися з нею.

– І перестати поклонятися Артеміді?

– Звісно, ні, якщо бажаєш і тебе це заспокоює, вклоняйся, але виконуй волю вищої сили.

– А коли я не схочу? Мене покарають боги?

– Гірше. Ти тоді не досягнеш нових і дивних знань, про які ти ще й не чув!

– Чув я про всякі чудеса, що їх влаштовують жерці.

– Ні. Я тобі про чудеса людського розуму, який може думкою облетіти увесь світ і опанувати будь-які знання. Згадай, як я у цілковитій темряві побачив тебе. Але це дріб'язок. Існують більші можливості. І коли ти станеш на шлях пошуку СЛОВА, то й зможеш якщо не засвоїти, то побачити як інші використовують таке уміння.

– Чого ти вирішив, що мені це цікаво?

– Побачив, відчув, збагнув через натхнення, яке дає мені Даждьбог. Виконай його волю.

– Тобто, я маю знати слово?

– Так. Але це початок. Ти маєш винайти спосіб, як донести це слово людям, зробити так, щоб вони це слово повторювали постійно.

– Знаєш, першу частину життя я присвятив навчанню, а другу – помсті за батьків...

Ефїїс розповів про все, що сталося за останні роки: і про вбивства легіонерів в Александрії, і про подорож до Риму, і про втечу з причту Клеопатри, і про організацію змови проти Гая Юлія Цезаря, і про перебування гладіатором, і про вибух Везувію. Велебог уважно слухав, інколи бурмочучи: «Ага, ось звідкіля на тобі кров невинних; а

оце причина твоєї злости; не знав, що Спартаком був ти; про жахливу катастрофу мені розповідали в Афінах...»

– І що, твоя жага помсти вдовольнилася? – спитав він по закінченню розповіді.

– Ні, але мені стало несила вбивати. Та й Рим не став слабкішим.

– Ось бачиш. Силою його не перемогти, бо його сила, як ти сам казав, у законах. А що таке закони? Це слова. Отже, ти маєш знайти таке слово, яке переможе всі слова, що містяться у тих законах.

– Невже слово, що дасть людям розраду, переможе закони?

– Так. Бо закони від людей, а слово, яке знайдеш ти, буде від Бога.

– Від твого?

– Від нашого. Від того, якому підкоряються усі інші боги.

– Від Зевса?

– Вище і сильніше...

Розмову перервав стукіт у вхідні двері і веселі вигуки, в яких Ефіїс упізнав голоси дітей Марка Наути та глухуватий голос Олив'ї. Відчинивши, він узрів картину чергового переселення: усі несли якісь речі, клунки. Серед них була навіть Авенар.

– А ти чого тут? – здивувався він. – Ти ж тепер справжня пані, бо маєш власний будинок.

– Ми з Меек наварили їжі і принесли, щоб відсвяткувати кінець незгод.

– Це я першим побачив оте «В» – почав хвалитися Гарруліс, але замовк, углядивши, що з-за спини їхнього благодійника визирає незнайомий і дивно вбраний чоловік. Замовкли й інші.

– Його звати Белебоб, але він просить називати його просто Белом, – повідомив Ефіїс. – Хороша і дуже незвичайна людина. Я з ним познайомився у в'язниці палацу. А оце... – хотів він представити своїх друзів, але Велебог його перебив і заговорив грецькою мовою:

– Дозволь, я вгадаю, як кого звати? – і безпомилково назвав усіх присутніх по іменам, не перекрутивши жодного. – А оце твій найбільший друг з ім'ям, як у рослини, – підійшов посміхаючись до Олив'ї й уважно дивлячись тому у вічі.

– Так, мене звати Олив'я, – чомусь ніяковіючи відгукнувся той.

– Так ти вмієш і грецькою, Беле? – здивувався Ефіїс.

– Я ж не дивуюся, що ти знаєш більше десятка мов. То приймай гостей, а я піду до Мірки. Потім побалакаємо.

– Залишайся на свято?

Але Велебог пішов, кивнувши наостанок. Він розкуйовдив волосся у Гарруліса і промовив мимохіть: «Ох і дивне у тебе буде життя!»

– Юноно-заступнице, це він щось погане віщує, – застогнала Меек. – Для чого ти взяв у дім того чаклуна.

– Я його не брав, він живе у Єрманта та Мірки. І боятися не треба, бо він добра людина. Я це не тільки знаю, але й відчуваю.

– А ти не відчуваєш, що наші гроші скоро скінчаться? – змінив тему Оливья.

– Давай сьогодні не будемо думати про гроші, а влаштуємо вечірку для всіх наших. Відправ хлопців із запрошенням.

Всі запрошені чоловіки прийшли тільки увечері після закінчення служби, але сестри Ефїїса з дітьми поприходили майже одразу. Діти почали знайомитися, галасувати і їх випровадили у двір, де Велокс та Гарруліс негайно почали вдавати із себе досвідчених моряків і розповідати бувальщини та небилиці.

Щось подібне, але у дуже урізаному вигляді розповідали Ефїїс та Оливья за столом, зібраним нашвидкуруч із дощок та паколів, своїм старшим гостям.

– Що ж тепер? Як ти житимеш? – спитала Сірігма.

– Не знаю, сестричко, але тепер мені хочеться покою.

– Може женишся? – це вже Лоуді подала голос, – У мене є на прикметі гарна дівчина із заможної сім'ї. Її батьки дуже поважають вчених і всіляку науку.

– Я не зможу її полюбити, – тихо промовив Ефїїс, – бо я...

– Ну годі вам, жінки, – втрутився Єрмант, – нехай Ефїїс трохи обживеться, а там побачимо, може й жениться? Я ж женився.

– Якби не я, ти ніколи б не узяв мене за жону, – подала голос Мірка. – У шлюбних справах чоловіки нічого не розуміють!

Всі розсміялися: такий дивний вигляд мала ця тендітна рудоволоса жінка у порівнянні зі своїм великим опасистим чоловіком, грізним на службі і сумирним перед нею, як теля, удома.

– Я придумав, як збільшити наші запаси, – повідомив Ефїїс Оливью вранці, коли вони нашвидкуруч поснідали недоїдками вчорашньої симпосії. – У нас чого більше золота чи срібла?

– Срібла.

– Ходімо, я знаю де його куплять.

– До юдейського лихваря, який дав тобі ім'я лихваря на Апеннінах?

– Так. І знову розмовлятимемо їхньою мовою, так, неначе ми служимо у великого пана з Геркулануму, який після виверження Везувію тепер перебрався сюди.

– А якщо він тебе упізнає?

– Він і тоді був підсліпуватий, а зараз, либонь, вже зовсім сліпий.

Справді, старий знайомий лихвар прийняв наших друзів добре, чуючи рідну мову та співчуваючи збиткам шановного пана Пробуса Содаліса. Ефїїс вирішив використати те саме ім'я, що у порту Остія, припускаючи, що звістка про хорошого клієнта вже дійшла звідти до Александрії. Сподівання виправдалися, і невдовзі друзі вийшли з

помітно обважнілими шкіряними сорочками з невеличкими кишнями для монет. Ці сорочки вони, як і на Апеннінах, носили під одягом.

– Непогано вийшло, – вимовив Оливья, йдучи додому і рясно пітніючи під пекучим єгипетським сонцем. – Можна планувати нові справи.

– Тобто? – спитав не менш спітнілий Ефіїс.

– Проти Риму.

– Зараз я хочу пожити трохи спокійно і надумав вчити дітей, як це робив мій батько.

– Отже, нехай Рим спить спокійно? Ніяких заколотів та змов, ніяких повстань та убивств?

– Ніяких...

Вдома вони задумалися, де тепер ховати свої гроші?

– Знову під Артемідою? – запропонував Оливья

– Ні в якому разі! Ми вже це робили і тут, і в Геркуланумі. Треба придумати щось нове... Ось воно! У тому будинку, що ти його придбав для Борислава та Авенар, є підземний хід. Ви його не пробували дослідити, поки там жили?

– Я про нього й не знав.

– Тоді давай домовимося, що невелику суму ми завжди носитимемо із собою, а все інше сховаємо там. Ходімо!

Коли Авенар відчинила двері у відповідь на їхній стукіт, її обличчя заясніло привітною посмішкою. Вона низько вклонилася і промовила:

– Заходьте, найдорожчі гості, хай завжди вам світить Сонце!

– Ну, як ти тут хазяйнуєш? Покажуй, – з цими словами Ефіїс, а за ним і Оливья зайшли до будинку.

Замість відповіді Авенар повела рукою, мовляв, дивіться самі.

У будиночку все вражало чистотою, хоча бідність промовисто визирала з кожного кутка.

– Добре, добре. Ти з сусідами вже признайомилася?

– Так, трохи. Тут селяться тільки юдеї, які не дуже довіряють людям іншої віри, але коли я вилікувала головний біль у сусідки, інші теж почали самі заходити.

– Гарзд, тепер веди нас на кухню.

– Для чого? Я вам сюди подам обід.

– Ні, обід не цікавить. Дивись Оливья, як добре приховано кільце ляди, що прикриває підземний хід, – з цими словами Ефіїс підняв важку ляду, відкривши темне провалля.

– Страх який, – приклала руку до грудей Авенар, – а ми й не знали про оце..

– І далі нікому не кажіть. Полізли, Оливье. А ти, Авенар, подай нам сюди якогось каганця, який ви увечері світите.

Підземний хід залишався у доброму стані, тільки кістяки та зброя, які залишилися від останньої битви, що відбулася у цьому підземеллі, заважали рухатися ним.

– Дивись, а оцей не згнив, а висох, як мумія, – показав рукою Оливья на рештки воїна, який і по смерті продовжував стискати меча.

– Шукай краще, де сховати золото.

– Так ось, підходяще місце, – вказав Оливья на гранітний блок в стіні підземелля, – він ледве тримається.

– Витягнемо його. Овва! Так цю схованку обладнали ще до нас!

У хиткому світлі каганця друзі побачили комору, в якій зігнувшись могла б поміститися людина.

– Тут і покладемо, а щоб закрити вхід, давай отого напівзотлілого притулимо у цьому місці до блоку.

Впоравшись з нагальною справою, у Ефїїса виникла цікавість:

– А чи не пройти нам до кінця тунелю?

Підземний хід привів їх до грубих кам'яних сходів, що закінчувалися кам'яною лядою. Зусиллями двох чоловіків льоду зіштовхнули і опинилися за міською стіною у руїнах давньої споруди.

– Часто сюди ходити не можна, – сказав Оливья, озирнувшись довкола, – сліди на піску нас видадуть.

– А ми приладнаємо оцей жмуток кураю до кільця, що підіймає льоду.

– Ну що там? – зустріла їх Авенар.

– Жахіття. Там лежать мертві люди.

– Ну, мертвих я надивилася, коли була рабинею лікаря.

– Тоді нічого страшного, але краще туди не ходити і нікому про цей хід не казати.

На цьому й порішили.

– А де ми тепер братимемо срібло для обміну на золото? – спитав Оливья, коли вони йшли додому.

Ефїїс замислився, посміхнувся й відповів:

Еврика

На другий день зранку вони вже стояли біля воріт римського табору.

– Ми до легата! – Ефїїс проказав вартовому. – Скажи, що прийшов Сано Сапієнтіс.

– Нам наказано пропускати тебе без супроводу. Йди.

– Цей чоловік зі мною, – і наш герой поважно рушив до центру табору.

Вартові біля намету теж не чинили спротиву і ось уже Квінт Деллій запитує:

– Що привело тебе сюди? Чим можу допомогти?

– Ти будеш здивований, але це я прийшов тобі іще раз допомогти.

– У мене тепер все гаразд!

– Що, префекта ти спровадив?

- Так. Тепер він служить в Юдеї.
- Добре. Але у тебе є ще одна проблема, про яку ти не здогадуєшся.
- Кажи, не зволікай.
- Ти отримуєш з Риму платню для легіонерів сріблом? Чи не так?
- Сріблом.
- А чи не бажаєш заохотити своїх вояків золотом?
- Тобто?
- Я можу поміняти твоє срібло на золото у вигідних для тебе пропорціях. Приїхавши до метрополії, ви зможете це золото обміняти знову на срібло, якого тепер буде більше, ніж в момент отримання зі скарбниці легіону.
- Хіба це можливо? – здивувався легат.
- Нехай у мене є двадцять срібних монет. – почав Ефіїс показувати розрахунки на прикладі. – Я їх поміняю у пропорції п'ять срібних до однієї золотої, кожна з яких буде вагою такою ж, як і срібна. Далі, якщо повезти це золото до Риму, то ці п'ять монет можна поміняти поміняти на тридцять срібних! Зрозумів? Ти мав двадцять, а стало тридцять!
- Зачекай, я покличу нового префекта, – перебив його Квінт.
- Все вірно, – виголосив новий префект, ознайомившись із розрахунками. – Які суми ти зможеш міняти за один раз?
- Звісно, не всю скарбницю. Близько таланту.
- А які гарантії, що не надуриш?
- По-перше, мене знає і мені довіряє твій командир. По-друге, я буду давати кожного разу номочедію на взяте у вас срібло, яке ви мені повернете в обмін на золото. По-третє, ми почнемо з невеликих сум, які будемо поступово збільшувати так, я завжди мав запас срібла, який би міг вам повернути по першій вимозі.
- Переконливо, – зробив висновок легат, для якого можливість збільшити запаси грошей шляхом простого гендлювання ними дуже надихала. – Як на твою думку, префекте?
- Згоден. Коли почнемо?
- Прямо зараз ми зробимо обмін невеликих сум, щоб ви переконалися у нашій правдивості. У тебе є терези для монет?
- Отримавши срібло і віддавши золото по обумовленим пропорціям, наші друзі попередили, що більші суми мінятимуть протягом двох-трьох тижнів і вирушили додому.
- А ти розумом воюєш не гірше, ніж мечем! – відгукнувся Оливья, коли вони проходили воріт Сонця.
- Бел мене переконує, що тільки так і можна ослабити Рим. А не зброєю.
- То он хто на тебе впливає?
- Я ще не дійшов останньої думки, але продовжу наші диспути з ним, щоб остаточно прийняти рішення.

Ще здалеку вони побачили чоловіка, що сидів на порозі їхнього дому, схиливши голову. Зблизька вони упізнали Велебога, той підняв голову, почувши кроки, і посміхнувся:

– Тепер ти вільний, маєш статки, а отже, й час на здійснення задуманого вищими силами.

– Звідкіля він усе знає? – вигукнув Оливья. – Ти так йому довіряєш, що все розповідаєш?

– Нічого я йому не казав. Про наші з тобою справи я не говорив ні з ким, та й увесь цей час ми були разом, пригадай. Тут я знову переконаюсь у надприродних здібностях Бела. У тюрмі йому вдалося описати мою зовнішність у цілковитій темряві, навіть не бачачи мене, а також, в загальних рисах, усе моє життя.

– Гм, отже тепер він тобі допомагатиме знайти істину? А ти забудеш образу, яку тобі наніс Рим і мирно житимеш?

– Ти все невірно зрозумів. Образу я не забуду ніколи. Але мститися потрібно з розумом. Всі мої попередні спроби помститися силою, закінчилися невдачею. Ти ж знаєш...

– Годі сперечатися, – втрутився Велебог, – адже кожному з вас Бог дарував свободу волі. І кожен має самостійно вибрати свій шлях.

– Який саме бог? – поцікавився Оливья.

– Даждьбог. Це ми, скіфи, його так скорочено називаємо.

– Що ж, коли така, Ефіїсе, твоя воля... – Оливья не договорив, відчинив двері і зайшов у дім.

– Ти хочеш шукати істину негайно? – спитав Ефіїс у Велебога.

– А чого стояти і колупатися в носі, міркуючи, чи не осинить нас Всевишній доброю думкою? Добрі думки приходять тільки тоді, коли їх шукаєш, до них прагнеш.

– Що ж, ходімо шукати слово, що дає розраду, до бібліотеки.

– Що це таке?

– Велике приміщення, де зберігаються тисячі книг.

– Книг? Написаних рукописів? А хто їх писав?

– Вчені, що жили у різні століття. А ми маємо можливість тепер їх прочитати.

– Хороша придумка. Отже, будь хто, може ознайомитися з думками людей, що жили раніше?

– Чому тебе це дивує? Маючи такі надзвичайні здібності ти й досі до такого не додумався? Як же ви, скіфи, зберігаєте свою культуру?

– Через живу пам'ять. Ось я знаю всі «Повісті Велеса». Їх треба розповідати без перерви дві доби. Наші волхви розподіляють, кому що треба знати і готують собі наступників, які б перейняли їхні знання.

– А до рукописних книжок ви так і не дійшли? Дивно.

– Нічого дивного. Це в умовах постійної сухої та жаркої погоди можна зберігати папірус та пергамент. А в наших краях все те швидко згниє, бо йдуть дощі, валить сніг, тріщить мороз. Писемність у

нас є, але її вживають тільки тоді, коли карбують слова на камені або малюють на гончарних виробах. Тоді, запікаючись у вогні, написані слова стають невразливими для води.

– То побудували б, як у нас, бібліотеку і тримали б все рукописи в сухому.

– І з цим нічого не вийшло б, адже ми, скіфи, розділяємося на два роди: скотарів та орачів. Перший рід постійно мандрує за стадами і їх немає можливості возити з собою зайвий вантаж. Другі живуть у дерев'яних хатах або у мазанках, які довго існувати не можуть. Щонайбільше – три покоління. Переселяючись на нові землі, старі споруди кидають.

– А до кам'яних будівель ви так і не додумалися?

– Кепкуєш? Дарма. Будівлі з каменю зводяться, коли є багато вільних рук. Тобто рабів. А у нас немає рабів. Отже зібрати потрібну кількість людей ми не можемо. Та й живемо ми не так скупчено, як греки. Наші жерці здавна визначали, коли земля вже не може прогодувати людей і відправляли окремі роди на схід або на захід шукати вільних земель. Я вже казав, звідкіля прийшли предки греків та римлян, ти пам'ятаєш?

– А у нас земля бідна, а живемо на одному місці.

– У вас море багате, воно й годує, бо ця нива не збідніє ніколи. А останнім часом греки живуть на нашій скіфській пшениці, розплачуючись золотом, яке видобувають, знову ж таки, раби. Отож ви й маєте і кам'яні палаци, і бібліотеку, і живете на одному місці. Бо існуєте за рахунок рабської праці, тобто, як насильники й грабіжники. Та ще й хизуєтеся своїми здобутками.

– Переконливо... А ось і бібліотека. Перед тим, як зайти, потрібно омити руки й ноги в оцьому басейні.

– Який відділ вас цікавить? – запитав їх на вході бібліотечний служник.

– Відділ наук про людину, – відповів Ефіїс, добре обізнаний з усім устроєм цього дивовижного наукового закладу.

– Вам до кінця коридору. Там зустрінете іншого служника, який допоможе розібратися в каталозі. Оцей варвар з вами? Він уміє поводитися в бібліотеці?

– Ти краще думай не про це, – зреагував Велебог, – а про те, що доки ти тут збиткуєшся наді мною, твоя дружина зраджує тобі з якимось вояком.

«Я й сам би розібрався» – подумав Ефіїс, усміхнувшись, але не став розкривати свою таємничість.

– Яку книгу ви шукаєте? – зустрів їх служник каталогу у відділі наук про людину.

– Мене цікавлять книжки, де є про те, що дає людині розраду.

– Може вам запропонувати, – він почав ритися в каталозі, спішно перегортаючи сторінки, – запропонувати книги... тут є тільки про

Пандору, яка, зачинивши ящик з нещастями, залишила на його дні тільки надію, позбавивши людей розради.

– І більше нічого? – втрутився Велебог.

– Нічого. Про розраду немає нічого. Може ви хочете про радість? Можу запропонувати вам книги по вмінню радіти життю, про пісні, правила вживання вина, уміння радісно молитися...

– Дякую, не треба, – увірвав його Ефіїс. – мене цікавила розрада і як її досягти?

– Може підійде втіха? Ось переклад римського автора про статеві втіхи.

– А про душевні є?

– Немає.

– Ось і маєш, – вимовив Велебог, – про розраду ані слова. Який же сенс у такому зібранні книг, коли немає про головне?

– Зате тут є про астрономію, історію, складання віршів, механіку...

– А що, ці науки дають людні розраду?

– Мабуть, ні. Тільки втіху.

– Тоді шукай сам.

– Ти глянь, скіф у бібліотеці! – почувся вигук латиною і до них підійшов чоловік з русявим волоссям.

– Тихіше, тут читають, – негайно втрутився служник. Підтримкою йому були незадоволені погляди читачів, адресовані до галасливого римлянина.

– Тебе це дивує? – спитав Велебог латиною.

– Тепер іще більше, ти говориш по-нашому!

– Вийдіть із бібліотеки і кричить, скільки хочете, – розпорядився служник, і всі троє слухняно пішли до виходу. Там сидів уже інший чоловік, і Велебог не міг не спитати:

– А де той що сидів перед тобою?

– У нього щось трапилось вдома, і він попросив себе замінити.

– Коли прийде з синцями, пожалійте його.

– Гней Помпей Трог, – відрекомендувався порушник тиші на вулиці і мовив уже грецькою – Приємно бачити, що прагнення до науки є навіть у варварів.

– Велебог, або просто Бел, – сказав скіф і поцікавився, – але й ти сам не римлянин. Твоє коріння на захід від Риму. Твоє плем'я називається... щось неначе як ґава кричить гал-гал-гал...

– Вірно, я з Галії! Звідкіля ти знаєш?

– Він знає або може узнати про тебе все, – вступив у розмову Ефіїс, – ти тільки спитай.

– Це твій раб? – спитав Трог, помітивши меч на поясі співрозмовника.

– Він вільна людина. І прийшов сюди задля власної цікавості.

– Що ж його цікавить? Способи, як украсти золото чи срібло?

– Ти питаєш так, неначе мене тут немає. Спитай у мене без твоєї пихатої упередженості. Тоді ми порозуміємося.

– Гаразд. Чим я займаюся? Зможеш вгадати?

– Ти служиш у багатого пана, – почав Велебог, прикривши долонею очі, – він дає тобі гроші, аби ти писав про події, що були давно.

– Вірно, це називається «історія».

– А ще ти маєш будинок поруч з палацом свого пана і спиш з його дружиною, про що твій пан не знає.

– Годі, вже вірю, що ти провидець, – замахав руками Трог. – Що ж ти, скіфе, хотів знайти у бібліотеці?

– Шукав слово, що дає людині розраду.

– Знайшов?

– Ні.

– Невже вся грецька наука не дала відповіді та таке просте запитання?

– Не дала, – сказав Ефіїс, вкотре дивуючись вмінню Велебога повернути розмову у потрібному для нього напрямку.

– Тоді треба звернутися до єгипетської науки! Ходіте, я познайомлю вас із цікавою людиною, яка зараз перебуває в Александрії.

Римський історик повів їх у бік моря і, звернувши ліворуч за квартал до царського палацу, привів до будинку зі щільно зачиненими дверима. Постукав і, у відповідь на запитання єгипетською, відповів грецькою:

– Нехебе, вступи, це Гней із друзями.

Двері відчинив худий темношкірий чоловік із яструбиним носом.

– Знайомся, ось Бел, оце його друг ... «Сапієнтіс» – підказав Ефіїс, – так, Сапієнтіс. А оце, – він вказав на чоловіка, – Нехеб,

Жрець із храму бога Птаха

– Нехебе, я привів тобі скіфського жерця. Він уміє бачити невидиме.

– А він знає нашу мову? – спитав Нехеб єгипетською, пропускаючи гостей в будинок і знову зачиняючи двері на засув.

– Я знаю, – відповів Ефіїс тією ж мовою. – Ми прийшли до тебе повчитися мудрості твого бога.

– Що саме ви хочете пізнати?

– Хочемо узнати слово, що дає людям розраду.

– Такого слова немає. Є слова, щ дарують радість, такі, що викликають сміх, але розраду...ні, такого я не знаю.

– Про що це ви? – спитав Гней, мружачи лоба у спробі зрозуміти мову. – Перекладіть.

– Цей жрець, – сказав Велебог грецькою мовою, – повідомив, що не знає такого слова, яке ми шукаємо.

– То ти й у єгипетській петраєш?

– Ні, але я побачив загальний настрій розмови.

– Як побачив?

– Внутрішнім оком.

– Не думаю, що цей жрець нам допоможе, – звергнуся Ефіїс латиною до Гнея, намагаючись не образити нового знайомого. – Слово, яке ми шукаємо, навряд чи було у вжитку єгипетських жерців.

– Помиляєшся, – відповів латиною Нехеб, – знання, накопичені у нашому храмі, розташованому у місті Хут-ка-Птах, величезні, неосяжні. Якщо хочете прилучитися хоча б до якоїсь їх частки, завітайте у наш храм.

– Їдемо? – запитав Гней.

– Не спіши, – відповів Ефіїс, – я з дитинства чув, що єгипетські жерці пильно бережуть свої знання, а тут раптом пропозиція приїхати, щоб узнати їх тайни? Щось тут не так.

– Моє запрошення не таїть в собі нічого підступного, – образився Нехеб, – дарма ти, Сапієнтісе, мене боїшся.

– Я нікого не боюсь, але не хочу завести у біду оцих двох. І хоча з Гнеєм я познайомився тільки-но, його бажання узнати більше схоже на мою тягу до знань, тобто по духу він мені не чужий. До речі, Гнею, як ти зним познайомився?

– Купив у нього дорогоцінні амулети. У нас в Римі таких не знайдеш!

– Зрозуміло, торгуєш храмовими цінностями. А я все не міг збагнути, чого ти тут, в Александрії, а не у своєму храмі?

Нехеб опустил голову і, дивлячись з-під лоба, сказав:

– Прихожан у храмі мало. Вони не шанують творця всього суцього, а тільки тих богів, які можуть допомогти, або заподіяти шкоду: Себека, Анубіса, Маат, Озіріса...

– Він каже правду, – розкрив рота Велебог, – підступу я не відчуваю. Звичайно, тобі прийдеться пожертвувати щось для підтримання храмового життя.

– Тобто, гроші. Скільки?

– Десять срібних драхм, проїзд і харчування за ваш кошт. Для мене теж, – швидко відповів Нехеб. Вочевидь, ціну він склав уже давно.

– Плачу половину, – одразу обізвався римський історик, – а ти Сапієнтісе? Погоджуйся, я можу навіть взяти на себе харчування твого скіфа.

– Оливье! – погукав Ефіїс, прийшовши додому. – Збирайся, поїдемо до міста Хут-ка-Птах, щоби відвідати однойменний храм і

прилучитися до єгипетських таїн. Може й історію вони нам розкажуть?

Відповіді не було. Голос нашого героя пролунав у пустому домі. Тоді він вийшов на двір, до озера і на березі угледів постать свого друга. Той дивився на воду незворушним поглядом, щось розмірковуючи.

– Я не поїду, – вимовив Оливья, неухважно вислухавши пропозицію. – Мені треба стерегти дім, міняти гроші, а ти їдь, якщо остаточно надумав. Скіф теж поїде з тобою?

– Так. Іще з нами їде Помпей Трог – історик із Риму. Я вважав, що тобі буде цікаво поспілкуватися з колегою? Ти ж починав, як історик у бібліотеці Александрії?

– Я не поїду, – твердо відповів Оливья. – Їдь з новим другом.

– Ти ображаєшся, що я пристав на пропозицію Бела шукати слово, що дасть розраду? Але це дозволить мені відпочити від тих важких випробувань, які я зазнав, виконуючи свою клятву та волю Артеміди.

– Я не ображаюся. Їдь із ним.

– А де Меек та її діти? Я хотів послати когось, щоб повідомили Марка Науту, що мені потрібен корабель для подорожі по Нілу.

– Марко знайшов купця, який підрядив його везти товари до Сирії, отож він із сім'єю зараз у морі.

Другого дня Ефіїс разом із Велебогом та Гнеєм Помпеєм Трогом, плвли вгору по Нілу на невеличкому човні, швидко знайденому Нехебом у порту Евнос. Пізніше виявилось, що цей човен належить храму Птаха, але, як спокійно помітив Гней з цього приводу: «Човняру теж потрібно харчуватися, хоч він і храмовий служник».

– Ти можеш розпочинати розповідь, – сказав Ефіїс Нехебу, – за гроші не турбуйся, у нас вони є.

– Так, так, – підтвердив Трог, зручно вмощуючись біля щогли, – починай, ми тобі неодмінно заплатимо.

– Якою мовою, – спитав Нехеб, – ви бажаєте слухати?

– Грецькою, – першим сказав Ефіїс. Двоє інших слухачів, провагавшись, кивнули на знак згоди.

– Місто Хут-ка-Птах було утворено навкруги храму бога Птаха, тому й отримало таку ж назву, – почав Нехеб.

– Розкажи про того бога, – перебив його Велебог.

– Бог Птах створив усе, що є поміж небом і землею.

– А хто сотворив його?

– Небо і Земля.

– У нас не так.

– А як? – зацікавився римлянин.

– У нас у старих приповідках говориться, що спочатку не було нічого і тільки Око летіло в пустоті. А потім воно зронило сльозу, з якої і виник Род.

– Хто такий, цей Род?

– Це сокіл. Саме він і є богом. Який утворив інший Всесвіт.

– Нісенітниця, – пирхнув Нехеб, – скіфи, майже дикуни, звідкіля ти все те знаєш, коли навіть у вас немає писемності?

Трог стурбовано поглянув на Ефіїса, мовляв, чи не виникне зараз сварка поміж жерцями різних богів, що перейде у бійку, але той заспокійливо махнув рукою.

– Ми, скіфи, найдавніший народ серед відомих тобі, – справді спокійно почав Велебог.

– Давніші за єгиптян? – недовіжливо спитав Нехеб.

– Звісно. Ось ти називаєш свого бога Птах, а знаєш, що це слово означає?

– Ні. Імена богів не перекладаються.

– Помиляєшся. Скіфською мовою це означає істоту, що має крила і літає, як он оті чайки.

– Отже твій Род – це птах? – спитав заінтригований Трог.

– Це наш спільний бог, що створив правічний дуб, Вирій та небо-Сварога. Цей останній створив Даждьбога й Чорнобога, а вже вони – все суще поміж небом і землею, все, що дає людині благо, і саму людину, рослини і тварин, а другий – все, що обертається людям на зло.

– Род, Род, – продовжував міркувати історик, – схоже на Родос, острів у Середземному морі.

– Думаю, що така назва вказує на шлях, яким віра у Рода прийшла до Єгипту з наших земель.

– Не може бути, – знову почав суперечку Нехеб, – щоб скіфи були древнішими за єгиптян. Коли прибудемо на місце, я доведу, що ти помиляєшся.

– Гарзд, а поки що додам, що повна назва вашого храму – Хутка-Птах – скіфською мовою означає «Хата птаха», або «Будинок летючої істоти».

– Дивіться! – урочисто виголосив Нехеб, заводячи гостей до храму, – невже ця велична споруда не доводить, що єгиптяни є найдревнішими. Я нічого не чув про подібне у Скифії.

– Він пояснює це тим, що у них немає рабів, – сказав Ефіїс, – адже саме раби вирубали ці колони, притягли сюди та збудувати оцей храм.

– Рабство заповідано самими богами!

– Неправда, – знову не змовчав мудрий скіф, – Даждьбог створив людей однаковими. Не можна, щоби одні люди продавали інших, неначе якусь річ!

– Годі сперечатися, – втрутився Трог, – Нехебе, ти обіцяв показати докази древності твого народу.

– І не відступлюся. Але для цього нам треба переїхати Ніл на іншу сторону до Великої піраміди.

– Що це за тварина? – спитав Велебог, коли вже надвечір вони дісталися потрібного місця.

– Це Сфінкс, він стереже спокій пірамід.

– Це якийсь бог?

– Не знаю, – знітився Нехеб, – він існує з часів фараона Хефрена, тобто близько трьох тисяч років!

– Не схоже, – скептично вимовив Велебог, походивши довгий час навкруги та уважно оглядаючи боки величної скульптури, – не схоже, що він такий молодий. Дивіться, на боках у нього вертикальні канавки – це сліди від потоків води. Отже, він існував іще до Потопу! А це було значно давніше!

– Що ти знаєш про ту подію? – насторожився Нехеб.

– Те, що й ти, те, що й усі греки. З неба падала вода доки не потопила майже все людство, окрім декількох праведників. І було це так давно, що тільки скіфи й існували тоді на землі.

– Тобто, скіфи і є праведники? – іронічно зауважив римлянин. – Я не втручався у цю суперечку, але від твоїх видумок мені вже навіть не смішно.

– Дослухайте, – врівноважено продовжив Велебог, – я переповів вам легенди, а ось що говорять наші перекази. До Потопу води на землі було мало. І моря були більш мілкими, аніж зараз. Коли вода почала стрімко прибувати, загинули ті, хто жив біля самого моря. Скіфи ж завжди селилися біля хороших земель, що називаються чорноземами. Туди вода не дійшла. Отже, хороші ми чи погані, причина у способі життя: ми живемо з дарів землі, а загинули ті, хто жив з морських дарів.

– Твоя впевненість наводить на думку, що ти знаєш, коли був той потоп? – спитав Нехеб.

– Так знаю, от якби можна було вам показати Коло Сварога, де зображені сузір'я...

– Таке зображення тут є, ось тільки вже темніє.

– Тоді завтра, як стане Сонце...

Спати їх поклали у причілку храму, де зупинялися прочани. Тепер там було пусто.

– Чому ти не шукаєш слово? – спитав Ефіїс у Велебога, влягаючись на жорсткій храмовій лаві. – Для чого тратиш час на повчання?

– Слово повинен шукати не я, а ти. А мої оповідки не тільки для Нехеба, але й для тебе. Ти повинен остаточно переконатися, що за моїми словами стоїть вища правда. Що я несу в собі знання багатьох поколінь волхвів. І що прийшов час принести людям слово Боже, бо забули вони його, отож і нещасні нині.

Другого дня разом з ними на інший бік Нілу зібралися з десятків жерців Птаха.

– Я бачу, Нехеб зацікавився розповідями скіфа, – помітив Гней Помпей, ідучи слідом за жерцем до храму, що виднівся неподалік від Великої піраміди. – І зацікавив своїх однодумців-жерців.

– Суперечка, хто старший, скіфи чи єгиптяни, точиться вже давно, – відповів Велебог. – Сподіваюся, що сьогодні мені вдасться остаточно переконати єгиптян у моїй правоті.

Тим часом вервечка подорожніх зайшла у храм, пригинаючись, бо вхід було частково занесений піском. Але всередині було чисто, підлога була відполірованою до блиску.

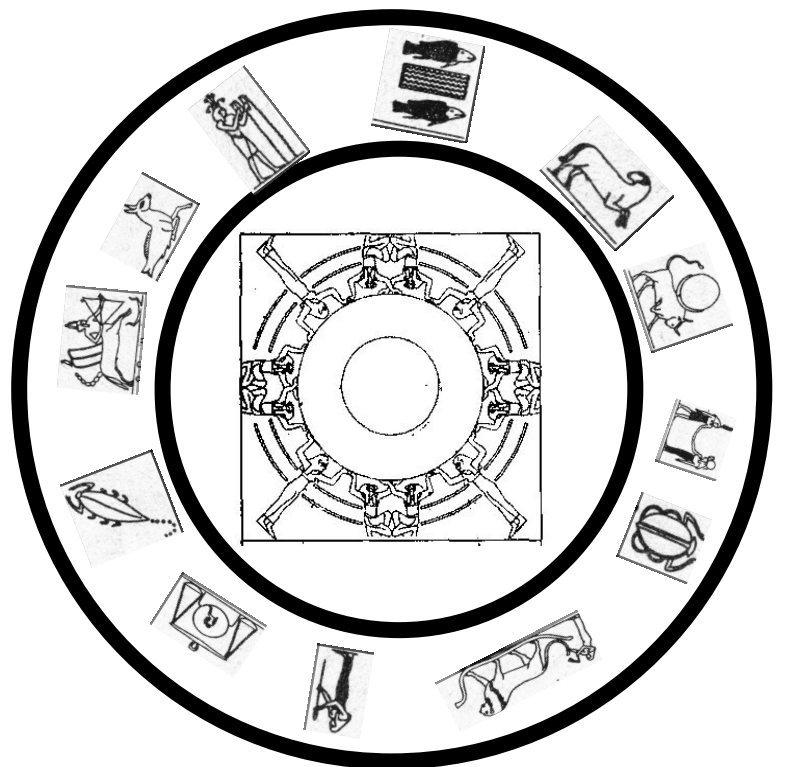
– Дивись, скіфе, – підняв Нехеб угору руку, – ось те, що ти хотів побачити – Зодіак. Ти його назвав Колом Сварога. Якщо ти розумієшся на цих таємних знаках, то скажеш, що вони означають?

– Зачекай, дай розібратися, – Велебог приклав палець до рота і почав тихенько бурмотіти на своїй мові, але його уважно слухали всі присутні, хоча розумів тільки один Ефіїс. – Отже їх дванадцять. Тут вони не погрішили проти істини. Але замінити світлі образи богів тваринами? Не дивно, що вони образилися і покарали цю землю сухотою.

– Ти вже готовий? – першим не витерпів Гней Помпей Трог.

– Так. – відповів Велебог грецькою мовою. – Я вже збагнув ваші знаки. Отже, там де Лев – це сузір'я Даждьбога, далі Дівчина – сузір'я Майї, де зображено Терези – то зорі Велеса, далі, – тут він завагався, – не знайду слова, що то за істота з гострим хвостом?

– Скорпіон, – підказав Ефіїс.

– Гаразд – це наш Перун, далі Китоврас – ви його кличете кентавром, коза з риб'ячим хвостом – Коляда, чоловік, що ллє воду – Кришень, там де зображено риби, має бути сузір'я Рода. Якийсь жук, що це?

– Краб, – знову підказав Ефїс.

– Тоді це сузір'я Кресеня, баран – Білояр, бик – Лада, а оті двоє...

– Озіріс та Ізіда, – шанобливо вимовив Нехеб.

– Так, у нас їх теж двоє Купайло та Купава. Тепер покажіть мені знак початку року, щоби я міг визначити, коли ці знаки тут з'явилися.

– Праворуч угорі силует жінки, що випросталася в повний зріст, – почувся голос з натовпу жерців.

– Зрозумів. Ви знаєте, що в день весняного рівнодення Сонце знаходиться в одному й тому ж сузір'ї. А ви усвідомлюєте, що так було не завжди? Кожні дві тисячі сто років, сузір'я змінюється.

– Ми знаємо й це. Цей великий період називаємо «ерами» по назві конкретного сузір'я.

– А знаєте, що ця зміна йде у протилежному порядку, аніж порядок зміни сузір'їв по місяцях року

– І про це нам відомо.

– Тоді виходить, що початок існування єгиптян припадає на «еру», як ви кажете, барана. Зараз закінчується ера риб і скоро настане ера отого чоловічка, що ллє воду, чи не так? Тоді я можу сказати, що вік єгиптян не більше чотирьох тисяч двісті років. Наш, скіфський початок року припадає на сузір'я Даждьбога, це там де лев.

У серед жерців почулося бурмотіння. Вони жваво обговорювали новину, вказуючи руками на Зодіак на стелі.

– Зачекайте, як ще не закінчив. Ми старші не на сім сузір'їв, тобто приблизно на п'ятнадцять тисяч років, а на сорок! Бо після появи скіфів лев з'являвся у день весняного рівнодення іще один раз!

– Неймовірно! – вигукнув римський історик. – Тоді скажи, коли ж був Потоп?

– В епоху, коли початок року, тобто в день весняного рівнодення Сонце знаходилося у сузір'ї отого чоловічка, що ллє воду – у сузір'ї Кришеня, який покришив народи, що жили на узбережжі.

– Ти хочеш сказати, – що потоп був дванадцять тисяч років тому? – спитав той же жрець, зробивши відповідні розрахунки, водячи своїм ціпком по піску, що насипався біля входу.

– Так.

Тоді цей чоловік підійшов до Велебога, низько поклонився і виголосив:

– Давню суперечку закінчено – скіфи беззаперечно більш древній народ!

– Ох який я радий, – веселився римський історик, коли вони поверталися на тому ж човні в Александрію, – потрапити на такий диспут! Неодмінно запишу це у свої аннали. Скіфи древніші!

– Ти міг би у цьому переконатися, не виїжджаючи з Апеннін, – сказав Ефіїс. – В латинській мові слово античний, означає древній, чи не так? Це слово пішло від народу, який називався «анти». А цей народ є одним зі скіфських племен. Отже навіть латина підтверджує правоту Бела!

У такому піднесеному настрої вони повернулися до столиці Єгипту і розійшлися по домівках.

– Оливье! – погукав Ефіїс повернувшись додому, – я з добрими новинами, ти де?

Олив'ї ніде не було

В будинку було прибрано; в коморах запаси зерна, пива, фініків не були витрачені; в садку вирвано весь бур'ян. Чисто і пусто. Ефіїс пішов до Мірки, яка мешкала поруч.

– Ти щось забув? – спитав Велебог відчинивши замість хазяйки двері. – Чи когось загубив? – додав він, уважно глянувши на нього.

– Оливью, – не став чекати чергового прозріння Ефіїс. – Вдома його немає.

– Ходімо, – негайно зібрався скіф, – до тебе додому.

– І ти його знайдеш?

– Я скаже, де він.

Вдома він походив кімнатами і попросив якусь річ, якої часто торкався Оливья.

– Хіба що оці списки законів та історичні розвідки Римської імперії, – сказав Ефіїс, вказуючи на стоси пергаментів та папірусів. «Ти диви, як звично у мене вимовилося слово «імперія», хоча імперією Рим став зовсім недавно, – подумав він. – З іншого боку, для своїх колоній він завжди був повелителем, отже завжди – імперією».

Тим часом Велебог оперся лівою рукою на рукописи, а правою затулив очі і почав тихенько розхитуватися.

– Він уже далеченько, – мовив він згодом, не розплющуючи очей, – навкруги вода.

– Відплив кораблем? Куди, навіщо?

– До рідних країв.

– Він родом з Єгипту!

– Ні. Його батьківщина десь на півночі... Та й ім'я у нього не таке, яким ти його звеш, щось схоже на... Кис.. Крс... Кисум! Ось його справжнє ім'я.

– Кисум? Не єгиптянин? Не вірю. Ми з ним стільки пережили разом. І ніколи він мене не зраджував.

– Він і зараз зичить тобі тільки добра, але не схвалює шлях, яким ти нині йдеш.

– Відплив... Хоч би звістку залишив...

– Звістка чекає на тебе... Глибоко лежить... Поруч мертві люди... Померли давно, декілька років... І ти причетний до їхньої смерті...

– Я знаю, де це, ходімо!

Щоб дійти до будинку, купленому в подарунок Бориславу та Авенар, їм вистачило менше, ніж півгодини.

– Коли Оливья був тут? – спитав Ефіїс у хазяйки після поспішних привітань

– Чотири дні тому. Він іще попередив, що ти неодмінно прийдеш і коли спустишся у підземелля, ой... – тут вона глянула на Велебога і затулила рота фартухом, зрозумівши, що проходила чужим секретом перед незнайомою людиною.

– Не хвилюйся, він знає більше, ніж ти думаєш, – заспокоїв її Ефіїс. – Зараз я піду вниз, а ви тут поки що признайтеся. Бо цей чоловік теж скіф, як і твій.

Він узяв невеличкий світильник, перевірів кількість олії у ньому, запалив і спустився у підземний хід. Ніщо не змінилося з попереднього відвідування, ось тільки кістяк, що затуляв їхню схованку, лежав не так, як раніше.

І ось уже Ефіїс, витягнувши важку брилу, у хиткому світлі каганця читає написане Оливьею послання, адресоване йому.

«Шановний друже, – цей початок трохи заспокоїв нашого героя, бо підсвідомо він очікував на звинувачення у якійсь невідомій для нього образі, яку він вчинив Оливьї. – Я поїхав на Батьківщину у Персію. Так, я перс і справжнє моє ім'я – Касим.»

– Касим, а не Кисум! – вигукнув Ефіїс. – Але ж і так вгадано досить точно.

«Мого батька звали Бакур. Якщо ти уважно читав спогади свого батька, то знаєш, що мій намагався усіма силами ослабити тиск римських військ на наші землі. Коли він не повернувся, я поїхав його шукати і почав з Александрії, де у бібліотеці знайшов рукопис твого батька – Філогноса. В ньому я прочитав про загибель Бакура, смерть в піраміді. Я не звинувачую твого батька, який всіма силами протидіяв моєму, бо він тільки в останню мить зрозумів причину вчинків мого татуся. Я захотів продовжити його справу. Так вийшло, що ми познайомилися і твоя жага помсти цілком співпала з моїми бажаннями. Оскільки я каліка (три пальці на лівій руці відрубані в бою з римлянами), то міг бути тобі тільки помічником. І я ним був усі ці роки. Ти досяг вершин, коли було забито Юлія Цезаря, коли армія Спартака своїми діями застала прибути на її придушення самого Красса, який був вимушений припинити бойові дії проти Персії. Вибух Везувію теж добре зашкодив Риму. Але зараз я не схвалюю твої дії. Відмова від фізичного протистояння Риму мене не влаштовує. Ідеї, які

ти хочеш розробити може й вплинуть на імперію, але це буде не скоро. А моя Персія за цей час може й загинути. Тому я їду додому, щоб віддати останні сили, а може й життя, на її спасіння. Срібло, отримане у префекта табору, я вже поміняв на золото у того ж лихваря. І взяв собі дещицю, щоб дістатися дому. Я не пишу «прощавай», може колись і зустрінемося, але не скоро і не в Єгипті. Твій друг, Оливья Філо, він же Пробус Содаліс, він же Касим Бакурзані».

Внизу була приписка: «Коли захочеш мене розшукати, відправляй листи через перських купців, вказуючи моє справжнє ім'я».

Трохи подумавши, Ефїїс спалив листа, узяв трохи грошей зі схованки, замаскував її, як раніше і піднявся нагору.

– І буде у тебе ще двійко дітей, – почув він голос Велебога, – і вони будуть здоровішими за первістка.

– Він наворожив, що першим у мене буде син, – повідомила Авенар Ефїїса.

– Не наворожив, а побачив його душу, яка вибрала тебе й Борислава, щоб народитися у вашій сім'ї. Цінуйте його вибір і бережіть від застуд та звірів.

– Яких звірів? – стривожилася Авенар.

– Я бачу щось із великими зубами.

– І все? Воно хоч якого кольору?

– Сіре

– Може миша? – пожартував Ефїїс, але його співбесідники так глянули на нього, що він замовк.

– Перебирайся жити у мій дім, – запропонував Ефїїс Велебогу, виходячи з будинку, – Оливья вже не повернеться ніколи. До речі, його справжнє ім'я – Касим.

– Отже, ти отримав повідомлення, – не спитав, а підтвердив Велебог. – що ж переберуся до тебе, бо Мірка вже почала бурчати, мовляв, живеш, а нічого не робиш. Вже й на свого чоловіка кричала.

Потяглися сумирні, але нудні часи. Ефїїс відвідував бібліотеку, шукаючи в трудах видатних філософів слово, що дає розраду, а Велебог ходив по місту, відшукуючи скіфів і даючи їм, як він казав, «слово напучування».

– Сьогодні я мав пригоду, – повідомив він Ефїїса, повернувшись одного разу вже затемна і відірвавши його від записок, у яких він намагався упорядкувати свої думки, що виникли від прочитаного у бібліотеці. – До мене причепився якийсь чоловік, що просив у мене грошей, а коли я відмовив, облаяв мене «брудним, вонючим скіфом». Я хотів було затопити йому в пику, але щось мене стримало. І тут підбігла нічна охорона і шанобливо повела того негідника попід руки, бо він був п'яний, як чіп у барилі з вином. З ним іще якась жіночка була, обоє бідно вбрані.

– Теж мені пригода, – мугикнув Ефіїс, не відриваючись від писання, – таких п'яниць повне місто.

– Дослухай. Коли їх забрали, до мене підійшов один із охоронців і наших, скіфів, і повідомив, що це був Марк Антоній, римський управитель та цариця Клеопатра. І що вони часто отак вештаються вулицями, розважаючись в образах перехожим і дражнячи власників будинків.

– Коли ж тоді вони керують Єгиптом? – згодом спитав Ефіїс, але не отримав відповіді, бо Велелебог уже спав.

Але відповідь прийшла, коли перські сили стрімким ударом вибили римські війська з Юдеї та півдня Азії, поставивши там своїх правителів, замість призначених Марком Антонієм, бо саме йому належало керувати східними колоніями.

На базарах і у бібліотеці тільки й було розмов про перського принца Пакора «Безпалька», який одним ударом ослабив позиції Риму на Сході.

«Мабуть Оливья ще не всі свої секрети мені розкрив, – думав Ефіїс з цього приводу, за звичкою називаючи свого друга старим ім'ям. – Ось тепер зрозуміло, що Антоній зовсім не займається державними справами. Цікаво, що він тепер робитиме?»

Для Антонія ця звістка теж стала несподіванкою.

– Квінте, – верещав він на легата єгипетських легіонів, мучачись похміллям, – негайно підіймай війська та веди їх на того Пакора! І щоб привіз мені його голову!

– Я по піскам не пройду, – спокійно відповів той, зі зневагою спостерігаючи за похмільними муками свого керівника, – буде багато втрат. Хіба морем?

– Як хочеш. Реквізуй кораблі, якщо не вистачить наших бойових, я дозволяю.

Трохи поміркувавши, Квінт Деллій вирішив відправити до Тіру тільки один легіон з трьох. Але удар звідтіля захлинувся у добре організованій обороні персів. Потім перські війська перейшли у наступ, зайнявши Тір. Римлянам прийшлося повертатися до Єгипту.

– Я вирушаю до Риму. – повідомив Марк Антоній Клеопатру, отримавши повідомлення про поразку, – буду просити допомоги у Октавіана Августа.

– А може нічого не робити, любий? – спитала вона, ніжно провівши по його кучерям. – Нехай цим займається сам Август.

– Не можу. Після смерті Гая Юлія Цезаря ми з Октавіаном стали мовби, продовжувачами його справи. Для цього поділили сфери впливу. Йому – Захід, мені – Схід.

– А він став таки імператором, – зітхнула Клеопатра, – і навіть перебрав собі родове прізвисько Гая – Цезар. От нехай і повеліває, а ми тихенько тут житимемо.

– Не можу, я дав слово, а свою честь ще не пропив. Поїду.

– Швидше вертайся, мій імператоре.

Доки Антоній збирався, доки плив до Риму, обходячи всі небезпечні води, минуло багато часу. На момент його прибуття в порт Остія, на нього чекала звістка, що офіційна дружина Фульвія, при смерті. Тому, замість відвідин Августа, він подався у свій маєток недалеко від Риму.

– З'явився, – такими словами зустріла його Фульвія, лежачи навznak і не в змозі підняти голови, – нагуляв дітей на стороні з тією єгипетською шльондрою і приповз, коли програв війну.

– Припини, – спробував пом'якшити враження від зустрічі, Антоній. – припини, я займався важливими державними справами. Тепер Єгипет можна вважати римською колонією!

– Справами, – прошепотіла Фульвія і її губи почали стрімко синіти, – твої справи тільки на ложі. Замість меча ти воюєш... – тут вона закашлялася і почала хапатися за груди від нестачі повітря.

– Кличте лікаря! – погукав Антоній, а сам повернувся до дружини, не відчуваючи провини, але співчуваючи її мукам. – зараз прийде той, хто полегшить твої страждання.

– Мені допоможе тільки один лікар – смерть, – спокійно заперечила хвора, – але не думай, що коли мене не стане, тобі заживеться ще легше. Ні! – крикнула вона і знову закашлялася. – Я провіщаю твою смерть! Смерть твоєї коханки! Смерть ваших дітей! – тут кашель не дав їй змоги сказати ще більше, тіло її затіпалося в судомках, з рота пішла піна, потім кров і за мить вона сконала, роздираючи нігтями груди, неначе їй хотілося випустити свою душу прямо звідтіля.

До Октавіана Августа Антоній прибув у жалобі, розраховуючи, що співчуття до втрати дружини пом'якшить враження від поразки у війні. Це спрацювало. Август обійняв Антонія, висловив йому своє співчуття, на що отримав таку відповідь:

– Я залишився без дружини і не знаю, хто тепер порядкуватиме у моїх маєтках? Чи не порадиш ти якусь достойну жінку, я узяв би її за дружину.

– Візьми мою сестру, Октавію.

«Так вона ж підстаркувата!» – хотів сказати, але тільки подумав Антоній. Вголос же радо погодився:

– Для мене буде великою честю породичатися з тобою! Дякую! Тепер поговоримо про справи? Дай іще війська, щоб подолати персів!

– А трьох твоїх легіонів тобі не досить?

– Мені треба тримати два для захисту Александрії від набігів ефіопів та арабів. Я можу виділити тільки один для удару з півдня. Тому я прошу ще один легіон, який би вдарив на персів з півночі, через Грецію. Впевнений, що цього буде досить, щоб поновити нашу владу на цих землях.

– Не нашу, а мою! – з притиском вимовив Октавіан Август і уважно глянув на Марка Антонія, чи не заперечуватиме він?

– Так, твою, – покірно погодився Антоній.

– Тоді бери легіон Вентидія, – зі щасливою посмішкою вирішив Август. «Останній, хто міг би заперечити в утвердженні мене імператором, здався» – подумав він і вголос продовжив. – Легіонери якраз відпочили, склад легіонів було поновлено після боїв у Галії.

З легким серцем вирушив Антоній віддавати накази та відправляти листи про спільні дії двох легіонів. За цим почав готуватися до весілля.

Свято возз'єднання у шлюбі сестри імператора з його найвпливовішим прибічником видалося гучним, помпезним, дорогим.

У той же самий день Клеопатра в Александрії народила від Антонія третю дитину і надіслала Антонію повідомлення про це.

Бойові дії проти персів закінчилися повною перемогою римських військ. Були відвойовані не тільки території, захоплені недругами, але й забрано під римське володіння нові, аж до Вірменії включно. Вірменського царя Артавазда II взято у полон і відвезено до Александрії.

– Мені потрібно їхати в державних справах на Схід, – повідомив Антоній свою нову дружину.

– Ти хоч колись повернешся? – тільки й спитала вона, запнула обличчя краєм хітона і вийшла, не чекаючи на відповідь.

Інспектування земель почалося з Азії, звідкіля були послані його намісники до всіх великих міст та до Вірменії. В Сирії теж поставили намісника, а от в Юдеї...

Там на нього чекав лист від Клеопатри, в якому вона дуже добре відгукувалася про свого гостя – Хордуса:

«Цей чоловік, – писала вона, – син Антипатра, римського прокуратора Юдеї, отже хорошого роду. Він побував в Александрії і здався мені добре освіченою людиною, що володіє не тільки латиною та юдейською, але й грецькою мовами. Незважаючи на молодість, він вже уславив себе розгромом банди Іезекіля, коли був тетрархом в Галілеї. Під час перської навали був вимушений втекти, але зараз готовий нам служити. Признач його на добру посаду і він віддячить тобі вірним служінням».

– Знайдіть мені Хордуса-юдея, – звелів Антоній своєму причту владним тоном, якого він знову набув, виїхавши за межі Риму.

– Він тут, у твоєму супроводі ще з Риму, – повідомили Антонія майже негайно, і шукана особа предстала перед очі Марка Антонія – другої за значимістю людини в Римській імперії.

– Якби не борода, – промовив Антоній розглядаючи прибульця, – ти був би схожий на грека.

– Я юдей за віросповіданням, але готовий служити тобі, пане, як грек чи римлянин.

– Я зараз шукаю, кого б призначити на посаду намісника в Юдеї, не підкажеш кого?

– Потрібна людина, якій би довіряв народ, – спокійно проказав Хордус. – А довіра буде, якщо ця людина буде сповідувати ту ж саму віру, що й народ – тобто юдейську.

– І щоб був неодмінно обрізаний, як юдей чи єгиптянин? – спитав Антоній з іронічною посмішкою.

– Якби я не був юдеєм, то не зміг би перемогти розбійника в Галілеї, бо народ мені б тоді його не видав. Люди спершу дивляться на віру, а вже потім на закон.

– Розумно. І кого ж призначити?

– Ти можеш звернути увагу на первосвящеників з Єрусалимського храму. Але ті люди так заглиблені в Тору, що не знають життя. Ти можеш обрати когось із колишніх намісників, але ті не знають законів Риму і можуть вийти з покори.

– І хто ж залишається?

– Я. Якщо ти обереш мене, я гарантую спокій в Юдеї, регулярне надходження податків, повний контроль над перськими шпигунами...

– Такого самозвеличування я ще не чув, – зареготав Антоній, – гаразд, призначаю, невдовзі отримаєш патент.

– Дякую за довіру, – зі знов набутим достоїнством поклонився Хордус, – але для спокійного керівництва, мені потрібно дещо більше, ніж патент намісника?

– Війська у підтримку? Будуть! Отримаєш достатньо легіонів, щоб вистачило на всю Юдею. І легата я тобі дам хорошого.

– Без цього, звісно, я не обійдуся. Я прошу тебе, щоб не порушувати давню нашу традицію, оголоси мене царем!

Таким чином, при підтримці Марка Антонія, знаменита людина, якій пізніше історики дали прізвисько Великий, а ми називаємо трохи інакше, а саме,

Ірод став царем Юдеї

Октавіану Августу передали листа, адресованого: «Цезарю Риму! Великому імператору». Таке звертання неабияк потішило його самолюбство, тому він з цікавістю прочитав наступне: «Доки ти, Августе, намагаєшся зміцнити імперію, твій помічник, який мав би турбуватися про справи на Сході, намагається утворити свою власну імперію. Поводить себе як імператор, навіть тріумф на честь перемоги над персами провів не у Римі, а в Александрії, що є нечуваною образою Сенату і для всього римського народу! Замість того, щоб призначити намісника в Юдеї, Антоній зробив Хордуса царем! Він всиновив дітей Клеопатри від Гая Юлія Цезаря та своїх, що від нього народила Клеопатра. Він, неначе імператор, роздає царські титули дітям Клеопатри: Цезаріон отримав титул царя царів; Олександра

Геліоса проголошено царем Вірменії і земель за Євфратом, Птолемей Філадельф отримав Сирію і Малу Азію, хоча йому всього 2 роки) і нарешті Клеопатра Селена – Киренаїку!»

Лист було підписано: «Пробус Содаліс, купець із Геркулануму, загиблого під час виверження Везувію. Тепер проживаю в Єгипті».

Навіть не здивувавшись, що лист із Єгипту прибув чомусь через Грецію, а не напрямки, Август розпорядився почати перевірку наведених у листі фактів. Невдовзі всі вони підтвердилися. Послідував гнівний лист до Антонія з вимогою прибути до Риму і скласти з себе повноваження представника Риму на Сході. Відповіді не було, але Августу донесли, що Антоній спішно озброює бойові галери, а навчання сухопутних військ тепер ідуть щоденно.

– Він хоче війни? – вигукнув Август. – То буде йому війна! Скільки у нього бойових галер?

– Близько двохсот.

– Послати до Єгипту чотириста галер, нехай вони блокують увесь флот Антонія! Я поїду слідом.

– Війну з Антонієм зараз починати небезпечно, – пояснили йому радники, – він дуже популярний в народі та в Сенаті. Тебе можуть не підтримати навіть твоє військо.

– А хто каже про війну із ним? Ні! Ми починаємо боротьбу за повернення Антонія до сім'ї, якого своїми чарами полонила єгипетська відьма! – урочисто виголосив Август. – А тим часом шукайте вагомі докази його зради Риму, – додав він згодом.

Подорож першого римського імператора почалася з відвідин міст в Азії, де він визначав міру прихильності намісників до вказівок Антонія. Тих, хто виявляв помітну прихильність, звільняв, призначаючи на їх місце вірних людей. Коли черга дійшла до Юдеї, цар Хордус сам з'явився в ставку імператора, який розташувався в найкращому палаці міста-порту Цезарії, і став чекати на аудієнцію.

– Чого ти хочеш? – такими словами зустрів його Октавіан Август, наперед негативно налаштований до цього ставленика Антонія.

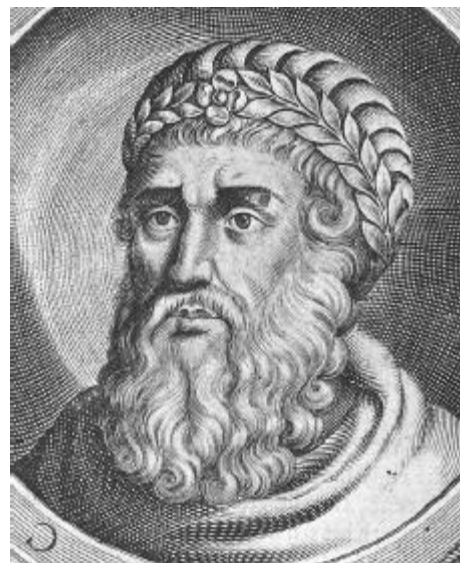
– Хочу відповісти на запитання, які ти мені задаси, – спокійно відповів Хордус. Запитань не було. Август мовчки розглядав цього царька, дивуючись його спокою.

– Тоді я сам дам тобі відповіді на них...

– Чекай, – урвав його Август, – ти знаєш, про що я питатиму?

– Знаю. Тому можеш не трудити своїх імператорських губ.

– Ану спробуй, – розвеселився імператор, бо із ним іще ніхто з його підлеглих так не розмовляв.

– Твоя головна мета, узнати, чи не є я таємним прихильником Антонія? Відповідаю, ні!

– Це слова. Як доведеш?

– Більшу частину зібраних в Юдеї податків було відправлено до Риму, а не до Александрії.

– Іще?

– Коли Антоній почав військові приготування, я припинив надсилати податки в Єгипетську казну, а в Римську продовжив, як і раніше.

– Іще?

– Коли Антоній послав листа до легата, що командує військами в Юдеї з вимогою йти до Єгипту і приєднатися до інших військ, я відмовив його від цього і він пристав на мою пропозицію.

– Іще? – уже іншим тоном і з певним здивуванням запитав Август.

– Ти знаходишся в новому місті, вибудованому за моїм наказом, щоб поліпшити перебіг товарів поміж Юдеєю та Римом. Для торгівлі з Єгиптом нам би вистачило і старих портів. Як бачиш, – тут Хордус трохи повагався, але наважився і сказав, – о, божественний, я поводжу себе, як вірний твій союзник. – Тут він побачив задоволену посмішку Августа і в подальшому часто вживав цей улесливий зворот.

– Чому ти назвав мене божественним?

– Бо твоя влада йде від бога, який тебе підняв над людьми.

– Якого бога? Вашого, юдейського?

– Думаю, що Юпітера, бога усіх богів.

– Гаразд, я можу залишити тебе в Юдеї, але ж ти звешся царем, а не намісником імператора?! Це відступ від наших римських традицій.

– Зате цілком в традиціях юдейського народу, який наміснику коритися не буде, а царю – буде!

– А ти не захочеш згодом виступити проти моєї влади?

– Ні. Доки римляни стережуть в Юдеї мир, доти я й можу спокійно царювати. А інакше Юдея загине від меча сусідів, як це було вже не раз в нашій історії.

– Ну йди, – відпустив його імператор і звернувся до свого причту, – чули, як треба до мене звертатися?

– Так, о божественний, – була йому відповідь, сказана не в лад, різними голосами.

Спокійний перебіг аудієнції перервав прихід одразу двох гінців: з Риму та від головнокомандувача римський військ Марка Випсанія Агріппи.

– Флот Антонія не вдалося блокувати, і він вийшов з портів Александрії. Зараз розташований в бухті біля Акціуму, – доповів гонець гловнокомандувача.

– А сухопутні війська? – стривожився Август.

– Покинули свій табір і йдуть у повному складі на Юдею.

– Гаразд, іди, я подумаю, – потер чоло імператор, – а що у тебе?
– спитав він у іншого посланника.

– У храмі Вести в Римі вилучено заповіт Антонія.

– І що в ньому? Тільки коротко.

– Антоній офіційно визнає Клеопатру своєю дружиною, її синів своїми законними дітьми, і заповідав поховати себе не в Римі, а в Александрії поряд з Клеопатрою!

– Чудово! негайно опублікувати! Глашатаї нехай прочитають його перед військами та флотом! Ось доказ зради! Тепер ми можемо починати справжню війну, а не маневри! Тепер його ніхто не підтримає! І це писалося тоді, коли я віддавав йому свою сестру в дружини, зробив своїм зятем!

– Якщо воювати, багато загине, адже війська Антонія такі ж досвідчені, як і наші, – стривожилися радники імператора.

– А після перемоги над ним, ці війська можна буде привести до присяги тобі, – додали інші, – отже сила імперії збільшиться.

Декілька днів пройшло у роздумах, аж тут Агріппа прислав звістку, що флот Антонія заблоковано в Амбракійській затоці, і що він сам прибуває на нараду щодо подальшого ведення кампанії.

– Їх треба розгромити! – заявив Август Агріппі, ледве той увійшов до тронного залу.

– Якби справа була в бойових діях, то я б не прибув до тебе, – відповів Агріппа. – Мене цікавить як швидко тобі потрібна перемога? І якою ціною?

– Хочу, аби втрат було якомога менше, – відповів імператор, добре обміркувавши слова своїх радників. – Не варто громадянську війну робити занадто кривавою.

– Тоді пропоную тобі перемогу над флотом протягом місяця.

– Поясни.

– Ми перекрили їм джерела постачання з моря та суші. Незабаром на флоті почнеться голод, ось тоді капітани кораблів самі здадуться.

– А що робити з армією, яка рухається сюди? Їм постачання не припиниш.

– Потрібно вплинути на керівництво...

– Квінт Деллій особисто відданий Антонію, – негайно заперечив Август, – сумніваюся, що він його зрадить.

– Надішли до нього досвідченого парламентаря.

– У мене таких немає, хоча.. Може послати юдейського царя? Він показав себе добрим дипломатом.

– Ні в якому разі. На перемовини повинен поїхати тільки римлянин.

– І кого я направляю? Він же негайно заб'є посланця!

– До тебе Сано Сапієнтіс із нагальною справою, – виголосив охоронець, – каже, що може замирити дві римські армії.

Август з Агріппою презирнулися:

– Чи це не Юпітер нам його надіслав? – тільки й спитав імператор і звелів. – Впусти!

– Радуйся Октавіане Августе, – привітав його Ефіїс, підіймаючи за гладіаторською звичкою праву руку і заходячи до зали, – я прийшов з доброю звісткою! «А трон у нього залишився від Гая Юлія Цезаря» – подумав він. – «Невже не міг вигадати чогось нового? Чи йому так хочеться бути схожим на свого попередника? Недарма ж присвоїв собі титул – Цезар».

– Хто ти? Бачу меча на поясі, отже ти римлянин?

– Так. Я жив у Геркуланумі... «Знаю, знаю» – покивав головою Август... тепер – в Александрії. Я купець. Жителі міста стривожені, що почнеться війна, а вони хочуть мирно жити й торгувати.

– І що вони пропонують?

– Власне, я мав розмову з командирами воріт Александрії та з комендантом фортеці Пелуссія, що прикриває підхід до міста з півночі. Вони готові не чинити опору твоїм військам, як що ти, після встановлення своєї влади, залишиш їх на своїх місцях.

– От видно, що греки! – зареготав з полегшенням Август. – Одразу торгуються.

– А як щодо легіонів під проводом Квінта Деллія? – спитав Агріппа, для якого опір міської сторожі не був головною перешкодою у досягненні перемоги. Скоріше невеличкою зачіпкою.

– Я вільно пройшов повз його військо, бо особисто з ним знайомий. І побалакав з ним про можливість переходу на твій бік.

– Що він відповів?

– Сказав, що Антоній має не менше прав бути імператором, ніж Август.

– Ах він!... – скипів Октавіан Август.

– Зачекай, – порадив мудрий Агріппа, – краще домовитися, ніж воювати. Передай охоронцям і коменданту форту, що ми приймаємо їх умови.

– Ти не спитав мене? – втрутився Август.

– А ти проти?

– Ні, але останнє слово має бути за мною.

– Гаразд, передай, що це обіцяє сам імператор!

Ефіїс вклонився, але залишився на місці, запитально дивлячись на Агріппу і розуміючи, що саме від нього залежить подальша доля Александрії, де живуть його рідня та друзі, які вже стали ріднею.

– А щодо армії Деллія, то пропоную тобі іще раз прийти до нього і показати оцю копію заповіту Антонія, щоби той упевнився у зраді свого командира.

– А коли його це не переконає?

– Скажи, що його знищимо! – вигукнув Август, але Агріппа спинив його помахом руки і сказав:

– Думаю, що імператор зможе запропонувати Деллію посаду, – тут Агріппа скосив очі на Августа, але той змовчав, – посаду аналогічну тій, яку він обіймав у Антонія. Наприклад, бути легатом військ тут, в Юдеї.

– Якщо він погодиться, що має зробити?

– Пропустити без перешкод мої війська, тобто, війська імператора, звичайно, і чекати на розпорядження, які я йому надішлю.

– Мені повертатися з його відповіддю?

– Не треба, з тобою поїдуть мої люди. Ти ж маєш повідомити міську сторожу про нашу згоду.

– Чого ти знову прийшов? – так зустрів Квінт Деллій нашого героя. – Знову будеш умовляти? Йди геть! Я й так дозволяю тобі вільно блукати табором під час бойових дій! Якби не твої оборудки з нашим сріблом...

– Я прийшов з листом, точніше з копією заповіту Марка Антонія. Прочитай, а тоді будемо розмовляти далі. Бо маю іще декілька цікавих пропозицій. У тому числі і по сріблу.

– Це виходить, що він повністю знехтував присягою, яку давав Сенату? – розгублено спитав легат, прочитавши заповіт.

– Так. Повністю. І захотів стати царем Єгипту, а може й імператором усього римського Сходу.

– Як він міг?

– Це не твоя турбота. Зрозумій, що зрадити зрадника – не зрада! Ти, врешті решт, служиш не йому, а великому Риму! Стань під руку Агріппи і ти матимеш ту саму посаду, що й до цього.

– Яку посаду? – неуважно спитав Деллій, бо його думки в розпачі блукали поміж поняттями «зрада» і «честь».

– Посаду легата римських військ в Юдеї.

Погляд легата нарешті зосередився на Ефїїсі. Він довго дивився на нього, а потім спитав:

– Як мені все пояснити військам?

– Оголоси заповіт, і вони самі не захочуть війни.

– А що ти казав про срібло? – уже іншим тоном звернувся Квінт Деллій до Ефїїса.

– Коли ти служитимеш в Юдеї, я зможу міняти твоє срібло на золото по іще більш вигідним пропорціям! Погоджуйся?

– Гарзд.

– Тоді я кличу представників Агріппи?

– Клич та скажи, що

Квінт Деллій готовий служити Риму

Август рухався слідом за колонами війська, що прямувало до Александрії. Через куряву, здійснену колісницями, він не зразу помітив

колони єгипетських легіонів, вишикувані вздовж їхнього шляху. На початку єгипетських лав верхи на коні сидів легат Квінт Деллій. Коли візок з імператором наблизився до нього, він підняв праву руку і вигукнув:

– Слава тобі, о, божественний імператоре!

Щаслива посмішка засяяла на устах Августа. Він помахом руки підкликав до себе легата і промовив:

– Все що тобі обіцяли, збудеться. Приймай командування над легіонами в Юдеї.

«Добре, що мене навчили, як треба вітатися, – з полегкістю подумав легат. – Не знаю, чи стерпів би він привітання: «Привіт проконсуле!», як це належало б за нашим статутом?»

В дорозі Августа нагнав гонець з повідомленням від Агріппи: «Антоній прорвав оборону і на двох кораблях спішить до Александрії. Інший флот здався. Голод зробив своє».

– Ось і ти, любий, – промовила Клеопатра, міцно обіймаючи Антонія в порту. – Я вже за тобою скучила.

– Немає часу на ніжності, – відсторонився той, – потрібно готувати оборону міста.

– Ти хоч обійми мене. Чи вже розлюбив?

– Тебе? Нізащо! Ти у мене єдина в світі! Я навіть заповіт залишив, в якому ти моя справжня дружина! Але потрібно спішити, бо війська Августа вже на порозі!

– Не треба воювати, покорися йому і він від тебе відчепиться, я впевнена у цьому!

– Ми з ним починали разом, прагнучи помститися за вбивство Гая Юлія Цезаря, а що тепер вийшло? Він оголосив себе імператором, чому я цього не можу?

– Не треба війни. Давай любитися, як завше? Нехай він буде імператором! Нам і так буде добре.

– Ні! Честь вище за...

– Здоровий глузд? Припини протиборство, покорися і ми будемо жити в Єгипті спокійно.

– Відчепися! Я пожертвував заради тебе своїм положенням у Римі і тепер мені не до любові!

Справді, положення було грізним, безнадійним. Війська Августа підійшли під стіни Александрії, легко проминувши фортецю Пелусія. Антоній наказав знищити сім'ю коменданта фортеці, який здав її без бою. Такі заходи не допомагали, бо охоронці міста несли варту формально, не переймаючись заходами справжньої оборони, а регулярні римські війська, які ще залишалися в місті, масово переходили до лав армії Августа.

– Мої діти! – занепокоїлася Клеопатра, – Їх треба рятувати!

– Давай відправимо їх кудись, – запропонував Антоній.

– Куди? Кругом наші недруги!

– А от в Індію? Спорядимо корабель, перетягнемо його перешийком до моря і ось тобі вихід в океан. Га?

– Що ж спробуємо...

Бідолашних малюків потягли разом із няньками у порт, потім корабель, на якому планувалося відплиття до Індії поставили на котки і потягли через пустелю до моря, що веде в Індійський океан. Охорона не помітила, як до каравану підскочили кочові араби і підпалили все: і кораблі, і речі на них; і котки. Ледве вдалося повернутися їм живими у місто, але маленька Клеопатра Селена на все життя залишилася заїкою.

Бойовий запал у Марка Антонія швидко згас, зате зросло бажання щодня напиватися. В місті, оточеному потужною армією, в місті, де ніхто не хотів захищати царську сім'ю, в місті, де поступово почала відчуватися нестача харчів, він влаштовував пишні бенкети, заставляючи всіх приймати у них участь.

Клеопатра ж металася містом, шукаючи хоч якусь можливість зберегти життя своїх дітей. Пошуки привели її до будинку Ефїїса. Трохи провагавшись, хоча цариця могла вільно відвідувати будь-який будинок, вона постукала у двері.

– Я знаю, що винна перед тобою і що моя провина ніколи не можу бути загладжена, – почала вона, тільки-но Ефїїс прочинив двері, – але прошу твоєї допомоги.

– Когось зарізати? – недобре примружився хазяїн дому.

– Не кажи такого, ти ж знаєш, що я змінилася, – сумирно відповіла цариця, вдягнена як проста жінка. З нею не було охорони, тільки її покоївка Ірада. – Мова йде про моїх дітей.

– Заходь, – пропустив сивочолий чоловік непримітну невисоку жінку повз себе, – а ти, – кивнув він Іраді, – постережи, щоб ніхто сюди не зайшов не поміченим.

– Спаси їх, – промовила вона, заходячи до вказаної ним кімнати, – спаси, молю тебе, заклинаю всім, що ти відчував до мене, – вона стала на коліна, – спаси, бо вони мені дорожчі за життя!

– Вона каже правду, – з цими словами до кімнати зайшов Велебог, а Клеопатра прожогом піднялася з колін, прибрала царської постави і глянула з докором на Ефїїса.

– Цей чоловік тепер замість мого попереднього помічника, – пояснив Ефїїс, – але вмє він набагато більше і знає всю мою історію.

– Отже, і мою теж?

– Так, – сказав Велебог, – але нехай це тебе не турбує. Я вмю берегти таємниці.

– Як мені їх врятувати? – спитав Ефїїс, – адже цей будинок свого часу не зміг зберегти життя моїх рідних і ти це знаєш, бо була тут присутньою, коли римляни знищили їх, неначе якихось пацюків.

– Я все розумію, але тут їм буде безпечніше, ніж у палаці.

– І що я робитиму з розбещеними царськими дітьми? Вони ж, либонь самі і вдягаться не вміють? А їжа? У мене проста – смажений ячмінь з медом та пиво. А як з тобою щось станеться, куди я їх подіну?

– Найтяжче буде, коли війська Августа захоплять місто. Я спробую з ним домовитися, щоб дітей не чіпали. Навіть ціною свого життя, я готова зберегти їхнє.

– А як не вийде і ти загинеш?

– Тоді з імператором домовлятимешся ти.

Ефїїс озирнувся на Велебога, не знаючи, вагаючись у прийнятті рішення. Скіф кивнув головою.

– Добре, веди своїх дітей, – мовив Ефїїс, – тільки без охорони, а може й краще по-одному. Нехай це зробить ота жінка, що прийшла з тобою.

– Дякую тобі, – взяла Клеопатра його за руку і притулила її до своєї щоки. – Повір, я віддаю тобі своє найцінніше! Чекай на нас увечері.

– Що за халупа? – були перші слова старшого сина Клеопатри – Цезаріона, сина покійного Гая Юлія Цезаря. – Оце тут ми будемо жити? Я займу оцю кімнату!

– Ти будеш спати зі твоїми братами, сестричка Селена – окремо, – твердо наголосив Ефїїс, – тут я хазяїн і ви житимете за моїми законами!

Інші діти були приголомшені раптовою зміною обстановки і мовчали, тулячись одне до одного.

– А що тут за гарні дітки, – почувся з дверей і до кімнати накарачках зайшов Велебог з розмальованим сажею обличчям, – я веселий скіф і буду вас розважати.

Він стрибав, як цап, мекав, рохкав, качався по підлозі. Діти розсміялися і знайомство пішло швидше. Вже вони дозволили себе умити, поїли трохи кисляку з медом і вляглися спати.

Велебог дав знак Ефїїсу і вийшов на двір.

– На всіх хлопчиках знак смерті, – сказав він скіфською мовою, обмиваючи обличчя водою з озера. – Старший загине першим.

– Коли?

– Не тут, далеко на півночі. Ти не будеш винний у їхній смерті.

– А дівчинка?

– Житиме і стане подобою своєї матері.

– Підступною і жорстокою?

– Зовнішньою подобою. І характером буде такою, як її мати зараз – лагідною, люблячою, милосердною.

Ірада, служниця Клеопатри, знайшла свою господиню в залі, де відбувалася чергова пиятика. Кивнула цариці, мовляв, все гаразд, і вийшла до її покоїв. Клеопатра сиділа за столом разом з усіма,

відхиляючись подалі від бризок слини, що летіла з рота Антонія під час виголошення ним промови:

– Чекати і сподіватися ні нащо! Нам кінець! Ніхто не спасеться від помсти Августа, а я перший! Нас мучитимуть перед стратою... Я не хочу мучитися... Краще померти за одну мить! Давайте ж, створимо союз людей, які поклянуться померти, якщо помре один із них!? Хто згоден?

Всі завмерли, припинивши пити та їсти.

– Я згодна, – піднялася Клеопатра, – я, слабка жінка згодна померти, якщо помре Антоній, ваш командир, ваш повелитель, ваш ватажок. Невже ви, сильні чоловіки боїтеся смерті, яка й так неминуча?

– А як ти помреш? – почувся голос одного з п'ятиків. – Ми озброєні і можемо кинутися на власні мечі, згідно римської традиції, а ти як заподієш собі смерть?

– Отрутою. – Клеопатра показала на невеличкий флакон, що висів у неї на шиї, зачеплений на золотому ланцюжку. – Я прийму смерть не вагаючись.

– А от ми зараз подивимося, як діє ця отрута, – з цими словами Антоній смикнув флакон із шиї Клеопатри, порвавши ланцюжок, що залишив на тілі цариці червону смужку. – Приведіть сюди нашого бранця, вірменина Артавазда!

– Не роби цього, – попросила Клеопатра, – він царського роду. Не можна з ним так чинити. Та й за нього обіцяли великий викуп.

– Ми не дочекаємося викупу, бо раніше помремо. Ведіть!

За годину привели Артавазда. Він стояв поміж двох дужих охоронців.

– Випий! – звелів йому Антоній.

– Не буду! – вигукнув нещасний, – це напевне отрута! А мене ж повинні скоро викупити! Гроші вже збирають!

– Тримайте його, – звелів Антоній і силоміць влив отруту у горло вірменського царя. Той пручався, впав на підлогу, хотів виплюнути зілля, але Антоній затулив йому долонями рота й носа. Артавазд затримав повітря, але за хвилину його обличчя набуло бурякового кольору і він ковтнув влите йому в рота.

Антоній спостерігав мить ковтка, тримаючи пальці лівої руки у нього на горлі. І коли бранець завмер, він задоволено промовив:

– Хороше зілля, помер миттєво і безболісно! Тепер я вірю, що ти, Клеопатро, прослідуєш за мною у царство мертвих. І всі ви, маєте вчинити так само! Чуєте!!!

Це зусилля так втомило залитого вином Антонія, що він ліг на підлогу поруч з мертвим тілом і заснув, дико хропучи.

– Перенесіть його до спальні, – звеліла Клеопатра, підіймаючись з місця, підходячи до Антонія і поправляючи йому волосся, що

скуйовдилося на лобі, – як прокинеться, перекажіть, що я з палацу перебираюся в свою гробницю, збудовану в некрополі.

Вона підняла з підлоги пустий флакончик, побіжно глянула на мертвого Артавазда і прошепотіла: «Лежить, як живий. Ані піни з рота, ані синього обличчя, ані зсудомлених рук. Якщо я його вип'ю, виглядатиму гарно, як цариця. Добре зілля! Тільки Артавазда жаль».

– Неодмінно візьміть моє царське убрання, – напучувала своїх служниць Клеопатра, – і постільну білизну, і їжі.

– А для Антонія брати?

– Так. Проспитесь, прийде сюди сам.

Цієї ж ночі Ефіїс постукав у двері житла, купленого ним для Борислава й Авенар.

– Ой, що ж це діється, – зустріла його хазяйка, в якій вже помітно випирає живіт, – Як же мій Борей? Він якраз чатує на воротах Сонця.

– Пустити мене до підземного ходу і чекай на моє повернення, – звелів Ефіїс, – я спробую зробити так, щоб ніхто не постраждав.

Вибравшись за міською стіною з-під піску, він попрямував до вогнів, що горіли на воротах римського табору. Нові легіони використали табір, обладнаний їх попередниками.

– Кво вадіс? – гукнули йому з вежі над воротами.

– Римський громадянин Сано Сапієнтіс до легата Агріппи.

– Він спить!

– Розбудіть, справа нагальна.

– А як не розбуджу?

– То може й не доживеш до завтрашнього вечора. Буди!

До намету легата Ефіїса супроводжували четверо легіонерів.

– Ви мене так боїтеся, що йдете у чотирьох? – пожартував він. – Чи ви боїтеся темряви? То візьміться за руки.

– Якби легат сказав, що тебе не знає, – сказав йому декан, – ти жартував би вже у могилі.

– Якби не я, ти не дожив би до вечора, – повторив Ефіїс свою приказку, на яку почув бурмотіння: «Та чули вже».

– Настав час зайняти місто, – повідомив він заспаного Агріппу, – твоєму війську відкриють ворота Сонця.

– Я й так зможу завоювати Александрію.

– Загине багато людей з обох сторін. Це ні до чого. Я тобі пропоную угоду: вводиш невеличку частину війська до міста, щоб захопити палац. Вся інша міська діяльність буде здійснюватися як завжди. Охорона міста не буде замінена твоїми людьми. Твої легіонери не грабуватимуть місто. Ти береш тільки те, що є в палаці. Натомість, призначаєш префекта міста...

– Це вже не моя справа, – урвав його Агріппа, – це зробить Октавіан Август.

– Нехай. Та головне, і наполягай на цьому в розмові з імператором, аби міська охорона залишилася на своїх місцях. Гаразд?

– Згода. Який буде знак про початок штурму?

– Ніякого штурму! Нехай твої люди на світанку підійдуть до воріт Сонця. Коли ті відчиняться – заходять. До них підійдуть провідники, що покажуть дорогу до палацу

– І зброю в охорони не вилучати?

– Ні! Та охорона буде вірно служити Риму!

– Видно у тебе уся торгівля пов'язана з охороною? Га?

– Ти вгадав. То ж, до зустрічі біля палацу.

Пробудження Антонія було жахливим. Дико боліла голова, йому було млосно, у шлунку крутило і бурчало. Погане самопочуття подвоювалося через крики, що лунали звідусіль:

– Римляни оточили палац!

Антоній рвучко піднявся і вийшов з кімнати, намагаючись триматися рівно.

– Стій! – спинив він одного з охоронців, що пробігав повз нього, – де Клеопатра?

– Казали, що в некрополі, – вирвав той руку і побіг далі.

– Як у некрополі? Вона що, мертва? – загорлав Антоній.

Відповіді не було, тому він вирушив до воріт, де зосередилися всі бійці, здатні носити зброю. Римські легіонери і справді стояли біля воріт, але не намагалися увійти, а чогось чекали. І дочекалися. На колісниці під'їхав сам Октавіан Август і виголосив:

– Я імператор Риму! Видайте Антонія і вас не покарають. В разі супротиву – смерть!

– А що Антонію? – вигукнув сам винуватець цих подій.

– Його судитиме Сенат!

– Тримати оборону, – наказав Антоній, а сам кинувся до великого порту, де самотньо стояла галера, на якій він спасався з недавнього оточення у бухті поблизу Акціуму.

– Прав до некрополя, – звелів диктатор-невдаха кібернетосу галери і присів на кормі. З відтіля йому було добре видно, як на пірсі з'явилися римські легіонери. «Отже, обіцянка життя зробила більше, аніж вірність мені, – зрозумів він. – А що з Клеопатрою? Чи жива? Хто їй порадив ховатися там? І як вона зрозуміла, що вже час?»

Галера вийшла з порту на веслах, але сподівання на вітер були марні, тому і надалі бив барабан, відбиваючи ритм для поневолених гребців. Східний вітер перешкоджав швидкому руху, а з моря насувалися декілька римських галер, на яких гребли самі легіонери.

– Збільшіть темп! – наказав Антоній, помітивши, що їх наздоганяють. Він потер скроні, адже головний біль не відпускав, навпаки, він надходив хвилями з такою силою, що в очах чорніло.

Антоній перейшов на ніс корабля, сподіваючись на те, що вони дістануться берега раніше за переслідувачів. Плюскіт від весел ворожих галер вже забивав шум від власних, коли корабель носом урізався в пісок. Антоній зістрибнув на берег і побіг до некрополя, на

ходу виймаючи меча, який останні дні ніколи не знімав з поясу. Позаду почувся шурхіт носових таранів римських галер по піску, що пристали поруч з єгипетською. Почулися чіткі команди – і вже слідом за втікачем тупотять два десятки легіонерів на чолі з офіцером.

Діставшись дверей гробниці, Антоній почав люто стукати в двері, але зсередини ніхто не відгукнувся. Там почалася метушня.

– Вони хочуть мене схопити! – вигукнула Клеопатра і звеліла своїм служницям, – підіпріть двері та нагромадьте біля них побільше громіздких речей, щоб не змогли відкрити!

Ті заходилися виконувати її наказ.

– Поклади меча! – почув Антоній позаду себе. Він озирнувся: до нього звертався командир загону переслідувачів. Це його голос чув Антоній ще у морі, а потім і на суші.

– А якщо я відмовлюся?

– Помреш. Нас більше!

– Хто ти?

– Корнелій Долабелла! Я центуріон! Поклади меча і житимеш!

– Ненадовго. Сенат напевне присудить мені смерть, – відповів Антоній і знову потер скроню лівою рукою і тримаючи меча наготові у правій.

– Не пручайся, – благально вимовив центуріон, – ти все одно не зможеш нікого убити, а сам загинеш.

– Не підходьте! – вигукнув Антоній, дикий головний біль якого не давав можливості не тільки зосередитися, але й тверезо обдумати своє становище.

– А чого ти тікав саме сюди? – поцікавився Долабелла. – Тут і сховатися ніде, одні гробниці.

– Тут Клеопатра... мені сказали...

– То вона померла?

– Померла? Ти сказав померла? – не зрозумів запитальної інтонації Антоній. – Померла... – він заридав, почасти від розпачу, почасти від дикої болі у скронях. – Померла... і я теж маю померти... я клявся... я обіцяв... я не порушу свого слова...

Він став на коліна, встромив руків'я меча у пісок, зірвав із себе одяг і, тяжко зітхнувши, наліг лівим боком на вістря. Лезо пройшло крізь ребра і вилізло зі спини.

– Ви двоє, – наказав центуріон своїм воякам, – біжіть до палацу і передайте, що

Марк Антоній кинувся на свій меч

– Клеопатра! – почувся стогін вмираючого. З рота пішла рожева піна потім кров. Тіло засмикалося, пальці зашкребли пісок, зриваючи нігті, ноги задрижали, та за хвилину агонія скінчилася. Марк Антоній помер.

Цей вигук почули зсередини гробниці.

– Це він, а я не зрозуміла, хоча б він одразу назався! – з розпачем вигукнула цариця, – негайно розбирайте завал біля дверей!

І тільки-но двері відчинилися, вона вийшла на двір, але було вже пізно.

– Антонію! – розпачливо закричала вона, з прочинених дверей гробниці. – Не підходьте, бо я себе вб'ю! – Підняла Клеопатра з кинджал, спрямовуючи вістря собі у груди, коли помітила рух легіонерів у свій бік. – Дайте мені попрощатися з ним.

Центуріон рухом спинив легіонерів, що намагалися захопити царицю і зачаровано подивився на неї.

«Так ось яка вона, єгипетська цариця, що причарувала стількох чоловіків?» – думав він, – «Вона справді прекрасна, навіть у горі!»

– Розосередитися навкруги гробниці, – скомандував Долабелла, – перевірити наявність інших виходів. Біля головного входу вартувати особливо пильно, міняючись через кожні дві години.

Він не перешкоджав, коли Клеопатра за допомогою своїх служниць затигла тіло коханого у гробницю. Інша зачинила двері і з середини Долабелла почув ридання, що переходили в істеричний лемент. Центуріон непогано знав грецьку, щоб розрізнити слова: «Коханий», «На кого ти мене покинув?», «Тепер мені смерть», «Я без тебе не житиму». Крикам Клеопатри вторили два голоси її служниць.

– Так кричать, що аж мороз шкірою йде, – вимовив один із вартових. – Ці грекині такі крикливі...

– Припини! – крикнув Долабелла, відчуваючи, що зневага легіонера до горя Клеопатри його неприємно вражає. – Припини базікати! Пильнуй мовчки!

Поволі крики затихли, але двері ще довго не відчинялися. Нарешті на порозі з'явилася сама цариця з опухлими від сліз очима.

– Потрібно його поховати з почестями, як єгипетського царя, – ні, не попросила, а звеліла вона владним тоном, хоча голос був хрипким, а волосся розкуйовджене. – Накажи своїм легіонерам урочисто віднести його тіло до усипальниці Птоломеїв! Я йтиму позаду і триматиму кинджал біля серця, щоб ніхто не намагався мене схопити. Після поховання, повернуся у власну гробницю.

– Не хвилюйся, пані, – вимовив Долабелла, підпадаючи, як і більшість чоловіків, під її чари. – Я розпоряджуся, щоби ти була задоволена.

Вона відсторонилася і центуріон зайшов до гробниці. Тіло Антонія було перевдягнене в пишні шати, руки складені на мечі, який лежав на його грудях. За наказом центуріона, легіонери поклали поруч два списи, накриті плащем. На ці ноші переклали тіло Марка Антонія та урочистим маршем понесли до усипальниці Птоломеїв. Клеопатра йшла позаду, хитаючись, але вже не голосила. Її підтримувала одна

зі служниць. Інша, як тільки процесія вийшла на двір, замкнула двері гробниці Клеопатри.

– Повертайте праворуч, – почувся позаду голос єгипетської цариці, коли тіло занесли в усипальницю. – Ось ніша, приготовлена для наступного, після Птолемея XIV, царя Єгипту. Покладіть тіло туди і відійдіть, аби я могла попрощатися з ним.

Запала тиша, яку порушував тільки тріск смолоскипів, що їх запалили, аби не заблудитися в темряві підземелля.

– Прощавай, мій коханий, – почувся голос Клеопатри, такий проникливий, що мимоволі у досвідчених воїнів, які стояли навкруги, у душі щось переверталось, щось нагадувало дитинство та юність, коли вони, вперше закохувалися і не отримували відповіді на свої почуття.

– Прощавай, – повторила вона, – та невдовзі чекай в Аїді й на мене. Там наші тіні вже ніхто не розлучить. Ми будемо удвох блукати полями, порослими асфоделіумом і забудемо про земні нещастя. Хоч би наші діти, не зазнали такого лиха, яке зазнали ми з тобою. – тут її голос урвався, вона знову заридала. – Дітки, мої, ріднесенькі, що ж з вами буде?!

– Ходіте, пані, – повела її до виходу служниця, – душа Антонія вже напилася ваших сліз досхочу.

Коли жінки знову замкнулися в гробниці, центуріон Долабелла постояв біля входу в задумі, а після махнув рукою і подався до палацу, доповідати про справи.

– Ти напевне знаєш, що Антоній мертвий? – вкотре допитувався у нього легат Агріппа. – Нічого не переплутав?

– Точно, мертвий. Я бачив, як він кинувся на меч.

– А раніше ти його бачив? Може то був не він?

– Бачив, тому й стверджую, що Антоній мертвий!

– Гаразд, іди, стережи далі Клеопатру. – з полегкістю звелів Агріппа та пішов доповідати Октавіану Августу про смерть суперника. Він знайшов імператора в тронній залі єгипетських царів. Август сидів на царському кріслі, намагаючись зрозуміти, чи зручно йому, чи ні. Він мружив лоба, обертався в різні боки, то спираючись спиною, то випростовуючись у позі, схожій на пози фараонів, зображених на фресках, що прикрашали залу.

– Чудово, – вимовив він на повідомлення свого воєводи, – Антонія немає, Клеопатра сидить в своїй гробниці, а де її діти?

– У палаці їх не було, коли ми його зайняли.

– Отже, вона їх заховала. Треба узнати, де саме?

– Спитаю у нашого помічника, який забезпечив легке зайняття міста.

– У того купця? А він нас не надурив з міською охороною? Щось ми дуже легко погодилися залишити всіх на своїх місцях?

– Я особисто мав бесіду з командирами охорони воріт Сонця та Місяця, з керівниками митниці у портах і можу тебе запевнити, що це старанні служаки, мають сім'ї. Можна тільки з цього зробити висновок, що вони бажають, аби нічого не мінялося.

– І щоб вони брали хабарі і приховували податки, як раніше?

– Можеш призначити перевірку, та я впевнений, що вона нічого не знайде, бо сховають усе украдене так, що й не знайдеш. Але я не про це. Всі вони одностайно заявили, що правління Антонія їм набридло. Що той бешкетував і пиячив, порушуючи спокій громадян, що віддавав безглузді накази. Вони хочуть, аби в Александрії був такий самий порядок, як в римських містах.

– Тобто?

– Щоб усе було по закону і щоб усі його виконували.

– Дивне бажання для греків, які звикли жити по-своєму.

– А серед них греків небагато. Є скіфи та єгиптяни, є араби та бербери, є ...

– Досить, – скривився імператор, – годі перераховувати ці маловідомі народи, мене цікавлять діти Клеопатри. Знайди їх!

– Для чого вони тобі? Це ж тільки діти?

– Але від яких батьків! Шукай!...

– Ти таки розумний! – виголосив Єрмант, зустрівши Ефіїса, коли той прямував до палацу за викликом Агріппи. – Недарма тебе батько так назвав!

– А що таке? – спитав наш герой, заглибившись у власні думи. – Щось знову трапилось?

– Навпаки! – з піднесенням продовжив Єрмант. – Нічого не трапилось! Все залишилося, як було! Ти нас навчив, як відповідати Агріппі, і той пішов задоволений! І всіх залишив на своїх місцях! І ніхто не загинув, коли римляни заходили до міста! І нікого не пограбували! Ми тепер думаємо, як тобі віддячити?

– Найкращою подякою буде, – відірвався Ефіїс від своїх думок, – ваша зразкова поведінка на службі. Потрібно, щоб у новій влади склалося про всю охорону хороше враження. Тоді нічого не зміниться. Митники у портах нехай чесно беруть мито, ловлять піратів, охоронці міста – ретельно несуть службу вночі, припиняючи будь-які спроби грабунку... Та що я тобі це розказую, ти й сам усе добре знаєш. Отже, доки імператор Август не від'їде з Александрії і не залишить свого намісника, старайтеся з усіх сил. Потім прийдеться шукати підходи до намісника, але це буде згодом. Вибач, мені ніколи, маю йти до Агріппи.

Він рушив у напрямку палацу, думаючи про причини термінового виклику. Коли до його дому завітав легіонер з посланням від Агріппи, Ефіїс на мить подумав, що тайна перебування дітей Клеопатри викрита, але це було не так.

«Чого ж хоче Агріппа? – думав він на ходу. – Адже всі військові справи я, здається, залагодив. Чи ні всі?»

– Допоможи мені відшукати дітей Клеопатри, – це запитання одразу показало, чим стурбований головнокомандувач римського війська.

– Що тобі до них?

– Мені наказав імператор Август.

– Ти здогадуєшся, для чого?

– Не знаю, та й мені байдуже. Хочеться закінчити цю безглузду кампанію та відпочити вдома.

– Тоді я тобі розповім, чому Август так стурбований їхнім знаходженням. Зробившись імператором, він планує продовжити правління свого роду на довгі роки. Для цього потрібно, щоб у його спадкоємців не було конкурентів.

– Яких конкурентів?

– Людей, що своїм походженням не нижчі за його дітей. Син Гая Юлія Цезаря та Клеопатри, як на мене, має краще походження. Та й діти від Антонія, ще й досі популярного в Римі, теж. Отже, їх потрібно знищити. Тепер зрозуміло? Ти будеш прагнути смерті невинних дітей? Ти будеш їхнім катом? Ти, прославлений полководцю?

– Зачекай тут, – прийняв рішення Агріппа, – я зараз же й спитаю у імператора. А ти вже знаєш, що Антоній загинув?

– Ні. Як його вбили?

– Сам кинувся на свій меч.

– Це тобі імператор сказав?

– Мої люди. Вони не брешуть. А Клеопатра зачинилася у своїй гробниці, що в некрополі, й нікого не пускає до себе, так я розпорядився її звітлія не випускати, – з цими словами полководець вийшов, а Ефіїс залишився чекати, думаючи про долю царських дітей: «Чи вірним було передбачення Велебога?»

– Імператор сказав, що діти Клеопатри житимуть у Римі в повній безпеці. Звичайно, їх спочатку проведуть вулицями у процесії тріумфу на честь перемоги над Антонієм...

– Клеопатру – теж?

– Звісно. Якби був живий Антоній, то і його б провели.

– У кайданах?

– Не знаю, та мене це не обходить.

– Гарзд, я пошукаю дітей, – вимовив Ефіїс і пішов до некрополя. Проходячи через ринок, що лежав на його шляху, він придбав корзину інжиру, сховав свій римський меч під одягом, зігнувся, аби можна було б подумати, що він значно старший за свій справжній вік.

– Я до Клеопатри, – сказав Ефіїс легіонерам, що охороняли вхід до гробниці. – Цариця дуже любить інжир, тож я й хочу їй продати всю корзину.

– Ну постукай, не знаю, чи пустять тебе? – усміхнувся охоронець.
– Нас вона не підпускає, а там же з нею ще дві жінки. Як на мене, гарні, я б із ними залюбки розважився. Може, коли твоя обгородка з інжиром пройде, то і я туди так само попаду?

Інші легіонери зареготали і під цей сміх Ефіїс постукав у двері та погукав грецькою мовою:

– Пані Клеопатра, я приніс вам інжир, який люблять і ваші діти!

Двері прочинилися і у шпарину, що відкрилася, визирнула служниця, та сама, яка відводила дітей до будинку Ефіїса. Упізнавши гостя, вона відсторонилася, пропускаючи його у середину, і негайно замкнула двері за ним.

У півтемряві Ефіїс побачив ложе, що його утворили, накривши гранітний саркофаг розкішними шатами. Клеопатра, що сиділа на ньому, притискаючи кинджал до грудей, зітхнула з полегшенням і відклала свою зброю.

– Як діти? – спитала вона замість привітання.

– З ними все гаразд, хоча їм незвично жити у простому житлі і харчуватися одноманітною їжею.

– Хтось знає, де вони?

– Ніхто. Поки що ніхто.

– Не лякай мене, скажи, що ти маєш на увазі?

– Август розшукує їх. Мене теж про це запитували.

– І ти?...

– Обіцяв, що пошукаю, – сказав Ефіїс і, помітивши на її обличчі вираз розпачу, додав, – обіцяв, щоб не викликати гніву своєю відмовою. Рішення прийматимеш ти. Коли схочеш, я їх так сховаю, що довіку не знайдуть. Але при цьому вони вестимуть життя простих людей. Коли хтось із них прохопиться, чиї вони насправді, – буде їм лихо.

– Для чого вони імператору. Хоча, ні, не кажи. Я знаю. Він хоче їх убити.

– Він сказав Агріппі – це головнокомандувач римського війська, – а той переказав мені, що обіцяє тримати їх у Римі в царських палатах живими і здоровими.

– Нехай би й залишив їх тут.

– Август бажає влаштувати тріумф на честь перемоги над Антонієм і хоче провести тебе і дітей, як бранців, вулицями міста.

– Що?! – вигукнула Клеопатра. – Він хоче зганьбити весь рід Птолемеїв?! Нащадків славного Птолемея Першого, сподвижника Александра Македонського, який не покоровився нікому, а сам покоровив півсвіту?! Не бувати цьому!

– Кажи, що надумала, криком тут не допоможеш?

– Зачекай, а що він хоче зробити зі мною після тріумфу?

– Я не питав. Здогадайся сама.

– І думати нічого, щоб принизити мене, захоче зробити своєю коханкою. Дарма, я краще помру, але не зраджу любов до Антонія!

Запала тиша.

– Я краще помру, – тихо повторила Клеопатра. – Смерть, це єдиний вихід з мого становища.

– Пані, не робіть цього, – в один голос заблагали служниці. – Ми без тебе теж не житимемо!

– Отже, тільки смерть дозволить мені зберегти гідність і любов, – продовжувала розмірковувати Клеопатра, не зважаючи на лемент своїх служниць. – Тільки смерть...

– Зачекай, – попросив Ефіїс, – що робити з твоїми дітьми? Що ти вирішила?

– Діти... мої рідненькі... мої пташенятка... мої...

– Скажи, як мені діяти!? – перервав Ефіїс перелік ласкавих прізвиськ, якими вона нагороджувала своїх дітей. – Скажи, та я піду. – Йому не хотілося перебувати з жінкою, яку колись кохав у ту мить, коли вона згадує свого іншого коханця, від якого у неї було троє дітей.

– Ні, залишися, прошу тебе. Я хочу, щоб ти бачив своїми очима і передав, як померла остання цариця Єгипту! – зупинила вона його вже твердим тоном. – Слухай мою волю і виконай її.

По цим словам служниці замовкли і завмерли.

– Ви, – кивнула вона служницям, – лягайте обабіч саркофагу і візьміть у руки оці шпильки. – Ті мовчки покорилися. – Ти, Ефіїсе, коли все скінчиться, забереш шпильки і викинеш їх подалі.

– Що з дітьми? – вкотре спитав він, розуміючи, але не вірячи в те, що зараз має статися.

– Віддай їх імператору. Його слово має бути нерушимим. Але якщо він збрехав, я ерінією повернуся і буду переслідувати його до самої смерті! А тепер, – промовила вона, влягаючись на імпровізоване ліжко, – Ірадо й Харміон, уколить себе шпильками у згин руки. Так, добре, – мовила вона згодом, спостерігаючи, як життя швидко покидає її вірних служниць. – Тепер моя черга. Пам'ятай же, Ефіїсе, мою волю! – вона хотіла вколоти й себе шпилькою, але він перхопив її руку

– Не роби цього! Живи! Заради дітей, заради свого коїхання до антонія, заради... мене! Я завжди тебе любитиму, тільки живи!

– Мій дорогий учителю, – промовила жінка з такою ніжністю, якої раніше він не відчував, – ти єдиний, окрім моїх дітей, кого я залишаю з жалем. Як би мені хотілося все повернути назад і знову стати твоєю ученицею.

– То стань! Живи! – вигукнув Ефіїс з розпачем. – Я згоден знову тобі служити, тільки скажи...

– Ні, не можу. Я не можу переступити через царську гідність. Коли мої діти будуть дітьми цариці, що зазнала ганьби на тріумфі, їх

ніхто не поважатиме. А от коли всі знатимуть, що я свідомо заподіяла собі смерть, то пам'ять про мій вчинок наповнить серця людей шаную і до моїх дітей, – з цими словами вона вирвала руку з отруйною шпилькою, яку він утримував і вколола себе в іншу. Глянула на нього, зітхнула, розкрила уста, бажаючи щось сказати та її очі вкрилися поволокою і вона затихла.

Ефіїс, якого така смерть потрясла до глибини душі, витер сьози, що набігли йому на очі, помацав її ший, руку і зрозумів, що життя пішло й від цариці. Тоді від зібрав шпильки і вийшов з гробниці.

– Щось довгенько ти там пробув? – промовив той же легіонер. – Невже такі гарячі дівчата? – оточуючі вояки зареготали.

– Зайди й перевір, – тужливо сказав Ефіїс і швидко пішов з некрополя.

Легіонер обернувся до дверей і, помітивши, що вони не замкнені, зазирнув туди.

Клеопатра лежала мертвою

– Де той стариган? – крикнув він, вибігаючи, але ні поблизу, ані за парканом некрополя, нікого схожого на недавнього відвідувача, не побачив. Тоді він зчинив тривогу і викликав центуріона Долабеллу, а той, похитуючи головою на знак розпачу, подався до палацу, де склав доповідь легату Аргиппі. Той у свою чергу негайно доповів імператору.

– Не може бути! – підскочив той на троні. – Від чого вона померла?

– Кажуть, що на згині руки помітили два проколи. Може змія?

– Я чув, що вона бавилася зі зміями, але не думав, що використає їх для самогубства.

– До неї ще заходив якийсь чоловік, приніс інжиру.

– На торговців не варто зважати, вони скрізь пролізуть, щоб заробити, – промовив імператор. – Як би її оживити? Чи можна висмоктати отруту з рани? Вона мені зіпсувала тріумф! Дітей хоч знайшли?

– Ще ні, але шукаємо...

Хтось порадив звернутися до псиллів – племені, що вміє висмоктувати зміїну отруту. Розшукали одного з таких, пообіцяли великі гроші, якщо оживить царицю, та ледве того підвели до її тіла у гробниці, як він повернув назад, промовивши: «Мертвих не оживиш»

– Скажи хоч, це була змія? – крикнули йому в слід і почули категоричне: «Ні!»

– Я не знаю, як повідомити дітям про смерть батьків? – спитав Ефіїс у Велебога, прийшовши додому геть знесилений від почуттів, що розривали його душу. Він добре пам'ятав, скільки зла прийшлося йому вчинити, піддаючись її вимогам. Але ніжне почуття до цариці ще

в ньому не згасло, а її мужня смерть просто вразила. Він до останньої миті не вірив, що вона зможе так легко відмовитися від життя, заради гордості і любові. А чи не найбільше йому дошкуляло те, що свою смерть вона присвятила Антонію.

– Я вже їх приготував до такого повороту, – повідомив скіф. – Я відчув, що це скоро станеться.

– Як приготував? Хіба до цього можна бути готовим?

– Можна! Дітки, ану йдіть сюди! – погукав Велебог, і всі четверо зайшли до кімнати. – Пам'ятаєте, я вам розповідав про те, як наші душі після життя летять до Вирію, щоби там розкошувати, не маючи ніяких перешкод?

– Так, – вимовила маленька Селена, а хлопчачки кивнули головами.

– Так от. Ваші батьки, мамо й тато полетіли до Вирію і тепер їхні душі там вільно живуть, радіють.

– Ой як добре, – заплескала в долоні дівчинка, – хоч би й мені туди потрапити.

– Колись потрапиш, а зараз готуйтеся до сну.

– Ні, не треба, – втрутився Ефіїс, – незабаром вас знову переведуть до палацу, де ви житимете у звичних для вас розкошах. Зачекайте трохи. – З цими словами він притьмом подався до палацу і добився негайної зустрічі з Агріппою.

– Скільки заплатиш, якщо я скажу, де діти? – спитав він у легата, вдаючи рахубистого купця.

– Не торгуйся, це державна справа!

– Ти мені нічого не заплатив за безкровне зайняття міста, то хоч за дітей щось даси?

– А це точно вони?

– Не сумнівайся! Плати!

– У мене зараз немає вільних грошей, а брати з військової скарбниці я не можу.

– Тоді видай мені пергаменту, підписаного тобою, ні, краще імператором, щоб усі військові сприяли мені: підвозили на галерах без оплати; без перешкод пропускали скрізь, де вони стоять; щоб допомагали охороняти мене...

– Досить, досить, зачекай, я швидко, – вийшов Агріппа з кімнати.

– Ну й торгаш! – розреготався імператор Август, почувши про вимоги купця. – Гарзд, напишіть йому такого пергаменту, нехай тішиться. Для нас це вийде найдешевше!

– Звели подати дві колісниці, – сказав Ефіїс Агріппі, уважно прочитавши виданий йому документ, – за декілька хвилин вони привезуть тобі дітей Клеопатри.

– Нарешті знову до палацу, – зрадів старший із дітей, Цезаріон, коли їх виводили з дому Ефіїса, – як мені набридли оті гидотні страви

та спання покотом разом з оцими малолітками, – він махнув рукою на своїх молодших братів.

Тільки маленька Клеопатра Селена обійняла за шию Велебога і все не хотіла відпускати своїх ручок, все просила залишити її тут.

– Їдь, рибонько, – умовляв її скіф, – там тобі буде краще, ти житимеш, як цариця.

– Ні, я хочу жити тут, – ридала дитина.

– Їдь, бо інакше не попадеш у Вирій і не побачиш свою матінку.

Цей аргумент виявився найбільш вагомим, і валка колісниць нарешті вирушила до палацу.

– Котрий з них син Гая Юлія Цезаря? – спитав Август, коли дітей привели до нього. – Не треба, не кажіть, я й так бачу разючу тотожність. Що ж, діти, йдіть у свої кімнати, відпочивайте, їжте, пийте... Гей ти, – махнув рукою імператор до одного з євнухів, що залишилися служити при палаці, – йди-но сюди. Я думаю, що діти можуть об'їстися смачними стравами після стільки днів харчування простою їжею. Прослідкуй, аби із ними нічого не сталося. Та боюся, що ти не зможеш уберегти старшого, зрозумів!

– Так, о божественний, – поклонився євнух, добре збагнувши, що звичаї нового царя нічим не відрізняються від старих правителів. – Прошу не сердитися, коли так станеться.

– Ти таки вирішив позбавитися від Цезаріона? – мовив Агріппа, коли вони з Августом залишилися наодинці.

– Риму не потрібно двох синів Гая Юлія Цезаря! Досить і одного! Тобто, мене. Пам'ятаєш, він мене усиновив?

– Тепер маєш зайнятися тим, що тобі велють боги, – сказав Велебог Ефїїсу. – Шукати Слово!

– Вважай, що я це вже виконав і переконаний, що це слово

Любов

Кінець першої частини

Частина друга. НАВЧАННЯ

– Їса, – так на запитання Ефїїса, задане спочатку грецькою, а потім арамейською: «Як тебе звати?», відповіло маленьке замурзане хлоп'я, якого Ефїїс зустрів біля воріт будинку Єрманта.

– Чий ти будеш?

– Тато Йося, а мати Мара, – відповіло дитинча, взяло сивобороду людину за руку і повело в середину, – ходімо, покажу.

У будинку Ефїїса зустріли здивовані погляди Мірки, дружини Ефїїса, та, очевидно, батьків хлопчика: сивобородого і, на відміну від нашого героя, справді підстаркуватого чоловіка та молоді гарної жінки. Не менш здивованим виглядав і гість.

– Вітаю тебе, Мірко, – сказав він арамейською, – та вас Йося та Мара.

– Ой, – сплеснула руками жінка, – наш хлопчик до вас чіплявся? Вибачте йому, воно ж іще мале.

– Це мої гості, – пояснила Мірка, – я їх знайшла на базарі, де вони намагалися продати свого віслюка. І їх імена Йосип та Марьям.

– Це мій Вуханчик, – втрутився хлопчик, – я на ньому сюди приїхав! Його продавати не можна. Я ж казав, що ви його не продасте, – звернувся від до батьків і засміявся так щиро, що мимоволі посміхнулися всі.

– Справді, – почав розмову чоловік, – ніхто не хотів купити нашого віслюка, аж поки не нагодилася оця добра жінка, що запропонувала нам своє житло.

– Не нагодилася, а я її знайшов, – знову вліз у розмову дорослих малий Їса. – Я показав на неї, і вона підійшла, і спитала, чого ми продаємо нашого Вуханчика, а я сказав...

– Та помовчи вже, – втрутився чоловік, – не годиться перебивати розмову старших! Ти ображаєш гостя!

– Я не ображаюся, я зайшов до Мірки спитати, чи не знає вона дешевого теслю? Але я вже заплутався, – нарешті вставив своє слово гість, – так ти, Мірко, купила віслюка? А для чого їм пропонувати своє житло?

– Ось тобі, Йосипе, й робота, – звернулася Мірка до чоловіка, – цей чоловік, якраз і є теслю, – сказала вона Ефїїсу.

– Це відповідь на моє перше запитання, а на інші?

– Дозволь, я скажу, – розважливо почав чоловік. – ми самі прибули з Юдеї. Жили в Єрусалимі, та за декілька років податки, що ними обкладає цар Хордус, зробили нас жебраками. Допомоги чекати було ні від кого, тому ми подалися сюди. Мені сказали, що тут жити легше, бо місто велике, багате. Та й одновірців живе тут сила-силенна. Казали, що вони селяться разом і утворили свій квартал.

– Вам вірно сказали. Тут і їжа дешевша, аніж в Юдеї, і заробляти легше, і юдейський квартал біля воріт Сонця є. А як ви сюди прибули? Кораблем?

– Ні, на корабель ми не мали грошей, тому пристали до каравану, що йшов сюди. Оцей віслук про якого розповідав наш малий – єдине наше майно.

– А для чого ж ви його продавали?

– Бо ніхто з одновірців не хотів прийняти на житло цих людей без грошей! – гнівно викрикнула Мірка, поправляючи руде пасмо волосся. – Недарма я в юдейський квартал і не потикаюся! Люди прибули здалеку і ніхто над ними не зглянувся!

– Припустимо, що не у цьому причина, адже ти не ходиш до свого кварталу ще й тому, – зауважив Ефїїс, – що стала дружиною гою, тобто людини іншої віри. Я точно знаю, що юдеї такого не пробачають.

– То твій чоловік гой? – піднявся зі свого місця Йосип. – Марьям збирайся, ми йдемо звідсіля!

– Сядь на місце! – вигукнула Мірка. – Куди ви підете? Валятися на землі!? Жебракувати!? Чи ти хочеш, щоб малого вкрали і продали в рабство, а твою жінку забрали у дім розпусти!?

– Не годиться жити там, де порушується наш Закон, – вже тихше сказав Йосип й озирнувся на дружину.

– Я була при храмі послушницею, – відповіла Марьям на його погляд, – і знаю Закон не гірше за тебе. Наші предки багато років прожили в Єгипті серед гоїв. Чи порушували вони цим наш Закон? Ні! Бо як тільки отримали знак від нашого бога, вийшли з цих земель і пішли слідом за Моше. Якщо ми вчинили невірнo, наш Господь дасть нам знак.

– Ми житимемо тут! – сказав малюк твердим тоном, не запитуючи, а стверджуючи. – Тут ми житимемо довго, а оцей чоловік, – він вказав на Ефїїса, – цей гой буде нашим другом...

– Ось вам і знак! – засміялася Мірка, – устами цієї дитини промовляє Іегова!

– І будуть у нас іще друзі, і всі вони будуть гої, – продовжив Іса своє пророцтво. За цим дитина вийшла на двір, а дорослі мовчки дивилися одне на одного, ошелешені таким, незвичайним для дитини, проявом твердості духу.

– Він давно отак вами керує? – порушив тишу Ефїїс.

– Як тільки почав говорити, наш Іса завжди бачить, що буде попереду, – гордо сказала Марьям, – а я наперед знала, що так буде, бо одного разу у храмі, де я служила, до мене підійшла жінка і сказала, що я матиму незвичайне дитя. Це він вказав нам дорогу до Єгипту, коли ми вирішили тікати від злиднів; він сказав, щоб ми не продавали віслюка, бо прийде рудоволоса жінка, яка нас прихистить; він...

– Годі, дружино, – втрутився Йосип, – не годиться так розхвалювати малюка, це ж може бути співпадінням. Скажи, чоловіче, як тебе звати?

– Сано Сапієнтіс, – представився Ефіїс римським ім'ям, не бажаючи розкривати свого справжнього перед незнайомими людьми.

– Яку роботу тобі потрібно зробити?

– Я хочу навчати дітей у своєму домі, отже мені потрібно зробити лави для учнів, дощечки для письма, стилуси з дерева та навіс, який би захищав дітей від сонця та дощу. А, згадав, іще мені потрібна така велика дошка, на якій би я міг писати сам. І щоб учні бачили, що там написано.

– Я зможу все це зробити, ось тільки у мене немає ніяких знарядь для роботи, все прийшлося розпродати, окрім лінійки.

– За це не хвилюйся. Я закупив колоди та весь набір інструментів.

– Отже, спочатку прийдеться колоди розпускати на дошки. І це я вмю. Скільки платитимеш?

Ефіїс хотів сказати, що заплатить достатньо, але помітив, як Мірка застережливо звела брови і вимовив:

– Доки працюватимеш, харчі за мій рахунок. Дам харчів трохи уперед, щоби ти міг прогодувати сім'ю. А як зробиш усе – отримаєш золоту тетрадрахму.

– Краще срібну, – негайно зреагував Йосип.

– Домовилися. Приходь завтра, Мірка тобі розкаже, куди йти. – Ефіїс зібрався виходити й попросив хазяйку дому, – проведи мене.

– Для чого тобі ця сім'я? Для чого зайві клопоти? – спитав він у неї, коли вони опинилися на вулиці.

– Не знаю, але їхня дитинка... такий гарний хлопчик... коли він на базарі простяг до мене ручки...

– Зрозуміло. Немає своїх дітей, так хоч з чужими з'явилася нагода погратися? Га?

– Може й так, – на мить знітилася Мірка, але швидко продовжила, – але не тільки це. Вони мені здалися рідними, неначе я знайшла родичів, яких ніколи не мала. Я ж сирота, ти знаєш...

– А що скаже Єрмант, як повернеться зі служби?

– Я йому поясню, що з ними мені веселіше. Ні, скажу, що це моя рідня, тільки ти мене не видавай. Стій, а чого це ти саме до мене завітав, спитати про теслю? Чому не пішов на базар, де всі вони гуртуються?

– Мені Бел сказав, що ти знаєш кращого за ті, що на базарі. По правді, я хотів сам усе зробити, для чого й реманент придбав, але потім збагнув, що це не моя справа.

– А він звідкіля знає? Після того, як я його витурила з дому, Велебог (Мірка вірно вимовила важке для греків скіфське ім'я, бо не тільки мала скіфа за чоловіка, але й багато його підлеглих були

скіфами) до мене й не потикався. А цих людей я тільки сьогодні знайшла на базарі.

– Дивно, – вимовив Ефїс у задумі, попрощався з Міркою і рушив додому, розмірковуючи, чи не був це якийсь знак від Артеміди?

– Це справді був знак, але не Артеміди, а Даждьбога, – пояснив йому вдома Велебог. – Мені привиділося, що ти сьогодні маєш неодмінно завітати до Ерманта додому. Тепер, коли ти знаєш СЛОВО, твоя наступна справа – знайти того, хто принесе його людям.

– А я сам не зможу?

– Ні. Ти маєш знайти людину. Може це хтось із тих, кого ти зустрів у Ерманта?

– Мені й досі не віриться, що є сила, вища за Артеміду, яка зацікавилася моєю особою.

– Невже тобі не досить того, що на твоїх очах гинули великі царі і цілі народи? Невже ти не розумієш, що пройшовши надважкі випробування, ти залишився живим не просто так, а для мети, яку обрали боги? От скажи, що сталося після смерті Антонія та Клеопатри?

– А то ти не знаєш? Старшого знищили, а інших повезли до Риму на тріумф і провели у кайданах по місту.

– А я тобі казав про це ще раніше! А ти, який був увесь час поруч них, – і залишився неушкодженим. І ніхто тебе не переслідує. Більше того, забули про твою участь у захопленні Александрії військами Августа. Неначе тебе й на світі не було! І ти не хочеш у цьому бачити волю вищих сил?

– Що ж, можливо ти правий. То мені тільки шукати людину?

– Вищі сили поведуть тебе, а ти думатимеш, що це твоє власне бажання.

– Тоді я маю бажання вчити дітей!

На другий день Йосип постукав у двері Ефїсового дому, тільки-но на небі засіріло.

– Це ти тесля? – спитав Велебог грецькою мовою, визирнувши назовні. – Не кажи, я й так бачу по твоїй лінійці.

– Поклич Сано Сапієнтіса, – попросив Йосип арамейською, нічого не зрозумівши.

– Заходь, – прочинив двері Велебог і крикнув у дім, – прийшов тесля, який не знає грецької!

– Нічого, я все поясню йому по-їхньому, – вимовив Ефіїс, виходячи слідом за скіфом. – Заходь Йосипе. А це чого ти привів малюка? – вигукнув він, помітивши, як з-за батьківської спини визирнув маленький Їса.

– Нехай привчається до мого ремесла, – поважно відповів Йосип і пройшов у двір. Там вже лежали колоди та різний теслярський інструмент.

– Дивись, сину, – повчав Йосип дитинча, – оце долота, оце клевець, тут кліщі, кутик, рубанок...

– Тату, а можна я піду до води? – попросив малюк, помітивши гладінь Мареотійського озера. – Я стільки води ще ніколи не бачив!

– Хіба? А ти не забув, як ми проходили з караваном повз Мертве море?

– То було мертве, а це живе, – відповів Їса, куштуючи воду, – і у ньому є життя... риби... і такі страхіття... – він відскочив від берега.

– Називаються крокодили, – пояснив Ефіїс, – але оті паколи, забиті у воді, їх сюди не пускають, так що бався, скільки хочеш. А звідкіля ти узнав про крокодилів?

– Я заплющую очі й одразу бачу те, що мене цікавить.

– У мене є друг, який уміє так само бачити невидиме, як і ти. Беле, а йди-но сюди!

Озирнувшись, Ефіїс побачив, що скіф уже стоїть поруч і уважно дивиться на малюка. Їса спочатку не звертав на нього уваги, кидаючи камінці у воду, та ось раптом озирнувся і прикипів поглядом до Велебога. Тут підійшов Йосип із запитанням, і Ефіїс не зміг спостерігати за знайомством двох незвичайних людей: сивобородого, обвішаного різними оберегами та маленького замурзаного хлопчиська у подраній одежині.

– Потрібна іще лучкова пилка, бронзові клини та великий молот для розпускання колод, – зробив висновок Йосип, розібравши реманент та підготувавши колоди для обробки.

– Ходімо на базар і там я все куплю, що потрібно, – запропонував хазяїн дому.

Коли вони повернулися, старий і малий провидці щось жваво обговорювали, креслячи паличками по піску.

– Як ви порозумілися? – спитав Ефіїс, – адже малий не знає грецької.

– Думками, видіннями, що ми їх навіювали одне одному. Та й дитина дуже тямуща, вже почала вчити грецьку.

– Доброго дня, – вимовив Їса грецькою мовою, – як вас звати? Мої батьки Йосип та Марьям, а

Моє повне ім'я – Єгошуа

– От і познайомилися вдруге, – посміхнувся Ефїїс, вимовивши грецькою, та помітивши нерозуміння в очах Їси, продовжив арамейською, – як тільки твій батько закінчить робити все необхідне для навчання, станеш моїм учнем?

– Так. А чого ти мене навчиш?

– Різних мов...

– Не годиться, щоби гой учив юдея, – забурчав Йосип, не припиняючи роботи.

– То я вчитиму його й юдейській науці. Тора й Талмуд є в Олександрійській бібліотеці і арамейською, і в перекладі на грецьку мову.

– А скільки візьмеш за науку?

– Домовимося. Може й нічого не платитимеш. Розкажи тепер, якщо можеш говорити під час роботи, про життя в Юдеї?

– Зачекай, а чи признають потім наші рабини науку, отриману від голя, за істинну?

– Поведеш свого сина до вашого храму, там його перевірять на знання Тори, та й по всьому. Можеш і не казати, де він навчався.

– Це вигідно... – промимрив Йосип, розбиваючи колоди клином, стукаючи по ньому молотом, – якщо задарма, то я згоден. А життя... зараз стало сутужно, коли царем став Хордус... нові податки... і не сховаєшся. Він придумав їх збирати раз на рік... всі юдеї повинні прийти туди, де народилися... я сам з Віфлеєму, тож раз на рік маю туди приходити...

– Я чув, що на гроші, зібрані з податків, в Юдеї ведеться велике будівництво?

– Ведеться... відбудовується новий храм в Єрусалимі замість зруйнованого, фортеці всякі... а головне, він відбудовує свій палац, робить його все розкішніше, багатше.

– А прості люди, виходить, зубожіють?

– Ще й як, – відклав молота Йосип і присів перепочити, витираючи чоло рукою, – раніше, коли у нас було римське правління, я жив цілком пристойно, мав сім'ю: дружину, чотирьох синів та двох дочок. Теслярував у Назареті. А як римляни поставили нам царем Хордуса, той негайно збільшив податки, та ще й римські залишив без змін! Коли моя дружина померла, діти вже повиростали, одружилися, а я став одинаком, нікому не потрібним. Перебрався в Єрусалим, там працював на будівництві храму. І ось одного разу до мене підходить один зі зверхників, первосвященик Захарія, і пропонує одружитися з молодою послушницею храму. Тільки за умови, що я до неї не буду входити. Пообіцяв гроші. Я й погодився, а чого там було не погодитися? Гроші пропонували немаленькі, жити без хазяйки в домі не годиться, а щодо того, аби не входити, так я про це іще до смерті першої дружини й думати забув.

– А чого ж тоді ти зараз бідуєш?

– Та слухай, не перебивай! З тих грошей, що мені дали, прийшлося більшу частину віддати на податки. А я було новий будинок купив і все, що залишилося з храмових грошей, віддав за нього. Жити стало важко, бо ж тепер я працював на троє ротів. Дійшло до того, що у Віфлеємі, коли я туди завітав для виплати податків з уже вагітною дружиною, прийшлося заночувати у хліві, де вона й народила. Добре, що хоч пологи були легкими. Моя перша дружина, коли народжувала первістка, то так мучилася, бідолашна. А Марьям, хоч і виховувалася у храмі на всьому готовому, все ж невибаглива.

– Та й хлопчик у неї нівроку, такий розумник!

– Мені аж смішно, – знову взявся за пилку Йосип, – Єгошуа молодший за мого старшого онука, а приходиться йому дядьком.

– А чого ти не звернувся до того Захарії по допомогу?

– Звертався. Він сказав, що зараз нічим допомогти не може, мовляв, він нашу угоду виконав повністю, а далі розбирайся, як знаєш. А ще й родич Марьям, вона ж його небога! Свого часу саме Захарія умовив її батьків, коли ті ще живі були, віддати дочку до храму у послушниці!

– Вибач за запитання, але ти знаєш справжнього батька дитини?

– Сказали, що дух святий, – пирхнув Йосип, – мовляв зійшов з неба щоб зачати свою дитину.

– А Марьям, що каже?

– Я не питав, та й тобі не раджу!

– Гаразд, не ображайся. Ходімо пообідаємо, бо вже припікає.

– А їжа кошерна?

– Тобто?

– Ми їстимемо тільки кошерне. Те, що не торкалося крові.

– За це не хвилюйся, бо м'яса не буде, а тільки варена пшениця з олією та пиво. А воно з ячменю.

– Ти такий багатий, а не маєш слуг, – зауважив Йосип за обідом.

– І живеш зі скіфом. Ви содоміти?

– Ні, – спокійно відповів Ефіїс, і, помітивши вираз не порозуміння у Велебога, пояснив грецькою, – цей чоловік вважає, що ми живемо одностатевим шлюбом, а в їхній святій книзі це проклинається як гріх. Іегова за це знищив два міста – Содом і Гоморру.

– Скажи йому, що жоден скіф не причетний до такого гріха.

Ефіїс пояснив це Йосипу, а потім запитав:

– А на кого ж ти лишив свій новий будинок у Єрусалимі?

– Я його продав...

– А гроші ж де?

– Віддав знайомому міняли з храму, щоби вони зросли, доки ми у мандрах...

Їх розмову перебив малий Іса:

– Тату, а хто такі содоміти?

– Грішники перед Іеговою, – відповів Йосип і додав, – за їжею не балакай, а мовчи, як належить юдею. Не бери приклад з греків, що теревенять без упину.

– А я юдей? – не втерпів за хвилину малий.

– Звісно. Та їж вже мовчки!

По цьому наказу замовчали й Ефіїс з Велебогом, а після обіду повлягалися в затінку на сухому очереті, щоб перечекати найспекотніші обідні години.

– Поспи синку, – промовив Йосип, дбайливо перекладаючи дитину у густішу тінь, що її давав дашок над внутрішнім двором будинку. – Я теж подрімаю.

– Незвична дитина, – стиха промовив Велебог до Ефіїса, зачувши хропіння старого теслі і побачивши, що малюк теж заснув. – Він має здібності, більші за мої! Дивуюся, чому його не взяли служити до храму? Був би новий юдейський пророк.

– От іще вигадав, – посміхнувся Ефіїс, – навіщо їм творити нових пророків, коли є старі?

– Ти ж мені розповідав, що за їхніми святими книгами цих пророків було сила-силенна? Став би іще один.

– У юдейських храмах торгують золотом та сріблом, для чого їм пророк? Їм і так добре.

– Наче у грецьких не торгують?

– Не торгують, бо юдеї перші додумалися міняти одні гроші на інші та мати із цього зиск. – відповів Ефіїс й задумався: «А чи досить у мене грошей? Чи не час використати юдейський винахід з обміном? Треба навідатися у схованку, що під будинком Борислава та Авенар, та оглянути залишки»

– Незвична дитина, – продовжував гнути своє Велебог, не помічаючи неухважності співбесідника, – внутрішнім зором може побачити все, що забажає! У нього й серце не так, як у всіх, розташоване праворуч!

– Я читав про таке у трудах Асклепія та Гіппократа, – відгукнувся Ефіїс на цю звістку, – це немов би дзеркальна подoba звичайної людини. Такі люди частіше за все – шульги. Перевір, якщо зможеш.

– Я й так знаю. Він кидав камінці у воду лівою рукою.

– Гаразд, – піднявся Ефіїс, стурбований можливою нестачею коштів, – я йду у справах, а ти тут хазяйнуй, Як звечоріє, даси Йосипу пів мішка проса та пів мішка ячменю.

«Дар провидця та серце праворуч» – розмірковував наш герой, прямуючи до воріт Сонця – І справді дивна дитина. Може це і є той, хто понесе СЛОВО до людей? Та ні, стій, – зупинив він сам себе. – Невже я так повірив Белу, що мимоволі виконую його забаганку? ...Виходить, що так». З такими думками він постукав у двері будиночка, що приліпився до міської стіни Александрії.

– Вітаю тебе, колишній хазяїне, а нині, громадянине міста! – так велеречиво зустрів його Борислав, прочинивши двері.

– А твоя грецька вимова стала кращою, – зауважив Ефіїс після привітань, – чого це ти не на службі?

– Моя черга буде з вечора і до наступного дня. Що тебе привело у наш дім?

– Справи, – коротко відповів Ефіїс, прямуючи на кухню та прочиняючи ляду, що вела до підземного ходу. – Де Авенар? Коли їй народжувати?

– Та вже народила! – вигукнув Борислав зі сміхом. – Дитині вже третій місяць іде! Дівчинка. Така чорнявенька, а очі, як у мене – сині.

– То покажи ж.

– Авенар з дитиною пішла до нових знайомих. Виявляється у цьому місті живе багато вірмен. Вона колись зустріла вірменку на базарі і тепер підтримує дружні стосунки.

– А ти собі друзів-скіфів не знайшов?

– Майже всі скіфи служать в охороні міста або у війську, тому нам збиратися разом ніколи. Вряди-годи коли перекинешся рідним словом...

– То приходь до мого скіфа – Бела.

– Я чув про нього, але швендяти містом ніколи. Служба і сім'я забирають увесь час.

– Гарзд, – промовив Ефіїс, спускаючись донизу, – зачини ляду і нікому не кажи, що мене бачив. Хай боги змилюються над тобою, твоєю дружиною та дитиною.

Відкривши вхід до потайної кімнати та перелічивши залишки грошей, він виявив, що золотих монет і справді виявилось замало.

«Прийдеться знову шукати того, хто міг би мені помінати це золото на срібло» – думав Ефіїс, розмістивши під одягом шкіряний корсет із великою кількістю кишень і наповнюючи його залишками своїх скарбів. – «А чи не спробувати знову звернутися до римського табору?»

Пройшовши підземним ходом під міською стіною та вибравши назовні через вихід у руїні, він подався до табору, чиї сторожові вежі виднілися за декілька стадій.

– Кво вадіс! – зупинив його крик легіонера на вході.

– До вашого найстаршого командира, – відповів Ефіїс, звично демонструючи меч, причеплений до поясу. – Я римський громадянин Сано Сапієнтіс.

Почалася вже звична біганина до намету, що стояв у центрі табору, супровід туди під конвоєм, розмова з новим керівником, розмова зі скарбником, але наслідки були незвичними.

– Я не бажаю гендлювати грошима, які надсилають моїм воякам із Риму! – раптом загорлав до того спокійний новопризначений Агріппою легат Квінідіс.

– Але ж тобі навіть твій скарбник пояснив, що це вигідно не тільки для тебе, а й для всього війська справа, – спробував умовити його Ефіїс. – Чому ти не хочеш зробити як краще для свого війська? Твій попередник Квінт Деллій погодився одразу.

– Не хочу і все! – опирався Квінідіс. – Я можу наказати заарештувати тебе, бо іще невідомо, чи справді ти римський громадянин?

– Читай, це підписано самим імператором, – подав Ефіїс пергамент легату, чиє обличчя розчервонілося, немов макова квітка.

– Що це? – буркнув той, розгортаючи сувій. Та ось, по мірі прочитання, його обличчя видовжилося виразом здивування, брови піднялися догори і він уже з повагою глянув на свого несподіваного відвідувача. – Невже це підписав сам божественний Август? – спитав він, шанобливо повертаючи грамоту до рук її власника.

– А то ти не бачиш його печатки? Тепер зрозумів, що я не простий купець?

– Зрозумів, – промимрив задумливо легат і наказав своїм підлеглим, – вийдіть усі! Сідай, – уже дружнім тоном запросив він Ефіїса, – але зрозумій і мене. Я не проти таких оборудок, але зараз ніяк не можу на це піти.

– Чому? Кого ти боїшся? Адже до Риму далеко, а тут, у Єгипті, ти сам собі голова?

– Отож. І ця голова одну дурість вже зробила. А через три дні потрібно виплачувати легіонерам за службу. А надходження грошей із Риму чекати ще два-три тижні.

– Гм, – тепер задумався Ефіїс, – а ти не порадиш, до кого можна звернутися. Є десь поблизу іще один римський табір?

– Їдь до Єрусалиму. Там зараз стоять когорти твого знайомого Квінта Деллія.

– Близький світ!

– Судячи з напису на пергаменті, ти можеш вільно і безоплатно пересуватися на римських кораблях. Скористайся цим.

– Дякую за пораду. Тоді я піду.

– Йди і не ображайся, коли я тобі у спину кричатиму, що на таке не погоджуся ніколи. Нехай чує скарбник.

– Кричи, – усміхнувся Ефіїс і вирушив додому під акомпанемент зовсім немилозвучних вигуків.

«Ось як розкривається людська натура, – думав він, підходячи до воріт Сонця. – На людях одне, наодинці – інше».

Заходячи під браму, він побачив Єрманта, який керував навчаннями своїх підлеглих. Охоронці стояли на верхніх сходах стіни, відбиваючи уявний напад із зовні.

– Гей, Єрманте! – гукнув наш герой, підходячи ближче. – Краще навчи їх приховувати гроші, які вони беруть як в'їзне мито.

– Це вони й так уміють, – обернувся Єрмант на ці слова. – Нехай побігають, не завжди ж прийдеться просто тихцем відчиняти ворота чужому війську.

– Чув про галас, який здійняв легат по твоєму прибутті, – промовив він, підходячи ближче й обіймаючи Ефїїса, як брата. – Хотів було бігти тобі на виручку, а потім передумав, бо ти все одно викрутишся, а мені буде непереливки, якщо я приведу своїх охоронців під вежі римського табору.

– Вірно вчинив, – відповів Ефїїс, вириваючись із ведмежих обійм командира охорони воріт Сонця. – Дивись, який пергамент я тепер маю.

– Е-е-е, та тут латиною написано, переклади. Я й грецьке письмо ледве вивчив.

– Тепер маєш бажати Августу довгих літ життя і друзів, кращих за Брута, – вимовив він, прослухавши переклад. – Бо невідомо, чи буде його наступник продовжувачем його справ, чи, може, все робитиме навпаки, і оцей лист стане тобі не захистом, а вироком.

Вже у сутінках повернувся Ефїїс додому, дивуючись, як добре почав розуміти політику Єрмант: «А раніше був простим, хоч і хорошим вояком».

– Я негайно їду

До Єрусалиму

З такими словами Ефїїс зайшов додому.

– Для чого такий поспіх? – здивувався Велебог. – Хіба ти не хочеш слідкувати за побудовою лав та дощок для твоєї школи?

– Йосип і так все добре знає, а у нас кінчаються гроші.

– То йди зранку!

– Не можу, бо потрібний мені корабель може відійти увечері з відпливом або з попутним вітром.

Прихопивши трохи розвареного проса та пива, вирушив невтомний шукач істини до порту Евнос.

Але на місці, де був прип'ятий кораблик з іменем «Артемїс», було пусто. У світлі вогників з інших кораблів, що стояли на рейді, було добре видно, що до круглої колоди з бронзовим кільцем, яку на місці утримувала міцна линва, прив'язана до великого каменя на дні, нічого не прип'яте.

«Прийдеться йти до великого порту і проситися на військовий корабель» – вирішив Ефїїс, виходячи з порту і повертаючи ліворуч. – «Марко Наута знову подався у мандри»

Але й там не знайшлося корабля, який би плів до узбережжя Юдеї.

– Хочеш, доведу тебе до Кіпру, – запропонував командир однієї з галер, що якраз ладналася відплисти, – а звідтіля дістанешся швидко, бо з острова до узбережжя Юдеї ходять навіть великі човни.

Прийшлося пристати на цю пропозицію, і за мить йому дозволили зійти на корабель, почулися вигуки, рипіння канатів на кабестані, що підіймав важкі якорі і галера пішла на північ, гнана ритмічними гребками рабів, що сиділи по троє на довгих лавах прикуті ланцюгами та нашийниками.

«Дивна річ» – філософствував Ефіїс, сидячи біля борту. – «Здавалося б, що той шматок шкіри з якимись закарлючками, а мене задурно везуть туди, куди я схочу».

Він задрімав, опершись спиною на бухту канатів і звисивши голову на груди, а коли прокинувся, сонце вже вставало по правому борту, раби-гребці відпочивали, притулившись один до одного, а галера йшла під попутнім південним вітром.

– Скоро дістанемося Кіпру, – повідомив нашого героя командир корабля, перехилившись через поручні командирського містка, – бачу, ти добре виспався попри незручності

– Так, – хрипким від сну голосом відповів Ефіїс, – я звик до подорожей і невибагливий.

– Для людини з такою грамотою, ти міг би вимагати й мою каюту?

– Не хочу залишати після себе погане враження... Скільки ще нам плисти?

– Якщо Нептун не змінить своєї прихильності, то під вечір вже будемо на місці.

Отже плисти ще прийдеться довго. Знечів'я сивобородий подорожній сперся на борт, спостерігаючи плин води, що плюскотіла, обтікаючи галеру, але ранішнє сонце сліпило очі, тому він перейшов на іншу сторону корабля і бездумно втупився у синю далечінь.

Час ішов повільно, одноманітність видовища викликала нудьгу, але у ту хвилину, коли він уже хотів відвернутися, його увагу привернуло трикутне вітрило, що промайнуло на горизонті, зникло за пологим морським валом, але згодом показалося ще ближче.

«Невже це Марко Наута на «Артемід?» – сплила думка у сивій кучерявій голові. – «Напевне, що так, адже у море з такими вітрилами виходить тільки він!»

Кораблик явно йшов до галери і згодом підійшов до самого борту, вирівнявши свій стрімкий хід з неквапливим ходом великого корабля.

– Я римський громадянин і прошу захисту від піратів! – почувся з нього вигук.

«Знайомий голос!» – зрадів Ефіїс і, повернувшись до командира, виголосив:

– Я підтверджую його громадянство!

– Пане Сапієнтісе? – здивувався Марко, утримуючи стернове весло разом зі старшим сином Велоксом. Його молодший син Гарруліс

у цей час керував натяжінням вітрила, утримуючі линви, перекинуті через блоки.

– Я, – усміхнувся наш герой, – куди йдеш?

– Та йшов із Остії до Тіру, аж біля Сицилії внадилися пірати. Якби не вантаж, я давно б утік. Добре, що зустрів своїх захисників.

– Пірати!?! – зацікавився командир корабля, нарешті втрутившись у жваву розмову давніх знайомих. – Вони далеко? Як виглядає їх корабель?

– Ти будеш гнатися за ними? – спитав Ефіїс

– Це мій обов'язок! До того ж, за потопленого пірата я отримаю винагороду!

– Тоді я перейду на цей корабель.

– Мені ніколи стишувати хід, перекидати сходні, щоб тебе пересадити.

– Не треба. Марко! – гукнув Ефіїс. – Підійди ближче!

Він став на високий борт галери, дочекався, коли щогла «Артеміс» порівнялася з ним, стрибнув і миттю ухопився за канати, що її утримували. Зісковзнув по них і за мить стояв біля керманіча.

– Повертай до піратів, – звернувся до Марка і гукнув на галеру. – Йдіть за нами, ми вас виведемо прямо на розбійників!

– З тобою, я нічого не боюся, – тільки й вимовив керманіч, налягаючи на стерно, щоб повернути на захід.

– Згорнути вітрило! Наглядачі, будіть рабів! – почулося з галери. – Барабанщик, бий ритм! Повертаємо на захід!

– Не дуже розганяйся! – попередив Ефіїс Марко Науту. – Звісно, з косим вітрилом ти можеш рухатися майже будь-якими галсами, на відміну від галери з її прямокутним вітрилом. Все ж тримайся не більше як за три-п'ять стадій попереду військового корабля. Як тільки побачиш піратів, повертай на старий курс до східних берегів Середземного моря.

– Он вони! – невдовзі вигукнув Велокс, що сидів на вершечку щогли. – Йдуть прямо на нас.

– Злазь! – вигукнув його батько, розвертаючи свій кораблик по великій дузі у протилежний бік.

– Хай вам сприяє Нептун! – гукнули з галери, яка продовжила свій невпинний хід уперед. Частота ударів барабану збільшилася, почувся ляскіт батогів, яким наглядачі підбадьорювали рабів.

– Тепер доженуть, – заспокоївся Наута, який до цього виглядав схвильованим. – Нарешті ми можемо привітатися, пане Сапієнтісе.

Він закріпив стерно, прив'язавши линвами, наказав закріпити вітрило в одному положенні і потиснув Ефіїсу обидві руки. Підійшли його сини та дружина Мерк, яка, попри всі загрози, продовжувала готувати їжу для своєї сім'ї.

– Давно не бачилися, – відгукнувся наш герой, плескаючи по плечам синів морехода та привітно киваючи дружині, – «Артеміс», либонь в Олександрії і не з'являється?

– Так, не часто. Бувало зайдеш в один порт, вивантажиш один товар, як одразу знаходиться купець, який бажає тебе найняти на іншу перевозку. І усі знають, що «Артеміс» якнайшвидше доставить їхній товар.

– Прошу обідати, – озвалася Меєк, – у мене все готове.

– А чи знають твої діти якусь іншу мову, окрім латини? – запитав Ефіїс під час трапези.

– Знають. Особливо Велокс.

– Ти мене розумієш, Велоксе? – запитав Ефіїс арамейською

– Розумію, – відгукнувся юнак тією ж мовою і додав, – купці з Юдеї наші постійні замовники.

– Марку, а чи не відпустиш сина зі мною до Єрусалиму? Я можу передати йому деякі тайни своїх обгородок і доходи сім'ї збільшаться.

– Не знаю, – засумнівався керманіч, – він завжди був зі мною... Чи зможе?

– Зможе! Та й хлопець він дужий, отже від нападників відіб'ється.

– А як же я буду стернувати у шторм? Окрім нас двох сили тримати стерно немає ані у Гарруліса ані у Меєк? А як зі мною щось станеться?

– Так для моїх обгородок необхідно постійно ходити через море! Отже під час плавання він тобі допоможе керувати кораблем. Він мені потрібен тільки на суші.

– Гарзд, – після довгих роздумів погодився Марко, – я висаджу вас в порту Ашкелон, бо звідтіля ближче всього до Єрусалиму, піду до Тіру, здам вантаж і повернуся до Ашкелону так швидко, як тільки зможу. Не затримуйтеся, бо у мене буде нове замовлення.

– Постарайся взяти вантаж до Олександрії, бо мені конче потрібно швидко повернутися.

До Ашкелону дійшли вночі, тому до світанку стояли на рейді, а як тільки на небі засіріло, Ефіїс із Велоксом зійшли на берег шукати супутників до Єрусалиму.

– Тримайся весь час поблизу, – напучував Ефіїс свого молодого супутника, прямуючи у валці подорожніх до столиці Юдеї. – Тебе можуть украсти і продати у рабство, можуть просто вбити.

– А тебе не зачеплять? – скептично поцікавився Велокс. – Я молодий і сильний, а ти старий і сивий.

– Мене захищає мій меч, як ознака громадянина Риму та грамота від імператора Августа. А щодо того, що я старий... Як ти оцінюєш мій стрибок з галери на «Артеміс»? Стариган на таке здатен? А ти зможеш?

Велокс знітився і промовчав.

Уже перед міськими воротами Єрусалиму було розгорнуто сила-силенна яток, столиків з крамом. Дехто з торговців розклав свій товар просто на землі.

– Йдемо до храмової площі, – вирішив Ефіїс, – мені сказали, що там можна знайти будь-який товар та будь-які послуги.

– А які тобі потрібні послуги? – спитав Велокс.

– Житло... Ось він який, головний юдейський храм, – залюбувався будівлею наш герой вийшовши на площу, – жалкую що всередину нас не пустять, а через стіни видно мало. А який він буде гарний, коли будівництво закінчиться і знімуть риштування.

– Поглянь, скільки міняйл! – вигукнув Велокс. – У жодному порту я не бачив стількох водночас.

– Що ж, давай походимо серед них.

«Як же мені почати пошуки римського табору?» – розмірковував Ефіїс, розглядаючи монети на столах міняйл. Серед них були срібні динарії, або драхми. Зустрічалися подвійні і четверні динарії та дрібні мідні монети. З крупних золотих – персидська дарике. А от римських монет – дрібних сестерциев і золотих ауреїв – було украй мало.

«Ось де центр торгівлі золотом та сріблом. Недарма ж по всій Ойкумені саме юдеї цим займаються. Цікаво, чому?»

– Чоловіче, не підкажеш, як потрапити до римського табору? – запитав він у одного з міняйл.

– А ти, римлянине, не хочеш поміняти своє срібло на золото? – замість відповіді запитав чоловік хитро всміхаючись. – І звідкіля ти знаєш нашу мову? Римляни ж воліють нас вчити латині?

– Я вчений грек з Олександрії. І знаю більше десятка мов.

– О-о-о, – з повагою протягнув торговець, – і працюєш у Бібліотеці?

– Так. І зараз вивчаю звичаї в Юдеї, відношення юдеїв до римлян і до їх присутності у цих краях. А тепер припини відповідати запитанням на запитання і скажи нарешті, де римський табір!?

– Тобі потрібен сам табір чи палац, де розташувався керівник римських військ? – почав міняла, але помітивши, що його співбесідник насупив брови та взявся за руків'я меча, одразу доповів. – До табору йти дві години через південні ворота, командування розташоване у будинку біля західних воріт, але ти їх сьогодні не застанеш бо вони всі виїхали до Кесарії. Сам бачив, бо живу поруч.

– Тоді скажи, де можна винайняти житло?

– У мене. Якщо заплатите. Дам вам кімнату, годуватиму, навіть розкажу про наші звичаї за додаткову оплату. Вам, ученим це буде цікаво.

Тут він назвав ціну й Ефіїс негайно повернувся і пішов геть.

– Чекайте, – гукнув їм навздогін торговець, – поверніться, я пожартував.

Ефіїс із Велоксом назирці, який мовчки слідував за своїм керівником, повернулися, але нова ціна теж була зависокою.

Після декількох мовчазних відходів і повернень торговець уже не гарячкував, а просив:

– Будь ласка, живіть у мене і платіть скільки зможете...

– Звідкіля така раптова щедрість?

– Я одинак. Дружина померла, дітей нам бог не дав, а з вами хоч якась розвага. Та і я у вас може навчусь чогось нового...

– Як тебе звати?

– Фануїл.

– Веди до свого дому.

– Чому ти не сказав, що теж торговець? – пошепки спитав Велокс, слідуючи поруч з Ефіїсом за новим знайомим.

– Я справді колись працював у бібліотеці, а цей може вибובהє якісь свої тайни, не боячись, що я їх використаю.

Йти прийшлося не довго, бо Єрусалим був маленьким містом у порівнянні з Олександрією. Хазяїн провів гостей до їх кімнати і почав ладнати обід у сусідньому приміщенні.

– Тільки ми їмо не лежачи, як греки чи римляни, а сидячи, – розповідав він, виймаючи з різних закутків їжу.

– Я знаю. І не знімаючи своїх шапочок, – повідомив Велокс, вперше розкривши рота після прибуття до міста.

– Вірно, молодий чоловіче. Якщо хочете вина, давайте грошей, я куплю.

На здивування Велокса, Ефіїс витяг гроші й подав Фануїлу зі словами: «Купи побільше, щоб ми могли розважитися, очікуючи римлян».

З заходом сонця нарешті вони сіли обідати. Ефіїс постійно підливав хазяїну вина, пошепки заборонивши пити своєму молодому супутнику.

– Ось для вас учених мабуть незрозуміло, чим таким займаються міняли, – розв'язало вино язика і так балакучому Фануїлу, – от скажіть, для чого ми беремо одні гроші і віддаємо інші? Знаєте?

– Для мене це завжди було великою загадкою, – відгукнувся Ефіїс наливаючи вина у глиняну чашку, – з чого ж ви живете? Одні гроші віддали, інші взяли і нічого не заробили?

– Ну слухай, тільки нікому не розповідай, – нахилився ближче геть сп'янілий міняла, – за один срібний сикль, що його я продаю, аби правовірні могли принести пожертву у наш храм, я даю двадцять динаріїв. Їх відправляю до Олександрії, до знайомого міняли, де динарії обмінюються на золоті ауреї. У Римі за аурею мені дають двадцять п'ять срібних монет. Отже, виходить за вагою у два з половиною рази більше! Збагнув?

– Не дуже, – повільно промовив Ефіїс, подумки підраховуючи вигідність своїх оборудок у Єрусалимі замість Олександрії. – Твоє ремесло – це складна наука.

– Отож бо й є! – задоволено засміявся Фануїл, думаючи, що він водночас і похвалився й не розкрив секретів свого ремесла. – Питай що хочеш, про все розповім.

– Тоді повідай мені про ваші звичаї молитися. От наприклад, я чув, що до ваших храмів беруть послушниць, але під час богослужіння у храм допускаються тільки чоловіки. Як це може бути водночас?

– А-а-а, ти про це... Загалом це неподобство діється тільки в Єрусалимському храмі. Такий звичай започаткував іще дід нинішнього царя Антипатр. От зразу видно, – ляснув хазяїн долонями по стегнах, – що він не отримав виховання в наших законах, а прийняв віру тільки тоді, коли захотів стати царем Ідуменеї. От йому й заманулося мати наложниць і не витратити грошей на їх утримання! Його онук такий самий! Цей Хордус не пропустить жодної гарної дівчини в Єрусалимі, щоб не зробити її послушницею у храмі.

– А хіба священики не опираються?

– Спробуй опиратися – тебе просто уб'ють, і сім'ю теж. Хордус... – тут Фануїл сповз під стіл і захропів, залишивши нашого героя зі своїми думками.

«Виходить, що малий

Їса – син царя Хордуса

«Звісно, задурити голову чудесами дівчині не важко, – такий підсумок зробив Ефїїс по фануїловій розповіді. – Особливо, якщо її виховували у безумовній покорі служителям їхньої віри».

Всю ніч його будили стогони та вигуки: «Ой, як мені погано...», що лунали спочатку з-під столу, а згодом із кімнати Фануїла. На ранок той виглядав змученим, неначе пробіг з десятків стадій.

– Я вчора нічого не наговорив такого... – невиразно помахав рукою перед носом гостя хазяїн.

– Нічого пригадати не можу, – миттю зреагував Ефїїс, – бо ти мене напоїв так, що я зранку ледве очі продрав.

– А твій помічник?

– Він наморився в дорозі, тому одразу заснув, тільки трохи поївши.

– Гарзд, сидить удома і пильнуйте повернення римських командирів. Можете навіть не визирати на вулицю, бо гуркіт колісниць та римські команди чути по всьому місту.

– Для чого ти розпитував його про вигоди обміни грошей? – спитав Веллокс, коли Фануїл пішов до храмової площі займатися звичною справою.

– Бо це і є моя оборудка, на якій я заробляю гроші на життя. Ти хоч зрозумів, як це робиться?

– Так. Даєш срібло, міняєш на золото тут, а у Римі навпаки – золото на срібло і у тебе срібла стає у двічі більше. А де узяти те срібло для першої оборудки?

– Для цього ми й приїхали. Пильнуй приїзд легата Квінта Деллія.

Легат із причтом прибув тільки на п'ятий день, коли чекання вже почало набридати. Ефїїсу приходилося кожного вечора купляти вино та поїти Фануїла, який залюбки поглинав дорогий напій незважаючи на нічні страждання.

– Перекажіть легату, що до нього прибув римський громадянин, мешканець Олександрії Сано Сапієнтіс, – так поважно почав Ефїїс своє звертання до охорони палацу, – у нагальній справі.

Але не встигли охоронці вирушити з доповіддю, як з балкону другого поверху почувся голос самого Квінта Деллія:

– Пропустіть! Вітаю тебе, Сапієнтісе, – пішов він назустріч нашому герою, – давно не бачилися. Сподіваюся, – продовжив він, помітивши бажання Ефїїса щось сказати, – ти прибув, щоби ми продовжили наші старі справи? Якби не та війна поміж консулами, я залишився б на місці, а як перевели сюди, то не знав, до кого й звернутися. Місцеві жителі торговці добрі, але я їм не довіряю. А це хто? – вказав легат на Веллокса, який скромно стояв позаду.

– Мій помічник, якому я довіряю. Звати Велокс, – не потрудившись привітатися, відповів Ефіїс, зрозумівши, що срібло юдейських легіонів, не пущене в оборот, вже обпікає легату руки. – Інколи, замість мене приїздитиме він.

– А коли я знатиму, що він від тебе?

– Він покаже оцю грамоту від імператора Августа, читай.

– Нівроку, ти маєш добрий захист, – відповів легат, ознайомившись із текстом, – слухай, так це ж добре! Тепер я можу офіційно виряджати до Александрії своїх людей!

– Не варто. Досить, аби ти розпорядився доправляти військовими колісницями мене або оцього чоловіка до узбережжя, де на нас чекатиме корабель. І так само, підвозив з узбережжя до Єрусалима.

– Я придумав краще. Обмін нашого срібла на твоє золото можна проводити прямо в порту Кесарія. Як тобі?

– Не вийде, – похитав головою Ефіїс, пригадавши необхідність поміняти військове срібло на золоті динарії. Такої кількості монет може не бути в інших містах Юдеї. Та й обмін великої суми тут менше приверне увагу. – Обмін має проходити саме тут. Згода?

– Скільки візьмеш зараз?

– Талант!

«Талант?! – подумки охнув Велокс. – Як же він його доправить аж до берега моря.»

– Але на обмін у мене не буде потрібної кількості золота, – продовжив Ефіїс. – Сподіваюся ти мені повіриш на слово?

– Звичайно. Ти довів, що все робиш чесно, за домовленістю. А з такою грамотою, й поготів повірив, якби й не знав тебе раніше.

– Я ти потягнеш усе це до моря? – спитав Велокс, коли Ефіїс ледве доніс у шкіряному корсеті під одягом талант срібла до будинку Фануїла.

– Цього не потрібно, збігай на площу до хазяїна цього дому та поклич його сюди. Не схоче йти, скажи, що я дам йому можливість нажитися на обміні.

– У мене талант срібла, – повідомив Ефіїс захеканого Фануїла, – я хочу його обміняти на золоті динарії.

У того аж руки затрусилися:

– У мене немає стільки золота.

– Знайди вірну людину, яка б не розбовкала, і несить сюди золото та терези. І не дурить, я знаю в якій пропорції йде обмін!

– Звідкіля? – спинився вже на порозі Фануїл.

– Вино, – коротко відповів Ефіїс, – більше його не пий!

– О мій боже! – взявся за голову міняла. – Виказав гою наші секрети!

– Не переймайся, я їх нікому не видам, а коли все зробиш як слід, матимеш постійний заробіток через мене або оцього хлопця, який буде тебе відвідувати... Велоксе, – звелів він, коли міняла вийшов, –

стань на вулиці, біля палацу, що його займає легат, і чекай на мій знак. Якщо почуєш крик, біжи до Квінта Деллія і проси захисту для римського громадянина.

– Оце той, у кого є талант срібла? – запитав огрядний чоловік, заходячи разом із Фануїлом в будинок. Слідом ледве протиснулися у вузькі двері двоє широкоплечих чоловіків.

– Подивись на це, – підняв Ефіїс покривало, яким було заслано стіл. – Ось цей талант. Золото приніс?

– А ти хоробрий. Не боїшся, що я тебе пограбую, адже сила на моїй стороні? Дивись які у мене слуги!

– Редімо! – раптом закричав Ефіїс, не встаючи з-за столу.

Цей крик негайно був повторений на вулиці, почулися іще крики, потім тупіт ніг і в будинок увірвалися десятеро озброєних легіонерів. Їх вів Велокс.

– Дивись, які у мене друзі, – спокійно виголосив Ефіїс і звернувся до прибулих латиною, – дякую за службу, воїни, ось вам по секстансу. Думаю, непогана платня за те, що ви перейшли вулицю? Ідіть відпочивайте... Тепер ти зрозумів? – спитав у огрядного міняли, коли вояки вийшли. – Якщо так, відішли своїх слуг надвір.

Огрядний міняла мовчки кивнув слугам, мовчки витяг терези, мовчки видав золото і мовчки вийшов, несучи мішок зі сріблом.

– Тобі це теж наука, – звернувся Ефіїс до Фануїла, – коли таке повториться вдруге, тебе і того чоловіка просто зарубають.

– Вибач пане, – тремтячими губами озвався хазяїн, – я не думав, що він таке скаже.

– Легат питає, чи все гаразд? – просунув голову у двері Велокс.

– Перекажи, що так і проси, аби нас негайно доправили до Ашкелону. А до тебе Фануїле маю ще запитання, ти знав такого Йосипа-теслю, що працював на будівництві храму?

– Так.

– А кому він продав будинок?

– Мені. Оце він і є. Я свій великий продав, аби збільшити обсяг обміну грошей, і живу у цьому маленькому.

– А його гроші теж пустив в оборот? Начувайся, якщо це не так!

– Скільки вас можна чекати! – крикнув Марко Наута, ледве Ефіїс із Велоксом появилися в порту Ашкелона, коли їх за день домчали на двох колісницях.

– Дарма ти хвилювався, – озвався наш герой, сходячи на борт. – Все було безпечно. Відпливай. Наступного разу будеш приставати у Кесарії, тобі Велокс усе розкаже.

– От іще, слухатися свого сина, коли таке було? – пробурчав Марко, але з помітним полегшенням у голосі, – ставай краще до стерна, командире.

Велокс зайняв своє звичне місце, не сказавши ні слова, а замість нього відповів Ефіїс:

– Твій хлопець, якщо боги посприяють, зароблятиме більше за тебе. Тому, тримай курс на Олександрію.

Прибувши на місце, Ефіїс негайно повів хлопця до міняйл на базарі де обміняв динарії на ауреї. Далі вони пішли до Юдейського кварталу, де жив знайомий лихвар, з яким Ефіїс завжди мав справу.

– В оцьому будинку я міняв золоті монети, на срібні, які мені віддадуть через деякий час. Основну масу срібла ти відвезеш до Єрусалиму і передаси Квінту Деллію, а різницю знову пустимо в оборот. Якщо той схоче зробити ще одну оборудку, забереш срібло і привезеш до Олександрії. Далі діятиму я. Четверту частину з прибутку отримуватимеш ти. А тепер – йди до батька на корабель і приходь до мене за два тижні.

– Так це буде вага більше двох талантів! Я не донесу!

– Донесеш. Та й нести до порту тут в Олександрії я допоможу, а в порту Кесарії добі допоможе лист імператора Августа – тебе привезуть під палац легата в Єрусалимі.

Вони розійшлися, кожен зі своїм враженням від поїздки.

«Оце так прибутки!» – думав Велокс і йому захотілося накопичити грошей і купити ще один корабель.

«Непоганий хлопець виріс, меткий, слухняний, тямущий. З ним буде легко, а мені не прийдеться вештатися морем та сушею до Єрусалиму й назад» – вирішив Ефіїс, заходячи у свій двір.

Там на нього чекало видовище великого навісу, вкритого пальмовим листям, що звисало майже до землі. Під навісом розташовано довгі лави.

– А я знав що ти прийдеш сьогодні, – де не взявся малий Їса, сіпаючи Ефіїса за одяг, – коли ти мене вчитимеш, завтра?

– Так не все готово, – почувся голос його батька, – я ще майструю дошки для письма та велику дошку.

З цими словами Йосип вийшов з-за навісу, вітаючись. З будинку вийшов Велебог, витираючи руки ганчіркою:

– Як змандрувалося? – запитав він грецькою і додав. – Наші робітники їдять дуже добре, не встигаю й годувати.

– Хто добре їсть, той добре працює, – негайно встряв у розмову малюк, – мій батько так завжди каже.

– Овва! – здивувався Ефіїс, – ти вже так добре знаєш грецьку?

– Метикуватий, далі нікуди, – розвів руками Велебог, – на льоту все хапає. Ходімо у дім.

– А я знаю, куди ти їздив, – знову почувся голос невгамовного хлопчати, який ішов слідом, – ти їздив до нашого дому!

– Це так? – знову вийшов Йосип з-за навісу.

– Так.

– Для чого? Розпитував про...?

– Ні. У торгових справах. Твої справи мене не стосуються. Малий, а йди-но до батька, дай нам побалакати!

Хлопчик закопив в образі губу і вийшов, озираючись, чи не дозволять йому залишитися?

– Тепер я маю постійний дохід, а отже, зможу втілити у життя свою мрію, – повідомив Ефіїс Велебога, – вчити дітей і ні про що не думати, дивитися у їх допитливі очі, наставляти, керувати опануванням знань...

– Цей хлопець – понесе слово людям, – перебив його Велебог, – тепер я впевнений!

– Хто ж послухає малюка?

– Ти його вчитимеш багато років, а потім він помре на Божу славу!

– Що таке?

– У мене було видіння. Там Їса був вже дорослий і гарний, але скривавлений і непритомний.

– Не бувати цьому! Я не дозволю вбивати свого учня!

– Ти сам пошлеш його на смерть...

– Знову видіння?

– Знову і знову... Повір, Даждьбог дарма видіння не посилає, він хоче, щоб ти зміцнив своє серце перед важкими випробуваннями.

– У мене були такі поневіряння, що тепер мене нічого не злякає...

– Злякає, бо цей хлопчина стане тобі за сина, якого у тебе ніколи не буде, – Велебог говорив з напівзаплющеними очима, трохи розхитуючись, – бо ти на все життя полюбив одну жінку – Клеопатру, – а її вже не воскресиш.

– От якби з нею перемовитися хоч словом, – вирвалося у Ефіїса, – щоб я зміг їй сказати про свої почуття...

– Ти хочеш потривожити душу померлої? Я можу це вдіяти.

– Справді? І це не буде якимось жартом над пам'яттю про неї?

– Це буде вона! Їса! – гукнув Велебог, – а йди-но сюди.

– То проганяєте, то кличете, – з такими словами хлопчик зайшов до кімнати і став біля дверей, – не можна виганяти звірятко, яке приручив. Так матуся каже.

– Гаразд, Звірятку, ми більше не будемо, – посміхнувся Велебог, – сідай до столу, а ти, Ефіїсе, запни вікна, щоб утворити напівтемряву. – Велебог запалив свічку і постави її по середині столу. – Так, сідайте один навпроти одного, візьміться через стіл за руки, так, щоб свічка стояла між вами. Ефіїсе, починай уявляти її такою, яка вона збереглася у твоїй пам'яті. А ти хлопче, слухай тільки мій голос і теж дивися на свічку.

Скіфський жрець почав виспівувати слова мовою, яку Ефіїс раніше не чув, хоча знайомі слова у ній раз-по-разу виринали, заставляючи його хвилюватися. Останнє слово: «Клеопатра!» жрець промовив з особливим натиском і додав грецькою:

– Вона тут, говори!

І малюк заговорив, але не хлопчачим дискантом, а грудним контральто, у звуках якого Ефіїс з похололим серцем почув знайомі ноти:

– Хто мене кличе?

Я – Клеопатра

– Це я, Ефіїс, – з надриком у голосі промовив наш герой, – ти мене чуєш?

– Чую. Для чого ти потривожив мене у потойбічному світі? Для чого хвилюєш мою душу? Для чого мучиш оцю дитину, яка вимовляє мої слова, не в змозі опиратися впливу чаклуна?

– Щоб сказати, що я все життя любив тільки тебе!

– Я це знаю. І знала, коли була живою. І використовувала твою любов для власних інтересів. Пробач мені за це. Я теж маю любов на все життя – це Марк Антоній. І ми тепер разом. Навіки разом...

– А твій син, Цезаріон...?

– Так він вже тут, зі мною. Скоро прийде й другий син, а дочка ще надовго залишиться серед людей.

– А що буде зі мною?

– Ти будеш вчити, як учив мене, але краще, бо твої очі та душа не будуть засліплені почуттями, а тільки потягом до знань.

– А оцей малюк? Ким він стане?

– Він буде вчителем більшим за тебе...

У цю хвилину очі Їси, до того заплющені, розкрилися і він запитав своїм дитячим голосом:

– Та жінка, що промовляла до тебе, де вона?

– Серед мертвих, – відповів Велебог.

– Ні, вона тут, – заперечила дитина, придивляючись через вогник свічки, – он вона стоїть, поклавши руку тобі на плече, – маленький пальчик вказав на Ефіїса. – А ось вона зникає, як туман... Зникла... Вона хороша?

– Для мене, так. Але для багатьох інших людей вона була поганою. Це цариця Єгипту, Клеопатра.

– Царі всі погані? Цар Хордус обирає свій народ податками, так тато казав.

– Мабуть ні. Якщо цар турбується про свій народ, то він хороший.

– А як треба турбуватися?

– Ти питаєш, неначе колись станеш ти царем...? – усміхнувся Ефіїс, але пригадав п'яне бубоніння Фануїла і не продовжив думку.

– Мені жаль усіх наших людей, чому вони страждають? Чому одні люди зчиняють зло іншим людям? Для чого потрібно бути багатим?

– То ти філософ? – знову посміхнувся наш герой. – Треба тебе, Звірятку, відвести до Бібліотеки, нехай відповідь дадуть вчені мужі.

– Ти мене кличеш Звірятком, отже тепер ніколи не проженеш? – спитало дитинча з надією. Їса узяв руку Ефїїса та притулив до своєї щоки, дивлячись на нього з величезною надією.

– Не прожену, – відповів Ефїїс і поглянув на Велебога. Той кивав головою з незворушним виглядом, мовляв, а що я тобі казав?

З того часу не проходило й дня, щоб малюк не нагадував Ефїїсу про відвідини Бібліотеки.

– Ще не час, – кожного разу відповідав наш герой, – тобі ще треба як слід навчитися читати та писати, знати лічбу, історію. До того ж, я обіцяв твоєму батькові, що навчу тебе Торі та Талмуду. Отже, вчити тобі прийдеться дві мови та два письма!

– А як вивчу, підемо? – спитав хлопчик, пильно дивлячись в очі.

– Підемо! Неодмінно! Але спочатку – навчання тут, на моєму подвір'ї.

– Гаразд, але як не підемо, тоді я розпитаю про все у Мерказа.

– Не знаю такого мудреця? Хто це? – здивувався Ефїїс.

– Це мій друг. Він часто приходить до мене і розповідає про все, що я хочу.

– Де ти його зустрів?

– Він завжди приходить, коли я хочу.

Ефїїс пішов до Велебога у тривозі:

– Дитина марить наяву. Розповідає про якогось Мерказа, що приходить до нього за бажанням і його вчить.

– Дуже добре, – відгукнувся скіф, – це його відвідує духовний вчитель. У мене теж такий був, доки я не почав спілкуватися з Даждьбогом.

– Це якийсь бог?

– Ні, частіше за все, це людина, якій Даждьбог повелів опікуватися душею цього малюка. Сам він може жити дуже далеко...

Коли Йосип закінчив роботу та отримав зароблені гроші, Ефїїс навідався до своєї рідні – сімей своїх сестер Сірігми та Лоуді.

– Я хочу навчати ваших дітей грамоті, – нехай приходять до мене на увесь день.

– І будуть увесь день голодні? – негайно зауважила Сірігма.

– Гаразд, нехай приносять з собою їжу, я дам їм час на це.

– Так вони ж усі різного віку, як ти їх вчитимеш водночас?

– Це не важко. Буду давати завдання складні старшим і прості – молодшим.

Останнім він завітав оселі Єрманта, де Мірка продовжувала піклуватися про сім'ю, знайдену нею на базарі.

– Як я й обіцяв, – повідомив він батьків, – буду вчити вашого сина безкоштовно. Нехай приходить щоранку.

Йосип запитально глянув на дружину, мовчки віддаючи їй перевагу у релігійних справах, але оскільки та теж дивилася на нього, сказав:

– Я вже балакав про це з ним і погодився, бо цей чоловік пообіцяв, що вчитиме нашого сина і божим законам згідно Тори.

– Доведи що ти їх знаєш? – нарешті розтулила уста Марьям. – Назви перші десять божих заповідей.

– Не убий, не вкради, не вживай імені божого всує... – почав Ефїїс, напружуючи пам'ять, – та годі тобі хвилюватися, жінко. Адже я знаю не тільки грецьке та римське письмо, я вмю читати й по-вашому. І коли пам'ять мені зрадить, гляну в книгу.

– Як я знатиму, що твій список Тори вірний?

– У Бібліотеці все вірно, там працюють вчені, які не змінять жодної букви...

– Та що там балакати! – не стерпіла Мірка, – Я знаю цього чоловіка багато років. Він справжній вчений, його знання глибші за знання будь-якого рабина! Все вирішено, малий ходитиме до нього в науку!

– Але ж на вулиці стільки небезпек... – пробувала опиратися Марлям. – Як він піде...?

– Я його водитиму туди й назад! І сама буду вчитися, бо й досі неграмотна.

– Жінкам це не потрібно, – озвався Йосип, – аби дім держали у чистоті та порядку.

– Цариця Клеопатра знала сім мов, вмела читати й писати. І я так хочу, – відрізала Мірка.

– Матусю, – подав голос хлопчик, – не хвилюйся, цей чоловік добрий. Я вивчу всі наші закони і знатиму їх напам'ять.

Він узяв свою матір за обидві руки і пильно подивився у вічі.

– Ну гаразд, нехай ходить, – промовила Марьям, пригортаючи та цілуючи свою дитину, – тільки ж ти ще зовсім маленький, мій синочку. Чи не натрудиш ти свою голівоньку, вивчаючи науку, чи не заморяться твої рученьки, виводячи письмена, чи не ослабнуть твої оченята, розбираючи написане?

– Ні мамуню, – вирвався Їса з її обійм, – нічого мені не буде! І Мерказ мені допоможе!

Ефїїс запитально глянув на Марьям, перевіряючи, чи знає вона це ім'я. Та ніяк не відгукнулася. Виходячи з дому, Ефїїс озирнувся і помітив, що Мірка цілує малого, намагаючись, щоб мати цього не побачила.

Перші дні навчання під навісом панував суцільний гармидер. Діти різного віку вимагали різного підходу. Малим хотілося гратися, старші вже трохи знали грецьке письмо і їм було нецікаво. Тільки Їса відрізнявся наполегливим проникненням у таїнства грамоти. Йому було важче за всіх, адже грецьку він іще знав недосконало, тому постійно запитував, перебиваючи плавність викладення.

– Не знаю, що робити? – бідкався Ефїїс Велебогу на третій день навчань під час перерви, коли діти могли побігати, програтися,

попоїсти, – одні хочуть гратися, інші – вчити латину, бо ця мова перспективна для просування по службі. Бач, які рахубисті!

– А давай я візьму менших, – запропонував скіф, – та й почну їх вчити найпростішим знанням: абетці, написанню слів по складах, тощо. І гратися з ними буду. А ти вчи старших.

– А що мені робити з Ісою та Міркою? Тільки ці двоє вчаться так, як мене хотілося б: від простого до складного, поступово і наполегливо долаючи кожен щабель знань. Причому, – усміхнувся він, – малюк переганяє дорослу людину.

Велебог задумався:

– Давай так. Спочатку я візьму всіх і почну з ними гратися. У гри буду задавати питання. За їх відповідями ти обереш собі тих, хто вже просунувся далі у знаннях.

– Спробуємо. Діти! – покликав учитель. – Збирайтеся всі на галявині біля води! Будемо гратися! Ось цього чоловіка ви знаєте, він мій... – Ефїїс задумався, підбираючи слово, але впевнено продовжив, – помічник, порадник, лікар і просто весела людина. Звати його Бел.

– Він не грек! – сказав старший хлопчик.

– А чи тобі не все одно? – почав Велебог. – Я пропоную вам веселу гру. Слухайте...

Він узяв апельсин і, кидаючи кожній дитині, запитував, з якої букви починається те чи інше слово. Діти, спочатку, недовірливо, а потім все веселіше приставали до гри. А, спочатку незрозумілий для них, чоловік вигадував все нові й нові ігри, непомітно вставляючи туди запитання про мову, лічбу, природознавство.

Апофеозом гри стало обкидання одне одного грязюкою, що її діти набирали з берега.

– А яка у цьому наука? – запитав Ефїїс, коли захеканий Велебог підійшов до нього, а діти повлягалися відпочити на березі, зовсім знесилені від веселого сміху.

– Це відпочинок від науки, – відповів скіф, витираючи піт і грязюку з чола, – не можна весь час лити воду на землю – утвориться болото, треба дати час, щоби ця вода всоталася. Тоді земля дасть добрий врожай.

– Дякую за науку, – серйозно сказав Ефїїс, – ти знову показав мені нову сторону вчителювання.

– А коли я раніше це робив?

– Коли заставив мене шукати СЛОВО. Наполегливо, не натискаючи на вернув мене на думку про це.

– Ти відібрав когось?

– Так. Іса буде вчитися зі старшими, а от Мірку я залишу з молодшими. Їй важко. – вони помовчали, але Ефїїс мав іще одну думку. – Іса мені нагадує Клеопатру. Такий же стрімкий політ думки. Такий же потужний потяг до знань. Він так само швидко, з першого разу, запам'ятовує все, чому я вчу.

– Царська кров дається взнаки? – спитав Велебог, мружачись на сонце. – Чи не так?

«Звідкіля він знає? – подумки збентежився Ефіїс. – Адже я нічого нікому не розповідав!»

– Дивуєшся? – продовжив скіф. – У видіннях я бачив його батька у пишних палатах, де всі йому вклонялися. Напевне, то був цар...

За новим порядком навчання пішло краще, тільки Мірка ремствувала, що її залишили з молодшими. Ефіїс відбувався жартами, а Велебог наполягав, що з дітьми їй краще тому, що вона сама іще дитина.

– В усякому разі, – додав він, – твоя присутність дисциплінує дітей. Раз уже доросла жінка вчиться, то і їм треба.

Дні непомітно перетікали в тижні, а тижні – в місяці. Спокійний плин життя спочатку тишив Ефіїса, але поволі в його душі почало зростати занепокоєння.

– Я не вірю, що життя може бути таким спокійним, – говорив він Велебогу одного вечора, коли всі учні розійшлися. – Я звик до того, що чим довший час спокою, тим більші неприємності чекають на мене. І на тих, хто зі мною пов'язаний.

– Ти все переможеш, доки діятимеш за промислом Божим, – відповів Велебог. – І я тобі допоможу.

– Що ти можеш? – відмахнувся Ефіїс. – Гарно розмовляти? Навіювати сни? Викликати душі померлих? А що ти вдієш проти натовпу навіть не озброєних людей? А проти озброєного війська?

– Прийде час, побачиш, на що я здатен, – була впевнена і тверда відповідь.

Той день почався як завжди: діти поприходили майже водночас, посідали в різних кутках двору. Ефіїс та Велебог почали розповідати, аж до двору забігла перелякана Марьям і кинулася до своєї дитини, і заметалася, шукаючи, де її сховати.

– Там люди... вони хочуть убити... Йосип там...

– Діти, зайдіть у дім і запріться! – звелів Ефіїс, – Марьям, ти теж. Мірко, відведи її!

Різкі накази, заставили всіх метнутися до схованки. За мить, двір спустів.

– Ти куди? – гукнув Велебог Ефіїсу, який прямував до виходу на вулицю, чіпляючи меча до пояса.

– Підемо виручати Йосипа!

– Зачекай, вони самі сюди вже йдуть. Приготуйся!

Справді невдовзі почувся гомін людських голосів і у двір почали заходити люди, усі вдягнути, як юдеї. Серед юрби знаходився розтерзаний Йосип, якого вели попід руки два здоровані.

– Ідіть геть! – крикнув Ефіїс. – Це власність римського громадянина. Якщо зі мною щось станеться, вас жорстоко покарають!

– Не хвилюйтеся, поважний пане, – вийшов наперед чоловік, в якому Ефіїс упізнав рабина з юдейського храму. Він говорив пристойною грецькою мовою. – Ми вам нічого не заповдіємо. Тільки віддайте нам хлопчика Їсу, його батько ось тут.

Рабин махнув рукою і Йосипа виштовхали наперед.

– Вони хочуть його вбити, – простогнав тесля, пручаючись, але його швидко вгамували, ударивши кулаком у потилицю.

– Це правда? – спитав Ефіїс у рабина.

– Так. Це наказ нашого царя Хордуса. І ми повинні його виконати.

– Тут не Юдея, а Єгипет. Ми маємо власного царя, Птолемея XV, – заперечив Ефіїс, – і наказ Хордуса не має сили. Ідіть геть!

– Юдея скрізь, де є юдеї, – наполягав рабин, – і наші справи вас, греків та римлян, не обходять! Шукайте малого!

– Стійте! – з-за спини Ефіїса вийшов Велебог. – Не треба шукати, ми самі його вам віддамо! Дивіться всі сюди, на мене. Слухайте та спостерігайте!

Натовп завмер, дивлячись, як невідомий їм чоловік здійняв руки догори і почав промовляти слова невідомою мовою з таким почуттям та притиском, що аж мурашки йшли шкірою.

За короткий час йому вдалося повністю підкорити натовп: люди навіть почали похитуватися, слідкуючи за помахом рук жерця.

– А тепер дивіться! – гукнув Велебог грецькою мовою, – ось той, кого ви шукаєте! – він вказав невеликий кущик, що ріс біля дерева. – Пізнаєте його?

З юрби почулися ствердні вигуки арамейською мовою.

– Тепер я сам виконаю наказ царя Хордуса! Я його знищу! – і, вихопивши меч, що висів у Ефіїса на поясі, Велебог зрубав кущика. – Бачите, як ллється кров!? Бачите, як відлетіла його голова?! Ідіть і скажіть цареві, що наказ виконано!

По цих словах Йосип заривав угорос, його відпустили і він упав на землю, поповз до кущика, прогортаючи і цілуючи його.

– Невже мене спіткала доля Авраама? – примовляв він. – Але тоді янгол спинив руку з ножем, а цього разу – ні! Ой горе мені горе!

Натовп поволі розходився, вражений видовищем.

– Як бачиш, – посміхнувся Велебог Ефіїсу, запираючи хвіртку на засув, – я й проти натовпу маю силу.

– Як тобі це вдалося? – здивувався наш герой, – я ж бачив, як ти рубав куц, а всі повірили, що то його син. І батько теж. Гей, Йосипе, чого ти плачеш?

– Мого сина забито, – підняв на нього змучені очі тесля, – хай би краще вбили мене!

– Подивися, це не твій син.

Йосип опустив очі і сахнувся назад, відштовхнувшись від себе зрізані гілки і почав озиратися довкола вже тверезими очима:

– А де ж він?

– У цілковитій безпеці, заспокойся. Ану, виходьте всі! Їса, йди до батька!

– Що це було? – спитав Йосип у Ефіїса, коли поцілунки та обійми його заспокоїли. – Я бачив своїми очима, як той чоловік відрубав сину голову, а він вийшов із запертого будинку живий!

– Той чоловік має силу свого бога. І каже, що бог один у всіх!

– Але ж він не юдей, а гой, як може у таке вірити? Всі гої вірять, що богів багато!

Запитання залишилося без відповіді, бо Велебог відвів Ефіїса у бік і повідомив:

– Неприємності ще попереду. Невдовзі вони оговтаються і знову прийдуть за дитиною. Вдруге я можу не справитися.

– І не треба. Діти! Йдіть по своїх домівках і заберіть оцих людей із собою. Старші, повідомте ваших батьків, Кастора та Поллукса, про пригоду. Нехай вони забезпечать охорону ваших осель. Мірко, веди сім'ю Йосипа до будинку Поллукса – там більше місця. Скажеш Сірігмі, що я просив ненадовго вас прихистити. Велебог, супроводжуй їх, слідкуй, щоб знову не напали, а я піду до Єрманта. Він вирішить, що робити!

Налякані подіями, діти порськнули вулицею, як пташки. Позаду важко йшов Йосип, якого за руку тяг малий Їса та Марьям. Останнім прямував Велебог, постійно озираючись.

Ефіїс же пішов у протилежному напрямку, до воріт Сонця. По дорозі зазирнув до будинку Єрманта. Справді, тут була неабияка бійка. Йосип відчайдушно боронився, що було видно по розкиданих речах та слідам крові на підлозі.

– На твій дім напали, – так замість привітання звернувся Ефіїс до Єрманта, якого знайшов у приміщенні охорони.

– Що! – підскочив той. – А Мірка...?

– Вона у цей час була у мене. Постраждали твої гості – Йосип та Марьям.

– А будинок?

– Цілий. Тільки в середині розгардіяш.

– Чого вони хотіли? – вже спокійніше запитав Єрмант, натягаючи військові обладунки та підперізуючись поясом, на якому висів великий меч.

– Смерті малого Їси, – так само чітко відповів Ефіїс. – Потім кинулися до мене, але Велебог відвів їм очі і вони пішли. Зараз усі ховаються в домівках у Кастора та Поллукса.

– Отже у безпеці, – підсумував Єрмант. – Гаразд. Тепер подробиці. Зачекай. Агов, збирайте всіх, у місті заколот! Тепер кажи.

Вислухавши подробиці, він зробив висновок:

– Це справа не релігійна, а політична.

– З чого це?

– Ти ж, либонь, не знаєш, бо захопився навчанням, а якби був на базарі, то вже почув би, що

Цар Хордус наказав повбивати дітей

– Я знаю про це. Вони ж самі про це кричали.

– Але, як ти вірно їм відповів, його накази не мають в Єгипті ніякої сили. Отже, це можна розцінювати, як спробу захопити тут владу. Зрозумів, у чому політика?

– Зрозумів. Що ти робитимеш?

– Йди за мною, побачиш.

На дворі вже стояли охоронці воріт Сонця. Єрмант повів їх до юдейського кварталу, але тільки-но колона озброєних людей завернула за ріг, як їм назустріч вийшла юрба тих самих юдеїв, які недавно намагалися зчинити вбивство дитини.

– Оточити і нікого не випускати! – звелів Єрмант. – Хто тікатиме, рубайте на смерть! Всім стояти нерухомо! – підвищив він голос. – Хто тікатиме, тому смерть!

«Єрмант теж добрий вчитель, – подумав Ефіїс, спостерігаючи, як охоронці розділилися на дві колони і бігом оточили юрбу. – Іч як вправно перешикувалися з колони по шість у колону по два!»

Двоє вирвалися з оточено натовпу і почали тікати, але першого збили з ніг, кинувши списа, а за другим погналося одразу трое вояків.

– Хто з тобою розмовляв? – тихо звернувся Єрмант до Ефіїса. Отримавши відповідь, прокричав, – Рабина до мене!

Юрба була нерухомою, але Ефіїс легко упізнав того чоловіка і вказав на нього.

– Розкажи, чому ти вчинив заколот проти єгипетської влади? – грізно спитав Єрмант. – Ти хіба не знаєш, що це карається смертю навіть без суду?!

– Ми не хотіли турбувати великого пана, – улесливо сказав неабияк пом'ятий чоловік, – це стосується тільки підлеглих царя Юдеї.

– Ви напали на мій дім! – заволав Єрмант. – Уже за це я вас усіх ладен повбивати! Якщо потрібні були якісь дії на території Єгипту, той цар мав звернутися до нашого царя! А не надсилати своїх вояків! Видайте їх! Якщо не викажете, смерть буде вам!

Поступово юрба почала соватися, люди відступали в один бік і скраю залишилося четверо неозброєних, але міцних чоловіки.

– Підійди, – махнув рукою грізний воєначальник одному з них, в якому він за якимись прикметами упізнав старшого. – Розкажуй, для чого царю смерть дітей?

Той завагався, закрутив головою, озираючись навкруги. В цей час повернулися троє переслідувачів з доповіддю, що утікача забито на смерть.

– Бачиш? – одразу використав слушну нагоду Єрмант. – Я слів на вітер не кидаю! Як сказав, так і буде! Мовчатимеш – помреш! Двоє твоїх уже чекають на тебе в Аїді!

– Я зі служби охорони єрусалимського храму, – почав чоловік хрипким голосом, намагаючись його притишувати, аби ніхто більше не почув, які він зраджує своїх зверхників. – Мене викликав первосвященик Манасія і наказав їхати до Єрусалиму і вбити сина Йосипа-теслі.

– Хтось іще отримував такі розпорядження? – не втерпів Ефїїс.

– Так. Всі охоронці храму отримали накази про різних дітей з Юдеї, Галілеї, Самарії. Кожному дали у допомогу вояків з охорони царя. Ото вони.

– Ти щось знаєш? – пошепки спитав Єрмант у Ефїїса.

– Потім, – відмахнувся Ефїїс. – Скажи, чоловіче, як Манасія узнає, що ти виконав наказ? Твого слова буде досить?

– Ні потрібно привезти вухо дитини.

Ефїїс задумався, але не надовго:

– Хто з твоїх вояків наймолодший?

– Мабуть той, за ким погналися.

– Накажи відрізати його вухо і принести сюди, – звернувся Ефїїс до Єрманта. – Тільки нехай у щось загорнуть, щоб крові не було видно.

– Гаразд. А що з цими робити? – Єрмант кивнув на здорованів, оточених його людьми.

– Вони вояки іншого царя, які намагалися розпочати війну поміж Єгиптом і Юдеєю. Як це карається?

– Зрозуміло. Відвести їх до в'язниці! А там їх тихцем задушать, – додав він упівголоса, – а може зроблять євнухами.

Тут принесли згорток і передали Єрманту. Той передав його начальнику охорони єрусалимського храму.

– Ось тобі доказ. Віднеси. Свідків смерті малого було багато, ви, либонь, йшли забрати вухо, чи не так?

– Так. Якось одразу я про це не подумав....

– Вивести за ворота міста, дати стусана, аби біг до Єрусалиму без зупинки, – звелів Єрмант і повернувся до рабина. – А тебе, жерцю, треба повчити. Дати йому сорок різок!

Негайно двоє вояків ухопили рабина, здерли одяг, розіклали на пилюці і почали бити різками.

– Запам'ятай ти, і зятяйте всі ви, юдеї, – читав нотацію Єрмант під зойки бідолахи. – У цьому місті я ваш первосвященик! Доки ви тихенько молитесь своєму богові, мене це не обходить. Але варто

комусь порушити спокій – матимете справу зі мною! Тепер далі, у кого жили ті люди з Єрусалиму?

– У мене, – несміливо підняв руку один із юдеїв.

– Десять різок! – безжально наказав Єрмант.

– Але ж мені наказав рабин! – вигукнув нажаханий чоловік.

– Гаразд, тобі п'ять і рабину п'ять. Це я ще сьогодні добрий! І поприбираєте у мене вдома! Ти, ти і ти, – відібрав він наймолодших, – підете з моїми людьми і наведете порядок.

– Це жіноча справа, – насмілився один з відібраних.

– Тоді – десять різок за непослух, обирай! А потім – до в'язниці! Я так і знав, що ви оберете прибирання... Щоби там ані порошинки я не знайшов увечері! Розійдись! А ти куди, Ефіїсу, – зупинив він нашого героя, – ходімо до моєї службової кімнати, розкажеш, що знаєш.

– Ну, кажи, – звелів Єрмант, коли вони дісталися воріт Сонця, зайшли в кімнату, яку начальник охорони мав за свій кабінет, і щільно причинили двері.

– Спочатку ти. Чи не знаєш щось про важливі події в Юдеї?

– Особливих подій немає, хіба що, здоров'я Хордуса сильно підупало. Він хворіє.

– Тоді все сходиться. Цей, призначений римлянами, цар мав звичку обезчещувати гарних дівчат, яких брали у послушниці єрусалимського храму. Відчуваючи неминучу смерть, він намагається знищити дітей тих жінок, до яких входив, щоб уникнути великої кількості претендентів на його трон і залишити царство своїм офіційним дітям, які йому народила цариця.

– Це ти узнав, побувавши в Юдеї?

– Дещо узнав, дещо домислив за допомогою логіки.

– Тоді виходить, отой малий може бути царевичем Юдеї?

– Може. І якщо ти бажаєш спокою, не розповідай нікому про це, бо спроби його вбити будуть повторюватися.

– Ну й Мірка! І як це їй вдалося втягти мене у таку халепу!?

– Не кажи їй нічого, це все той малий. У нього здібності чаклуна, так Велебог каже.

– Ага, розкажи ще раз, як він відводив очі?

– Спитай у нього сам, ви скіфи порозумієтеся швидше. А мені треба йти і всіх заспокоїти, сказати, що небезпека минула. Бо вже смеркає.

Ефіїс обійшов будинки Кастора та Поллукса, розказав, як усе було, втішив Марьям, яка й досі вжахалася, що її дитина могла бути мертвою.

– А знаєш, про що мене спитав малий, – сказав Велебог, коли вони ладналися лягати спати, – він спитав, чи навчу я його відводити людям очі?

– І що ти відповів?

– Спитав, а чому він не звернувся до Мерказа з цим проханням?

- А малий?
- Повідомив, що його друг каже, що йому краще звернутися до мене.
- А ти?
- Сказав, що навчу.
- Для чого?
- Щоб нести СЛОВО, треба вміти користуватися своєю силою!
- Але спочатку, нехай узнає мою науку...

І знову почалося буденне життя, ніщо не вказувало на колишні неприємності, тільки на базарі Мірці юдейські торговці перестали продавати харчі.

– А мені байдуже, – заявила вона з цього приводу, коли Єрмант поцікавився, чи не ображає це її? – Від мене юдейська громада відвернулася давно! До речі, як і від Йосипа з сім'єю. Зате єгиптяни та греки дужче поступаються в ціні, коли я торгуюся. Кажуть, що ти зменшив число юдейських торговців та базарі, отже їм легше збувати свій крам.

- Куди ж вони поділися?
- Виїхали, побоюючись твого гніву.
- Отже, учасників тих подій було значно більше, ніж я думав...

Місяці навчання, склалися в роки. Забезпечений грошима через торгівлю золотом та сріблом, Ефїїс повністю віддався учителюванню. Учні його тішили, бо виконували всі його настанови, відрізнялися доброю пам'яттю, вміли співставляти поняття з різних наук.

– Я своїх дітей вже почала сприймати, як вчених мужів, – казала йому Лоуді при зустрічі, – вони стільки вже знають!

– Зачекай, ось я перейду до історії та літератури, – пообіцяв Ефїїс – тоді ти побачиш, які вони знавці! Бо грецьку та латину вони вже знають досить добре. Математика та географія теж їм далася легко.

Та після перших уроків історії, які інші діти слухали з захопленням, Їса вперше виявив незадоволення:

– Ти все розповідаєш про історію греків та римлян. А мені треба знати історію мого народу.

– Колись я дійду й до вашої історії, хоча там мало чого цікавого.

– Мама каже, що коли я буду проходити обряд бар-міцва, мене неодмінно спитають про нашу історію. А я нічого не знаю. І мама каже, що ти обіцяв учити мене Торі. Коли це буде?

– Гарзд, буду вчити тебе Торі, але спочатку ти маєш опанувати гебрійське письмо. Хто ще хоче вчитися гебрійській науці? – звернувся він до учнів. Більше бажаючих не було. – Тоді приходитимеш до мене у дні, коли ми не займаємося. Вчитиму тебе окремо. А як вивчиш письмо, підемо до Бібліотеки читати Тору. Там є уся історія твого народу.

– А й справді, – здивувався Велебог, почувши від Ефіїса про забаганку Їси, – чому раніше не вчив?

– Бо я багато років працював у Бібліотеці і навіть деякий, короткий час, нею керував. Не хотів, аби в римському громадянину Сано Сапієнтісі упізнали Ефіїса Філогноса. Тепер, здається, мене вже ніхто не упізнає з тих, хто там працює.

– Все таки, будь обережний, бо я чув, що вчені живуть довго...

– Дивись, – почав свій урок Ефіїс, коли Їса завітав до нього у вихідний день, – оце гебрайське письмо. Воно пишеться з права – наліво.

– А так зручніше писати, – почав креслити літери Їса на своїй восковій дощечці. – Може це тому, що я шульга?

– Ти маєш знати іще одну особливість цієї писемності: Тора написана переважно приголосними літерами, а слова не відділяються проміжками, як це прийнято у грецькому письмі.

– А як же я здогадаюся, де закінчується одне слово й починається наступне?

– Для цього потрібно добре знати саму мову.

– Так я знаю...

– Ти знаєш побутові слова, а потрібно знати слова, що позначають різні події, назви рослин та тварин, назви страв, звичаїв тощо. Будемо вчити й це.

Минуло багато місяців, аж поки Ефіїс наважився повести свого учня до Бібліотеки. З нагоди такої події Мірка одягла свого улюбленця в чисте та гарне вбрання, і він, разом з учителем повагом вирушив до скарбниці знань.

– А цій дитині не можна! – спинив їх на порозі служник, коли вони, за звичаєм, помили ноги та руки у басейні при вході і вже збиралися увійти всередину.

– Чому? – спокійно поцікавився Ефіїс, принагідно оглядаючи передпокої Бібліотеки. – Я заплачу за наше перебування.

– Малі діти бешкетують і можуть пошкодити рукописи!

– Ця мала дитина має дорослий розум і прийшла сюди не бешкетувати, а вчитися!

– Це наказ керівника.

– Тоді поклич його сюди!

– Ні, я не можу відійти. Ти зайди, а хлопець нехай почекає при вході.

З хвилюванням прямував Ефіїс знайомими коридорами, торкаючись полиць, повних сувоїв, вдихаючи характерний запах старих папірусів та пергаментів.

В кабінеті директора на нього звів очі чоловік, в якому Ефіїс негайно упізнав того, на кого він залишив керівництво, виїжджаючи до Риму разом з причтом Клеопатри. Та відступати було пізно, тому він повторив своє прохання, додавши й фразу про своє громадянство.

– Дитина, – замислився його співбесідник, – я заборонив сюди пускати дітей. Колись, старий керівник теж пускав тільки царських дітей, а інших – ні, – говорячи, він уважно придивлявся до Ефїїса, нарешті встав і підійшов ближче, дивлячись прямо у вічі.

– Це ти, Ефїїсе? – спитав він тихенько. – Живий? Не турбуйся, – додав Бібліотекар, помітивши крок назад, що його зробив сивочолий римлянин, з мечем на перев'язі. – Я нікому не скажу, що упізнав свого колишнього керівника. Я тобі такий вдячний! І зроблю все для тебе. Хочеш ввести хлопчика – нехай!

– Дякую, – відповів схвильований Ефїїс, – роби й далі вигляд, що ми незнайомі. Хтось зі служників іще залишився зі старих часів?

– Майже всі. Та не турбуйся. Ми часто згадували тебе. Який ти був привітний, як оберігав цю скарбницю знань і її працівників. Я навіть розповів, як ти хитрістю не дав вивезти найцінніші рукописи до Риму. Тебе ніхто не зрадить!

«Але по місту розголос неодмінно піде, – подумав Ефїїс. – Та робити нічого, буду сприймати життя таким, яким воно є»

У відділі гебрайських рукописів їм видали згорток Тори, намотаний на круглу палицю. При читанні, потрібно було намотувати початок рукопису на іншу таку саму палицю.

– Дивись, – почав навчання Ефїїс, – тут в один ряд написано окреме речення або окрема думка. Це тобі допоможе у розумінні змісту. Читай, а я буду підказувати.

Їса негайно прикипів поглядом до священної книги свого народу. Досить швидко йому вдалося при звичаїтися і він швидко засвоював премудрість, відриваючись від читання тільки щоб спитати про щось незрозуміле:

– А чому ми зветься юдеями, коли наш пращур

Авраам був євреєм?

– Мені здається, – відповів Ефїїс після деяких роздумів, – що тобі треба дочитати до історії про премудрого Йосипа, якого брати кинули в колодезь, а він звільнився і згодом став важливим діячем у Єгипті.

– Зрозуміло, – вигукнув Їса, прочитавши відповідний текст, – після Якова, онука Авраама, залишилося десять дітей, які й утворили десять родів євреїв і ще два роди – нащадки Йосипа. А один з родів так і звався по своєму засновнику – Юдиним. Роди називаються «колїнами». Виходить, що всі юдеї з одного колїна? А чому тоді Ісав, старший син Ісаака, що продав своє первородство за миску з кашею, не вважається євреєм?

– Читай далі, може знайдеш відповідь.

Для того, щоб прочитати Тору повністю, їм знадобилося декілька місяців, адже відвідини Бібліотеки відбувалися тільки у дні, коли Ефїїс

не займався з іншими дітьми. Їса неначе поглинав священний текст, обдумуючи кожне слово.

– Виходить, що серед стародавніх героїв нашого народу був тільки один чаклун, – заявив він одного разу, – це Моше, що вивів євреїв з єгипетського рабства.

– Може бути, – промимрив Ефїїс, зайнятий своїми думками, – читай далі.

Їса невдоволено пирхнув, але відповідь прийшла з іншого боку.

– Я бачу, ти, хлопче, цікавишся гебрайськими текстами, – звернувся до Їси худорлявий, висохлий як мумія, літній чоловік. – Я теж їх вивчаю. І порівнюю з єгипетськими папірусами. Так от, я не знайшов жодних нагадувань про вихід євреїв з Єгипту.

– Ти думаєш, тут написана неправда?

– Я думаю, що написане у Торі, а її писемний варіант складався в часи царя Шломо, було відкоректоване в угоду тодішній політиці царства Ізраїль. Я вважаю, що саме у Єгипті деякі кочові племена євреїв стали вести осілий спосіб життя. І він їм сподобався.

– Чекай, – зацікавився й Ефїїс цією суперечкою, – отже, вони як жили тут, так і живуть?

– Може якийсь рід і вийшов звідсіля, але не всі.

– А чудеса, – перебив розмову старших Їса, – море розступилося, вода полилася з каменю, коли він ударив коцюбою в скелю, манна небесна, що нагодувала голодних на молитву Моше...

– Якщо ти уважно читав Тору, – лагідно почав старий, – то знаєш, що Моше, коли втік з Єгипту, багато років жив у цих пустельних землях, по яких потім водив свій народ і випасав худобу. У нього був час вивчити природні явища і використовувати їх, аби його вважали чудотворцем.

– Доведи на прикладах, – запропонував Ефїїс.

– Будь ласка. Верхня частина Червоного моря мілководна і коли вітер дме з боку Середземного моря, він відгонить воду на багато стадій. Ось вам і вода, що розступилася. Далі, в пустелі джерела мають дуже жорстку воду. Коли її не вибирати, солі, що розчинені в ній, утворюють кірку, яка здалеку здається суцільним каменем. Але варто вдарити по ній, як побачиш і воду.

– Ну а манна небесна? – не вгавав вражений Їса.

– Це плоди лишая, що росте в пустелі. Сильний вітер зриває їх і переносить в інше місце. Збирай і вари. Тільки воно не смачне, хоч і поживне. Я куштував.

– А як же диво, коли Моше під час бою утримав сонце на небі, доки євреї не перемогли?

– Дозволь, я поясню, – взяв слово Ефїїс, – той Моше, якщо я не помиляюся, був узятий єгипетською царівною в палац і виховувався, як царевич, чи не так? А значить, його добре вчили. Пам'ятаєш, я розповідав про затемнення Сонця та Місяця, та про причини цього

явища? Що місяць затуляє Сонце, або ж сам попадає у тінь Земної кулі? Думаю, що це було якраз затемнення, яке всі сприйняли, як початок ночі. А розумний Моше знав про день затемнення й використав це явище, перелякавши ворога і підбадьоривши своїх воїнів.

– Отже, в Торі немає нічого про чудеса? – розчаровано запитував Їса по дорозі додому.

– Щось там таки є, але про чудеса краще спитай у Бела. Або у Мерказа, – додав Ефіїс, провагавшись, але хлопець уже біг попереду і не почув.

Коли випала слухна нагода Їса звернувся до скіфа.

– Чудеса у людей в голові, – відповів мудрий скіф, – а природні явища, теж є дивом, яке одного разу створив Даждьбог.

– В Торі написано, що світ створив Яхве або ж Іегова.

– Ім'я Бога взагалі велика таємниця. Може їх у нього більше, ніж ті три, що ми з тобою знаємо? Можливо для кожного народу він придумував свої?

– Для чого?

– Шляхи божих думок для нас незбагненні...

– Мамо, – почав Їса, прийшовши додому, – я читаю Тору, але там немає нічого чудесного.

– А як же янголи, що попереджали праведників про лиха і відводили від них біду? – почала перелік Марьям, але син її перебив.

– То були чоловіки, яких названо янголами. Нічого чудесного у них не було. Хіба що, світлий одяг. Он, на базарі бербери у таких білих бурнусах ходять, що твої янголи!

– Гаразд, – погодилася Марьям, – тоді згадай чудеса, які творив Моше під час виведення євреїв з Єгипту!

– В бібліотеці мені пояснили, що то були не чудеса, а добре знання природи пустелі...

– Та що ж це робиться! – розгнівалася Марьям. – Той Сапієнтіс викликає у тебе недовіру до нашої святої книги? Більше ти до нього в науку не підеш! Йосипе, завтра ж підемо до того чоловіка і скажемо йому про це!

– Жінко, може не варто так гарячкувати? Сапієнтіс добра людина, мені за легку роботу заплатив більше, ніж я отримав би в Єрусалимі за значно важчу. Та ще й зверху харчів дав. Нашу мову знає, наші звичаї поважає і не втручається...

– Тепер – втручається! – сказала, як відрізала, Марьям. – Завтра раненько й підемо!

Спали вони погано, бо всю ніч було чути схлипування Їси, якого заборона вчитися привела у повний розпач.

– Чуєш, Сапієнтісе, – нерішуче почав розмову Йосип, коли наступного дня замість хлопця до вчителя завітали його батьки, – Марьям каже, що ти погано вчиш нашу дитину.

– Хотілося б почути її власну думку.

– Хоч і не годиться жінці бути в домі неодруженого чоловіка, я скажу, що ти своїми словами заронив невіру у велич засновника держави Ізраїль, Моше!

– Анітрохи. Я намагаюся дати дитині різнобічні знання, щоб вона вже сама вибрала потрібне за власним уподобанням.

– Так не можна! – гарячкувала Марьям. – Наша дитина повинна виховуватися за законами, які Господь дарував Моше на горі Синай! Яка жалість, що його не виховує рабин!

– Якби це сталося, то твоя дитина вже була б мертвою. Ось чого вартий ваш закон!

– Давайте усі заспокоїмося, – підійшов Велебог, зачувши гучні голоси. – Гляньте на мене. Ви вже розумієте грецьку?

Відвідувачі кивнули на знак згоди.

– Зараз ви чуєте тільки мій голос... – почав скіф, роблячи великі проміжки у словах. – Дивіться мені прямо у вічі... Ваші повіки обважніли, руки повисли... Засніть, але чуйте тільки мене... Коли я скажу, ви прокинетеся і вам стане легко, радісно, бо ви завітали до друзів... Увага, прокидайтеся!

– Ой, а чого ми тут? – запитала Марьям, розплющуючи свої гарні очі. – Сапієнтісе, ми прийшли... Чого ми прийшли, Йосипе?

– Може, подякувати за турботу до нашого сина? – спитав той кволим голосом. – І що це мене зранку в сон кинуло? Треба ж іти на роботу.

Подякувавши, батьки Їси вирушили додому, де мати напустилася на нього:

– Ти чого сидиш, а не вчишся! Іди негайно в науку!

Здивований таким поворотом подій, Їса притьмом побіг на подвір'я Ефіїса, зайняв місце на лаві, але слухав географію неухважно. Коли закінчився урок, він підійшов до вчителя:

– Мені вони спочатку заборонили до тебе ходити, а потім раптом накричали, що я не пішов.

– Дякуй Бела, – усміхнувся Ефіїс, – він застосував до них свій вплив і переконав, що наша наука тобі на користь. А через що твоя матуся так розійшлася?

– Через Моше. Сказала, що не дозволить плюндрувати його ім'я.

– Чекай, я ж висловився про нього з не повагою? А те що він був не чаклуном, заставляє іще більше його поважати. Він підняв осіле плем'я і вивів у незвичну для них пустелю кочувати сорок років.

«Правда для цього йому прийшлося застосувати загрозу смерті малюків, – подумав Ефіїс. – Отже, коли Хордус наказав знищити дітей, він діяв, за прикладом свого великого попередника».

– Більше того, – продовжив він вголос, – саме Моше заснував державу Ізраїль, чого раніше племена євреїв не мали.

– Так йому наказав Господь, – підхопив Їса. – Ось чому свято Песах таке важливе, адже це не тільки день звільнення з єгипетського полону, але й свято заснування нової держави!

– Знову ти про той полон, – відмахнувся Ефїїс, – тобі ж сказали, що полону, як такого, не було. Думаю, що й гласу господнього він теж не чув.

– Як це?

– Я добре знаю порядки у царському палаці Єгипту. Коли на трон сходить один цар, він намагається знищити інших претендентів на престол. Моше, я думаю, не міг стати царем. Однією з причин я вбачаю його заїкуватість. Недарма ж усі його накази, згідно Тори, народу віддавав його брат Аарон. До речі, теж незрозуміло, звідкіля узявся брат, адже Моше був знайдений єгипетською царівною у кошику, що плив річкою? Тобто він був сиротою. Можливо, через загрозу своєму життю він і втік до пустелі пасти корів та овець? А царем стати хотілося. От він і надумав, як це зробити – створити власне царство!

– Виходить, – задумався хлопець, – усяке царство, усяка земна влада спираються на смерть?

– Ще й як спираються! Або на погрози заповідати смерть.

– Це несправедливо! От якби залишився ще рай!

– Я добре пам'ятаю це місце в Торі. Рай, після вигнання Адама та Єви, не було знищено. Він залишився, але на вході поставлено архангела з вогняним мечем, який мав не пускати туди людей. Давай пошукаємо, де він міг бути? Адже у Торі чітко вказано, які ріки його обтікають.

Урок географії було продовжено за участю всіх учнів.

– Виходить, що рай знаходяться в Парфянському царстві? Де течуть річки Тигр та Євфрат? У їх межиріччі? – зробили вони відкриття, користуючись відомостями, які Їса черпав із власної пам'яті.

– Виходить, що так.

– От би туди помандрувати, та хоч здалеку побачити того архангела, – мріяв Їса.

– Якби там таке диво залишилося й досі, – засміявся старший син Кастора та Лоуді, – то ми б про це чули. Напевне, що раю там немає.

– Ось про що я читав у Страбона, – почав Ефїїс, і діти замовкли, – в деяких місцях з-під землі виходить дивна пара. Якщо її підпалити, вогонь буде стояти стовпом. Може це явище й надихнуло людей створити таку легенду?

– Все тобі легенди, – образився Їса. – У Торі все правда, так мама каже.

Він пішов до берега озера і почав кликати Мерказа.

– Розкажи мені про чудеса, – попросив він свого духовного вчителя, якого й досі сприймав, як людину, яку тільки він може бачити.

– Чудеса, – почав Мерказ, зручно вмощуючись на верхівках очерету, – потрібні людям, аби усвідомити якусь істину. Що ти хочеш усвідомити?

– Я просто хочу теж робити чудеса.

– Не вийде, – беззаперечно заявив Мерказ. – Чудеса роблять, щоби спонукати людей до дій. А для розваги – ні! – з цими словами таємний вчитель розтанув у повітрі.

Тому, попри суперечки, відвідини Бібліотеки продовжувалися.

– Раджу вам після Тори, почитати книги пророків, – сказав знавець гебрайських текстів, помітивши, що Ефїїс попросив принести Талмуд, – а в Талмуді міститься тільки тлумачення Тори, тобто думки юдейських філософів. Для чого вам чужі думки, коли маєте свої? Ось візьміть книги Ісайї, Йони, Іезекіля, Захарїї. Там багато цікавого для хлопчика, який так прагнув прочитати про чудеса.

І справді, пригоди Йони в череві кита, та дар пророцтва, що йому відкрився після цього, надзвичайно зацікавили Їсу.

– Він навчився тому, що я вмю з дитинства, – обговорював хлопчик нові враження з Велебогом, якого вважав беззаперечним авторитетом у чудесах. – Отже і я можу пророкувати?

– Зможеш, але не зараз, – погладив його по голові скіф, – поки що ти маєш засвоїти ту науку, яку тобі дає Сапієнтіс. А от підростеш...

– Як ти узнаєш, що я вже можу вчитися твоєї науки?

– Коли відростуть вуса й борода так, щоб закривали уста.

– А чого це ти кажеш, що чудес у Торі немає? – спитав одного разу Ефїїс у Їси, коли вони в черговий раз читали священні тексти. – Ось у книзі Царств описується пророк Ілля. Оце так чудодій. Ось я виписав його чудеса: навів голод, викликав дощ та засуху, звів вогонь на землю, воскресив отрока, розділив річку Йордан подібно до Мойсея ударивши по ній своїм одягом, говорив з Богом, їжу йому приносили ворони й ангели, по його слову їжа в будинку вдови не кінчалася, його сповивали ангели і годували його вогнем при народженні і, нарешті, був вознесений живим на Небо за особливу праведність перед Богом. Оце так чаклун!

– Я думав про це, – відповів хлопець, відриваючись від книги Неєма, – але майже все можна пояснити або природними явищами або просто брехнею, адже про розмову з Господом він розповідав сам; про янголів при народженні – його батьки: голод, дощ засуха пояснюються добрим знанням природи. Напевно, він знав, що буде, а потім приходив до людей і погрожував цими бідами. Про води, що розступилися, я й казати не хочу, знову вітер з моря.

За такими суперечками незчувся хлопець, як минуло ще декілька років, і одного разу під час занять до дому Ефїїса прибіг його схвильований батько і вигукнув, не стримуючи радості:

– Синку, збирайся,

Ми вертаємося додому

– Що сталося? – спитав Ефїїс у несподівано веселого теслі.

– Цар Хордус помер! Тепер нікому нас переслідувати!

– А його діти?

– Він розділив царство поміж своїми синами: Архелаєм, Антіпою та Пилипом.

– Отже, ви їдете... А як же сутужне життя та голод в Юдеї?

– Перед смертю він зробив добру справу – розпродав усі розкоші свого палацу і нагодував людей. Тепер в Юдеї добре!

– Послухай, – відвів учитель теслю в бік і заговорив так, щоб ніхто не чув, – я тобі не казав, але у твоєму домі зараз живе твій знайомий, Фануїл. Тобі прийдеться виганяти його з відтіля.

– Не біда. Наш договір було скріплено печаткою храму, отже він не викрутиться.

– І ще одне, ти тільки не ображайся. Ти впевнений, що діти Хордуса не будуть намагатися вбити твого сина?

– Отже ти все-таки знаєш правду, – опустил голову Йосип та за хвилю підняв і глянув співбесіднику в очі, – але мовчав. Це добре... Сподіваюся, що вони не будуть перейматися батьківськими гріхами...

– Запам'ятай, – перебив його Ефїїс, – якщо вам буде непереливки, мій дім завжди відкритий для твого сина. І для твоєї сім'ї теж.

Поки батько вів сина вулицею, той усе озирався на свого вчителя. На очах їси бриніли сльози, але він стримувався, бо ж не годиться такому великому хлопцю плакати на людях. Невесело було й Ефїїсу

– Він повернеться, – почувся позаду голос Велебога, – і досить швидко. Не сумуй.

– Я знаю, – озвався наш герой, – бо бачив сон, в якому моє волосся під вітром облетіло, неначе я кульбабка, та інший вітер повернув його назад. Ось тільки не сподівався, що сон справдиться так скоро.

Він умовив Йосипа зачекати, доки корабель «Артемїс», яким керував Марко Наута, не збереться відпливати до порту Кесарія, обіцяючи безплатну доставку.

– Запам'ятай цих людей, – сказав він своєму найкращому учню на прощання, – і цей корабель. Вони часто заходять до Кесарії, отже, в разі чого, привезуть тебе в Олександрію.

– А що може статися? – здивувався Їса. Він хоча й з неохотою вертався до дому, який вже забув, але радість батьків передалася і йому. – Але, – тут він замислився і його очі втупилися у морську гладінь, – я побачив себе на цьому кораблі. І пливу я один...

– А я вже не чекав на тебе, – такими словами зустрів Фануїл Йосипа, коли вони, не в змозі відчинити двері власного дому, знайшли того на площі перед храмом. – Думав, що ти вирішив залишитися у Єгипті.

– Давай ключ від дверей і припини патякати! – рішуче вимовив Йосип. Він не взяв, а вирвав ключ із рук лихваря і подався додому, міряючи шлях рішучими кроками. Дружина та син ледве встигали за ним.

– О, Господи, скільки бруду! – вигукнула Марьям, зайшовши додому. – Здається, за ці роки він не прибирав жодного разу!

Вона заходилася чистити приміщення, заставивши Їсу приносити воду з найближчого колодязя, а Йосип знову подався на площу перед храмом.

– Поверни мої гроші, – звернувся він до Фануїла, – мені потрібно за щось жити.

– А зачекати ти не можеш? У мене якраз намічається велика оборудка. Я всі гроші, мої та твої, вклав у неї і зараз нічого не маю.

– Як немає, а оце що? – вказав Йосип на монети, що лежали на столику Фануїла, розкладені в різні стоси по номіналу.

– Це мої інструменти для заробітку. Це все одно, що твоя лінійка чи тесало. Без них я залишуся ні з чим.

– Що ж робити? – повісив голову Йосип. Перша радість від повернення вже пройшла, життя знову показало свою неприємну сторону. – А робота якась для мене є?

– Храм вже добудований, а чи ще хтось буде, я не знаю. Дам тобі пораду. Зранку, як сонце встане, піди до північних воріт. Там збираються робітні люди, і туди приходять їх наймати.

– Дякую за пораду, але цим ти не відбудешся. Негайно забери свої речі, бо не годиться, щоби моя дружина жила в одному домі з чужим неодруженим чоловіком!

– Щось ти занадто розійшовся, – скипів Фануїл, – ти хіба забув, що будинок цей тобі не належить? Ти ж його продав! Твого в Єрусалимі тільки гроші. Оскільки ти не попередив, що будеш їх забирати, я їх пустив черговий раз в обіг. Ось як вони повернуться, тоді я тобі їх віддам. Через це я й пустив тебе до будинку, що належить мені. Тому, нікуди я вибиратися не буду, поки не повернуться гроші. Ось тоді все й вирішимо! А твоя жінка мені не потрібна, – захихотів лихвар, – либонь, так само, як і тобі? Га?

Спроби знайти роботу лишилися марними – нікому не був потрібен літній тесля, хоча й з повним набором інструментів, які йому подарував Ефіїс після закінчення роботи.

– Прийдеться йти до твого дядька, – звернувся Йосип до Марьям після тижня поневірянь, – він іще живий?

– Так, я чула, що Захарія й досі серед первосвящеників, хоча дуже підупав здоров'ям.

Та першим, кого Йосип зустрів у храмі був той самий начальник охорони, що приїздив до Олександрії, намагаючись убити Ісу.

– Ти!? – вигукнув охоронець зі здивуванням. – А я думав, ти зрозумів, що потикатися сюди тобі небезпечно?

– Але ж, Хордус мертвий, чого мені боятися?

– А первосвященики? – прошепотів йому на вухо охоронець. – Невже ти, старий дурень, не зрозумів, що вони погодилися виконати наказ Хордуса, покриваючи не тільки його, але й свій гріх!

– Все одно, – вперто мовив тесля, – проведи мене до Захарії!

Первосвященик зустрів його напівлежачі на канапі в дальніх кімнатах храму.

– Мир тобі, – привітався він звичним словом, – що привело тебе сюди?

– Дві справи. По-перше, мого хлопця потрібно провести через бар-міцву, бо вже йому йде чотирнадцятий рік.

– А чого ж ти так довго чекав?

– Бо жив там, де немає храму нашої віри.

– Не бреш. В Олександрії є синагога, чому не звернувся туди?

– Бо рабин не хотів проводити обряд із нашою дитиною.

– Ну гаразд, приводи свого хлопця через три дні, якраз поспієш на бар-міцву з тринадцятирічними. А друга справа?

– Допоможи знайти роботу, бо я не маю за що жити та утримувати сім'ю.

– Я ж тобі минулого разу сказав, що храм виконав усі зобов'язання і більше нічого не дасть! Невже маєш нахабство просити ще грошей?

– Я просив роботи.

– Немає для тебе ніякої роботи! Йди собі і приводь сина коли сказав...

Третього дня, одягнений у найчистіший одяг, Іса йшов разом з батьком до храму. Проводжаючи його, Марьям дуже нервувала:

– Ти хоча б заповіді пам'ятаєш?

– Не хвилюйся, мамо, я пам'ятаю все!

– А всередині так гарно! – вигукнув він, озирнувшись у дворі храму.

– Нічого гарного я не бачу, – похмуро відгукнувся батько, – побудовано за римськими зразками. Та чого ж можна було чекати, – додав він тихенько, – від римського лакизи?

Обрядом розпоряджався первосвященик Манасія. Всіх хлопчиків вишикували в одну колону, Ісу поставили останнім.

Кожному давали читати якийсь фрагмент із Тори й відправляли чекати, доки це зроблять інші. Батьки стояли осторонь. Коли нарешті черга дійшла до сина Йосипа, йому вказали на потрібне місце і звеліли: «Читай!».

На загальне здивування, Іса почав читати, не заглядаючи в Тору.

– Стій, – почувся голос Танасії, – читай з Тори!

– Я знаю це напам'ять!

– Давай перевіримо, – почулося човгання, і до нього підійшов первосвященик, який наказав, – відвернися і читай далі, а я перевірю... Вірно, – повідомив він усіх присутніх, – жодної помилки. Тоді назви останню заповідь Господа.

– І будуть Ізраїлеві сини додержувати суботу... – почав хлопець, а у цей момент Йосип засувався і з жахом подумав: «Що він меле? Остання заповідь «Не жадай дому та жони ближнього свого», але почув спокійний голос Манасії:

– Вірно! А хто подумав про заповідь, що починається словами «не жадай дому...», то це десята заповідь, а всього цих заповідей...? – він зачекав, дивлячись на Ісу.

– Шістсот тринадцять!

– Вірно. А перші десять, це ті, порушення яких...?

– Караються смертю через побиття камінням!

– Ну, гаразд, – почав Манасія, намагаючись закінчити обряд, але Іса його перебив.

– Хочу спитати, а чи стосуються нас оці закони?

– Звичайно, ти ж сам сказав, «Ізраїлеві сини».

– Але ж ми юдеї. Чи можемо вважатися синами Ізраїлю?

– Безглузде запитання. Звісно, що так!

– А от і ні! Я доведу, – поспіхом додав хлопець, помітивши вираз невдоволення на обличчі первосвященика. – Авраам, з яким Бог уклав заповіт, передав цей заповіт у спадок своєму синові Ісааку,

Ісаак – Якову, і Господь, благословляючи Якова як Свого сина, назвав його Ізраїлем. Яків, названий Ізраїлем, народив дванадцять синів, у тому числі Юду та Йосипа – батька Єфрема. Перед смертю Яків, названий Ізраїлем, поблагословив Йосипа як свого перворідного, проголосивши його вибраним з-поміж братів своїх, визначивши перворідним сина Йосипа – Єфрема.

– Все вірно, – похмуро сказав Манасія, – але до чого ти ведеш?

– Але ж, з книги Царств ми знаємо, що "збунтувався Ізраїль проти Давидового дому за гріх Соломонів, і від нього відпав, і так аж до цього дня". Тобто утворилося дві держави: Ізраїль та Юдея.

– Теж вірно. І що з того?

– А те, що там же сказано, що "пішов Ізраїль на вигнання з своєї землі до Ассирії, і він там аж до цього дня". Отже ми не є нащадками Ізраїлю!

– Ти помилився у своїх висновках, хлопче! Господь давав заповіді усім євреям.

– Але євреями є не всі нащадки Авраама, а тільки ті, що пішли від того, кого він визнав своїм первородним сином. Так само вчинив і Яків, адже Їсав та його потомство не є євреями, вірно?

– Вірно.

– Тоді це означає, що коли Ізраїль відколовся від Юдеї, то саме там і залишилися нащадки Єфрема. Ось для них ці заповіді!

– Ти вважаєш, що нащадків Єфрема серед нас немає?

– Немає. Бо сказано у книзі пророка Неєма, що з вавилонського полону до землі обіцяної повернулися лише племена Юди, Левія та Веніямина, тобто тільки царство Юдейське. Отже Господь, якому ми молимося, нами не опікується, це так?

– Ні не так! – гримнув Манасія. – Годі! Стань на місце! Слухайте всі! – тут він притишив голос і спробував говорити лагідно, хоча лють душила його. – Тепер ви всі вважаєтеся дорослими. З цієї миті ви несете відповідальність за свої дії, маєте право бути викликаним до читання Тори, право володіти власністю, право одружуватися і, звичайно, – тут він уважно поглянув на сина Йосипа, – маєте обов'язок дотримання всіх 613 законів Тори!

Але Їса нічим не виказав свою незгоду, хоча й стеновав плечима.

«Він небезпечний не тільки своїм народженням, але й дивним тлумаченням Тори та книг пророків, – думав священик прямуючи у власні покої. – І що неприємно, так це те, що заперечити неможливо, логікою він володіє, як грек!».

Його думки перервав Йосип, який, залишивши сина на дворі, знову пробрався до приміщень, що їх займали первосвященики.

– Мені потрібні гроші, – без вступу почав він, – я дійшов до краю, сина я погодував востаннє, коли йшов на бар-міцву, більше мені годувати його нічим!

– Захарія тобі все сказав, відчепися!

– Не відчеплюся! І коли не даси грошей, я розкажу всім про ваше з Захарією потакання розпусті Хордуса, який порушував десятую заповідь, думаєш, я не знаю, від кого мій син? І як ти порушив заповідь, «Не убий», пославши свого підлеглого до Єгипту!

– Гаразд, гаразд, – заспішив Манасія, – зайди до моєї кімнати. Ось тобі, – тицьнув він декілька золотих денаріїв прохачу в руку, – та швидко не витрачай.

За цими словами Йосип вийшов, а первосвященик покликав командира охорони храму.

– Свого часу ти не виконав мого наказу і хлопець залишився живим, – почав Манасія, уважно вивчаючи вираз обличчя співбесідника. – Прийшов час спокутувати провину. Ти маєш

Убити не тільки сина, а й батька

– Стільки років пройшло, кому це вже потрібно? – збентежився чоловік. – Цар Хордус мертвий, його сином це байдуже, бо Юдея розділена поміж ними...

– Облиш, ти скавучиш, як щеня! Тепер від цих двох іде загроза вже нашому храму, який ти повинен охороняти! Поглянь навкруги, що зараз робиться в наших краях? З'явилися секти, які заперечують окремі положення Закону, даного нам Господом, а цей малий тількино заперечив увесь Закон! Якщо люди зневіряться, то не підуть до храму, складати жертву священними сиклями. Чим я платитиму тобі та твоїм людям!? Подумай!

«Я його вже попередив, – подумав вояк. – Чи попередити вдруге? А там, нехай Іегова вирішує їх долю»

– Я не можу просто прийти та їх убити, – мовив він уголос, – люди бачитимуть охорону з храму, піде розголос...

– То найми когось, якихось розбійників, хіба мало їх вештається по пустелі? Тоді я сам проведу урочисте поховання і оголошу їх улюбленцями храму.

– А його дружина?

– Захарія наказав їй не чіпати. Рідна кров все таки. Та і що може жінка, хто її послухає? Жіноча справа – дбати про дім та народжувати дітей. Може знайде собі іншого чоловіка й народить дитину вже від смертного, – захихотів Манасія, порухом руки відправляючи підлеглого на чорну справу.

Того дня командир охорони храму ходив площею перед храмом і питав у всіх лихварів, чи не знає хтось, де живе Йосип-тесля з дружиною Марьям та сином Єгошуа?

– Я знаю, – відгукнувся Фануїл, – скільки заплатиш, коли скажу?

– А скільки та хочеш?

– Три срібних сикля! У такого поважного пана, як ти, дрібніших монет, напевно й немає?

– Він живе у будинку, поруч з палацом, в якому розташовано римське командування легата Квінта Деллія, – промовив Фануїл, коли вони сторгувалися на одному римському сестерції. – Я там теж живу.

«Тепер стало ще гірше, – розмірковував вояк, вертаючись до храму. – Римляни не потерплять розбійників поруч зі своїм палацом. Одразу їх упіймають, а ті викажуть мене. Треба якось виманити сім'ю з міста, а вже там...».

У цей час в домі Йосипа вирували зовсім не святкові пристрасті.

– Я не хочу тут жити! – заявив Їса, тільки-но вони з батьком принесли куплені на базарі наїдки і вино для свята бар-міцви. – Тут ніде вчитися!

– Заспокойся, сину, – пробувала вгамувати його Марьям, – підеш до єшиви, це недільна школа при храмі, і будеш вчитися далі...

– Я знаю всю науку краще за те, що мені будуть втокмачувати малограмотні вчителі!

– Як малограмотні?

– А так, вони знають менше за мене...

– Ти знаєш, жінко, – почав Йосип, – що він утнув перед лицем Захарії? Спочатку напам'ять читав Тору, знав усі 613 заповідей, що їх Господь дарував Моше на горі Синай. А потім засперечався з первосвящеником, що мовляв, Закон Божий не для Юдеї, а тільки для Ізраїлю. Мовляв, нащадки Єфрема, якого Яків визнав первородженим, так і не повернулися з асирійського полону.

– І що Захарія? – зі здивуванням спитала Марьям, яка до цього часу все вважала свого сина маленьким.

– Нічого не заперечив.

– Не заперечив, бо я правду сказав, – втрутився їх син. – Чому я можу навчитися в єшиві, коли первосвященик знає менше за мене?

– Ото так тебе навчив той Сапієнтіс? – розгнівалася мати. – Зневажати нашу віру!?

– А от і ні! – вигукнув Їса. – Він навчив мене знаходити істину! А про нашу віру він жодного поганого слова не сказав! Твердив тільки, що у кожного народу свої боги і не варто сперечатися, чиї кращі.

– Чого ж ти тоді кажеш, що Закон Божий не для нас?

– Я так кажу, бо юдеї не живуть по цьому закону! Вони порушують навіть перші десять заповідей, що вже казати про інші шістсот три? І Господь їх зовсім не карає! Скільки часу наш народ живе у беззаконні, а ніякої кари від Нього немає! Колись давно плем'я Корея він спустив під землю за гріхи, а зараз щось не чути ні про які кари! Чи не означає, що Він відвернув від нас лице своє?

– Годі, годі, я не хочу слухати таке кощунство, – затулила вуха Марьям, – припини негайно і давай краще відсвяткуємо твоє повноліття.

– Повноліття... – задумався Їса. – Все вірно, я тепер маю право вирішувати все сам.

– І сам за все відповідати, – додала Марьям.

– І відповім. Я повертаюся в Олександрію!

– Я не дам тобі грошей на дорогу, – озвався Йосип.

– І не треба, з Кесарії мене доправлять задарма на тому ж кораблі!

– А ти й справді виріс, – повісив голову Йосип, відчувши себе у цю хвилину старим дідом, – і став зовсім дорослим. Прошу тебе, давай спочатку провідаємо моїх дітей у Назареті, а вже потім приймай рішення. Вони, либонь, думають, що я вже й помер? Нехай познайомляться з тобою, адже бачили вони тебе тільки після народження.

– Ти знову будеш розпитувати мене про сім'ю Йосипа? – заявив Фануїл, коли до нього знову підійшов начальних охорони храму. – Чому б тобі самому не піти і не побалакати з ним?

– Я тільки хотів узнати... – почав той, але відчувши на своєму поясі чужу руку, миттю спіймав того, хто намагався зрізати гаманець.

– Як тебе звати? – спитав вояк, викручуючи вухо хлопцю років дванадцяти.

– Варавва, – відповів той, мало не плачучи, але намагаючись вирватися, але пальці, що стискали його вухо, нагадували обценьки і не давали звільнитися.

– Ходімо зі мною, – потяг його головний охоронець до правого причілку храму, де жили його підлеглі. – Ти знаєш, що тобі належить за крадіжку у мене? – спитав він, завівши хлопця до своєї кімнати і щільно причинивши двері. – Удавлення! Якщо не тебе, то твого батька!

– Я сирота, – почав рюмсати хлопець, позираючи нишком довкола у марній надії знайти хоч якусь шпаринку, аби вислизнути. – Живу з того, що вкраду...

– А не брешеш? Куди ж твої батьки подівалися?

– Померли під час голоду.

– Брешеш, бо цар Хордус нагодував всю Юдею своїм коштом!

– Вони померли раніше, аніж прийшла допомога. Мене забрала тітка, але днями вона теж померла, і я тепер маю дбати сам про себе.

– А чому сусіди тобі не допомогли?

– Вони самі бідні й у них багато дітей. Я просив, але мені відповіли, що прогостувати ще одного вони не в змозі.

– Їж, – несподівано сказав охоронець, знімаючи тканину з тарілі, на якій Варавва побачив хліб та сир.

– Ти годуєш мене перед стратою? – з жахом запитав він.

– Ні. Їж і не бійся. Якщо служитимеш мені вірно, завжди будеш ситий.

– Буду! Зроблю все, що накажеш! – радісно вигукнув Варавва, уминаючи страви. – Тільки ти мене не надури!

– Як ти зі мною, так і я з тобою, – невиразно пробурмотів його благодійник. – Та їж швидше, маю для тебе перший наказ.

– В дому пусто, я стукав, стукав, ніхто не відчинив, – повідомив хлопець свого нового благодійника, повернувшись від дому Йосипа.

– Сиди і чекай на мене! – grimнув охоронець і вибіг на площу.

– Чого ти одразу мене не спитав? – здивувався Фануїл. – Розумію, ти був зайнятий отим злодюжкою.

– Кажі, де вони!?

– Подалися в Галілею, до родичів.

– Коли вернуться?

– Не знаю. Але що повернуться, знаю напевно.

– Оце мої діти, – проказував Йосип під час урочистого привітання з ріднею в Назареті, куди вони дійшли на четвертий день. – Сини Юда, Яків, Іосія, Симон та дочки Міріам і Єлизавета. А оце їх сім'ї.

– Батьку, ви житимете у мене, – повідомив старший, Юда, – а тебе, Марьям, я буду звати матір'ю.

Інші родичі схвально покивали головами, принесли наїдки і влаштували свято на широкому подвір'ї біля оселі старшого сина.

– А ви знаєте, який мій Іса розумний? – розговорився Йосип після декількох кухлів вина. – Він так добре знає Тору, що й первосвященик не зміг із ним сперечатися!

Іса, якому по бар-міцві вже можна було сидіти за столом із чоловіками, мовчав, бо вперше куштував вино – цей напій дорослих.

– Що ви не кажіть, – підвела підсумок теревенів, що їх точили невістки синів Йосипа з його дочками, Єлизавета, – а хлопець зовсім не схожий на Йосипа, а тільки на Марьям.

– Але ж гарненький, нівроку, – додала Міріам.

А дружина Йосипа, що сиділа осторонь, бо за статусом матері роду їй не треба було прислужувати чоловікам, все це чула, але все нижче опускала голову і стискала в руках свою хустку, неначе тільки в ній могла знайти розраду.

– Батьку, – промовив Юда через місяць гостювання, коли Йосип обійшов усіх родичів та знайомих, коли Іса в місцевому храмі продемонстрував блискучі знання Тори, коли Марьям знайшла спільну мову з дружиною старшого сина, – мені потрібно утримувати власну сім'ю, а не тільки твою.

– А що таке? Гроші скінчилися?

– Запаси зерна вичерпуються швидше, аніж я сподівався, до наступного врожаю вже не дотягну. Мені вже й молодші брати допомагають зерном та м'ясом, але...

– Я зрозумів, ти мене виганяєш...

– Ну, не виганяю, але...

– Не виправдовуйся, сину, це я винуватий, не зчувся, як місяць проминув. І хоч ви тепер живете краще, ніж тоді, коли я прибув сюди з вагітною жінкою, бо тоді ви навіть не змогли мені дати притулку. Що ж, як видно, час нам виїжджати.

– Я – до Кесарії, – негайно відгукнувся Їса на ці слова. – Обіцяв прибути з тобою в Назарет – виконав. Тепер ти дотримай свого слова і відпусти мене.

– Їдь. Але і я хазяїн свого слова – грошей тобі не дам! Тільки проведу до порту і дочекаюся, доки ти не сядеш на корабель. А тоді подамся до Єрусалиму, бо там у мене ще є справи. Жінко, збирайся!

Замість Марьям, з будинку вийшла невістка:

– Вона сильно хвора.

– І давно? – здивувався Йосип. – Я про це нічого не знав.

– Четвертий день. То ще ходила, а наразі вже й устати не може.

– Що з тобою? – підійшов до ліжка хворої її чоловік.

– Мабуть Господь мене карає за гріхи, – прошепотіла геть знесилена Марьям.

– Які гріхи? Ти ж безгрішна!? І навіть... – тут Йосип прикусив язика. – Що ж мені робити? Тут я вже залишатися не можу.

– Ти йди, коли треба, а як видужаю, то прийду до тебе в Єрусалим.

– А Їса проситься до Олександрії. Що з ним робити? Я вже пообіцяв відпустити.

– Поклич його.

Їса зайшов і схилився над матір'ю.

– Синочку мій, обійми мене і поцілуй. Моє серце віщує, що наша розлука надовго. Іще прошу тебе, – додала вона йому на вухо, коли син виконував її перше прохання, – не кляни рід Давида, хоч і через його гріхи відпав Ізраїль від Юди. адже ти й сам із цього роду...

Батько із сином вирушили у напрямку Кесарії, а Марьям лишилася під опікою в чужому, хоч і дружньому домі, ковтаючи сльози розпачу.

Не встигли подорожні зайти дорогою за ближчий пагорб, як із Назарета слідом за ними вийшло двоє: чоловік в одягнений, як фінікійський купець і хлопчик. Вони трималися на певній відстані. Раз-по-раз чоловік посилав хлопця вперед, коли Йосип та Їса ховалися за наступним пагорбом.

– Якщо ти хочеш з ними поговорити, – сказав одного разу хлопець, повернувшись з чергової розвідки, – то краще це робити вдень.

– Я не буду з ними говорити. Вони й так сказали забагато...

Затемно Йосип та Їса дісталися міста Гева і заночували у будинку для подорожніх, розташувавшись просто на піску, яким була укрита підлога.

– Нам прийдеться чатувати до світанку, – повідомив хлопчика фінікійський купець, і влаштувався біля зовнішньої стіни будинку. – Тільки не попадись їм на очі, – попередив він і заснув, пробурмотівши: «Я тебе потім зміню».

Хлопець всівся біля дверей, опершись спиною об стіну. Наморене тіло просило відпочинку, тому він задрімав, звисивши голову на груди. Прокинувся від стусана:

– Спиш!? – прошипів купець, – а вже світає. А що, як вони вже пішли? Зайди в середину та перевір.

Йосип якраз будив Ісу, коли Варавва зазирнув до приміщення.

– Треба було напасти учора вдень, коли вони йшли удвох, – ганив себе упівголоса чоловік, одягнений купцем, ідучи слідом за батьком і сином. – А сьогодні вони пристали до цілого натовпу подорожніх.

По обіді діставшись Кесарії, вони повернули до порту і почали розпитувати, чи не знає хто про корабель «Артемід»?

– Він щойно відійшов, он його вітрило, – вказав один чоловік.

– Тепер чекайте його через місяць, – додав інший.

– Що сину, підемо в Єрусалим, а через місяць повернемося?

– Ні я залишуся тут! – вигукнув Іса, підбіг до води і почав пильно дивлятися в корабель, що поволі віддалявся. Аж ось до борту хтось підійшов. Хлопець почав вимахувати руками і кричати: «Сапієнтіс, Сапієнтіс!».

Почулися крики й на кораблі, й моряк показав рукою на берег ліворуч від порту. Іса чимдуж дременув туди.

– Навіть не попрощався, – махнув рукою Йосип, у марній спробі намагаючись сказати якесь напутнє слово. – Йди вже за своїм бажанням, сину... – прошепотів він, здіймаючи руки до неба. – Нехай Іегова подарує тобі таке щастя, як ти його розумієш!

Корабель наближався до берега. Зацікавлені несподіваним поверненням, моряки у порту спостерігали за його маневрами. Ось вітрило було спущене, і він застиг, похитуючись на невеличких хвилях.

– Та що це таке? – вигукнув Йосип за хвилину. – Він що, по воді біжить, як пророк Ілля?

– Там довга мілина, – пояснив йому хтось, – он, бачиш, біля самого корабля хлопцю вода вже була по груди.

– Один утік, – пробурмотів фінікієць, дивлячись, як Ісу втягують на корабель, як на ньому розгортають вітрила, і він поволі віддаляється, весь у сонячному сяйві. – Залишився батько. Гей, Варавво, йди до того чоловіка і скажи, що ти сирота. Попроси провести до Єрусалиму. Будь при ньому, а я піду позаду.

Йосип, збентежений несподіваним від'їздом сина, неуважно вислухав прохання якогось хлопця, махнув рукою і пішов на

Єрусалимську дорогу, не бажаючи перечекати у порту ніч, що надходила. Хлопець пішов за ним.

– Він ліг прямо на узбіччі дороги, – доповів Варавва своєму пану, розшукавши того у нічній пільмі, – я просив лягти поруч, але він не дозволив.

– Близько хтось є?

– За декілька кроків якісь люди мостяться спати.

– Зачекаємо з годину, нехай усі поснуть.

– А потім?

– Ось тобі ніж, – витягнув з-під одягу загнутий предмет вдягнений купцем командир охорони єрусалимського храму, –

Переріжеш йому горло

– Не буду, – злякався хлопець, – я не зможу.

– Зможеш. Інакше я тебе прямо тут і задушю, як крадія!

– Так як же я?...

– Дуже просто. Дочекаєшся, коли всі навкруги поснуть, підведеш ніж загнутою стороною до горла і різко потягнеш вгору.

– Він кричатиме?

– Ні, помре мовчки уві сні. Все, що у нього знайдеш – твоє. Йди!

Варавва поплентався до місця свого майбутнього злочину.

– Це ти хлопче? – запитав Йосип із пільми. – Чого не спиш? Лягай он на рядно, на якому спав мій син.

– Та я нічого... – промимрив хлопець. – Спи собі...

– Як хочеш, – спокійно промовив Йосип, повернувся на правий бік і невдовзі заснув.

Варавва все чекав, бо неподалік люди все вовтузилися, було чути балачки, сміх, зітхання. Від нервового напруження спати не хотілося, все тіло хлопця раз-по-разу здригалося, а ніж неначе сам водив правою рукою: вгору-вниз, вгору-вниз.

Ось усе затихло, хлопець зайшов зі спини Йосипа, але підвести лезо під горло не вдавалося – густа борода закривала всю шию. Тоді він почав підіймати волосся, просовуючи лезо ближче до горла.

– Що ти!?!... – раптом прокинувся від доторку старий, але безжальне лезо вже перетнуло йому горло та сонну артерію. Він недоговорив, тіло затіпалося в німому стражданні, у горлі забулькало.

– Ну й хропе, – почувся голос здалеку, – аж сюди чутно.

Варавва кинувся подалі, але був схоплений міцною рукою охоронця.

– Зробив?

– Т-т-так! – заїкався хлопець. – Він забулькав і замовк.

– Віддай ножа!

– Я його там забув.

– Повернись, забери ножа й обшукай тіло. Мерщій!

На поясі Йосипа висів гаманець тільки з однією золотою монетою – це все, що залишилося від подачки первосвященика. Та для Варавви монета була цілим багатством.

«А так заробляти гроші зовсім не важко, – подумав він, вертаючи ножа своєму хазяїну. – Колись, спробую ще раз».

А на кораблі «Артемід» скрикнув уві сні Їса, що спав біля щогли, заколисаний спокійним дзюркотом води за бортом.

– Що сталося? – спитав Велокс, який стояв на стерні.

– Мій батько помер, – відповів Їса. – Я це бачив уві сні. Його убив... хлопець...Горло...ось так...і кров пішла струменем.. Мій татусю, – заривав Їса в голос, – я тебе більше не побачу ніколи...

– От сьогодні він точно прибуде, – повідомив Ефіїса Велебог одного дня, – всі попередні рази, коли ти бігав зустрічати корабель, були марним сподіванням.

– Коли? – відірвався від читання рукопису Ефіїс.

– Десь під вечір, – тут Велебог задумався. – І у нього сталася біда...

Їса сходив на берег зовсім засмучений. Подорож, на яку він плекав такі великі надії, яку він чекав з радістю і сподіванням на нову, ще незнану науку, були розбиті жажливим сновидінням.

– Я впевнений, що це правда, – розповідав він Ефіїсу, сидячи уже вдома та ковтаючи непрошені сльози, що набігали раз-по-разу. – Все привиділося так, неначе я був поруч!

– Давай це перевіримо, – втрутився у розмову Велебог, – у тебе є якась річ твого батька?

– Не знаю, – розгубився хлопець, – хіба оцю кіпу він мені одяг власноручно, – Їса зняв з голови невеличку шапочку, яку йому одягнули під час обряду набуття повноліття.

– Тримай її в руках і думай про батька, – звелів Велебог і поклав свої долоні на кіпу, – уяви його образ. Так, бачу, – сказав він згодом і зітхнув, – вже й кістки шакали розтягли...

Їса знову заривав.

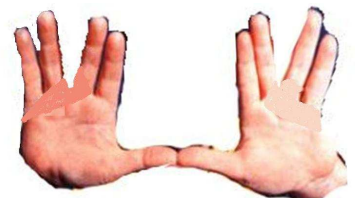
– Поплач про нього, але недовго, – звелів Велебог, – душі у вирії не люблять коли по ним довго плачуть. Проте, душа твого батька зараз стоїть поруч з тобою, за правим плечем.

– Я нічого не бачу, – сказав Їса хрипким від плачу голосом, озирнувшись праворуч.

– А ти не спіши, – порадив скіф, – розслаб свій зір, відчуй спокій в душі, адже що сталося, того не вернеш... Зробив? Тепер спокійно повертай голову і дивись краєм ока, не пильно. Бачиш?

– Бачу якусь тінь...

– Не дивись прямо на неї. Тепер що ти бачиш?

- Це якийсь чоловік, ... батько!... Він підняв руки догори... Благословляє мене! – радісно вигукнув Їса. – Дякую, татусю!
- А чому у нього так дивно поставлені пальці? – запитав Велебог.
- Середні та безіменні відставлені один від одного.
- Так благословляють за нашим звичаєм... – неуважно відповів Їса, слідкуючи за тінню свого батька. – Ой, зникає... Зовсім не видно...
- Бо сьогодні минає третій день по смерті. Душа знову йде до Вирію.
- То я більше його не побачу?
- Побачиш. Душа ще повернеться на дев'ятий та сороковий день.
- Буду рахувати, – перебив Їса, але Велебог незворушно продовжив:
- Потім через рік у день смерті. Уже після сорокового дня не можна оплакувати померлого, а тільки радіти, що душа його звільнилася від земних турбот і нещасть.
- А у Вирії добре?
- Еге ж! Там росте велике розлоге дерево на березі озера з кришталевою водою...
- З прісною чи солоною?
- З прісною. На дні озера чистий пісочок, під деревом тінь.
- А що там можна їсти?
- Дурнику, – посміхнувся в бороду чаклун, – душам їсти нічого не треба.
- Зачекай, – втрутився Ефіїс, – за нашими, – тут він урвав себе не бажаючи навіть перед хлопчиком розкривати своє інкогніто, – тобто, за грецькими віруваннями, душі померлих люблять пити кров.
- То все дурниці! Душам їжа не потрібна. Їм сили дає Даждьбог!
- Не розумію, – знову почав Ефіїс, – яким чином?
- Сонце світить? Це сила! Вітер віє? Це теж сила! Ріки течуть, море хвилюється. Все це прояви сили, яку переймають і якою живляться душі!
- Отже батько не зовсім помер? – з надією спитав Їса.
- Так. У повне небуття попадають тільки дуже грішні душі, які не каються перед Богом! Та й то, їх можна вийняти з небуття, якщо добра людина помолиться за таку душу.
- Ти так легко знаходиш відповіді на всі запитання, – із заздрістю промовив хлопець. – Скажи, а я зможу цьому навчитися?
- Зможеш, але тільки після того, як вивчиш книжну науку, – відповів Ефіїс замість Велебога. – В Бібліотеці є доволі різних незвичайних знань, що їх накопичили єгипетські жерці.
- А можна узнати, як там моя мама?
- Можна, – знову вступив у розмову мудрий скіф. – Я тебе навчу. Сядь зручно і заплющ очі. Так, гаразд. Уяви свою матір, згадай, як сильно ти її любиш. Тримай цей образ у пам'яті.
- Вже уявив, – тихо промови Їса, – вона мені усміхається.

– Тепер збагни, що думка не має ваги, що вона без крил може замить здолати будь-яку відстань.

– Це мені зрозуміло...

– Далі мовчи, слухай і роби, як я скажу. Уяви, що твоя думка має власні очі, через які й тобі все видно. Кивни, як вийшло. Ага, є. Нехай твоя думка підніметься над цим будинком і озирнеться довкола. Подивися на озеро, подивися на вулицю, а потім глянь на небо. Знайди там зірку, що вказує на Північ. Стрибни у цьому напрямку аж до матусиного дому. Тепер тихенько впливай до її кімнати і дивися.

– Гей, та він падає, – гукнув Ефїїс, підхопивши хлопця, що поволі сповзав з лави. – Що ти з ним наробив?

– Не хвилюйся, я чекав на це.

– Чого ж не підхопив?

– У такому стані він не відчує болі від падіння. Воно не задасть йому жодної шкоди. Поклади його на ліжку, нехай марить.

– А це надовго?

– Я буду весь час поруч і зможу втрутитися, коли щось піде не так. Йди, відпочивай.

Велебог присів на ліжку, на якому мирно сновидів Їса. Перечекавши деякий час, він затулив долонями очі і почав розхитуватися, бубонячи щось собі під ніс.

– Ти теж був там! – розплющив очі Їса, вдивляючись у скіфа в хиткому світлі каганця, вогник якого коливався від рухів чаклуна.

– Звісно був, – незворушно відповів скіф, – адже ти вперше відпускаєш свою душу так далеко. Міг би й не повернутися.

– Не повернутися?

– Були такі випадки. Тоді тіло залишається існувати без душі. Таке тіло треба годувати, прибирати за ним, але й можна заставляти робити якусь просту роботу.

– То ось чому я побачив тебе поруч?

– Деякі душі не хочуть повертатися в тіло, вважаючи, що це легке існування. Вони помиляються. Я боявся, що таке може статися і з тобою.

– Справді, на якусь мить, коли душа прямувала до Назарету, мені захотілося відвернути вбік, полетіти й поглянути, як там у Вирії

– Це велика небезпека! Така душа ніколи не потрапить туди, а вічно блукатиме по землі, лякаючи людей і страждаючи від свого непевного становища.

– А у Пекло потрапить?

– Це і є Пекло!

– Не може бути? У Пеклі душі мучаться за гріхи!

– Немає найбільшої муки для душі, як вічно блукати по землі, не маючи можливості потрапити у Вирій. Повне забуття і то краще.

– Чому?

- Бо тоді душа нічого не відчуває і себе не тямить.
- А матуся одужує, – перевів розмову на інше Їса, – так тихо спала, не стогнала. І колір обличчя хороший...
- Уявляєш, – поспіхом розповідав хлопець вранці Ефіїсу, коли вони прямували до Бібліотеки, – очі моєї душі показали мені мою матусю. Я неначе летів. Це так дивно і захоплююче...
- Ти не думав про помсту? – перебив його високий чоловік з сивим волоссям, погладжуючи вже немаленьку бороду.
- За батька?
- Так. Адже ти у своїх видіннях бачив, хто його вбив?
- Так.
- І упізнаєш при зустрічі?
- Напевне. Але то був хлопець молодший за мене. Мені його треба вбити?
- А що вчить Тора?
- «Око за око, зуб за зуб...»
- І що це значить? Треба вибити кривднику око за вибите ним?
- Мабуть.
- А ходімо спочатку ось куди, – повернув Ефіїс ліворуч у бік юдейського кварталу.
- Куди ти мене ведеш?
- До вашого юдейського храму – синагоги. Нехай вони розтлумачать цей закон.
- Для чого тобі, римлянину, знати наш закон? – спитав сивий і старенький рабин замість відповіді на запитання. Це був не той чоловік, якого Єрмант вчив поважати закони Олександрії.
- Це потрібно ось йому, – вказав Ефіїс на Їсу, – він теж юдей і має кривдника. За римським, та і за грецьким звичаєм потрібно помститися на кров!
- Сказано ж у законі, що його Іегова подарував Моше: «Око за око...» – почав було хлопець, та старий його перебив:
- Але не сказано, що око треба виймати! Зовсім ні! Це означає, що кривдник має слугувати своїм оком тому, у кого він вибив.
- А якщо мене позбавили батька, то він має бути мені за батька?
- Так! Але ти носиш кіпу, отже вже повнолітній. Тому тобі вирішувати самому, як той чоловік має відшкодувати тобі втрату родича.
- Той хлопець, молодший за мене! Що він може?
- Це тобі вирішувати. Але смертю того хлопця ти не виконаєш закон Моше. Він має служити тобі замість батька!
- Дивно, – задумливо промовив Ефіїс, виходячи з синагоги, – ніколи не думав, що древні юдейські закони можуть бути такими мудрими. Справді, смерть кривдника нічого не дасть, а от відшкодування заподіяної ним шкоди – дасть! Що ж, це мені наука, не проходить повз знань...

- Пане Сапієнтісе! – гукнув його здалеку знайомий голос. – Зачекайте, маю до тебе справу!
- Велоксе, – упізнав Ефіїс голос сина Марко Наути, який тепер займався обміном золота на срібло і навпаки, – що сталося?
- Одідемо в бік, – упівголоса сказав, змужнілий з плином часу, хлопець, – наша справа під загрозою.
- Кажи ясніше!
- Через недбалість у несенні служби римська влада звільнила Квінта Деллія від керівництва військом в Юдеї.
- То домовся з новим легатом.
- Не вийшло.

Новий легат відмовився міняти гроші

- Що? Як це сталося?
- Заходжу оце я три дні тому в резиденцію римських військ, що у Кесарії...
- Зачекай, вони ж тримали резиденцію в Єрусалимі?
- Було вирішено, що так зручніше для керування військами. До того ж, – посміхнувся Велокс, – палац колишнього царя Юдеї значно пишніший, за попереднє приміщення. Так от, заходжу я туди, а мене не пускають! І на варті стоять незнайомі легіонери! Ледве упросив, щоб допустили до скарбника війська. Той був вимушений вийти і з сумом сказав, що його теж звільнено, що зараз він передає усі кошти і розрахунки новому скарбнику.
- Нехай би познайомив з новим.
- Не вийшло! Їх звинуватили в гендлюванні грошима, призначеними для виплати легіонерам. Отож новий боїться, щоб цього не сталося і з ним.
- Але ж вони мали б ділитися зі своїми підлеглими?
- Дзуськи! Весь прибуток скарбник з легатом клали до своїх скарбниць, відправляючи гроші у власні маєтки в Італії, а затримку з виплатою платні пояснювали фінансовими складнощами імперії!
- Зрозуміло. Хтось поскаржився через їх голову в метрополію, приїхала перевірка і...
- Вірно. Перевірка виявила також, що в Юдеї стало просто небезпечно. Розплодилися розбійники, що за межами міст є справжніми володарями цих земель. Тому в Римі вирішено змінити систему керування. Тепер всіма справами, цивільними й військовими, займається прокуратор – намісник Риму в Юдеї.
- А що ж Синедріон, головна керівна сила в Юдеї по смерті царя Хордуса?
- Їм залишили тільки релігійні справи. Ну там, неповага до їхнього божества, не дотримання їхніх релігійних законів...

- Зачекай, а що ж діти царя?
- Вони, як і раніше, керують іншим землями, населеними юдеями.
- Галілеєю теж? – спитав Ефіїс, метнувши погляд на Ісу, що нудьгував неподалік, чекаючи слушної нагоди відправитися в науку до Бібліотеки.
- Звісно.
- Так, – задумався Ефіїс, – скільки грошей ми зараз маємо?
- Немало, але я хотів придбати ще один корабель...
- З цим прийдеться зачекати. Бо коли я не матиму засобів для існування, то і вашій сім'ї буде непереливки.
- Що ти пропонуєш?
- Прийдеться їхати до Юдеї і шукати можливості залучити римське срібло до наших обгородок, але вже не через керівництво військами, а напругу.
- А як?
- А через самих легіонерів, – відповів Ефіїс, кинувши погляд на десяток вояків, що прямували, під керівництвом свого декана, на службу по охороні палацу. – У тебе залишилися знайомі у війську, що розташоване в Юдеї?
- Дехто є. Хлопці з колишньої охорони, ті, хто мене підвозив до Кесарії, доки вони не перевели туди все керівництво...
- Їдьмо до Юдеї!
- А як же я? – запитав Іса, узнавши про новину. – візьміть мене з собою.
- Я боюся, що тебе може спіткати батькова доля, – відповів Ефіїс, пильно дивлячись йому в очі, – ти ж казав, що сперечався в Єрусалимському храмі з первосвященником?
- І що з того?
- А як батькова загибель є помстою за твої слова? Ти ж принизив перед усіма поважну людину!
- Так за це закон, даний Моше, не карає!
- Думаю, що ці люди менш за все його згадують, – відповів Ефіїс, пригадавши історію з народженням цієї дитини.
- Абгінк! – гаркнув на Ефіїса та Велокса охоронець палацу в Кесарії, коли ті, прибувши за три дні після розмови, намагалися зайти, щоб побалакати з новим скарбником. – Ідіть геть!
- Я римський громадянин... – почав було Ефіїс, але його перебив грізний голос позаду:
- Нам наказано нікого не пускати, особливо підозрілих римських громадян, яких зараз розплодилося стільки, що більше за них тільки комахи!
- Обернувшись, Ефіїс побачив огрядного центуріона, який підходив з боку пристані.
- Хотілося б зауважити, що я громадянин Геркулануму, що загинула під час гніву Везувія, – почав Ефіїс, подумавши: «У бою

сам-на сам, я його здолав би за три-чотири помаху мечем». – Тепер проживаю в Олександрії. Твої слова ображають мене, тому я проситиму у прокуратора покарання для тебе.

– Гей, чого ти, припини! – позадкував центуріон. – Я тільки виконую його накази!

– Він тобі наказав ображати римських громадян?

– Сказав тільки, щоб я гнав усіх прохачів.

– Тобто про грошові стягнення за образу він тобі не нагадав? Чи ти не знаєш наших законів?

– Все одно, до прокуратора не пропущу!

– Гаразд, я розумію, у тебе є наказ. Але я можу подати скаргу письмово. Як тебе звати?

– Не треба мене лякати, – відповів вояк, помітно знітившись, – а як ти доведеш свої слова?

– А ось свідок, – вказав Ефїїс на Велокса, – він теж громадянин імперії.

– А мій свідок скаже, що нічого не було! – почервонів центуріон.

– Я бачу, ти вмієш сперечатися. Ну гаразд, я можу тебе пробачити, але за це ти мені скажеш, де зараз служать ті, хто охороняв палац легата Квінта Деллія?

– А, ці, – махнув рукою співбесідник Ефїїса, заспокоюючись, – їх залишили в Єрусалимі. Вони так і охороняють той палац. Коли прокуратор приїздить за податками, тоді він там і живе.

– А не скажеш, – втрутився Велокс, – де ті, хто служив на колісницях, розвозячи повідомлення по гарнізонам?

– Їх залишили на місці. А он один із них виїздить із воріт. Агов, Ідонеусе! – весело гукнув центуріон, радий, що легко відкараскався від можливих неприємностей, до легіонера, що правив колісницею. – Ось тут тебе питають!

– Велоксе? – упізнав колісничний свого знайомця, натягаючи віжки.

– Я! Ти куди їдеш? Чи не до Єрусалиму?

– Так!

– Візьми мене та оцього чоловіка.

– Ми заплатимо, – сказав Ефїїс, помітивши вагання легіонера.

– Ну, гаразд, – тихо промовив той, – тільки я від'їду подалі і там на вас чекатиму, бо мені брати когось не можна.

– Ми не хтось, – промовив Велокс, сідаючи за межами міста в колісницю, – ми твої друзі.

– Тоді тримайтеся! – гукнув легіонер і погнав коней галопом.

– Не жени так, – порадив Ефїїс, – дорога далека, коней замориш.

Та колісничний тільки махнув головою. Незабаром стало зрозуміло, чому він так гнав: по всій дорозі поміж Кесарією та Єрусалимом стояли римські гарнізони, в яких за першою вимогою їх перевізник отримував нових, свіжих коней і гнав далі.

Ще й сонце не сіло, як колісниця заїхала в західні ворота міста і спинилася біля тимчасової резиденції прокуратора. Подорожні зійшли, розтираючи руки, що занімили під час їзди, адже їм приходилося їхати стоячи, утримуючись за борти.

– Ти йди за Ідонеусом у казарми, – звелів Ефіїс Велоксу, – і побалакай зі знайомими легіонерами. Розкажи, що ми хотіли як краще, а їх надурив Квінт Деллій. Запропонуй вигідний обмін їхнього срібла на золото, яке, прибувши до метрополії, вони зможуть обміняти на срібло, але вже більшої ваги.

– А де я тебе потім знайду?

– У домі Фануїла. Пам'ятаєш такого?

– Іще б пак! Це ж він вибовкав нам про найвигідніший порядок обміну монет!

– Прийшов час знову звернутися до його великий знань і великого потягу до дармового вина, – з цими словами Ефіїс постукав у знайому оселю і гукнув арамейською, – Фануїле, відчини, це твої старі друзі!

За дверима зашурхотіло, потім почувся голос хазяїна:

– У мене немає друзів.

– Є, – підвисив голос Ефіїс. – Наприклад, Йосип з Віфлеєму. Це ж він тобі дав свої гроші, а ти й досі не віддаєш. Мені ще дужче крикнути, що ти його дуриш? Щоб і біля храму було чути?

– Заходь, – відчинив двері лихвар, – я пригадав тебе. Ти римлянин, що добре знає нашу мову і цікавиться нашими звичаями.

– Вірно, – присів Ефіїс біля столу, – мене цікавить геть усе. Навіть спосіб харчування. От зараз що у тебе на вечерю? Та не бійся, я твого не їстиму, а придбаю щось для себе та свого супутника.

– Ти прийшов зі звісткою від Йосипа? – не захотів підтримати дружній тон розмови Фануїл.

– І це теж. Бачиш, Йосип зараз знову в Олександрії і прибути особисто не може. А от його сім'я зараз проживає у Назареті.

– І що з того? – насторожився Фануїл, очікуючи на якусь неприємність.

– То він просив передати, аби ти кожен місяць надсилав туди один срібний сикль їм на проживання.

– А інші гроші? Всього я маю для нього сто тридцять сиклів.

– Інші продовжуй пускати в оборот. Може тоді й сума твого боргу не зміниться?

– Може, може, – задумливо промимрив хазяїн, а потім посміхнувся, – ти приніс добру звістку. Якби сказав, що хочеш забрати гроші, аби передати Йосипу, я б не повірив. А коли надсилати для сім'ї, то інша справа.

– Щоб напевне гроші дійшли, надсилай їх на ім'я Мар'ям – дружини Йосипа.

– Не годиться втручати жінку у такі справи, нехай краще буде одержувати їх син – Їса.

– І гроші пропадуть, бо той хлопець після бар-міцви, почувши, що він уже дорослий, вирішив піти в науку...

– Ой, спасай нас Месія, так не він же один! – вигукнув Фануїл. – У первосвященника Захарії така ж біда. Його давно очікуваний син Йоганнан після бар-міцви теж пішов у науку до бродячих проповідників. А батько вже старенький і немає кому його доглядіти.

«Оце Захарії за звідництво, – подумалося нашому герою. – Віддав племінницю царю на розвагу, а сина втратив. Така помста їхнього Іегови. Втім, Артеміда вчинила б так само».

– От я й кажу, – продовжив він свою думку вголос, – надсилай гроші до Мар'ям або до старшого сина Йосипа – Юди.

– Я приніс наїдки та вино, – виголосив з порога грецькою мовою Велокс, – сьогодні хороший день, дарований нам Юпітером, давайте його відсвяткуємо!

– Попереднього разу ти вино не пив, – зауважив хазяїн дому тією ж мовою, – а сьогодні бач, розійшовся.

– Тоді я ще був занадто молодим, аби вживати вино. Мене батько навчив, доки борода не виросте та не закриє шию, вина не пити.

– Ти довго не балакай, а наливай вина, – одразу зметикував причину веселощів Ефіїс.

Як і минулого разу, Фануїла не прийшлося довго запрошувати, і ось уже у нього пропала звична настороженість, натомість, з'явилося бажання похвалитися своїм становищем.

– Ви знаєте, хто я? – питав він п'яним голосом. – Я самий відомий на храмовій площі! Спитайте у кого хочете, і кожен вам скаже, Фануїл – це поважна людина! Він робить справи чесно!

– Ми про це й так знаємо, – повернув розмову на інше Ефіїс, – розкажи нам про тутешнє життя.

– А що тут розказувати, – розвів руками хазяїн дому, – після смерті царя Хордуса порядку не стало. Ні, я не кажу, що він був хороший. І податки здирав, і карав жорстоко. Одного разу розіп'яв аж дві тисячі людей! Та коли виконувати всі його накази, то жити можна було спокійно.

– А зараз неспокійно? – спонукав його до подальшої розповіді Ефіїс.

– Неспокійно! – буцнув повітря головою Фануїл. – Прийшли римляни, але розбійниками зовсім не переймаються! Дійшло до того, що банда Єлезарія діє прямо під стінами Єрусалиму і зловити їх не вдається! Синедріон же, замість того, щоб закликати до порядку згідно наших законів, займається вивченням і перевивченням заповідей Божих та пророчеств. Якись суперечки влаштовують і називають себе фарисеями.

– А ти не фарисей?

– Воно мені треба? Я хочу спокійно жити і не від кого не залежати.

– А хто ж тоді ти?

– Хотів би бути заможним саддукеєм, мати палаци, поля, скотину, рабів. Та де там. Саддукеї багатіють, а люди зубожіють!

– Тоді може варто звернутися до Месії? Ти ж так його кликав і просив захистити? До речі, а що це за божество? Я чув, що у юдеїв тільки один бог.

– Це не бог, – з досадою сказав лихвар, – це такий його посланець, що колись прийде і спасе всіх, хто вірує в Ієгову.

– А як узнати, що він прийшов. А можу я оголосити себе Месією?

– Та ні, нам розказували у храмі, що було давнє пророцтво. Що прийде Месія і спасе усіх. Тільки не розпитуй, я погано пам'ятаю, як його упізнати. Ну, він має творити чудеса, мертвих оживляти і все таке інше...

Ніч пройшла майже спокійно, якщо не рахувати стогонів з кімнати Фануїла, його вигуків: «Ой, як мені погано», що супроводжувалися гучним хлебтанням води з глечика. Вранці він вирушив до храму, забравши з собою столик, монети та терези – традиційне обладнання лихваря.

– Розкажуй, як пройшла зустріч з легіонерами, – звернувся Ефіїс до свого молодого супутника.

– Довго переконувати, що я тут не винний у тому, що збільшені суми платні не потрапляли їм у руки, не прийшлося. Вони погодилися, що моя пропозиція вигідна, бо дехто з них пробував міняти на храмовій площі, але там пропонують менше.

– І до чого ви домовилися?

– Перші обміни їхнього срібла на моє золото я буду проводити тут, а потім, коли мені стануть довіряти більше, то й зачекають, доки я не зроблю декілька обертів грошима, щоб пропорції обміну збільшилися ще.

– Тоді, будеш їздити до Олександрії і назад. Оця хатина стане тобі у пригоді. І палац якраз навпроти, в разі нападу розбійників, вони тебе оборонять. Ти тільки домовся про це наперед.

– А ти повірив п'яному базікалі?

– Він жодного разу не помилився, ані в іменах, а ні в подіях. Тому й повірив. Добре, я піду, походжу містом, а ти займайся справами.

У своїх мандрах Ефіїс завернув до площі перед храмом, де уgliedів знайому фігуру.

– Фануїле, як ти себе почуваєш?

– Було погано, але ось посьорбав трохи юшки і полегшало. Не варто було мені так напиватися.

– Та чого там, вряди-годи можна. Я хотів би більше узнати про розбійників. Особливо про того Єлезара.

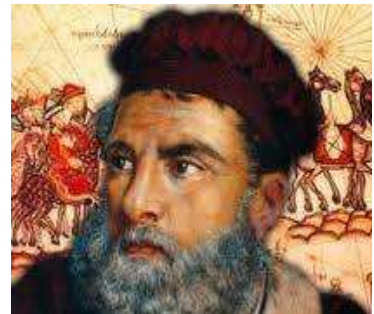
– Так я нічого не знаю. Переказую тільки, про що люди гомонять.

- Ну хоча б, який він, той розбійник, як виглядає.
- Кажуть, що невисокого зросту, – почав було лихвар, та раптом спинився і запитав у хлопчика, що вертівся поруч, – чого тобі? Ану йди звідсіля!
- Ти чого так на дитину?
- Ця дитина зараз живе у начальника храмової сторожі. І все переказує йому, про що узнає. І таке хитре, все просив їсти, аж раптом я угледів у нього золотий дарик! Оце думаю бідолаха з такими грошима!
- Ну добре, розповідай далі про Єлезара.
- Невисокого зросту, – почав спочатку свою розповідь Фануїл, – і у нього, кажуть, не вистачає пальців на лівій руці.
- Пальців? – у Ефїїса раптом стало легко на душі, у якомусь передчутті він відійшов від столика свого знайомця і повільно рушив вздовж вулиці.
- Тебе кличе мій пан, – сіпнув його за одяг якийсь чоловік.
- Що йому від мене треба?
- Він тільки сказав, що розмова піде про царя рабів Спартака!
- Веди, – звелів Ефїїс і пішов слідом, не остерігаючись, бо упевнився, що запрошення було від його давнього друга

Оливья Філо

Слідом за своїм поводитирем Ефїїс пройшов майже все місто. Чоловік спинився перед міцними воротами заможного будинку і постукав туди.

- Чого треба? – почулося зсередини латиною.
 - Я прийшов за глечиком води, – відповів чоловік і хвїртка відчинилася.
 - Тобі сюди і на третій поверх, – показав рукою на сходи чоловік, що привів Ефїїса, і подався зі служником при воротах до його кімнати на першому поверсі.
- Ефїїс швидко збіг сходами і, не стукаючи, відчинив двері. На нього дивився чоловік з посивілою бородою
- Оливья! Чи то б пак, Касим Бакурзані!
 - Не кричи так, – посміхнувся старий друг, з яким нашому герою прийшлося пройти стільки поневірянь та пригод, – тут я – Йосип. На людях звертайся до мене саме так.
 - А наодинці?
 - Такого не буває. А як до тебе звертатися?

– Я громадянин імперії, отже моє ім'я ти знаєш давно, – Ефіїс обняв Оливью і відчув, що той злегка пручається, намагаючись вирватися з обійм, але не образити давнього друга. – Що таке?

– Ми повинні бути обережними і більше ніколи не проявляти наших дружніх стосунків. Для моїх людей ти підкуплений римський купець, який постачає мені різні відомості.

– Про що? Які відомості?

– Ти хіба не чув про парфянську атаку на римські землі в Юдеї?

– Чув і збагнув, що керував нею саме ти.

– Тихше! – заперечливо махнув безпалою рукою Оливья. – Зачекай тут.

Він вийшов до сусідньої кімнати, і за мить почулися гучні звуки музики, яку створювали два кіфареда та гравець на тімпані.

– Так от, – продовжив парфянський принц, увійшовши і щільно затуляючи двері, – парфянський цар Мітрідат XII не хоче, аби римські війська зайняли наші землі, а саме зараз поміж ними є тільки Галілея, цар якої – Ірод Антипа – служить Риму, як і його батько – Хордус Кривавий. Мітрідат хоче спинити нестримний рух Риму на схід.

– Я через музику тебе погано чую, – поскаржився Ефіїс.

– Це добре, той, хто захоче підслухати, нічого не втямить.

– Так у домі, як я зрозумів, тільки твої вірні люди? – здитнувався гість.

– Вірних немає. На допиті скажуть усе, що хочеш.

– Ти нікому не довіряєш?

– По правді, тільки тобі, – поклав Оливья руку на плеча старого друга.

– А своїм прибічникам, парфянам?

– Тільки до певної міри. Ніхто з них не знає всього того, що розповім тобі я.

– То може й мені не треба?

– Треба, і ось чому. Я знаю, що відмовившись воювати з Римом зброєю ти не припинив думки про помсту.

– Звідкіля?

– Мої люди слідкували за тобою увесь цей час і я знаю, що ти більше за інших твоїх учнів піклуєшся за сина Йосипа з Галілеї. Для чого він тобі?

– Розумний, тямущий хлопець. Такого приємно вчити.

– А для чого у тебе живе скіфський чаклун? Чому він не вертається у свою землю?

– Він прийшов принести нову віру, – тут Ефіїс трохи знітився, бо часткою душі іще не вірив у віщування Велебога, – і мені було відіння від Артеміди, що є сила вища за її силу. Отже той хлопець має стати носієм і глашатаєм нової віри.

– Яка сутність цієї віри?

– Один бог, який опікується всім. І одне слово «Любов».

– У юдеїв є один бог з багатьма іменами. Чим новий буде кращим за нього?

– Юдейський бог злий і мстивий. Я читав у Торі, що тих, хто відступив від нього, він знищував тисячами. Цей добрий, гріхи пробачає, він творець усього суцього, але найбільше любить своє головне творіння – людину.

– Ти сказав «любов». Отже всі вірні цього бога мають любити інших людей?

– Так.

– Навіть своїх ворогів. І пробачати їм зло?

– Думаю, що так, але краще було б спитати у Бела.

– Тоді я твій прихильник і допоможу розповсюдити нову віру серед легіонерів. Уяви собі військо, яке пробачає зло?! Вони стануть недієздатними!!!

– Ну, я так прямо про це не думав...

– За тебе думала твоя душа! Оце так буде помста Риму! Значно величніша, аніж повстання під проводом Спартака!

– Спинись, не кажи так. Особливо, якщо зустрінешся з Белом чи Ісою. Бел щиро вірить у те, що нова віра розповсюдиться швидко і стане головною.

– Іса, це той син Йосипа?

– Можна сказати, що й так. А можна сказати, що він син Хордуса Кривавого, – розповів Ефіїс історію народження хлопця.

– Ага, царська кров далася взнаки: не міг син теслі бути таким розумним.

– Він іще видіння бачить і може визначити, хто де знаходиться. А іще вміє читати й писати на чотирьох мовах, знає географію, історію, математику.

– Годі його вихвалити. У такого вчителя як ти, не може бути поганих учнів. Згадай хоча б Клеопатру.

– Не треба про це, бо мені ще й досі важко згадувати її смерть, – промовив Ефіїс, зі здивуванням помічаючи в собі бажання заридати на плечі у друга, – хоча я бачив багато разів, як помирили різні люди і в різних обставинах. Розкажи, як ти плануєш стримувати римлян?

– Я це уже роблю. Слухай, ти чув про фарисеїв?

– Казали, що це дуже релігійні люди, які постійно сперечаються з приводу різних релігійних текстів.

– Це тобі сказала необізнана людина. Фарисеї з'явилися на тлі незадоволення юдеїв римським правлінням. Вони почали шукати у своїх священних писаннях підґрунтя для боротьби проти Риму.

– І знайшли?

– Так. І це не тільки те, що сказано в Торі про обіцяну Іеговою всім євреям землю. Вони спираються також і на пізніх пророків та героїв. Зокрема на те, що батько Макавеїв — Мататія, вмираючи,

сказав: «Тепер, о сини, за Закон стійте ревно й віддайте ваші душі за союз батьківський».

– І що ці слова можуть зробити проти легіонерів?

– Зачекай. Коли фарисеї сформувалися як філософський напрям, я керував невеликим загonom, скажімо так, «месників».

– Тобто розбійників, – посміхнувся Ефїїс, – про страшного розбійника, ватажка банди, що діє навколо Єрусалиму Єлезара-безпалька давно розповідають на торжищі храмової площі.

– Як бачиш, мої заходи щодо збереження таємниці не марні. Вуха є скрізь. Тому мені й прислужують німі раби... Слухай далі. Колись нам попався багатій, який намагався повернути всіх моїх «месників» на фарисейську віру. Він не знав, що майже всі вони парфяни, хоча й говорять гебрайською.

– Здогадуюся, як вони розважилися...

– На щастя, я почув його останні слова, де він цитував книгу Макавеїв. Питаю у нього: «Чого ж ти не виконуєш цього давнього заповіту?». Він здивувався, а я пояснив, що віддати душу, означає померти за Закон. А Закон, окрім іншого, говорить про те, що ця земля має належати євреям.

– Не тягни, кажи, що вийшло, – не втерпів Ефїїс, бажаючи швидше добратися до суті розповіді.

– Я запропонував йому створити групу «ревних», тих, хто не пожаліє життя за свободу.

– Гебрайською це буде «канім», а грецькою – «зілотус», – негайно переклав Ефїїс.

– Вірно. Тепер мої «месники», – на цьому слові вони презирнулися і враз зареготали. Пересміявшись, Оливья продовжив, – тепер вони майже все, що вдалося здобути, віддають на діяльність оцих «канім».

– І як створення нової філософії допомогло тобі в стримуванні римського поступу на схід?

– Це не філософія! Це озброєні люди, які знищують усе римське! Більше всього їх в Галілеї, адже ця провінція межує з парфянськими землями. Коли первосвященик Іонафан прибув туди, щоб примирити юдеїв з римською владою, його вбили! Ніяка смерть не здається «канім» страшною, та й ніяке вбивство, навіть родичів і друзів, їх не утримує від того, щоб відстоювати принципи свободи!

– Отже ти переклав свою боротьбу на плечі юдеїв?

– Я допомагаю їм скинути римське ярмо.

– Заодно, вирішуючи власні задачі?

– Так.

– А що то за слова про глечик води, які сказав мій поводитир при вході у дім?

– Це знак, що ти свій.

– Я зможу ним скористатися в разі потреби?

– Так. Навкруги Єрусалиму, та на дорозі до Галілеї скрізь мої люди. Коли хтось підійде з лихими намірами, скажи: «Я несучу глечик з водою».

– Якісь ці слова дуже прості. Хто завгодно може нести глечик...

– Помиляєшся. Ти народився у місті біля річки і зараз живеш біля озера. Тобі набрати води, придатної для питва, легко. В Юдеї ж, води мало, дістати її можна тільки з колодязя. І воду носять жінки або діти. Чоловіки води не носять. Зрозумів?

– Зрозумів. Тепер іще одне. Ти назвався юдейським ім'ям, отже й маєш поводитися як юдей, чи не так?

– Звісно. Я й придбав будинок в Аримафеї, це недалеко від Єрусалиму. Даю гроші у синагогу, інколи відвідую суботні молитви...

– Носиш одяг, як юдей? А чому ти зараз так не вдягнений?

– Тільки на вулиці.

– Слухай, Симоне, а чи не намагався хтось із фарисеїв в Аримафеї залучити тебе до їхньої боротьби?

– Намагалися, – посміхнувся Оливья, – та я їм процитував з книги пророка Ісайї про те, що кожен народ гідний влади, яка над ним, і називав перського царя Кира помазаником Господа, хоча той гнобив Юдею. От вони й відчепилися. Ну, тепер ти про все розпитав?

– Так. А тепер накажи, щоб припинили грати, бо від цієї музики у мене вже у вухах лящить. Здається про все таємне ми поговорили?

Оливья вийшов і хоча музика негайно стихла, його довго не було. І коли вже Ефіїс знудившись, хотів піднятися та піти геть, хазяїн повернувся разом зі слугами, що внесли наїдки та вино.

– Вони і справді всі німі? – поцікавився гість.

– Поверніться до гостя та роззявте роти! – замість відповіді промовив Оливья гебрайською. Ефіїс побачив, що у всіх вирізани язики.

– Гаразд, займайтеся своїми справами, – махнув він слугам рукою і повернувся до хазяїна. – Це ти зробив?

– Ні. Це наслідок тортур, що вони їх зазнали у фортеці Гирканіон за наказом царя Хордуса за свої виступи проти його політики.

– Так у тебе служать грамотні люди? Чи не занадто недбало ти підходиш до цих нещасних?

– Їх ніхто не хотів брати на службу, а я узяв і цим спас від голодної смерті. Грамотних серед них немає, а проти Хордуса в останній час його правління виступали майже всі юдеї. Давай відсвяткуємо нашу зустріч і побажаємо, щоби ми більше не розлучалися.

Коли Ефіїс на другий день увійшов до будинку Фануїла, його зустрів стривожений погляд Велокса:

– Я боявся, що з тобою трапилася біда, – промовив він, схвильовано потискаючи руки Ефіїсу.

– Чого б це?

– Коли Фануїл розповів про те, як тебе покликав невідомий чоловік та ще й обіцяв розповісти про Спартака, я занепокоївся. Я тоді був малий, але добре пам'ятаю, яке нещастя принесло тобі оте повстання.

– Фануїл знає латину? – здивувався Ефіїс. – Адже запрошували мене саме на тій мові. Це для тебе знак, що його треба стерегтися.

– Не треба. Я обіцяв йому платити за оренду приміщення, і він заспокоївся. Так що то було?

– Я зустрів доброго знайомого, – не захотів Ефіїс розкривати тайну Олив'ї. – Він обіцяв нам підтримку. Тепер, коли на тебе нападуть розбійники, ти тільки скажи, що несеш воду в глечичку.

– І що станеться?

– Вони не заподіють тобі ніякої шкоди. Це слово діє в околицях Єрусалиму та на дорозі до Галілеї.

– Ну гаразд, хоча я вже заручився підтримкою легіонерів і дорога до Кесарії для мене буде легкою і швидкою

– А чи не час нам вирушати в Олександрію? Мені здається, що для мене тут справ уже немає.

– Зачекай ще день-два, бо не прибули люди з дальніх гарнізонів, які теж хочуть поміняти гроші...

– А ти хоч і старий, а тримаєшся міцно, – похвалив Ефіїса Ідонеус, який домчав його разом з Велоксом та вантажем срібла на колісниці до Кесарії. У відповідь Ефіїс тільки посміхнувся, адже сива борода ти волосся дуже старили його.

– Пошукай іще бажаючих міняти срібло на золото серед тих, хто служить в Кесарії, – звернувся до колісничного Велокс і пішов разом із нашим героєм до порту, згинаючись під вагою дорогоцінного металу.

– Чого так довго? – пробурчав Марко Наута, зустрічаючи їх на борту Артеміс.

– Не ремствуй, батьку, – відгукнувся Велокс, – завдяки нашому благодійнику ми знову маємо джерело доходів.

– Доходи є, а волі я не маю, – продовжував керманіч, – все веди «Артеміс» в одне і те саме місце. Кесарія – Александрія і назад. Я втрачаю навички, забуваю прикмети.

– Зате не хвилюєшся за завтрашній день.

Велебог зустрів Ефіїса стривоженим.

– Наш Іса щось дуже непокоїться, але не каже, у чому справа.

– Тепер моя черга питати. Гей, хлопче, а йди-но сюди!

– Слухаю, вчителю.

– Що з тобою коїться? Бел каже, що ти ходиш сумний?

– Нехай він відійде, – мотнув головою хлопець у бік Велебога.

– Я йому довіряю, як собі. Ніяких тайн від нього у мене немає.

Розповідай при ньому!

– А він сміятися буде!

- Беле, ти будеш сміятися? З чого раптом Іса за це ображається?
 - Та колись, – почухав потилицю скіф, – Іса мені про щось розповів, а я засміявся, бо його запитання здалися мені безглуздими.
 - Коли навчаєш, ніяке запитання дурним не буває. Затям собі це на майбутнє! Кажи Іса, він більше так не буде.
- Провагавшись хлопець почав:
- Мені часто сниться один і той же сон, нібито батько стоїть під горою і вказує мені на чоловіка, що стоїть на горі.
 - Як виглядає твій батько, веселий, чи сумний? – одразу запитав Велебог. Іса поглянув на Ефіїса, і той кивнув, мовляв, відповідай.
 - Веселий. Він привітно мені усміхається.
 - Який той чоловік на горі?
 - Кременний, вдягнений у багаті шати, а на голові тіара.
 - На кого схожий той чоловік на горі? Ти його раніше бачив?
 - Ні, не бачив. Та коли я спробував придивитися, мене неначе піднесло впритул і

Я побачив самого себе

- Чоловіки презирнулися. Їм стало зрозуміло, на що натякала душа Йосипа-теслі.
- Присядь, – обережно почав Ефіїс, підбираючи слова, – раз твій батько це показав, то я думаю, тобі вже час це узнати.
 - Про того чоловіка?
 - Та ні, про тебе. Ти, – тут наш герой повагався, не знаючи, як сприйме хлопець таку новину, – ти не син свого батька. Він виховав тебе, але зачав тебе цар Юдеї – Хордус.
- Іса побілів.
- Я не син свого батька? – у розпачі вигукнув він. – То я байстрюк!
 - Не переймайся так. Навпаки, ти маєш право бути царем Юдеї!
 - Як це, чому?!
 - Після смерті царя Хордуса, троє його синів від цариці тепер царюють у різних провінціях колись великого царства. А Юдею римляни взяли під своє керівництво. Оскільки всіх дітей, прижитих від інших жінок, Хордус ще за життя наказав убити, то ти єдиний маєш повне право царювати в Юдеї!
 - Он воно, що, – вирвалося у їси після довгих роздумів, – виходить, що батькова душа, бажаючи полегшити моє земне існування, пропонує мені оголосити про свої права на царство?
 - Можливо. Та я сумніваюся, що римляни підуть на таке. Свого часу, твій справжній батько, Хордус, теж став царем за наказом імператора Августа. А до того він був римським чиновником.

– То сподівання марні?

– Не марні! – взяв слово Велебог. – Ти станеш царем, але без корони. Та юдеї матимуть тебе за царя, царя їхніх душ!

– Зачекай тут, – звелів Ефіїс хлопцю і, відвівши Велебога убік, тихенько запитав, – чи не зарано ти починаєш його готувати для передачі послання від твого бога?

– По-перше, це не мій, а наш бог, – так само тихо, але гарячково відповів скіф, – а по-друге, хочу тебе запевнити, що не рано. Навпаки, я вважаю, що мало не запізно. Хлопець не тільки дуже розумний, але й має здібності, більші за мої. Їх уже треба розвивати!

– Не шепчіться, – гукнув їм Їса, – я знаю, про що ви говорите. Ви турбуєтеся за мене, чи зможу я стати царем душ людських, чи не так? Зможу, бо я іще дещо бачив уві сні.

Співбесідники обернулися і запитально глянули на нього.

– Ви не дали доказати мені сон до кінця.

– Так ти ж почав рюмсати, «байструк», «байструк»! – не змовчав Велебог.

– Вгамуйся, – звелів йому Ефіїс і звернувся до Їси, – кажи, що ти ще бачив?

– Коли я побачив своє обличчя у людини з тіарою на голові, – продовжив Їса, – то мене підняло вище, іще вище, так високо, що чоловік став схожий на цятку. Натомість, згори я відчув тепло і ласку. У мене було відчуття, що мене пестить матуся чи тато, – він замовчав, намагаючись приборкати своє хвилювання, яке виникало у нього завжди, коли мова йшла про батьків. – І я почув голос.

– Згори? – не втерпів Велебог.

– Так. Хоча ні, голос був у моїй голові. Голос промовив: «Прийди до мене, сину».

– Щось іще?

– Ні, я прокинувся. Це був знак про моє царювання над душами людей? Чому голос назвав мене сином?

– Ми всі є дітьми Даждьбога, – урочисто виголосив скіф, – він один створив усе людство.

– Бога юдеїв звати не так! – заперечив Їса.

– Імен у нього багато, а сутність одна – творець усього сущого!

– Царювання?...

– Отак тобі хочеться влади? – втрутився Ефіїс. – Хочеться керувати людьми? Хочеться посилати їх на смерть? Хочеться їх карати й милувати? Відповідай!

– Хочеться... – несміливо відповів Їса, здивований і трохи наляканий натиском, з яким учитель промовляв свої слова.

– Тоді ти не вартий землі, по якій ходиш! – Гримнув учитель, нависаючи над хлопцем. – Ти хочеш стати таким же негідником, як і цар Хордус!? Страчувати людей тисячами! Що, царська кров заговорила?

– Не те, щоб страчувати, – промимрив Іса, – але хочеться, аби люди мене слухали, аби вони поважали моє слово, аби знали, що воно правдиве... Адже я так багато знаю, стільки всього вивчив...

– Ти хочеш стати вчителем цілого народу? Тоді тобі потрібно відчувати себе найнижчим із них! Щоб розуміти кожного. Знати, що їхньою працею створені будинки, вирощений скот і збіжжя, приготовлена їжа, зроблені тканини.

– Чому я можу навчитися у простих людей? Як виготовляти ту чи іншу річ? Так мене батько навчив теслювати і що з того?

– А от послухай, що я вичитав у древньому папірусі, написаному років за дев'ятсот до нашого часу. Це написав Птахотеп – відомий художник тих часів. «Ученістю дарма не хвались. Не вважай, що ти один всеведущий. Не тільки у мудрих – у недосвідчених поради шукай. Мистецтво не знає межі. Хіба може художник досягти вершин майстерності? Як коштовність, приховано під спудом розумне слово. Знаходиш його тим часом у рабинь, що мелють зерно.»

– Стати нижчим? Хто тоді мене послухає?

– Доведи своїм життям, своїми справами, своїм розумом, що бути нижчим, не означає бути гіршим!

– То мені мити ноги кожному, кого зустріню?

– Якщо хочеш, аби до тебе прислухалися, то так!

– Тоді я стану чимось на зразок божевільних, що тиняються вулицями і верзуть казна що.

– Кожен вчитель має сподіватися, що з нього кепкуватимуть. А той, хто бажає вчити народ – і поготів! Ось ти кажеш, що багато знаєш, а чи я знаю менше?

– Мабуть, ні.

– Чому ж я не вчу?

– Бо тобі знаку не було дано.

– І ще тобі про це сказав Бел, чи не так?

– А хоч би й так!

– Зачекайте, – втрутився Велебог, який до цього з інтересом спостерігав за суперечкою, – не треба так гарячкувати. Ефі... тобто Сапієнтісе, Іса справді має покликання від Даждьбога на службу людям. Чуєш, хлопче, на службу, а не на керування!

– І як я маю їм служити? – спитав Іса, дивлячись з-під лоба.

– Навчати. Але чому? Як ти думаєш?

– Всьому, що я знаю, закону, дарованому Моше Іеговою...

– Ці знання повинні стати тобі у пригоді, але головне, чому ти їх маєш навчати, так це тому, що наші душі прийшли у цей світ чомусь навчитися і знову піти у світ потойбічний.

– Чому навчитися? – зацікавився хлопець.

– А тому, що головним у нашому земному існуванні є вдосконалення душі. Колись смерть всіх забере, тому не потрібно

ставити перед собою цілей, потрібно полюбити процес вдосконалення.

– А як вдосконалювати самого себе?

– Потрібно навчитися відчувати. Коли вибираєш цей шлях, задавайся питанням, чи готовий ти віддати своє життя за цей вибір, якщо немає - це не твоя дорога. Шукай іншу. Життя і смерть - це дві сторони однієї монети, але більшість людей вважає за краще приймати тільки одну – життя, а про другу намагається не думати.

– Отже треба жити задля того, щоб після життя душа стала кращою? Жити заради безтілесного існування душі? Молитися? Закликати до Ієгови? – гарячкувато запитав Іса.

– Ні, не так. Жити заради душі не означає виконувати якісь обряди. Таких багато. Більшість із них тільки вдають - мовляв, подивитися, яка я духовна людина. Я не говорю про всіх, але в масі своїй це так. Коли людина починає займатися цим по-справжньому, він жертвує всім своїм життям ради цього. Духовність - це практика, щоденна, щогодинна, щохвилинна, що витікає з серця і входить в душу. Це не вогонь, який запалюєш для принесення в жертву і не завчена раніше молитва.

– Але ж закони, дані Моше говорять тільки про земне життя. У тих законах смертю все й закінчується. А згідно твоїх слів – все тільки починається?

– Я назву тобі причину такої односторонності цих законів. Бо ці закони – від людей! – патетично заявив Велебог і випростався у повний зріст.

– А як же закон «Не вклоняйся іншим богам»?

– Не вклоняйся, поки живеш! А коли душа полетить у Вирій чи впаде у Пекло, вона зрозуміє, що Бог єдиний, і що всі інші боги та чорти є тільки його іпостасями. Він і милує і карає!

– А як щодо закону: «Не призывай імення Бога твого надаремно»?

– Знову ж таки, поки живеш. Бо на тому світі досить думки про допомогу, як вона негайно прийде. Бо раз Бог має багато втілень, то й імен у нього незчисленно! А ти будеш називати тільки одне, чим можеш образити.

– А як щодо: «Не роби собі різьби і всякої подоби того, що в небі...» – тут Іса урвав сам себе, пробурмотівши «За життя...».

– Вірно кажеш, хлопче. «За життя». Так було завжди. Люди вибирали, де швидше, більше, приємніше, але переслідують вони не духовність. Вони хочуть бути в очах інших хорошими, але при цьому обдурюють себе. Насправді люди живуть для інших: ховаються, коли до них повинні прийти гості, ходять на роботу, щоб годувати сім'ю. Люди завжди спираються на щось: мати живе в ім'я дитини, чиновник – задля кар'єри, закоханий – заради своєї половинки. А що буде, якщо все це забрати? Нема на що буде опертися, тому що усередині

себе нічого не виростили. Тільки одиниці вчаться чути увесь світ водночас. І ти маєш бути серед них!

– Що ж я скажу людям, чому їх навчу, коли вони думають тільки про земне існування?

– Про перебування у потойбічному світі. Дай їм зрозуміти, що смерті немає, що душі живуть вічно!

– А як вдосконалювати душі?

– Через любов!

– До кого? До всіх?

– Через любов до тих, хто тебе оточує!

По цим словам Іса піднявся і пішов на берег озера. Там присів, затуливши голову каптуром і завмер.

– Нехай подумає, – промовив Велебог і витер спітніле обличчя. – Здається я йому нічого зайвого не сказав?

Хлопець просидів нерухомо увесь день, вечір і ніч. Коли місяць зайшов на небо, він почав кликати свого духовного вчителя.

– Я знаю про твої сумніви, – повідомив Мерказ, тільки-но з'явившись серед ночі у вигляді тьмяної плями світла. – Але все, про що тобі говорив Велебог – правда. І твої сни теж є відбитком великих подій, які на тебе чекають. І великих випробувань міцності твого духу.

Світло згасло, залишивши Ісу наодинці з думками. Вранці він поторсав за плече Ефїїса, що відпочивав на своєму ложі, і сказав:

– Я готовий віддати життя за те, щоб навчати свій народ.

Вчи мене

Обличчя хлопця якось подорослішало за ніч. Навкруги очей лягли темні тіні, а лоб перерізала перша зморшка.

– Давай почнемо із задоволення потреб тіла, – вимовив Ефїїс, позіхаючи, – адже тіло – це судина душі. А пити приємніше з гарної судини, чи не так?

Він пішов на берег озера і занурився у нього з головою. Пізніше те саме зробив і Велебог.

– Для чого ви це робите? – спитав Іса. – Я часто бачив таке, але тепер хочу спитати, для чого це?

– Для чистого тіла, – відповів Ефїїс, що стояв увесь мокрий на березі, очікуючи, доки тіло висохне.

– Вода змиває все погане, – повчально вимовив скіф, викручуючи свою довжелезну бороду. – І не тільки видимий бруд, але й душевний, той, який вона назбирала за час до попереднього омовіння.

– Йой, спаси Месія! – почувся від хвіртки голос Мірки. – Я зайшла по сусідському запитати, чи не потрібна вам якась допомога, а вони голяка скачуть!

Вона відвернулася і затулила обличчя фартухом.

– Можеш повертатися, – звелів Ефіїс, підперезавши стегна і підходячи до неї. – Дякую за твою доброту, але нам нічого не треба, ми самі управляємося з господарством.

Та вона вже його не слухала і, незважаючи на те, що Велебог так і залишився стояти голим, кинулася до Їси.

– Мій хлопчику, – жінка міцно обняла його і обцілувала голову й щоки, – я й не знала, що ви повернулися? А де ж батьки? Чого ти тут, а не у мене? Ось як ви хазяїнуєте, – напустилася Мірка на Ефіїса, – дитина з лиця зовсім спала! Під очима все чорне! Ну, розповідай, як батьки?

– Батька вбито, – глухо промовив, трохи відсторонившись від неї і опустивши очі додолу, Їса. Мірка у розпачі затулила рота рукою, стримуючи ридання, – а мати зараз у Назареті. Коли я йшов звідтіля, вона хворіла, а зараз начебто, – тут він з-під лоба поглянув на Велебога, – вона зараз одужує.

– Бідна моя сиротинка, – заголосила Мірка, знову обійнявши хлопця, – хто ж тебе тепер догляне, як не я? Чи тобі краще до матері?

– Не краще, – озвався Ефіїс, – перебування в Юдеї небезпечне для нього.

– Чого? – заплакані очі жінки запитально глянули крізь скуйовджене руде волосся.

– Через його походження.

– Ти про оту вигадку, що він від Ієгови? – спитала Мірка, не побоюючись, що це почує хлопець. Як видно, її оцінка такої звістки часто лунала в домі Єрманта, коли там жила сім'я Їси.

– Може ця чутка не така вже й безглузда, – повільно промовив Ефіїс, – можливо у ній щось таки є...

Раптом Їса вирвався з мірчиних обійм, став навколішки і поцілував їй руки:

– Дякую тобі, добра жінко, за все, що ти зробила для нашої сім'ї. Я раніше не усвідомлював, скільки любові до ближніх міститься у твоєму серці. Я хочу вчитися у тебе цьому і піду до твого дому негайно.

Мірка теж впала навколішки, вкотре обняла хлопця, притулившись щокою до його щоки:

– Моє дитятко, я для тебе усе зроблю, а як вчити, я не знаю і не вмю.

– А чого ж ти знову плачеш?

– Я плачу по своїм ненародженим дітям, яких мені Ієгова так і не дав. Ти для мене моя дитина!

Їса обняв Мірку за плечі і вони вийшли з двору.

– Здається він зрозумів усе вірно, – подав голос від берега озера Велебог.

– Не захотів навіть залишитися на урок по складанню віршів, – зітхнув Ефїїс. – Щоправда, племінники теж перестали приходити. Тільки дочки моїх сестер ще проявляють цікавість.

– Ото не треба було їм розповідати про творчість Сафо з острова Лесбос. Хлопці вирішили, що віршування – це не чоловіча справа.

– Так у мене скоро не залишиться зовсім нікого з учнів...

– Окрім Їси. До речі, чи не час тобі набрати нових учнів? Та ще й гроші за це брати?

– Я подумаю.

– А чого тут думати. Якщо ти не можеш без учителювання, то кращого не придумаєш.

– А як же Їса?

– Він настільки розумний, що його варто тільки направляти, а далі хлопчина вже й сам розбереться.

– І справді, – задумався Ефїїс. – Адже на геометричних кресленнях теж не подається ніяких пояснень окрім слова «дивись». А далі кожен має сам зрозуміти теорему...

– Як там Їса? – запитав Ефїїс Єрманта, зустрівши його через декілька днів після відвідин Мірки.

– Все намагається нам мити ноги, – посміхнувся воєвода, – я йому кажу, що це марна справа, адже щодня я миюся в озері і Мірку до цього привчив, та він не відстає.

– Запропонуй йому якусь іншу справу.

– Пропонував. Кажу, йди до мене в охоронці. Він не хоче. Каже, що служитиме тільки своєму народові.

– Так його народу біля воріт Сонця живе сила-силенна...

– Я казав, але ні, він, бач, хоче, аби Юдея була незалежною!

– І що ти на це відповів?

– Кажу, доки римляни там – в Юдеї пануватиме спокій і тиша. А як тільки підуть – юдеї самі собі ради не дадуть!

– А він?

– Набурмосився і пішов сидіти на берег озера. Він тепер часто там сидить і про щось думає.

– А Мірка?

– Ось вона щаслива. Все за ним упадає, як за дитиною, а він же нівроку переріс її на голову! А про що думає, не каже.

– У нього складається власне бачення світу.

– Тобто?

– Ну, як тобі пояснити по-простому? А, ось, придумав. Коли тебе малого вивезли з рідного дому, що ти відчував?

– Мені було цікаво, а що там далі за горизонтом. Тому я й подорожував багато, допомагаючи твоєму батькові.

– Оце і є бачення світу. А Їса теж намагається зрозуміти, чи цікаво йому жити так, як він живе?

– Жити завжди цікаво, а померти – сумно, – зробив висновок Ермант і пішов на службу...

– Я теж був у подібному стані, – так Велебог пояснив звістку про роздуми останнього учня Ефїїса. – Було ще й гірше, бо я хотів вкоротити собі віку, боячись, що не зможу виконувати волю Бога!

– А з хлопцем такого не станеться? – сполошився Ефїїс.

– Думаю, ні. Він зараз вчиться смиренню, але його навчання цьому тільки почалося. В Олександрії є якась лікарня чи прихисток для хворих, немічних, жебраків?

– Що ти задумав? – примружився Ефїїс, дивлячись на скіфа проти сонця.

– У нього настане мить, коли він захоче йти проповідувати свої думки. Ось тоді й відправ його до цих нещасних, нехай піклується ними, терпить їхні стогони, сморід, бруд. Коли зможе це все винести, от тоді ми його вчитимемо далі.

– Ми?

– Звісно, удвох. Ти будеш шукати знання в Бібліотеці, а я передам свої.

Їса спочатку уперся, та Велебог його швидко переконав, заявивши, що оці нещасні і є найнижчі в будь-якому суспільстві, і що служіння їм дозволить позбавитися гордині, риси характеру, такої шкідливої для майбутнього вчителя цілого народу.

Ефїїс відвів хлопця до порту Евнос, де в невеличких сарайчиках знаходилися приїжджі, яких затримали у підозрі захворювання на чуму.

– Ходи серед них із запнутим ротом, – наставляв Їсу лікар, по одягу, з єгиптян, а по вимові – явний юдей. – Йдучи додому, весь одяг свій знімай, мийся у морі, а тоді одягай чистий.

– А якщо він теж захворіє? – стривожився Ефїїс, слухаючи настанови портового лікаря.

– Я не захворію, – твердо відповів Їса, – і я не помру доти, поки не виконаю те, що мені заповідано моїм богом!

– Тверді переконання, – здивувався лікар, – дивно, що при цьому ти допомагатимеш гоям, а не одновірцям?

– Ти теж допомагаєш гоям, а сам юдей? – поцікавився Ефїїс. І пояснив, помітивши запитальний погляд лікаря, – Грецькою ти розмовляєш, почасти замінюючи звук «с» на «ш».

– Це тебе не обходить, – чомусь різко відповів чоловік і повів Їсу на службу.

«Вірно написано у старих папірусах, – подумав Ефїїс, дивлячись їм у слід. – В кожній людині стільки загадкового. Її можна вивчати все життя і ніколи не зрозуміти до кінця».

– Він не захворіє, – підтвердив Велебог у відповідь на побоювання Ефїїса, – його і справді по життю веде Бог.

– Ну а поки він вчиться смиренню, що нам з тобою робити? Які науки я маю йому викладати? Адже все, про що я розповідав й іншим, він знає краще, та ще й завчив напам'ять всю Тору.

– Пошукай чогось, пов'язаного із описом будови світу, з поняттям надлюдської сили. Волі, що направляє нас...

– Ти таки справді мій одновірець? – запитав одного дня Їса у свого наставника-лікаря, коли вони після довгого дня, витраченого на перевірку шкіри затриманих на появу чумних бубонів, обмивали руки і обличчя оцтом перед зануренням у море. – Чому ти не відповів Сапієнтісу?

– А чому ти й досі не кажеш мені, чому ти тут працюєш, не вимагаючи оплати? Чому ти, юдей, живеш з гоями?

– Я хочу навчитися смиренню, – червоніючи, повільно відповів Їса, спостерігаючи, чи не глузуватиме з нього новий учитель.

– А чого це ти почервонів? Соромишся такого прагнення?

– Ні, але воно може видатися смішним тобі. А я не терплю кпинів.

– Тоді ти ніколи не вчишся смиренню! – сказав, як відрубав, портовий лікар, натягаючи свою хламиду, призначену для відвідин хворих.

– А що ти цьому розумієш? – спалахнув Їса. – Я готую себе до... – він замовк, зрозумівши, що і так сказав уже занадто багато.

– До подвижництва в ім'я Господнє, – продовжив лікар його думку. – Ходімо, я розповім тобі про своє життя.

– Твій пан, – почав розповідь лікар, ідучи вулицею, і, незважаючи на заперечення Їси: «Він не пан, а вчитель», повторив, – твій пан привів тебе сюди, бажаючи навчити смиренню. Він хоче, аби у нього були смирні слуги?

– Ти нічого не розумієш! У нього немає слуг. Усе в домі він робить сам разом зі своїм другом.

– Дивна людина... Дивніша за тебе... З тобою мені все зрозуміло... Ти такий же, як і я, коли був молодим.

– Хотів служити Господу?

– Ще й як хотів. Я народився тут, в Олександрії. Після бар-міцви відчув у собі потяг до служби божої. Але замість того, щоб отримати науку в хедері, мені заманулося, як оце й тобі, випробувати сили у лікуванні. Я й пішов до грека, що служив у порту. Так і залишився на його місці, коли той помер. Моя сім'я відвернулася від мене... Одновірці – теж...

– А мого батька вбили служителі Єрусалимського храму, а оцей гой безоплатно мене навчає і годує. А мене хотіли вбити за наказом царя Хордуса...

Тут лікар зупинився і уважно поглянув на співбесідника:

– Так ти з отих дітей... – він замовк, підбираючи слова, але Іса продовжив замість нього:

– Так, я з Хордусових байстрюків. Більше того, я залишився єдиний із них.

– Отже, можеш оголосити себе царем Юдеї, – невесело посміхнувся лікар. – Тепер зрозуміло, чому ти живеш в Олександрії, а не вдома...

Коли Іса прийшов до Ефіїсового дому, хазяїн був відсутній. Весь час, доки його учень допомагав лікарю, він проводив у Бібліотеці, вивчаючи сувої з відомостями про богів, про створення світу, а особливо, про таємничі явища, що супроводжували божі дії.

«Скільки всього написано, – невдоволено подумав він після тижневого занурення в океан таємничості. – Скільки написано, а мені важко зрозуміти, що до чого. У більшості рукописів автори тільки заплутують читача, замість того, щоб все прояснити. Я й сам міг би так написати».

Тут його думки раптом повернулися в інший бік: «А й напишу!». Наш герой узяв чистий лист папірусу, вмочив калам у чорнило і почав:

«Правильно, вірно без брехні і істинно та без сумніву: те, що внизу і зовні, подібно до того, що у височині і в глибині, і те, що в глибині і вгорі, подібно до того, що внизу і зовні – для виконання дива єдності.

І подібно до того, як Єдине виводило з себе все, застосовуючись, так всі речі у світі з одного середовища виникли, за допомогою її застосування: Отець його – Сонце, Місяць – його мати, виносив його вітер в череві своєму. Земля ж вигодувала плоть і плоть йому дала. Отець всьому, Великий Діяч, Посередник Сили є, і потужність його повна і велика, коли сила його, проникаючи, наповнює землю.

Зумій відокремити внутрішнє від зовнішнього, тонке від грубого, з обачністю спокою, обережністю розуміння, відважністю знання...

Так сприймеш ти славу перемоги над Всесвітом, а тому морок і тьма залишать тебе...

Так створено світ. Звідси почерпнуті можуть бути чудові таємниці і сили великі.».

Ефіїс посміхнувся і дописав: «От чому я був названий

Гермес Трисмегист

...Бо я володію пізнаннями троякої філософії світу».

Закінчивши писати, наш герой згорнув папірус у сувій та відніс до Бібліотеки, де непомітно для служника поклав його на полицю з іншими сакральними рукописами. Вийшовши назовні, він засміявся

вголос так гучно, що на нього озирнулися погоничі віслюків, що якраз гнали десяток вухатих створінь на базар.

– У книжках немає нічого про таємничі знання, – поскаржився він Велебогу, прийшовши додому, – тільки якісь незрозумілі натяки. Думаю, для збільшення таємничості. Тому, від книжних знань треба відмовлятися.

– Що ти пропонуєш? Щоб я учив хлопця?

– Не ти, точніше, не тільки ти. Пам'ятаєш Нехеба жерця бога Птаха? Ви з ним тоді сперечалися, чий народ древніший.

– А як же. Хороша людина.

– То звернемося до нього? Нехай навчить Їсу своїм таїнствам.

– Він навчить своїх знань, але не тих, які потрібні для провіщення волі Даждьбога!

– Зачекай, не горячкуй! Ти ж сам хотів, щоб Їса став глашатаєм твоїх думок...

– Не моїх, – негайно урвав Ефїїса Велебог, – а Даждьбога!

– Гаразд. Отого бога, ім'я якого я вимовити не можу, язик не повертається. То може спочатку придумаємо порядок дій. Коли я був Спартаком, то перед кожним боєм складав диспозицію...

– Це що таке? Куди ти її складав?

– Поясню. Я визначав, які маю сили і яке військо у римлян. Дивився на розташування військ. Знав, хто з командирів кращий. Це дозволяло мені скласти порядок дій і...

– Я зрозумів. Добре, складай ... як її... позицію.

– По-перше, серед якого народу буде провіщати Їса?

– Ці істини для всіх людей! – горячкувато вигукнув Велебог. – Для всіх народів!

– Він сам хоче навчати тільки свій народ – юдеїв, – ти ж знаєш. Як ми понесемо твою волю, вибач, отого бога, якого я вимовити не можу?

– Прийдеться знайти людей, що понесуть слова Їси до інших.

– Отже, після закінчення навчання потрібно знайти йому помічників?

– Не помічників, а його послідовників, посланців до інших народів!

– Послідовників... гм, – мугикнув Ефїїс, – грецькою це буде «апостол».

– Хоч як!

– І хто ж послухає нашого учня? В Юдеї повно проповідників, але на них ніхто не зважає. Он і його троюрідний брат по матері – Йоханан бар Захар'я – теж в пустелі шукає просвітлення, не спокусившись на службу при храмі, хоча його батько, доки був живий, мав титул первосвященника і міг би посприяти цьому.

– Потрібно щось придумати, аби привабити увагу до Іси.

– А чого там думати, скористаємося видумкою Захар'ї, коли він повідомив Йосипа, що його син від бога.

– Це допоможе, та не дуже. Таких, мабуть теж багато...

– Тоді, він має навчитися робити чудеса. І тут і ти, і Нехеб станете в пригоді.

– Цього теж мало. А чи немає в юдейському віруванні чогось такого, чого б вони сподівалися?

– Є. Месія! Тобто спаситель, грецькою це буде Христос. Він має прийти і порятувати всіх юдеїв. Та ти, либонь, і сам чув від Мірки приказки про прихід спасителя?

– Пригадую, справді чув.

Під час їхньої розмови тихо увійшов Їса, мовчки сів на лаву і стомлено опустив голову.

– Слухай, хлопче, – звернувся до нього Ефїїс, – ти пам'ятаєш, що написано в книзі Ісайї про Месію?

– Так, – відповів той, не підіймаючи голови, – написано, що жінка народить його за велінням Іегови й ім'я йому буде Еммануїл.

– Тобто, грецькою це буде «Спасіння від Іегови», – задумливо промовив вчитель. – Зачекай, тоді, за змістом, воно схоже за твоє, адже, якщо я не помиляюся, Єгошуа означає, «Іегова захистить»?

– Вірно, – кивнув головою хлопець, так, що аж довге волосся звислося йому на лице.

– Ти такий стомлений, щось сталося? – звернув увагу Ефїїс на стан свого учня.

– В лікарню принесли зовсім хвору людину, лікар не знав, як його лікувати, а мені стало так жаль того бідолаху, що я поклав на нього руки і почав просити Іегову дати зцілення нещасному.

– І ти йоговилікував, – ствердно вимовив Велебог, уважно придивляючись до хлопця.

– Вилікував...

– Але сили тебе покинули, – знову впевнено сказав скіф, підіймаючи хлопця з лави і виводячи на двір. – Це не Іегова, а ти віддав хворому свою силу, бо ще не вмієш використовувати силу Бога собі у поміч. Я тебе навчу...

Поновлення сили учня затягнулося настільки, що Ефїїс вже хотів вийти слідом, коли вони повернулися. Велебог посміхався, а Їса мав мокре волосся і чистий одяг.

– Нарешті умовив цього упертюха як слід омитися в озері, змінити одяг та випрати старий, – промовив скіф. – Точніше, просто кинув у воду.

– Я не думав, що вода має таку велику очисну силу, – виправдовувався хлопець.

– Ми ж тобі про це казали раніше, – сказав Ефїїс, зацікавлено розглядаючи свого учня.

– Я думав, що вона діє тільки на гоїв, – засоромлено відповів Їса.

– Божі закони однакові для всіх, – повчально прорік Велебог і лагідно поторсав хлопця за чуприну. – І не має значення, як у нього вірять. Затям це назавжди...

– Батько загинув, – почувлося від дверей, і, озирнувшись, вони побачили Велокса, що спирався на одвірок. Одяг був мокрим, лице, незважаючи на сильний загар, зеленкуватого кольору, він важко дихав.

– Присядь, я допоможу, – першим зірвався з місця Їса і посадовив його на лаву. Ефіїс запитально глянув на Велебога, мовляв, а чи стане у хлопця сили? Але скіф заспокійливо кивнув головою, уважно спостерігаючи на діями новоявленого цілителя.

Той поклав долоні на голову Велокса і почав шепотіти молитву. За мить, до них підійшов скіф і, відвівши руки Їси на невелику відстань від голови, поклав свою руку на плече хлопця, а другу, простягнувши догори.

– Дай сили, Даждьбоже! – вигукнув він скіфською мовою. Ефіїсу на мить здалося, що згори у здійснену руку вскочила іскра, яка потім вирвалася з руки Їси й увійшла в голову Велокса.

Той заворушився, покрутив головою, зіп'явся на ноги і пішов до дверей зі словами: «Там Гарруліс лежить непритомний!».

Всі інші негайно вирушили слідом.

– Розповідай, що сталося, – звелів Ефіїс, поспішаючи за Велоксом, у якого знову з'явилася його звична прудкість.

– Ми тільки-но вийшли з Кесарії і взяли курс на Олександрію, як налетіла буря. Батько з Гаррулісом почали спускати вітрило, а я став до стерна, аби утримувати «Артемис» уперек хвиль, які щомиті ставали все більшими, – тут він замовк, переводячи дух від швидкої ходи.

– Далі, що сталося далі?, – поквапив його Ефіїс.

– А далі ми викликали гнів Нептуна. Нічим іншим я пояснити не можу той величезний водяний вал, що зненацька накотився слідом за відносно невеликими хвилями. Думаю, що це через батька, який вилаявся з початком бурі, замість того, щоб попросити милості від бога морів.

– Ну, це тільки твоє припущення, – спробував розрадити його печаль Ефіїс, – адже ці вали котилися здалеку й існували ще до того, як дійшли до вас.

– Е-е-е, – протяжно вимовив Велокс, – якби ти там був, то зрозумів би, що я кажу правду. Вітер посилювався миттєво, і хвилі зросли теж миттєво!

– Ну гаразд, заспокойся, кажи далі.

– Хвиля накрила «Артемис» повістю. Я вчепився у стерно і тільки тому не опинився у воді. Корабель виринув тоді, коли я вже не мав сили затримувати повітря. Обидва кормових стерна тріснули, корабель розвернуло боком до хвиль. Тому я побіг до носових весел,

із вдячністю пригадуючи твою пораду, поставити їх. Мені вдалося розвернутися упоперек хвиль, які заливали мене щомиті, але я тримався. Озирнутися назад не було ніякої можливості.

– Як же ти доплив сюди? – здивувався Ефіїс вправності співбесідника.

– Слухай далі. Так продовжувалося цілу ніч. На ранок хвилі стали вщухати, і мені вдалося закріпити стерно в одному положенні й озирнутися. Корабель був повний води, вітрило зірване, щогла тріснула. Спочатку я не побачив нікого, та згодом помітив Гарруліса. Він непритомний лежав під бортом, засипаний якимось мотлохом. Я спробував розштовхати його, та цього не вдалося. Тут і помітив, що навкруги його лівої ноги обмоталася линва, яка й утримала брата на борту. А батька ніде не було. Так Нептун покарав його за богохульство.

– Як же ти дійшов? Розкажуй далі.

– Витяг носове стерно, переставив на корму, з уривків вітрила зробив щось на кшталт маленького вітрильця, закріпивши його на носовій розтяжці щогли. І йшов, хоч і тихо, але невпинно, бо подув Евр. Я зміг і керувати, і поратися на кораблі. Спочатку напоїв брата вином, а потім почав вичерпувати воду, яка доходила аж до палуби. Так і дійшов, – зітхнув він наостанок і замовк.

«Артемід» стояла біля причалу в порту Евнос. Біля неї вже стовбичив митник, зазираючи в середину.

– Зачекай, – владно вимовив Ефіїс, відсторонюючи його і стрибаючи з пристані через борт. – тут є поранений. Доки не дамо йому ради, ніяких розрахунків.

За мить він уже виносив на руках осиротілого хлопця, який у своєму безпам'ятстві ще не знав про це.

– Лікар зараз удома, – повідомив Їса, – йдіть за мною, я проведу.

Лікар жив одразу за воротами порту. Їса постукав у двері і гукнув:

– Лікарю, відчиніть, це я, Їса. Потрібна ваша допомога!

З дому не долинуло ані звуку.

– Поклади його додолу, – втрутився Велебог, – може і я чогось зумію. Так, зламані ребра, – промовив скіфський жрець обмацуючи груди непритомного хлопця. – Більше нічого я не бачу, а ти? – раптом звернувся він до Їси. – Подивися, що побачиш ти?

– Я не вмію бачити людину середини.

– Згодом навчу. А тепер візьми його біль на себе, а я вправлю ребра.

– Як це на себе? – Занепокоївся Велокс, мабуть побоюючись втратити останню рідну людину. – Що він робить?

– Не хвилюйся, зробить все як слід, – відтяг Ефіїс стурбованого брата убік, – ти тільки не заважай.

У цю мить Гарруліс застогнав, бо Велебог, узявшись за найбільш викривлене ребро, почав його вирівнювати плавними рухами.

– Більше бери на себе! – буркнув скіф крізь зуби, захоплений лікуванням.

– Я вже не можу, дуже боляче, – прорік Іса. Його обличчя вкрилося рясним потом, а голова почала труситися, як у пропасниці.

– Бери силу від Бога, я ж тобі показав!

Тоді хлопець здійняв одну руку до неба й урочисто проказав:

– Батьку мій небесний, дай мені силу і забери біль від цього нещасного!

Його неначе струснуло, хворий перестав стогнати, а Велебог задоволено зауважив, не припиняючи своєї справи:

– Таки навчився...

– Ну все, – промовив він через деякий час, – ребра на місці, потрібно їх закріпити. Шукайте гілки, пальмове листя та глину.

Всі розійшлися зусібіч, залишивши його одного. Тут двері лікаревого будинку нарешті відчинилися, із них визирнув чоловік, що спитав латиною:

– Що тут діється? Що це за людина?

– Це хворий моряк, – відповів Велебог грецькою, інтуїтивно зрозумівши суть запитання. – У нього були поламані ребра. Я вправив, а тепер їх потрібно закріпити.

– Зрозуміло, – перейшов на грецьку лікар, обмацав груди, схвально кивнув головою і звелів:

– Зачекай, я винесу все необхідне.

За мить він виніс два великих лубка і миску з сірим порошком.

– Обкладай йому тіло оцим, – подав лікар Велебогу лубки, – а я розмішаю з водою гіпс.

Суміш, невідома для скіфа, якою тіло Гарруліса в лубках було обмазане з усіх боків, поступово тверділа, нарешті перетворившись у подобу каменю.

– Добра річ! – захопився Велебог. – Мені у тебе є чому повчитися!

– Ми не найшли нічого путнього, – повернувся Ефіїс з невеличким жмутком лозин. – О, ти тут! – вигукнув він, побачивши лікаря, чому не відчиняв!?

– Тихше, він відчинив і зробив усе краще, ніж я, – втрутився Велебог. – Не галасуй.

– Куди тепер його? – спитав лікар. – До мене, в лікарню, чи заберете його додому?

– Додому, – вирішив скіф, – я можу дати йому раду. Ось тільки потрібна якась велика дошка, щоб нести.

– Зайдіть у дім, я дам ноші, – відгукнувся лікар.

– Так чого ти не відчиняв? – знову поцікавився Ефіїс, зайшовши в будинок.

- Бо зважував спеції. Не можна, щоб пропала бодай одна порошинка, а протяг міг все зіпсувати.
- Для чого вони тобі, ти ж не кухар, а лікар?
- Для ліків.
- І вони такі дорогі? – допитувався Ефїїс із цікавістю, що раптово прокинулася.
- За жменьку деяких із них дають цілий

Талант золота

З цими словами лікар нарешті витяг комори ноші і подав гостю.

- Несіть хворого, а як буде потрібно, викликайте мене. Дякую, – промовив він, отримавши від Ефїїса срібняка, – це дуже щедро.

- Я ще зайду до тебе, розпитати про спеції, – відгукнувся Ефїїс, виходячи надвір. – Це тобі задаток за науку про них.

Вдома він побачив, що Гарруліса влаштовано на його ліжку.

- Ти допоки він одужає, поспиш на лаві, – пояснив Велебог, – хлопцю потрібні зручності, аби зіп'ятися на ноги.

- Гаразд, – покрутив головою Ефїїс, погоджуючись, але водночас залишаючись невдоволеним – Велоксе, у тебе є сили розповісти про справи з обміном золота на срібло?

- Є, – відповів моряк, з жадібністю наминаючи кусень хліба, вмочений в олію. – Але казати нічого. Більше міняти срібло на золото в Єрусалимі нам не прийдеться.

- Що знову сталося? Легат узнав про наші оборудки?

- Гірше. Заборону легата ми б якось обійшли. Ні, справа не у ньому. Це все храмові служники. Вони запропонували легіонерам міняти римське срібло на золото у таких пропорціях, які нам були б не вигідні. Тому я привіз увесь наш золотий скарб назад.

- Отже гроші не загинули в бурі?

- Ні. Я завжди тримаю їх під палубою біля гнізда, у яке встромлена щогла.

- Так вони й досі там? А як їх знайдуть митники?

- Не знайдуть. Ту схованку знаю я один. Одного разу в Кесарії «Артемїс» обшукували римські легіонери. І не знайшли. А вже так старалися! А ліниві олександрійські митники нічого не знайдуть і поготів.

- Прийдеться шукати інший напрямок, – такого висновку дійшов Ефїїс після двох тижнів пошуків нових джерел римського срібла.

Все виявилось марним. Римські легіонери в Олександрії вже давно користувалися послугами юдейських мінял і не бажали послуг римського громадянина, бо той пропонував гірші умови обміну. Дістатися безпечно до інших римських гарнізонів було неможливо.

– Чого ти переймаєшся? – дивувався з його клопотів Велебог. – Даждьбог як забирає так і дає. Зачекай слушної нагоди і отримаєш своє.

– Тобі легко казати, адже ти живеш моїм коштом, – сумно посміхнувся Ефіїс. – А тих грошей, що залишилися, нам вистачить тільки років на два, а потім прийдеться продавати будинок, а далі вже й не знаю, що буде.

– Починай брати гроші за науку!

– Я пропонував заможним батькам, але ніхто не схотів. І це при тому, що моя рідня вигідно відрізняється грамотністю серед інших. Як видно, проминули мої часи, не буду я вже вчителем...

– Не журися, Даждьбог дасть тобі знак. А може уже й дав, тільки ти на нього не звернув увагу. Пригадай, що тебе зацікавило після прибуття корабля «Артемід»? Чи може щось цікаве наснилося?

– Наче б то нічого, – тут Ефіїс задумався, – і снилася тільки вода, в якій потонув бідолашний Марко Наута; потім лікар, що створив із Гарруліса камінь; потім... – згадка осяяла його обличчя, – так мене ж зацікавили спеції, що він їх зважував. Ще й казав, про їх високу ціну. Більшу за золото! Негайно йду до нього!

– Для чого тобі Енкас? – спитав Іса, який щойно увійшов до кімнати.

– Енкас? А-а-а, це так звати лікаря?

– Це не його справжнє ім'я. Він його прибрав, коли прийняв віру коптів.

– Що за віра, я про таку й не чув?

– Вона схожа на юдейську, і Тору вони теж шанують. Ось тільки про месію говорять, що він уже приходив у часи фараона Мемноса.

– Мемноса? А знаю... Чекай, чекай, так це ж було тисячу років тому!?

– Така їхня віра... А для чого тобі лікар?

Прийшлося Ефіїсу докладно розповідати хлопцеві про обладнання із золотом та сріблом, за рахунок яких і утримувалося все господарство вчителя. Особливо вразила Ісу звістка про те, що Єрусалимський храм є найбільшим в Ойкумені лихварем.

– Виходить, що вони не про служіння Іегові думають, а про наживу? – скіпів від праведного гніву Іса. – Оце так служники божі. Як же вони можуть ходити перед лицем Творця з брудними душами?

– Ось прийдеш у свої краї і будеш розказувати людям, як жити, як молитися, як працювати, щоби не порушувати закони Всевишнього, – піддакував Велебог. – А допоки, заховай свої думки глибоко в душу, нехай полежать там до слушного часу.

– Це ти прийшов узнати про спеції? – спитав лікар у Ефіїса, ледве прочинивши двері свого будинку. – Заходь, розповім, все, що знаю.

– Розкажи, які вони бувають, скільки коштують і звідкіля їх беруть? – не став гаяти часу Ефіїс, сідаючи на лаву.

– Видно, ти добрий купець, бо одразу задав головні запитання. Але спочатку скажи, які спеції ти знаєш?

– Перець, щоб додавати у страви, ладан – щоб курити у храмі Аполлона. Мабуть це все.

– Перець і ладан ростуть в Єгипті і в Азії, – почав свою науку лікар, – отож вони тобі й знайомі. А про мирру й амонум ти щось чув?

– Назви неначе знайомі, а що воно таке, я й не знаю?

– Ці спеції вирощуються в Нубії.

– Знаю, Нубія знаходиться на південний захід від Єгипту. Отже ці спеції вирощуються в Африці.

– Але це все ніщо поруч зі спеціями, що їх завозять із далекого Калкута. Імбир, кориця, хіна, камфора, шафран! – лікар вигукував назви спецій у великому захваті. – Камфора та хіна лікує багато хвороб. Дві інших – додаються в їжу та парфуми для жінок.

– Так яка ж їх ціна?

– Я тобі покажу, – підвів Енкас гостя до столу, запнутого великим шматком тканини і, знімаючи її. – Ось у цій склянці хіна. Я купив її стільки, що вона вміщається на кінчику великого ножа і заплатив сто сестерцій! А ось стільки ж камфори, – лікар тицьнув Ефїїсу іншу склянку, – її ціна – п'ятдесят!

– А яка ціна на неї в Калкуті?

– Не знаю, але кажуть, що за такі ж гроші їх можна купити стільки, що й не піднімеш.

– Оце так зиск! – вигукнув гість.

– Чому ж тоді ці товари не завозять у більшій кількості. Навіть якщо вони подешевшають у сто разів – все одно буде вигода.

– Кажуть, що важка дорога. Піди до купця, що ними торгує, він тобі розповість більше за мене.

«Якщо схоче» – подумав Ефїїс, розуміючи, що ніхто з купців йому не дасть доброї поради.

– Що то за люди, намальовані на картині, що висить на стіні? – запитав він, щоб перевести розмову в інший бік. – У них іще якісь дивні кола навкруги голів.

– Це люди, що стали богами – відповів Енкас, явно не бажаючи вести розмову на цю тему.

– Це либонь фараон Мемнос і Месія?

– Так.

– А оті кола? Не відповідай, я здогадався. Це ознака їх божественності?

– Так, – знову неохоче відказав лікар.

– Я бачу, Енкасе, тобі неприємні мої розпитування? Але не думай, я не ображу твоєї віри. До речі, я бачив такі кола у палаці де було зображено Аполлона. Але окрім кола, на мозаїці були ще й промені, що з нього виходять.

– Що тобі до моєї віри, римлянине?

– Я цікавлюся всім, що мене оточує, – відповів Ефїїс і раптом зрозумів, що з'явилася нагода перевірити слова Бела щодо нової

віри. Тому він продовжив так:

– Гаразд, побалакаємо про мого учня. Як він справляється в лікарні?

– Добре. Слухається, робить, що накажу, ніякої роботи не цурається, – на іншу тему у лікаря знайшлося багато слів.

– А що там за історія, коли ти не схотів когось лікувати, а вінвилікував?

– Їса вже розповів? Захотілося хлопцеві похвалитися....

– І все таки, розкажи, що сталося?

– Принесли мені в лікарню зовсім хворого чоловіка. Ні, не моряка, – додав Енкас, помітивши запитальний погляд Ефїїса, – чоловіка з передмістя Олександрії. Принесли його сини. Була й дружина. Вони розповіли, що їх батько раптом упав і не ворухиться. Я оглянув, ніби нічого не пошкоджено, дихання рівне, пульс у нормі, жару немає. От і кажу їм, що лікувати тут нічого, він здоровий. А жінка ж плаче, аж заходиться. Сини теж заридали.

– Такого крику ти мабуть не чув давно?

– Ніколи. У мене в лікарні моряки, які здебільшого не мають родичів. Ось тоді твій учень і підійшов до лежачого, простяг руки над його головою і почав шепотіти. Раптом той сам піднявся і спитав, що він тут робить? Здійнявся радісний галас, хлопця почали дякувати, але він засоромився і втік.

– І прийшов додому геть знесилений, – продовжив Ефїїс. – З цього я роблю висновок, що він таки віддав якісь незрозумілі нам сили для лікування. Чи не так?

– Схоже на те. Я про такі випадки тільки чув, а побачив уперше.

– А ти знаєш про інші його здібності?

– Тобто?

– Він уміє силою думки переноситися в інші далекі краї і бачити, що там відбувається. Знає декілька мов, ще й письменний...

– Овва, я цього не знав! Та й повірити важко. Він що, якийсь пророк?

– А пригадай мої слова про зміст твоєї картини. Ти хіба йому про це розповідав?

– Ну, – протяг Енкас, роздумуючи і пригадуючи своє спілкування з учнем цього дивного своєю цікавістю римлянина, – щось не пригадую розмови про це.

– Бачиш, а мені Їса розповів, що ти копт по вірі, хоча й юдей за походженням, і назвав ім'я фараона!

– Дивно... Щоправда, дещо я йому казав, але щоб з такими подробицями?...

– А згадай, коли ми тобі принесли моряка з поламаними ребрами і вправили їх самі, ти чув його крики?

– Ні, чув тільки як мене гукав Їса. І справді, – знову здивувався лікар, – коли я вправляю ребра, то прив'язую хворого, а він репетує щосили.

– Так от, хлопець узяв його біль на себе!

– Хіба таке можливо?

– Для нього – так! А тепер подумай, хто володів раніше такими здібностями?

– Тільки Хрис! – вигукнув лікар і здійнявся на ноги.

– Хто це такий?

– Той, якого юдеї називають Месією!

– Отой, на картині?

– Так! – тепер Ефїїсові не треба було заохочувати Енкаса до розмови. Слова лилися з нього суцільним потоком, неначе води Нілу під час повені. – Він був жерцем храму бога Птаха у Мемфісі. – Тут він помітив запитальний погляд свого гостя і пояснив, – пізніше греки назвали це місто Геліополем.

– Зрозумів. Розповідай далі.

– Хрис вірував в єдиного бога і навернув у свою віру фараона. Коли він помирав, то пообіцяв повернутися через тисячу років і поновити свою віру.

– Справді, схоже на юдейське вірування в Месію.

– Мої вчителі в синагогі теж казали, що тільки юдейська віра основана на ідеї одного бога. Вони мені брехали! Копти теж вірять в одного Бога!

– Велебог і його одновірці теж, – зауважив Ефїїс. – Може просто не знали, адже їх теж так учили?

– Я народився й виріс в Олександрії, як і вони! Але мені, на відміну від них, стало охоти пошукати і я знайшов!

– Нову віру?

– Я знайшов знання про те, що до перебування в Єгипті євреї не мали чітко визначених правил поклоніння Ієгові. Та Моше, що вивів їх звідсіля, запозичив ці правила із більш древньої релігії.

– Коптської?

– Так. Віри цього дивного народу, який за два тисячоліття перебування в Єгипті не змішався з місцевим населенням, який гідно несе свою віру через століття, нікому її не нав'язуючи!

Тут в голові у Ефіїса майнула думка, яку він спочатку не наважувався висказати співбесіднику, але після деяких роздумів таки вирішив висловити:

– Послухай, Енкасе, а чи не здається тобі, що час приходу месії вже настав? І що цей месія – Їса? Тільки він ще не до кінця це усвідомив?

– То он ти до чого ведеш? – тепер настала черга замислитися лікарю.

Коли Ефіїс виходив, той навіть не звернув на це уваги, а весь час дивився на картину на стіні. Його губи ворушилися та слів не було чути.

– Велоксе! – гукнув наш герой, зайшовши у двір, – я знайшов нове джерело доходів. Ми будемо возити

Спеції

– Що перець і мирру? – перепитав Велокс, виходячи з дому.

– Це навряд чи. Ми попливемо до далекого Калкуту й закупимо там такі речі, що після їх продажу можна буде нічого не робити декілька років! – пояснив Ефіїс.

– А далеко цей Калкут?

– Десь за Червоним морем.

– Ого-го! На чому ж ми туди підемо? «Артемис» для таких подорожей не годиться! – Висловив побоювання моряк.

– А ми її обладнаємо всім необхідним!

– Думаю, що не все так просто, – відповів Велокс, – піду-но я у порт та попитаю знавців.

– А я – до Бібліотеки. Треба ж узнати, де той Калкут?

Зустрівшись під вечір, Ефіїс був уже не такими впевненим в успіху справи.

– Той Калкут дуже далеко, – розповів він Велоксу, – після Червоного моря потрібно здолати іще у двічі більшу відстань, аби дістатися тієї землі.

– У мене теж невтішні новини. Я знайшов знавців. Виходить так, що спеції багато разів переходять із рук в руки і врешті-решт потрапляють до арабів, які перепродують їх нашим купцям. Араби ж настільки ревно беруть усі шляхи до країв, де ті спеції ростуть, що ладні вбивати кожного, хто спробує зробити те саме.

– Зрозуміло, тепер, чому вони попалили кораблі, на яких Клеопатра хотіла вивезти своїх дітей під час облоги міста, – зауважив

Ефїїс. – Як видно, вони вирішили, що єгиптяни хочуть теж торгувати спеціями. Та не біда. Я знаю, хто нам допоможе.

Він узяв чистий папірус, калам і чорнильницю, сів за стіл і заходився писати листа:

«Симону з Арімафеї, що має будинок поблизу Східних воріт в Єрусалимі.

Шановний пане, звертається до вас римський купець Сано Сапієнтіс, що проживає в Олександрії. Нещодавно я знайшов нове прикладення капіталів для їх зростання.

Пропоную тобі частку у цій справі в обмін на твою участь грошима і людьми. Краще буде, коли ти зможеш надіслати близько десятка тих, хто носить воду. І щоби вони при собі мали усе, що допомагає їм робити свою справу.

Прошу тебе, прибути й самому аби я зміг тобі все пояснити. Я ж прибути не зможу через те, що буря пошкодила мій корабель»

– Біжи у порт Евнос, – віддав він своє вже запечатане послання Велоксу, – заплати скільки треба, але щоб оцей лист був якнайскоріше в Єрусалимі.

– Зробив, – моряк з'явився через годину, – вони якраз відходили до Кесарії. Обіцяли доправити прямо в руки. Тільки мені якось не віриться, що ми зможемо дійти так далеко та ще й повернутися додому.

– Не так це й далеко. Пригадай, коли ви з батьком ходили поміж Остією, що біля Риму, та Олександрією? Яка там відстань?

– У стадіях, я не знаю, але йшли від трьох до десяти днів, залежно від вітру.

– Так от, довжина Червоного моря така сама, як шлях від Остії до Олександрії. Отже, щоб дістатися Калкута, треба пройти тричі старий шлях. Тобто, на подорож в одну сторону нам знадобиться не більше місяця. А назад ми повернемося не пізніше, як за три місяці.

– Але ж у Червоному морі і за ним вітри дужчі. Чи справиться «Артемїс» із ними?

– Треба буде її переобладнати, я ж казав. До речі, для сильних вітрів ти зробив чудовий винахід.

– Який ще винахід?

– Маленьке вітрильце, що чіпляється не на щоглу, а на передню розтяжку щогли. Ми витягнемо «Артемїс» на берег і почистимо днище від водоростей та мушлів, замінимо зношені дошки, відновимо щоглу та велике вітрило...

– Але ж це стане нам у великі гроші! Ми витратимо стільки, що не стане за що купляти спеції!

– А інакше нам прийдеться продати корабель і найнятися на нього простими матросами. А ти, либонь, не покинув думку про шлюб? А як же без достатку заводити сім'ю?

– Тоді скажи, що ти придумав, щоб протидіяти арабам?

– Для цього ти й відправляв листа. Сподіваюся він сам теж прибуде.

– Хто?

– Оливья Філо. Тільки нікому, окрім Гарруліса про нього не кажи. Зараз його звати Йосип з Арімафеї. Так до нього й звертайся, навіть якщо навколо нікого не буде. Затям, що інше ім'я може наразити його і тебе з братом на смертельну небезпеку.

– Тоді я йду лагодити корабель?

– Так, але постав його таким чином, щоб не було видно, що на ньому робиться, бо я додам до «Артеміс» іще дещо. Те, що мала її старша сестра.

З цими загадковими словами Ефїїс пішов до Бібліотеки.

В очікуванні прибуття Оливї дні проходили у безперервних клопотах. Велокс зміг орендувати вільну площу із самого краю порту, втяг туди корабель, найняв теслю з учнями. Він зяято торгувався за кожну дошку, ретельно перевіряв якість роботи, лаявся з охоронцями порту, які раз-по-разу заходили на майданчик, цікавлячись ходом ремонту.

Клопоту йому додала незвичайна вимога Ефїїса.

– В кормовій частині палуби, – звелів він, віддаючи папірус із кресленням, – звели зробити прямокутне заглиблення з лавами вдовж і приямком посередині. Потім поясню, – відмахнувся він від запитань і подався до механічних майстерень, де за зачиненими дверима з бронзи та міді виконувалося його замовлення.

– Сапієнтісе, агов! – гукнули його одного разу, коли він спостерігав як майстри гнули бронзові листи, викроєні за формою згідно його малюнку.

– Ол... Тобто, Йосипе! – кинувся на Ефїїс на зустріч своєму другові. – Ти вирішив сам приїхати? З людьми?

– Так, – статечно відповів Оливья, вказуючи на чоловіка, що стояв позаду нього, – це Гішам. Якщо ти зможеш довести вигоду, він буде командиром твоїх помічників у справах доставки води.

– Ходімо додому, там і побалакаємо, – озвався Ефїїс уважно оглядаючи нового знайомця. Той мав гачкуватий ніс, великі чорні очі, що, здавалося, обпікати тебе поглядом, і гнучке тіло. Ходив він нечутно, неначе плив над дорогою. Досвідчене око Ефїїса одразу виявило зброю, заховану під одягом.

– Я не приїхав би тільки через твій лист, – проказав Оливья, коли вони, діставшись дому, зачинилися в кімнаті Ефїїса, – але мої люди донесли, що «Артеміс» прийшла у порт затопленою і з неї винесли поранену людину.

– Марко Наута потонув, а його син Гарруліс дістав поранення.

– Так що ти затіваєш цього разу?

– Торгівлю спеціями.

– А як же обмін золота на срібло й навпаки?

– Сталося так, що ця справа нам вже недоступна, – Ефіїс детально виклав усі новини про дії єрусалимського храму та свої ідеї щодо завезення спецій із Калкута. – Араби нікого не пускають на ті шляхи, тому й потрібні збройна охорона.

– Як ти плануєш туди дістатися?

– Поглянь на чартіс Червоного моря, який я скопіював у Бібліотеці. Щоб до нього дістатися, потрібно перетягнути корабель всього на тисячу стадій. Далі тільки морем.

– Гаразд, а як повертатися?

– Так само. Дійшли до Єгипту і перетягли корабель назад.

– Нерозумно, – пробурмотів Оливья, витягаючи з-за пазухи згорток пергаменту. – Ось чартіс межиріччя Тигру та Євфрату. Якщо обплисти Аравію праворуч, зайдеш у Перську затоку. Підіймаєшся по річці до Мерва, а там мої люди зустрічають корабель віддають гроші – і можна знову плисти за спеціями.

– Тоді прийдеться назавжди покинути Олександрію?

– Ти тільки один раз пройдеш цим шляхом, все узнаєш, а наступні рази туди підуть мої люди.

– А мої?

– Як захочуть. Але з кожного приходу корабля з товаром, тобі будуть надходити гроші. І великі, якщо вірити твоїм словам про різницю у вартості спецій у нас і в Калкуті.

– Мої слова варто, навіть, необхідно перевірити, адже все це мені розповіла тільки одна людина. А купці не діляться своїми знаннями.

– Поділяться... – спокійно сказав Оливья і гукнув, – Гішаме, а йди-но сюди!

Той мовчки зайшов, склав на грудях руки, оперся на одвірок і запитально глянув на хазяїна.

– Підеш до купця, до якого, тобі вкажуть...

– А може й до декількох, – перебив його Ефіїс і теж гукнув, – Велоксе!

– Так от, підеш з оцим хлопцем і вивідаєш ціни й назви спецій, – продовжив Оливья.

– Як? – Ефіїс вперше почув голос тілоохоронця.

– Так, щоб на ньому слідів не залишилося і щоб він не поскаржився у міську сторожу про напад.

– Але розповів усе, – додав Ефіїс, – Велоксе, запнеш обличчя хусткою, щоб тебе він не упізнав при наступній зустрічі.

Посланці вирушили, а друзі продовжили розмову про можливий шлях до Калкута й повернення назад.

– Можна й не перетягати корабель назад у Середземне море, – вів своєї Ефіїс, – а не залишити його там, біля берега.

– І при ньому охорону? Назавжди? Та коли араби узнають про корабель, зберуться такою силою, що у мене не стане людей його охороняти! Один раз іще якимось можна перетягти, але постійно тримати корабель у Червоному морі серед пустелі – ні! – доводив Оливья. – Приставай на мою пропозицію. У Мерві можна спокійно жити. А з великими грошима, ще й безпечно.

– Гаразд, нехай Велокс вирішує. Якщо погодиться, буде по-твоєму.

Повернулися посланці.

– Справді, це іще вигідніше, аніж казав лікар, – саяв Велокс, – тепер я знаю ціни на всі спеції на всіх ділянках шляху!

– Купець живий? – спитав Оливья у Гішама.

Той лише кивнув головою й посміхнувся лівим кутиком рота.

– А якою мовою там говорять, – занепокоївся Ефіїс, – як ми порозуміємося?

Велокс знітився, але його виручив Гішам:

– Арабську там знають усі купці. Тамільську теж.

– Прийдеться вчити...

– Я знаю арабську, – зазирнув у кімнату Їса, який до цього стояв за одвірком, уважно слухаючи розмову, і, вказавши на Гішама, додав, – і оцей чоловік теж.

– Звідкіля ти...? – вперше маска незворушності впала з обличчя командира «водоносів».

– Я відчув, – просто відповів Їса, – і поїду з вами, щоб перекладати.

– Що ж, драгоманів ми знайшли і маємо аж двох, – підсумував Ефіїс, – залишилося вирішити, яким шляхом ми будемо повертатися?

Він виклав усі доводи щодо обох маршрутів і запитально глянув на Велокса.

– Жити постійно у Мерві? – засумнівався той. – А як ми пройдемо інші міста по Євфрату? Я чув, що біля Вавилону річка перегороджена цепом. Як ми там пройдемо?

– Заплатиш невеличку подать і пливи собі далі, – відказав Оливья. – А коли схочуть тебе затримати, то мої люди домовляться.

– Отже вони завжди будуть на кораблі?

– Це наша спільна справа, – пояснив Ефіїс, – а в дорозі постійно потрібна збройна охорона. Йосипе, ти скількох привіз із собою?

– Окрім Гішама, іще десяток.

– Скільки ж це виходить? – почав рахувати Велокс, – Я з братом, Сапієнтіс з Їсою, та Гішам з десятком. П'ятнадцятеро?

– Шістнадцятеро, – це в кімнату зайшов Велебог, – я теж попливу з вами. Так мені повелів Даждьбог. І там

Навчання Їси буде завершено

Оливья не залишився в домі у Ефіїса. Він орендував будинок в Юдейському кварталі, відвідав суботню службу в синагогі, заплатив штраф за те, що не буде приходити в наступні суботи і повністю віддався підготовці далекого плавання.

– Мені так зручніше, – пояснив він Ефіїсу, спостерігаючи за роботою в механічній майстерні і намагаючись перекричати гуркіт, який створювали робітники. – Я маю таємно приймати своїх людей і вдавати юдея.

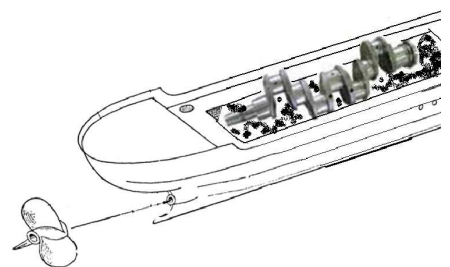
– Тобі це вдається, – посміхнувся Ефіїс, – ти навіть грецькою почав говорити, як юдей.

– А що я бачу, «віда неро», – вигукнув Оливья, не звертаючи уваги на кпини, – водяний гвинт! Ось чим ти хочеш обладнати свій корабель! Я читав про нього у спогадах твого батька, але бачу вперше.

– Я вирішив дати цьому кораблю усе, що мала перша «Артеміс».

– А для чого три гвинти?

– Бачиш, при плаванні по невідомим водам можна наскочити на мілину й погнути

лопаті. Для цього я зробив їх такими, що можна знімати і знову чіпляти.

Новий пристрій встановили після закінчення ремонту «Артемід». Велокс непокоївся через те, що в кормі проробили отвір, куди вставили вал.

– Вода ж затікатиме.

Та коли Ефіїс показав йому ущільнення з вовни, просякнутої лоем, він заспокоївся.

– Весь механізм має бути укритий так. Неначе тут звичайна палуба, – вимагав Ефіїс. – Ніхто не повинен знати, що в нас є такий пристрій.

– Тоді вже скоро й попливемо?

– Спочатку проведемо навчання на морі. Ти, як кібернетос корабля повинен навчити людей Йосипа з Арімафеї морській науці. І допоки ми вчитимось, замов дерев'яні котки не менше десяти, щоб перетягти корабель до Червоного моря.

У море вони вийшли через декілька днів після спуску «Артемід» на воду. Велокс усіх розсадив на ті місця, які вони будуть займати в подорожі.

– За моєю командою кожен має робити те, що я накажу, – кричав він радісно збуджений початком нової пригоди. – Для кожного є своя линва, весло або якесь майно. Кожен має навчитися з ним управлятися!

Південний вітер підхопив корабель і він застрибав на хвилях, як норовистий кінь.

– Як ми повернемося у порт, адже плести прийдеться проти вітру? – спитав Гішам, помітно занепокоєний пересуванням по воді.

– Ти, видно й плавати не вмієш, не те що читати? – глузливо озвався Велокс, пригадавши давню приказку про невігласів. – Повернемося, так само легко, як і відійшли.

– Не вмію, але ти навчиш! – твердо вимови Гішам і суворо звів брови. – Всі мої подорожі були по твердому.

– А твої люди?

– Так само.

– Навчу, аби ви тільки не злякалися.

– Ми нічого не боїмося, а тих, хто над нами жартує – убиваємо...

– Припиніть ви обоє! – наказав Оливья, – вам треба навчитися все робити разом!

Розмова затихла. Коли берег зник і навкруги засяло блискітками синя морська вода, почалося навчання. Ставили і згортали вітрила, міняли напрямок руху, вчилися триматися за борти при нахилі

«Артеміс» на бік, робили спроби різких поворотів із застосуванням ще й стернових весел, встановлених на носі.

– «Артеміс» стала прудкішою, – зробив висновок Велокс, – та й люди, наче б то зрозуміли свою справу.

– А для мене з Велебогом ніякої роботи не дали, – озвався Їса.

– Є й для вас робота: ви будете готувати їжу. Ось тут на кам'яній брилі розведете вогонь і підтримуватимете його всю подорож. Так робила наша матуся, – Велокс обмінявся поглядами з братом Гаррулісом. – Митимете казани після їжі, знатимете, скільки її залишилося.

– Все вірно, – підтвердив Ефіїс, – тому, після заходу в порт, ти Їса, залишаєшся тут і вчишся готувати. Бел – з тобою. Чекаю від вас список харчів, які ми візьмемо у подорож.

– Вертаємо у порт? – спитав Велокс.

– Вертаємо, але не просто так, – відповів Ефіїс, – ми ще не випробували «віда неро». Розкривайте кормову палубу! А ти, Велоксе, став корабель проти вітру.

Гнаний гвинтом, який обертало восьмеро воїнів Олив'ї, корабель сміливо долав зустрічні хвилі, що викликало черговий приплив захвату у його керманіча.

– Та з таким кораблем ми всю Ойкумену пройдемо і до Крайнього океану допливемо! – горлав він, міцно тримаючи стернове весло і не чуючи бурмотіння Гішама: «Так ось для чого ми потрібні: крутити колесо, як віслюки на водопої».

– Не хвилюйся, – поклав Ефіїс руку на його плече, – будуть у нас ще й війни, а не тільки важка робота...

У порт «Артеміс» повернулася під вітрилами, ідучи під гострим кутом до вітру, від чого майже лягла на лівий борт. Велокс справився з управлінням, але Гішам з його вояками помітно непокоївся.

– Тепер зрозуміло, для чого потрібно навчитися плавати, – заявив він уже на березі, – якщо так нахилити корабель, то неодмінно випадеш.

– Тепер потрібно розвідати шлях волоку, яким тягтимемо «Артеміс» до Червоного моря, – радився Ефіїс з Олив'єю, який не приймав участі в першому виході в море.

– Мої люди це вже зробили, – повідомив той, – доки ви ладнали корабель, я наказав пройти цим шляхом аж до води.

– Араби зараз там кочують?

– Немає нікого, але не сумнівайся, ще не дотягнемо до води, неодмінно з'являться. А тягти прийдеться ще й по воді, бо прибережна частина моря дуже мілка.

– А ми подужаємо? – засумнівався Ефіїс.

– Я вже найняв погоничів з верблюдами.

– І як домовлятимемося з арабами?

– Нехай це тебе не хвилює.

- Ти все передбачив, мислиш, як римський стратег!
- Я мислю, як Спартак, у якого багато чому навчився.

- Дякую, друже, – прошепотів наш герой, пригадавши на хвилину страждання, що спіткали його в римському рабстві, радощі, які викликали перемоги над військом гнобителів, і оголосив усім, – шлях до моря прокладено. Готуймося! Тільки без метушні, – додав він, помітивши, що Велокс з Гаррулісом кинулися щось ладнати на кораблі, а Їса став безпорадно поратися в кухарському реманенті.

Збори в далеку путь почалися з накопичення необхідних припасів води, їжі, лінв, дощок, одягу. Тут керував Велокс. Гішам щось таємно перемовлявся зі своїми людьми, вони виходили вночі і так само поверталися. Ефіїс же, після чергового відвідування Бібліотеки, замовив у гончара сорок невеличких горщиків, наповнив їх речовинами, придбаними на базарі та у єгипетських жерців, обплів вірьовками і заявив, що до подорожі готовий.

Настав час йому прощатися з родичами, адже інші його супутники ніякої рідні в Олександрії не мали. Сестри, Сірігма та Лоуді по черзі ридали у нього на плечі, а їх чоловіки тільки мовчки обіймали, розуміючи, що їх родич і друг вирушає у нову небезпечну мандрівку.

Мірка репетувала, що не пустить Їсу в дорогу, що дитина там зовсім пропаде, що у неї відбирають єдину втіху життя.

- Жінко, замовчи нарешті! – гримнув на неї Єрмант. – Нічого з ним не станеться, мені про це Бел сказав. Він мав видіння від свого бога. Навпаки, хлопець тільки змужніє і багато чому навчиться. Чи ти хочеш, аби він довіку терся біля твоєї спідниці?

- Не раджу тобі, – казав стиха Єрмант, проводжаючи Ефіїса додому, – розказувати, куди ви йдете.

- Та ми не кажемо.

- Але про вашу підготовку до подорожі знає усе місто. А як тільки потягнете корабель через пустелю, то це стане визначною новиною. Придумай щось.

- Я казатиму, що ми пливемо за міррою до Джедди, що в Аравії, –

придумав Ефіїс, пригадавши чартіс, який він скопіював в Бібліотеці. А, іще одне, побережіть мою садибу, вона ще не раз стане в пригоді.

- Для твоїх нових видумок? Коли ти вже заспокоїшся? Коли

станеш статечним, поважним? Для чого ти никаєш по світу? Все своєї помсти шукаєш?

– Ні. Зараз я все роблю по волі моєї богині Артеміді.

Їса ж, ледве вирвавшись із мірчиних обійм, пішов прощатися до портового лікаря.

– Щастя тобі, в далекій дорозі, – зичив Енкас своєму добровільному помічникові, дивлячись на нього зачудованим поглядом. – Скажи, а ти справді можеш бачити далекі краї?

– Можу. Я часто це роблю, коли хочу побачити свою матусю. Я вже й навчився приходити у її сни і заспокоювати, що зі мною все гаразд.

– А чи справді ти знаєш Тору краще за рабинів?

– Я це довів у Храмі, – стримано відповів Їса.

– А чи справді ти й досі хочеш нести слово правди до свого народу?

– Дуже хочу, але мій вчитель каже, що я іще не готовий.

– Отой римлянин?

– Ні інший.

– Отой скіф?

– Так, він добра людина. Але не він. У мене є вчитель, що з'являється тільки у видіннях – Мерказ.

– А можеш точно переказати, що написано в книзі Ісайї про Месію?

– Там в декількох місцях. Ось перше: «Отже, Сам Господь дасть вам знамення: це, Діва в череві прийме й народить сина, і наречуть ім'я йому: Еммануїл.» А є іще одне місце: «Бо немовля, що народилося нам – син даний нам; владцтво на раменах його, і наречуть ім'я йому: Дивний, Радник, Бог міцний, Отець вічності, Князь світу»

– Все точно. – тут лікар зупинився на хвилинку, трохи повагався. Підняв очі на Їсу, пильно роздивився риси юнацького обличчя, що аж пашіло здоров'ям і силою, потім урочисто сказав. – Тоді знай: ти і є Месія!

Настала черга задуматися хлопцю. Він не відводив своїх очей від лікаря, але друга зморшка лягла на його чоло.

– Я сам щось подібне відчуваю, але чи справді це так, не знаю.

– Чекай, тобі буде знак від Господа. Я записав коптською мовою про всі наші зустрічі, про твої діяння. Нехай ці спогади залишаться у пам'яті нащадків, якщо я вгадав.

Задумливими були всі напередодні походу. Кожен думав про своє, але у Велебога та Їси думки співпадали.

Подорож почалася з того, що вони відпливли на схід від Олександрії і пристали на піщаному березі, де на них вже чекали погоничі з верблюдами.

Під днище підвели дерев'яні котки, погоничі крикнули, верблюди впряжені у довгі линви, прив'язані до корабля, заревли і «Артеміс» почала незвичне плавання по пустелі. До вечора караван зайшов уже так далеко, що Середземне море зникло. Натомість, кругом розкинулися солончакові піски.

– Це ті місця, по яким Моше виводив євреїв з Єгипту, – пояснив Ефїїс хлопцю, який на пару зі своїм вчителем, як і усі інші, виймав котки з-під корми й забігав уперед, щоб підкласти їх під носову частину корабля, яка невпинно накочувалася, немовби прагнучи якнайшвидше дістатися до звично їй стихії.

– Не може бути, – негайно відгукнувся той, – ми йдемо на південний схід, щоб дістатися моря, а євреї йшли на північ і море простяглося упоперек їхньої дороги.

Оливья, що їхав позаду на коні, почув цю розмову.

– Було б непогано якби зараз сталося диво навпаки.

– Тобто?

– Щоб води не розступилися, а підійшли ближче.

– А оці погоничі можуть повідомити розбійників, що ми вже почали волок до Червоного моря? – спитав Ефїїс.

– Могли б, якби мої люди їх не тримали вдома, біля верблюдів. Та все одно хтось та набіжить...

Волок продовжувався чотири ночі, днями всі відпочивали у затінку бортів, щоразу перебігаючи на іншу сторону, коли сонце повертало на захід.

Ранком п'ятого дня погоничі почали галасувати, показуючи на небо попереду.

Ефїїс придивився і помітив, що в промінні ранішнього сонця частина неба мала густіший відтінок синього.

– Здається дійшли, – сказав він витираючи піт із чола, – це

Червоне море

Оливья вдарив коня в боки і неквапно вирушив до моря.

– Лягаємо відпочивати чи дотягнемо до моря? – спитав у Ефїїса Велокс.

– Спитай краще, чи потягнуть верблюди? І не у мене, а у погоничів.

Велокс усе зрозумів і ліг під бортом спочити разом із іншими, які, не питаючи, уже там відпочивали. Всіх охопила дрімота, настільки сильна, що й їжа, приготовлена Ісою разом із Велебогом на вогні, що підтримувався в середині корабля, не лізла в горло.

Сонце швидко, як це буває близько екватора, здолало шлях від обрїю до зеніту, коли один із воїнів, якого Гїшам заставляв чергувати,

закричав, показуючи вбік. Там вдалині виднілася хмарка пилуки, яка невпинно наближалася.

Гішам подав коротку команду, і всі його підлеглі стали півколом обличчям назовні, виставивши мечі, які видобули їх з-за пазухи і закриваючи корабель. Погоничі ж зарепетували і хотіли було підняти верблюдів, щоб утекти, але Ефїс миттю повіривав з їхніх рук поводи, надавав стусанів і наказав сидіти тихо.

Араби підскочивши до подорожніх, почали об'їжджати кругом. Воїни Гішама розосередилися таким чином, щоб прикривати корабель з усіх боків.

– Ми воїни еміра Гасана, – вигукнув вершник, що тримався позаду, – всі ваші речі оголошуються власністю еміра!

– А якщо ми заплатимо викуп? – почав торгуватися Гішам, помітно відтягуючи момент, коли йому прийдеється вступити в бій.

– Скільки даси? – зацікавився ватажок.

– Одного верблюда.

Ефїс, який розумів сказане з п'ятого на десяте, усвідомлював небезпеку. Він почав було озиратися навколо, шукаючи якусь зброю, адже десяток парфянців не зможуть відбитися від вершників.

– Давай двох – і ми домовилися, – почав торгуватися ватажок.

– Про що це він? – тихо спитав Ефїс у Гішама. Той швидко переповів зміст розмови.

– Скажи йому, – прийняв рішення сивочолий мудрець, згадавши свої військові справи – що ми не згодні, дамо тільки одного верблюда, але такого, якого він сам вибере.

– Це його розлютить.

– Давай спробуємо. І звели своїм опустити мечі, неначе ми покоряємося їхній волі. Але як тільки головний араб спішиться, щоб оглянути тварину, вони мають підійти до кожного вершника і за моєю командою скинути того з коня, придавивши до землі. Але не вбивати!

– Про що це тобі патякає отой ромей? – почав втрачати терпіння арабський командир, під'їжджаючи ближче. Його заспокоїло те, що мечі було вкладено в ножни.

– Він каже, – почав Гішам, уважно стежачи на виразом обличчя свого супротивника, – каже що дамо одного, але ти його вибереш сам. Згоден?

– Мені потрібно оглянути тварин. Може серед них немає жодної, яка б могла стати подарунком еміру.

Ефїїс хитнув головою, показуючи Гішаму, щоб той слідкував за діями інших нападників і зробив широкий жест у бік верблюдів, мовляв, іди й дивись.

Не чекаючи підступу від сивої і, мабуть, старої людини ватажок спішився і почав огляд. Ефїїс краєм ока позирав на те, як парфяни поступово наближались до інших вершників. В якусь мить він вирішив, що всі на місцях і миттю збив ватажка з ніг і міцно притис його голову до піску. Той хотів крикнути, але вдихнувши порошок, закашлявся, смикнувся, щоб вирватися – і не зміг. Руки удаваного старого були міцними, як лещата.

Не послаблюючи захвату, наш герой озирнувся. Тільки двоє нападників залишилися верхи. Вони чимдуж тікали, шмагаючи своїх коней нагайками. За ними поскакали ще троє коней без вершників, за звичкою триматися в табуні. Інші араби лежали так само, як і ватажок, напівзадушені, деякі непритомні. Їхні ж коні бігали навкруги, чекаючи на команду своїх повелителів.

– Нехай скачуть, – вигукнув Ефїїс, помітивши, що Гішам натягає лука. – Треба розібратися з оцими. Перекиньте їх горілиць, але зв'яжіть. Зброю не чіпайте.

– А ти хвацько дієш! – вигукнув командир парфянського десятка.

– Бачив би ти його десять років тому, – почувся голос Оливїї, який повернувся з розвідки берегів Червоного моря. Він уважно роздивився бранців і звелів, – дайте їм відкашлятися, але не розв'язуйте.

– Далеко до моря? – негайно перебив його Велокс, якому не терпілося почати плавання.

– Іще пів ночі тягти до води. Але далі дно дуже мілке. Тому іще пів ночі потягнете по міліні, доки не вийдете на глибоке.

– Верблюди не підуть по воді! – заперечив старійшина погоничів, які до цього тихенько сиділи біля верблюдів, очікуючи, чия візьме?

– Давайте дійдемо до води, а там побачимо.

Заспокоївши своїх, Оливья підійшов до командира нападників. Той, тільки-но встиг відкашлятися, як почав репетувати. За ним крик підняли і його спільники.

Оливья присів навпочіпки біля крикуна і повів розмову стишеним голосом так, щоб його ніхто не почув. Той замовк майже негайно. За хвилю він кивнув головою і щось крикнув своїм. Ті теж замовкли.

– Тепер відпочиньте до вечора і в дорогу, – промовив Оливья, вмовившись поруч з Ефїїсом під бортом корабля, ліг і заплющив очі, явно не бажаючи вести розмову.

З настанням ночі, коли всі вже ладналися в дорогу, він відкликав Ефїїса убік:

– Я проведу вас до води і повернуся за бранцями. А ви пливить собі, як тільки вийдете на глибоке. І не сперечайся, – додав він, помітивши, що його друг хоче застерегти від небезпеки. – погоничі з верблюдами, як звільняться, нехай не вертаються старим шляхом, а обійдуть місце де ми сьогодні днювали.

До моря вони дісталися навіть швидше, аніж сподівалися. Та верблюди і справді не пішли у воду, тому в линви прийшлося впрягтися усім. Добре, що корабель був невеличким і досить скоро він поплив сам.

– Оце б я поставив вітрило і пішов би, – мріяв Велокс, – але вітер дме назустріч. Та й корали кругом. Можна дно пробити.

– Ти що забув про водяний гвинт? – спитав Ефїїс. – Зараз його начебто – і вперед!

– А й справді, – зрадів молодий керманіч, – ми ж його зняли перед пустелею.

Після годинного копирсання у воді, лопаті тихо зашуміли і плавання почалося. На носі стояв Гарруліс, вимірюючи глибину довгою жердиною, а Велокс, правуючи кормовим веслом, ретельно обирав шлях на південний схід, звіряючись з піксідію.

До світання «Артемїс» вже вийшла на чисту воду, бо гаррулісова жердина перестала сягати дна. Втомлені крутінням гвинта воїни полягали вздовж бортів спати; Їса з Велебогом мудрували над великим казаном, що булькотів, підігрітий розведеним під ним вогнем; Ефїїс розглядав чартіс Червоного моря, розмірковуючи, де можна пристати для отримання прісної води; Велокс, розгорнувши разом із братом маленьке вітрило, яке дозволяло йти під гострим кутом до вітру, ліг спочити прямо біля стернового весла, показавши перед цим Гаррулісу напрямок, який потрібно тримати.

Розморені втому і сонцем усі міцно спали, аж раптом за кормою щось скреготнуло, Гарруліс миттєво змінив курс на протилежний, від чого корабель різко похилився на бік.

– Що сталося? – підскочив Велокс.

– Я не хотів міняти галс, – знітився його брат, – аж доки не побачу берега...

– Дурень! – заволав Велокс. – А якби ми пробрили дно!?

– Нас врятував водяний гвинт, – повідомив Ефїїс, низько схилившись над водою біля корми, – він сидить нижче дна і першим зачепився за корали. Думаю, днище не пошкоджене.

– Ффух, – полегшено зітхнув Велокс.

– Але гвинт погнуло. Добре, що маємо іще, можна замінити.

– Відійдемо ще далі від мілини, – вирішив Велокс, – десь пристанемо і зробимо це.

– Думаю, приставати треба біля високих скель, – вніс пропозицію Гішам. Побачивши запитальні погляди оточуючих, він додав, – на скелю важко вилізти, отже звідтіля можна не очікувати нападу.

– Підтримую, – озвався Ефїїс. – Біля таких скель і глибини будуть достатніми, щоб підійти впритул до берега.

Таке місце вдалося розшукати на другий день плавання, коли «Артемїс» стрімко різала воду, гнана вже двома вітрилами.

– Прийдеться триматися руками за скелю, – крикнув Велокс, – щоб хвиля не розбила його об каміння.

– Гішаме, розпорядись, – розпорядився Ефїїс, – але виділи одного. Нехай він в мішок назбирає каміння, завбільшки, як два кулаки. А ми поки що поміняємо гвинт.

Він роздягнувся і стрибнув у воду, не чекаючи зупинки судна.

– Подайте линву і готуйтеся витягати гвинт! – крикнув наш невтомний подорожній братам-мореходам, виринаючи в черговий раз.

– Тепер прив'яжіть інший і спускайте сюди, – відпльовувався він від води. – Ох і солона, ж, – мовив Ефїїс, вилазячи на борт. – Значно солоніша за середземноморську.

– Ось каміння, – вказав Гішам на мішок.

– Цього замало, накажи назбирати ще чотири таких мішки.

– Ми воїни, а не збирачі! – спробував в черговий раз проявити гідність воевода.

– А це якраз для бойової справи. Потім розповім, наказуй швидше, бо хвилі стають дедалі більшими і нам буде важко відійти від берега.

– Ну, розкажуй, як оце каміння стане нам у пригоді? – посмикав Гішам Ефїїса за хітон, коли «Артемїс» вже йшла посеред моря, ріжучи хвилі. – А то ми його викинемо у воду.

На Ефїїса з цікавістю дивилися не тільки парфяни, але й інші подорожні. Навіть Велебог, для якого морська подорож була хоч і не першою, теж відвів погляд від казана, де щось булькотіло.

– Що ж, поясню. Це каміння потрібно, щоб обрати серед твоїх людей найбільш здібних для застосування таємної зброї.

– Це оті горщики? – здогадався Гішам.

– Так. Коли такий горщик розіб'ється, його вміст запалає з такою силою, що вогонь не загасиш і водою.

– І ти хочеш серед моїх вибрати кращого кидальника?

– Вірно. Почни спроби. Обери найкращих, а серед них одного, або двох таких, що вміють кидати не тільки далеко, але й влучно.

– А у що ж ми будемо цілитися? Кругом вода.

– У сплеск від попереднього каменя...

– Тепер спробуйте кидати каміння, обмотавши його вірьовкою, – звелів Ефіїс, коли були обрані двоє найдужчих воїнів.

– Це буде неначе праща?

– Вірно. Я вже й приготував три пращі. Гаррулісе, дістань-но їх з-під палуби.

– Що ж, – задумливо мовив Гішам, коли вправи з пращею показали, що каміння, кинуте пращею, летить набагато далі, – тепер окрім стріл, ми маємо ще одну далекобійну зброю. Виникає питання, в який момент бою її застосовувати?

– Стріли здатні вивести з ладу одного воїна, а оця зброя може спалити цілий корабель із сотнею вояків, – відгукнувся Ефіїс. – Але у нас її замало, тому й використовувати треба тільки в разі крайнього випадку.

– Коли вже ніщо інше не допомагає?

– Або коли один горщик здатен припинити напад.

– Все одно, прийдеться декілька з них використати недоцільно, щоб перевірити їх дію в бою.

– Буде нагода – перевіриш. Ми скоро дійдемо до заселених місць, отже хтось напевне захоче пограбувати мирних купців.

У відповідь Гішам тільки гмикнув і задивився в морську далечінь.

Завдяки постійному вітру, що задував з півдня, доносячи пісок пустель аж до середини моря, від чого наші подорожні були вимушені раз по разу промивати очі, завдяки самому четвертий день став останнім днем плавання по Червоному морю.

– Тут нам треба звернути ліворуч, – промовив Ефіїс, уважно вивчаючи чартіс і звіряючись із піксідою. – Ми дійшли до кінця аравійського півострова. На його південній частині маємо пошукати воду. Велоксе, прав ближче до берега, а як побачиш зелене листя, приставай. Де листя, там і вода.

– Листя вже видно, але воно на горах, – повідомив згодом Гарруліс, якого брат заставив видратися на щоглу і стежити за берегом. – Біля берега одне каміння.

Вже надвечір він побачив зелень близько берега і «Артемід» пристала до піщаної бухточки.

– Дерев є, а води немає, – скептично заявив Гішам, коли воїни під його командуванням піднялися до дерев. – Ну й чудернацькі вони нівроку.

– Треба шукати, – підбадьорив його Ефіїс, – без води вони не росли б.

Парфяни розсипалися по берегу, відходячи все далі й далі.

– Немає ніяких слідів, – повідомив Ефіїса Гішам, отримавши їхні доповіді.

– Зачекай! – вигукнув наш герой, ляснувши себе по лобі, – для чого ж ми веземо двох провидців? Нехай покажуть, де вода!

Викликані з корабля, Їса та Велебог, повели себе по-різному. Перший заплющив очі і почав водити руками, а другий, знайшовши криву гілляку, поніс її перед собою вздовж берега.

– Ось туди, – показав Їса рукою і рушив у той бік. Ефіїс пішов за ним. Гішам знизав плечима і зі скептичною посмішкою поплентався слідом.

Вода тут

З цими словами Їса відхилив невеличкий кущик, за яким виднівся вузький лаз, що явно вів до печери і попередив, – там небезпечно... змії.

– Ти знайшов краще місце, – підтвердив Велебог, підходячи з іншого боку. – Там, де гілка вказала на землю, треба було б копати.

– Як нам позбутися змії? – звернувся до нього Ефіїс.

– Вогнем. Розкладіть багаття, а як вогонь розгориться, кидайте гілки в середину.

Майже цілу ніч прийшлося парфянським воякам заповзати у печеру, набирати води з невеличкої калюжі, що натікала зі стелі, наповнювати амфори водою і відносити їх до «Артеміс», де керманічі обережно склали їх на пісок, насипаний під палубою на днищі корабля. Ефіїс підтримував вогонь, а Їса з Велебогом підносили гілки, щоб живити багаття.

Коли всі судини були заповнені, люди потомлено прилягли спати на палубі. Ніхто не захотів лягти на березі, бо корабель за ці дні став для них справжньою домівкою.

– До нас йде небезпека! – прокинулися всі вранці від вигуку Їси, який за хвилини до цього теж міцно спав.

– Це тобі наснилося, – почав кепкувати Гішам над хлопцем, чиє розкуйовджене волосся стирчало в усі боки, надаючи йому смішного вигляду.

– Корабель з півдня! – почулося з верха щогли, де вже сидів Гарруліс, видравшись туди, як тільки прокинувся.

Парфяни почали похапцем збирати зброю, але Гішам, їхній командир мав на думці інше.

– Візьміть по одному горщику з грецьким вогнем, – звелів він вибраним кидальникам, – і приготуйтеся.

– Зачекай, – спробував його спинити Ефіїс, – може то прості купці?

– «Прості купці» – передражнив його воєвода. – А хіба ти не бачиш мечів, якими вони озброєні?

– Може, для захисту?

– Це якби ми пливли до них, тоді зрозуміло. Але вони прямують точно до нас з мечами наголо!

Він припинив розмову, пильно придивляючись до нападників.

– Всім лягти на палубу! – скомандував за мить. – Вони нап'яли луки! На їх постріли не відповідати! – застеріг він своїх підлеглих. – Мечі тримати напоготові!

Ось уже перші стріли встромилися в борти, стало чути вигуки нападників і рипіння весел, що терлися о борти.

– Кидайте! – нарешті скомандував Гішам.

Кидальники випросталися і щосили пожбурили горщики. В цю мить одному з них стріла пробила горло і він упав, обливаючись кров'ю й хриплячи. Та постріли припинилися. Ефіїс обережно визирнув з-за борту щоб переконатися, що чужий корабель горить.

– Підходимо до них! – звелів Гішам. – Я їм не подарую смерть свого воїна.

– Не поспішай, – порадив Ефіїс, – нехай розгориться як слід. Тоді вони кинуться у воду, і ми їх потопимо як щурят.

Їса з жахом дивився на те, як безжально вбивають безпомічних людей. Він навіть спробував заперечити, та його ніхто не слухав.

– Або ми їх, або вони нас, – так пояснив йому Ефіїс, коли все закінчилося. – Ці пірати живуть за рахунок грабунків і убивств. А тепер чесним купцям, отаким як ми, жити стане легше.

– На хвилину мені захотілося, щоб убили мене, – сумно промовив юнак. – Тоді я не мучився б докорами совісті.

– Покажи напрямок руху, – звернувся до нашого героя Велокс.

– Ми можемо плисти прямо на схід, доки не побачимо землю, а там питаємо, де Калкут.

– Не бачачи берега? Мене це непокоїть. А як закінчиться вода?

– Можемо піти вздовж берегів, тоді це буде довше і небезпечніше. Не думаю, що сьогодні ми зустріли останніх, хто бажав нас пограбувати.

– А чи буде у відкритому морі добрий вітер? У Середземному морі біля берега вітер завжди дужчий.

– Не знаю. Можливо ти правий. Що ж підемо ближче берега. Тоді тримай на північний схід, доки не побачиш землю, а далі підемо на схід, доки земля заставить нас повернути на південь.

Подальше плавання проходило спокійно, хоча з чисельних човнів й кораблів на «Артеміс» виглядали різні цікаві очі. Їхні судна намагалися наблизитися, та варто було парфянським воякам підняти

луки з накладеними на них стрілами, як цікаві негайно відвертали вбік.

– У нас знову нестача води, – повідомив Ефіїса Велебог через декілька днів, – треба приставати до берега.

– Гаразд, Велоксе, прав до берега! – відгукнувся наш герой, але за мить передумав. – Хоча, ні! Тримай курс як і перед тим. Їсо, а йди-но сюди!

– Що таке? – підійшов до нього геть замузаний парубок.

– Ти зможеш прямо у морі вказати, куди йти за солодкою водою?

– Солодкою?

– Я так називаю прісну на відміну від солоної, яка мені вже наостогидла.

Молодий чоловік мовчки став на носі корабля, здійняв руки над собою, заплющив очі і зосередився.

– Ось там багато солодкої води. Так багато, що можна нею захлинутися.

– Велоксе, ти помітив напрямок? – негайно прохопився Ефіїс. – Прав туди.

Гішам тільки головою покрутив, але щось сказати не наважився – настільки вразили його здібності хлопця під час попередніх пошуків.

– Гей, Сапієнтісе, прокинься, – розбудив Ефіїса голос Гарруліса, який вночі правив «Артемідом».

– Що таке? Хтось напав? – підхопився той.

– Та ні, діється щось незрозуміле. Я правлю за піксідом, як мені показав брат і слідкую за зорями.

– І що?

– Виходить, що ми наче б то й пливемо, але стоїмо на місці. Я нічого не второпаю. І вітер підходящого напрямку. І глибина достатня, – додав від, помітивши, що Ефіїс глянув на жердину, якою вони виміряли глибини в Червоному морі. – Достатня, я міряв.

Ефіїс перехилився через борт, вдивляючись у темну воду, глибоко вдихнув і раптом тихо засміявся. Потім приніс казана, прив'язав до нього линву і зачерпнув трохи води.

– Покуштуй, – подав судину керманичу.

– Для чого, я солону не питиму!

– А солодку? – посміхнувся наш герой.

– Справді солодка! – вигукнув Гарруліс і з насолодою випив пів казана.

– Ми пливемо проти течії великої ріки, ото й стоїмо на місці. Давай я потримаю стерно, а ти буди всіх, нехай набирають воду.

На ранок, коли на річці з'явилися перші човни, Гішам запитав у човнярів арабською назву ріки.

– Інд, – крикнули йому і негайно відгребли подалі від незнайомого судна.

– А де Калкут?

– Пливіть на південь, – почувся здалеку.
– А довго плисти? – крикнув щосили Гішам, та відповіді не було.
– На морі, як і на дорозі, теж є биті шляхи, – це повідомив Велокс, пишаючись тим, що він знає більше за інших.

– Ти знову глузуєш з мене? – скипів Гішам.

– Ні. Биті шляхи на морі, це місця, де часто проходять кораблі. Вони залишають за собою слід...

– Ага, слід від ніг! – перебив його воевода.

– Слід у вигляді сміття. Чим більше сміття плаває на воді, ти частіше проходять кораблі по цьому місцю. До того ж, можна спостерігати за кораблями, які йдуть назустріч, або в наш бік: чим їх більше, тим більший порт попереду.

– Зрозуміло, – зробив висновок Ефіїс, – з цього часу на щоглі увесь день має сидіти дозорний і доповідати, що бачить.

Через три дні навіть тим, хто був на палубі стало зрозуміло, що великий порт ось-ось з'явиться з-за горизонту: стільки човнів і кораблів прямувало в обидва боки. І порт з'явився, спочатку у вигляді темної плями, а потім моряки вже роздивилися високі будівлі, гавань з чудернацькими сходами і силу-силенну людей, що сновигали на березі.

– Гішам і Велокс підуть зі мною, а інші залишаться на «Артеміді» і стережуть наше майно, – розпорядився Ефіїс, коли вони причалили до берега. – Гішам, візьми ще двох своїх хлопців, але так, щоб їхньої зброї не було видно з-під одягу.

Портовий митник підбіг до них, як тільки днище «Артеміді» човгнуло по піску. Він добре розумів арабську мову, і, як видно, зрозумів, що приїжджі не знають місцевих порядків:

– З вас по золотій монеті за кожен день перебування.

– Дуже дорого! – захвилювався Велокс. – Я в Кесарії платив стільки за місяць!

– Отже ви не араби, а руми – негайно зметикував митник, почувши слово «Кесарія».

– То й що? – Гішам намагався стримуватися, але його запальна вдача заставляла його щомиті торкатися руків'я меча, якого він, не дивлячись на умовляння Ефїїса, такі не зняв.

– Та нічого, – позадкував митник, помітивши ці жести, – для вас буде скидка в ціні. Заплатіть золотий і стійте хоч рік. Ось вам оцей жовтий прапорець, – він порився у сумці, що висіла у нього на плечі, і подав Гішаму клопоть жовтої тканини, – почепіть його на щоглу і всі знатимуть, що мито сплачене.

Гішам простягнув руку, та замість того, що узяти запропоноване, ухопив митника за руку. Потім озирнувся:

– А чому на інших кораблях прапорці червоні та сині?

Митник затіпався, та вирватися не зміг.

– Це знак того, що вони заплатили менше, – пробелькотів чоловік.

Гішам передав руку бранця своєму воїну, а сам рушив до інших кораблів. Інші з цікавістю чекали, що буде, бо на них ніхто не звертав уваги.

– Якби таке сталося в Олександрії, – прошепотів Велокс Ефїїсу на вухо, – тут би вже набігло озброєної сторожі, як сарани...

– Він нам брехав, – повідомив Гішам латиною, як повернувся. – Ти мені брехав, – уже арабською звернувся він до митника. – Ану, давай сюди синій прапор! Віднеси й почепи на щоглу, – звелів він одному зі своїх. – Через твою брехню ми заплатимо, коли будемо відпливати! І дякуй мені, що я сьогодні не відрубав тобі голову за брехню!

– Іч видумав, – пояснив він Ефїїсу та Велоксу, коли вони вже йшли вулицями Калкута, розшукуючи базар, – жовтий прапор означає, що цей корабель багатий і небезпечний. Отже приходь і вимагай, що хочеш. А можна й пограбувати.

– А синій?

– Ним позначають корабель, який часто приходить у цей порт, але його власники, люди малого достатку і тут нічого цінного не знайдеш, тому зачіпати зайвий раз його не варто.

– Що ж митники скрізь однакові, – посміхнувся Велокс, – тільки ціни у них різні.

– А ось і базар, – показав Ефїїс уперед. Йому, як найвищому з усіх зростом, було добре видно через голови переважно низеньких людей велике торжище. – Ходімо подивимося, що там продають?

А продавали там стільки всього, що й голова пішла обертом.

– А ціни, а ціни! – захоплено казав Велокс. – З такими цінами ми за одну подорож станемо багачами!

– Не спіши радіти, – осадив його Ефїїс, – нам іще треба дійти до Мерва, що на Євфраті, і розпродати свій товар. І ще невідомо, чи не

попсуються спеції при перевезенні через море. А як вони намокнуть у бурю?

– Для цього є простий спосіб, – поважно відповідав Велокс, – їх треба замотати у цупку тканину і облити розтопленим воском. Коли він застигне, то хоч у воду кидай – нічого не станеться.

– А які спеції купляти, тут же їх сотні?!

– Не хвилюйся, я все знаю. Купимо всього потрошку. Тобто, потрошку для цього базару, – виправив Велокс сам себе, – а для Єгипту чи Юдеї, це будуть дуже великі запаси. Потім їх можна продавати хоч рік, хоч два!

– Припини мріяти, давай діяти.

– Тоді сьогодні я б нічого не купляв, а краще спитав би, чи є у місті ще один базар?

– Всі кажуть, що це тільки один і є, – повідомив Гішам після розпитувань.

– Напевне, брешуть. В Олександрії їх не менше п'яти, а це місто мені здається більшим, – вирішив Ефїїс. – Зробимо от що. Будемо відсилати людей в різні кінці міста на пошуки інших базарів.

– Тільки не менше, ніж учотирьох, – одразу прийняв рішення Гішам. – І з ними будуть обов'язково мої люди.

– А як ми узнаємо, дешево, чи ні, – запитав одного разу Їса, коли його разом із Велебогом відрядили шукати базар.

– Покажеш оцю золоту монету і спитаєш, яка ціна на імбир. Якщо буде більше, ніж ти зможеш утримати у жмені, значить дешево.

– Що таке «імбир»?

– Такий порошок рудого кольору. Просто скажи

«Імбир»

– Торговці тобі покажуть на велику таріль з імбиром, – повчав Велокс Їсу й Велебога. – Далі покажеш їм золоту монету і подивишся, скільки тобі запропонують цієї спеції.

Та де там було запам'ятати цю науку, коли у наших подорожніх та двоє справжніх їхніх охоронців очі розбігалися: стільки цікавого було на вулицях Калкату.

– Ти диви, яка тварина! – вигукнув Їса, побачивши слона, гарно уквітчаного та вбраного у кольорові попони. – Я й не знав, що на світі існують такі звірі!

Неначе зачаровані, вони рушили слідом за процесією, якій передував дивовижний звір. Люди йшли, співаючи пісень

незнайомою мовою, сурмлячи та б'ючи в барабани. У вигуках, що лунали зі святкового натовпу, часто чулося слово «ганеша», яке промовляли на всі лади.

Процесія дійшла до величного будинку, в якому не важко було побачити храм. На стінах храму і перед ним, виднілися зображення чудернацького створіння з головою слона, а тілом людини.

– Зрозуміло, це бог з головою оцієї тварини, – дійшов висновку Їса, – в Єгипті теж є

божества з головою тварин: Анубіс – шакала, Себек – крокодила, Баст – ката.

– І оте слово «Ганеша» напевне означає ім'я божества, – додав Велебог.

– Вірно вгадали, чужоземці, – почувся голос знизу і теж грецькою мовою, якою вони розмовляли.

Наша четвірка витріщилася на чоловіка, що сидів на траві ліворуч від храму, поклавши ступні своїх ніг собі на протилежні стегна. Все тіло його було вимазане чимось білим, а на стегнах була маленька пов'язка. Довга сива борода та волосся сягали майже до того жалюгідного клаптика матерії, який прикривав його тіло.

– Ти знаєш грецьку? – здивувався Їса.

– Ти зрозумів, що ми не греки? – у свою чергу вигукнув Велебог.

Тут вони обидва втупилися у нового знайомця і завмерли. Той теж глянув на них і не відвів погляду.

– Гей, ви чого? – посмикав Велебога за одяг один із охоронців, коли мовчання затяглося надовго. – Щось сталося? Вас зачарувала оця страхолюдина?

Та скіф тільки відмахнувся. Той посмикав іще дужче.

– Відчепися! – гримнув Велебог, обернувшись і гнівно зблиснувши очима. – Хіба не бачиш, ми розмовляємо?!

– Без слів! – зачудувався вояка і замовк. Надто вже дивним здавалася така розмова.

– Вони показували чудеса при пошуку води, – мовив він своєму напарникові, – але щоб розмовляти без слів...

– Тепер я готовий відповісти на твої запитання, – нарешті почувся голос пофарбованого в біле чоловіка.

– Ти не є віруючим цього храму? – майже ствердно запитав Велебог.

– Так.

– У що ж ти віриш?

– У колесо сансари.

– Поясни.

– Я вірю, що наші душі після смерті знову повертаються в інші тіла і так довіку.

– А чому ти сидиш тут голий? – запитав Їса. – Немає у що вбратися? Я міг би тобі придбати одяг.

– Не хочу грішити в житті, аби перервати нескінченний потік свого переродження і навіки оселитися в інших світах.

– Зачекай, – збагнув Велебог, – так у нашій вірі те саме. Ми віримо, що після смерті душі праведників потрапляють у Вирій, у володіння Білобога, а поганців – в Пекло, де панує Чорнобог.

– Це трохи помилково, – задумливо мовив калкутський філософ, – насправді існує сім сфер потойбічного життя. Хоча у чомусь ви праві. Найнижча сфера – для мук грішників.

– А як таке існування сприяє твоєму праведному життю? – поцікавився Їса.

– Я нічого не маю, бо власність породжує гріхи: жадобу, злість, несправедливість... тощо.

– А як помреш з голоду?

– Значить колесо переродження так повернулося, що мені вже час помирати.

– А звідкіля взялася така дивна віра?

– Принц Гаутама на прізвисько Будда, сидячи під деревом, дійшов до просвітлення і збагнув справжню побудову цього і того світу. Він проповідував нові знання серед людей і, хоча, міг уникнути нового втілення у цьому світі, пообіцяв постійно з'являтися серед людей, щоб зміцнити віру.

Вони ще довго гомоніли, та нарешті запитання скінчилися.

– Ви шукали базар, – заявив наприкінці мудрець, – йдіть у той бік, – він вказав своєю худю, вибіленою рукою праворуч і занурився у роздуми.

– Ти зрозумів, що раніше він був багатий? – спитав Велебог у Їси, коли вони відійшли подалі.

– Так. А ти зумів побачити його рідню?

– Жінка і троє дітей?

– Так. Він їх покинув заради своєї віри. За нашими звичаями це неприпустимо. Чоловік має довіку піклуватися за своєю родиною.

– За нашими теж. Та занадто далеко ми запливли і не повинні дивуватися іншим звичаям, – відповів Велебог і кивнув убік, – чи це не той базар, що ми шукаємо?

– Напевне той. То пошукаємо імбиру? – Їса уважно обвів поглядом торжище і впевнено попрямував до найдалшого кутка.

Там, за двома десятками великих тарілей, наповнених невідомими різнокольоровими порошками, стояла дівчинка, років дванадцяти. Їса мовчки простягнув їй монету і уважно глянув у вічі. Дівчинка негайно витягла з-під прилавку мішечок і наповнила його порошком і подала йому в руки.

– Зачекай, – стривожився один із охоронців, – я сам чув, що потрібно спочатку сказати «імбир», а потім...

– Я їй це сказав, – посміхнувся Їса, – і вона мене зрозуміла без слів. Я саме тому її й обрав, що вона має здібності.

– «Імбир», «імбир» – почувся голос дівчинки. Вона енергійно кивала головою й посміхалася.

– Та хіба тут усі вміють розмовляти без слів? – у черговий раз здивувався охоронець.

– Не всі, – задумливо сказав Велебог, – але значно більше, ніж в Єгипті, Греції чи Юдеї.

– Це правда, – підтвердив Їса, який виходив з базару, озираючись на дівчинку, а та продовжувала всміхатися й привітно махати рукою. – Вона впевнена, що ми іще зустрінемося.

– Звісно зустрінетеся! – вигукнув Велокс, коли йому показали придбаний товар і розповіли про свої пригоди. – Такої кількості імбиру вистачить, щоб окупити нашу подорож! Треба негайно йти туди за іншими спеціями.

– Це якщо ми доберемося до того міста, яке називав Ол.. – тут Ефіїс затнувся і продовжив, – тобто Йосип. Як його?...

– Мерв, – підказав Гішам.

– Тоді беремо усі гроші – і на той базар! – вигукнув Гарруліс, запалений братовим ентузіазмом.

– Тільки половину, – охолодив його гарячковість Велокс. – Нам іще назад добиратися...

Гішам залишив п'ятьох своїх людей стерегти корабель, а всі інші подалися купляти такі дешеві у цих краях спеції.

Та швидко дістатися туди їм не вдалося, бо дорога знову пролягала повз храм Ганеші. Служба закінчилася, але перед натовпом, який ще не встиг розійтися, виступав чоловік у яскравому вбранні з намотаним на голову сувоєм тканини.

Наші подорожні мимоволі стишили ходу, а потім і просто спинилися: неможливо було пройти і не побачити усіх штук, які творив той чоловік.

– Ти глянь! – навіть Гішам полишив свою стриманість, захоплюючись тим, як в руках у незнайомця то зникають то з'являються різні предмети. Що вже казати про його вояків: ті спостерігали за чудесами роззявивши рота.

Наостанок, таємничий чоловік розпалив вогонь, вкинув туди жмуток зелені, від чого багаття стало диміти, і почав водити руками. Здивовані глядачі побачили, як він закинув віршовку у хмару диму, що здіймалася догори, і спритно видрався по ній. Коли вже його ноги, взуті у капці без задників, зникли вгорі, віршовка упала вниз.

Натовп ахнув, дивлячись угору, та раптом почувся дзвін. Всі обернулися й побачили штукаря під стіною храму. Він почав обходити людей, просячи винагороди за своє мистецтво.

– Дай золоту монету, – попросив Гішам у Велокса, – я хочу йому віддячити.

– Я тобі таке покажу і без грошей, – замість моряка відповів Велебог, – це навювання без слів. Складне, але цілком можливе.

Їса негайно підійшов до скіфа, і вони пішли уперед, жваво обговорюючи побачене.

На якусь мить натовп відділив їх від інших супутників.

– Куди вони подівалися? – занепокоївся Ефїїс, коли дійшовши до базару, дорогу до якого вказали охоронці, що супроводжували двох чудодіїв першого разу.

– Може вони вже біля прилавку? – припустив Гішам.

Але біля прилавку теж їх не було, а тим же прилавком дівчинка була відсутньою. Замість неї порякував огрядний чоловік, який нізащо не хотів скидати ціну нижче за ціни на базарі, що біля порту.

– Як же так? – вкотре запитував Гішам арабською мовою. – Дівчина продала юнакові, який був разом із оцими двома значно дешевше, аніж правиш ти! У чому справа?

– Вона сказала, – знехотя промовив торговець, помітно побоюючись такої кількості покупців з грізними виразами обличчя, – що оцей юнак колись був її чоловіком у минулому житті... І стане ним у майбутньому... Тому я продам свій товар дешевше тільки за її бажанням. А вона хоче, щоб прийшов отой хлопець.

Коли Гішам перекладав слова купця, Ефіїс слухав неухважно. Його тривожило зникнення тих двох людей, піклуватися про яких йому заповідала Артеміда.

– Доки ми не знайдемо наших кухарів, – звелів він командиру парфянців, – ніяких оборудок зі спеціями!

– Ти боїшся, що без них ми не знайдемо дорогу додому?

– Ці люди мені дорожчі за всі спеції Калкуту! Без них наша подорож і не почалася б! Налаштуй своїх людей на пошуки. Нехай питають всіх підряд...

– Чого ти так розхвилювався? – відгукнувся Гішам. – Я й без тебе знаю, що не годиться кидати товаришів у біді!

– Для чого тоді задаєш такі запитання?! – скипів Ефіїс, з подивом прислухаючись до свого розпачу, що обійняв душу.

«Я ж у стількох пригодах побував? – дивувалася раціональна частина його думок. – Що мені просте зникнення? Либонь, звернули не туди? Але чому так тяжко на душі?»

– Розішлеш своїх людей, але не менше аніж по двоє, – опанував він себе за мить.

– Без тебе знаю, – огризнувся Гішам.

– Розкажеш їм, як буде арабською прикмети Їси та Бела, – не слухаючи, продовжив Ефіїс, – даси грошей, щоб вони могли заплатити за будь-яку звістку про них. І почни з храму того слоноподібного бога, де ми їх бачили востаннє.

– Слухаюся, – чітко відповів командир парфянських воїнів, не вперше відчувши у цьому сивобородому купці і знавці книжних наук глибоку внутрішню силу і незворушну переконаність у своїх діях.

– Всі інші йдуть на корабель і не виходять звідти доти, поки їх не знайдемо, – розпорядився Ефіїс і повернув до порту.

«Або їхні тіла» – подумки продовжив Гішам. Він узяв із собою тих двох, які супроводжували зниклих під час першого виходу до міста.

– Ось тут він сидів – показали Гішаму на місце біля стіни храму Ганеші, де раніше відбувалася розмова без слів поміж вимазаним у біле мудрецем та двома чудодіями.

Очільник парфянців рішуче прийнявся розпитувати оточуючих храм людей, побіжно озираючись на дивовижну постать їхнього бога, що бовваніла перед будівлею.

«Що то за кола навкруги голови?» – раптом зацікавився він, але відігнав цю думку і зосередився на пошуках.

Більшість мирян не знали жодних мов, окрім рідної, а ті хто його розуміли, не змогли відповісти нічого.

Коли на корабель повернулися всі пошукачі, вже швидко стемніло, як це завжди буває у

тропіках.

– Нічого не вдалося узнати, – доповів Гішам, розпитавши своїх людей.

Ефіїс мовчки кивнув головою і приліг на палубі біля щогли, жалкуючи, що у цю подорож він уперше не взяв статуетку Артеміди.

«Пробач мені, моя заступнице, – молився він із заплученими очима, лежачи горілиць, – не покинь мене зараз у скруті. Все що я робив, було скоєне за твоїм велінням. Хіба не ти показала мені на силу, яка вища за твою?».

Всю ніч йому не спалося, але потім він заснув. І привиділася йому гарна дівчина, чимось схожа на Клеопатру, але з луком через плече. Вона вказала правою рукою на якусь цятку вдалині. Цятка збільшилася настільки, що можна було розрізнити риси молодого чоловіка. За мить стало зрозуміло, що це Їса. Та виглядав він урочисто, в яскравому одязі. Навкруги його голови ширяли промені світла, що виринали із його очей та рота.

Лівою рукою Артеміда вказувала на дивну поведінку місяця, який швидко перетворився з молодого на повний і знову став молодим.

– Припинити пошуки! – звелів Ефіїс прокинувшись.

Вони повернуться через місяць

– Так оце ми місяць чекатимемо, чи здійсниться твоє пророцтво? – не погодився з таким рішенням Гішам. – Ні! Я звелю шукати їх далі!

– Шукай, – легко погодився Ефіїс, відчуваючи, що тривога в душі зникла. Навпаки, з'явилася впевненість у щасливому поверненні.

– Шукай, – повторив він і, замислившись, додав упівголоса, – а я сподіватимусь на волю моєї богині.

... Їса з Велебогом чимчикували собі вулицею, аж раптом водночас повернули голови в один бік. Там, за великим розложистим деревом із широким м'ясистим листям, стояв їх знайомец, що вірував у колесо сансари і прагнув вести безгрішне життя, покинувши свою родину.

Вони рвучко повернули до нього і зайшли за стовбур. Це сталося так швидко, що ніхто з супутників не помітив цього маневру.

Вимазаний білою фарбою чоловік повернувся і пішов геть. Не змовляючись, вони прослідували за ним і скоро вийшли за межі міста. Чоловік прямував до узгір'я, що синіло попереду. Дійшовши до початку підйому, він зупинився і вперше заговорив грецькою:

– Мені було видіння від Б'удди Ш'ак'ямуні, що я повинен закінчити навчання тебе, – він вказав висохлим, як у мумії, пальцем

на Ісу. – А ти, – кивнув він на Велебога, – слідкуватимеш за його здоров'ям.

– Хто цей Будда? – наперед радуєчись початку нового навчання, запитав Іса.

– Він колись був із заможної сім'ї, – почав підійматися вузькою стежкою в гору їхній провідник і говорячи тихо, неначе про себе, – жив у достатку, їв та пив на золоті. Та коли йому відкрилася тайна, як уникнути колеса постійних перероджень, він став проповідником і поніс свою науку людям, покинувши сім'ю й багатство...

– Я не бачу в твоїх думках, що то буде за навчання, – перебив його Велебог. – Хіба воно буде таким небезпечним?

– Небезпека не у навчанні, – поважно відповів чоловік, – небезпека криється в гарячковості, з якою це навчання сприйматиме оцей юнак. Ти будеш його стримувати, коли це можливо, або ділитися своєю силою, якщо стримати не зможеш.

Велебог насупився і пішов позаду, щось розмірковуючи. Іса ж, зупинився, підняв голову догори, пильно вдивляючись у щось, видиме тільки йому одному. Кивнув головою, ю порівнявшись із таємничим чоловіком, продовжував розпитувати про нову, невідому для нього релігію. До Велебога, який зрозумів, що хлопець отримав від свого духовного вчителя дозвіл на навчання, долітали тільки уривки фраз, вимовлені то глухим і тихим, а то дзвінким і гучним, голосами:

– Принц Сиддхартха Гаутама, названий Буддою, бо його свідомість пробудилася, щоб опанувати справжню істину...

– А як уникнути колеса сансари?...

– Вчення можна осягнути тільки через знищення особистості...

– А хто я тоді буду?...

– Ти станеш просвітленим або тим, хто несе світло...

– А звідкіля відомо, що те колесо існує?...

– Ти в цьому переконаєшся сам бо ми вже майже прийшли, – показав провідник на гарний палац, що виднівся на вершечку гори.

– Щось ця краса не в'яжеться з твоєю проповіддю про життя без розкошів, – нарешті розкрив рота Велебог.

– Цей будинок зведено для того, щоб підносити молитви до Будди. А монахи і ви разом із ними, житимете у підземеллі цього храму, – відгукнувся аскет. – А ось і твої вчителі, – вказав він на чотирьох чудернацьки вбраних людей, які вишикувалися позаду буддійського храму, біля сходів, що вели донизу.

– А грецьку вони знають?

– Ні.

– А як ми будемо спілкуватися?... – тут Велебог замовк і уважно подивився на нових учителів.

– Так само, як зо мною, – підтвердив їхній поводитир, повертаючись, щоб піти, – подумки.

– А чому вони навчатимуть? – прискіпливо поцікавився Велебог, відчуваючи якусь ревність одного вчителя до інших.

– Це буде не стільки навчання, як випробування, в якому твій учень, не дивуйся, я це зрозумів одразу, має досягнути найвищі істини і знайти не тільки сенс життя, але й спосіб життя, яке він проведе до свого скону.

– Що за випробування? – продовжував наполягати Велебог.

– Смертю, водою, вогнем та славою, – відповів через плече аскет, бо вже почав спускатися стежкою донизу. – Останнє – найважче, – донеслося знизу, коли його голова зникла за великим каменем, що бовванів на початку спуску.

Велебог поглянув на нових знайомих. Той, що був майже голий і так само як їхній поводитир вимазаний білою фарбою, підняв руку

вітаючись і в голові у скіфа промайнула картинка: мертве тіло, що перетворюється на порох, з якого проростає квітка. Вона розкривається і в ній видно гарне малятко.

Видно, цей образ дійшов і до Їси, бо він кивнув, і вони пішли слідом за новим вчителем, повільно спускаючись по сходах, що закручувалися вправо. Де-інде на стінах висіли каганці, даючи бліде світло. Та чим глибше вони сходили, тим рідше зустрічалися світильники. Ставало все холодніше. Невдовзі вже нічого не нагадувало спеку, що панувала надворі.

– Так ми тут задубіємо, – пробурчав Велебог і послав провіднику, якого холод зовсім не бентежив, образ снігу.

Той повернувся, усміхнувшись, і відповів образом вогню, біля якого стоїть чоловік з бородою, в якій Велебог упізнав себе. Дійсно, невдовзі йому було вказано на отвір, з якого йшло тепло.

Всередині печерки, видовбаної в суцільному камені куди скіф ледве протиснувся зі своєю огрядною статурою, було тепло, горів каганець. Обережок свіжого сіна в кутку мав правити за ліжко. Велебог вмостився на ньому і заплющив очі, намагаючись подумки відслідити шлях свого учня.

Вчитель Смерті повів хлопця іще нижче і, коли їх опанувала суцільна п'ятьма, звелів йому роздягтися і залізти у дуже вузький отвір. Їса проліз всередину і не встиг обернутися, як почув скрегіт каміння: лаз було закрито важкою брилою.

Темрява і тиша немов душили його. Хлопець спробував відсунути брилу, та зусилля були марними. Від холоду і страху він дрижав й увесь покритися холодним потом.

«Невже це пастка? – майнула у нього перша твереза думка. – Не може бути. Я відчув би підступ. Але від цих людей йшла тільки хвиля приязні».

Їса спробував обмацати приміщення, та піднятися на ноги йому не вдалося: стеля була нижчою за його зріст. Він знову запанікував, кидаючись в різні боки. Та, доторкнувшись до чогось холодного, відсахнувся, подумавши, що то змія.

Їса довго стояв у протилежному кутку, притиснувшись до стіни печери і зігнувши голову.

«Та чого я злякався?! – прикрикнув він подумки сам на себе. – Навряд чи щось живе тут є, інакше я відчув би! Невже я, уміючи бачити щось далеке, не побачу внутрішнім зором, що тут є?»

І він побачив напівкругле приміщення, у кутку якого була чаша, видовбана у камені, повна води. У протилежному кутку була дірка.

«Це щоб справляти нужду, – здогадався в'язень учителя Смерті. – А як же він мене вчитиме? Сюди залізатиме, чи що?»

Спроби торкнутися думкою до нового вчителя чи, бодай, до Велебога, не принесли успіху – далі печери він нічого не бачив. Тоді він ліг на кам'яну долівку і спробував заснути. Сон не йшов. Думки

бродили навколо нового навчання, але холод перестав його діставати... Їса незчувся, як поринув у важкий, без сновидінь, сон.

Прикидання було жахливим. Він спочатку не зрозумів, де він? Знову повернулися старі страхи перед смертю та цього разу він швидше опанував себе. Оглянувши внутрішнім зором печерку, помітив миску з чимось їстівним біля виходу. Поїв, виявилось, що це розварені овочі. Знечів'я, помив миску над діркою в підлозі, відхлюпуючи воду із кам'яної чаші, і поставив посудину біля входу. Помітив, що води у чаші не поменшало.

«Треба буде спитати у Сапієнтіса як це можливо?» – прийшла млява думка. Він знову заснув. Третє пробудження вже було спокійним. Так потяглися дні за днями, хоча він не відчував плину часу. Не знав, скільки він спить і скільки залишається бадьорим. Не знав, що там нагорі, ніч чи день?

Снів не було. Було якесь чорне провалля, у яке він падав, втомившись від самого тільки перебування у свідомості. Бажання звільнитися зникло. Натомість, прийшла байдужість до своєї долі, байдужість до людей.

І ось тоді йому приснився перший сон. Яскравий, як і природа, яку він побачив. Причому уві сні Їса ототожнював себе з героєм сну. Неначе він сидить під великим деревом і повчає людей. До нього звертаються, називаючи принцем. Але одягнений він бідно і не соромиться цього.

Розмірковуючи над сном, Їса дійшов висновку, що це йому наснився сам Будда, який вчив, як позбавитися нескінченного переродження і сягнути вищих світів.

«А чому це був я сам? – дивувався хлопець подумки. – І чому його матір звали Майя? Дуже схоже на ім'я моєї матері – Марьям. Як вона там?» – зітхнув він.

У наступному сні він уже був пророком на ім'я Заратуштра і вчив поклонятися первісному вогню, втіленням якого є Сонце.

«Дивно, але його матір звали так само, як і у Будди? – не йняв віри Їса, розмірковуючи про побачене. – Що ж мені Бог покаже у третьому сні?»

У третьому сні він побачив себе в Єгипті. Так, він упізнав одяг жерців, мову, фрески на стінах храму. Тепер його звали Хрис. Він був жерцем у храмі бога Птаха. Свою діяльність Хрис спрямовував на навчання фараона. Хрис вірив, що тільки добре навчений цар може керувати людьми на їх, а не на свою користь.

«Оце так! – дивувався Їса. – Про Хриса мені розповідав лікар, у якого я служив в портовій лікарні! Невже той Хрис жив до Будди чи Заратуштри? Мабуть, так і є! Кого ж я побачу далі?»

Зацікавлений снами, що показували йому давніх пророків, він забув про їжу. Але чим далі слабшало його тіло, тим більше зміцнювався його дух і воля до знань.

Третій сон уже не був сном. Очі хлопця були розплющені, хоча в суцільній темряві це було зайвим. Та він, підкоряючись звичці, тримав їх розкритими, коли не спав.

Він побачив жінку, разюче схожу на його матір. Вона була такою, як він її запам'ятав: гарною, лагідною, з довгим кучерявим волоссям. Та жінка мала одну відміну – навкруги її голови було ледь видне сяйво.

Не встиг він як слід роздивитися, як події почали стрімко пролітати перед його здивованими очима. До жінки, яку звали Лето, почав учащати одружений чоловік з таким же сяйвом навкруги голови. Вона завагітніла. Тоді дружина Зевса – Гера, – намагалася позбутися суперниці. Тому Лето перекинулася перепілкою і сховалася в очереті, що розрісся в гирлі Нілу.

Гера заклала воду і землю, щоби Лето ніде не змогла народити. Тоді Зевс утворив новий острів де і з'явилися близнюки: Аполлон та Артеміда.

Їса, який вже давно зрозумів, що бачить події у грецькому пантеоні богів, з відразою спостерігав, як Аполлон з його сестрою чинили злочини проти людей: брат убивав дітей нещасної Ніоби вогняними стрілами, а сестра травила бідолашного Актеона своїми мисливськими собаками.

«Виходить, що не тільки люди грішать проти волі богів, – розмірковував хлопець, коли видіння раптом зникло, – але й боги чинять несправедне зло проти людей! А тут я був в образі Аполлона. Як прикро. Хіба в моїй душі живе те давнє зло?».

Бачити щось іще йому вже не хотілося, бо він передбачав, що наступне видіння буде іще жахливішим. І не помилився.

Його мати, яку тепер звали Коляда, вагітною ховалася в очереті від жахливої Марі, яка хотіла її знищити. Мати перекинулася козою, аби стати непомітною. Народивши сина Божича, вона померла. Та її син став всесильним богом і знищував людей вже не поодинці, а цілими народами! Жахливі видіння людських мук так вразили учня буддійського храму, що він вже не зміг просто лежати, а почав ходити по своїй печері, низько опустивши голову. Втопився, приліг і негайно побачив нове видіння.

У ньому він побачив себе. Наче б то, стоїть він посеред пустелі, а зверху в нього влітають образи усіх пророків та богів, яких він бачив до цього. А його образ від цього стає все вищим і вищим.

Видіння увалося так само раптово, як і почалося.

«Що це означає?... – задумався Їса та раптом підскочив так рвучко, що вдарився головою об низьку стелю. Настільки його вразила власна думка. – Невже це значить, що моя душа мала походження від бога?! Але після перебування в образі Божича, була покарана Богом і втілена у божество нижчого рівня – в Аполлона?! А потім і у простого жерця Хрися?! І тільки завдяки його мудрості,

наступні втілення були у пророків, які земним життям спокутували гріхи своєї, ні, нашої спільної, душі?! Виходить, що моє призначення – це вивести душу на рівень з Богом – отцем небесним?! Тоді я маю діяти саме так, як і вчив мене Бел – любов'ю до людей!»

І сам собою з його горла вирвався крик, вперше за весь час перебування в печері:

– Випустіть мене, я знаю, для чого з'явився на світ.

Я готовий до нових випробувань

Крик вилетів із тісної печери і прокотився дзвінкою луною по коридору. Через деякий час почулися кроки, потім кректіння, скреготіння каменю об камінь і голос Велебога:

– Вилазь, маєш нагоду народитися вдруге.

Їса виповз із печери, відчуваючи, що лаз став просторим для нього.

– Я знаю своє призначення, – почав було він розповідати Велебогу, але той урвав його признание словами:

– Я його знаю давно, але ти сам мав пересвідчитися, що в тобі живе божественна душа, якій потрібно ще багато зробити на цьому світі. Ходімо вже надвір. Е-е-е, як ти охляв, – продовжив скіф своє удаване буркотіння, обмацуючи тіло юнака. – Та й тхнеш, як дохла риба. Видно, на шляху пізнання себе, тобі прийшлося перейти через річки гною і моря поту.

– Так і було, – тихенько відгукнувся Їса, відчуваючи, як сили покидають його. Він обвис на руках у Велебога і тому прийшлося тягти його нагору на собі.

– Скільки я пробув у печері? – вимовив Їса, очунявши через деякий час. Він відчув, що тіло його чисте і лежить він на запашному сіні. Очі були зав'язані. Чути щебет птахів, а повітря несло тільки приємні запахи.

– Три тижні, – почувся голос Велебога. – На ось, поїж.

Сильні руки скіфа посадовили його і тицьнули тарілку.

– Просто сьорбай, – порадив він і застеріг, помітивши, що хлопець намагається зняти пов'язку. – Не знімай, бо осліпнеш! Уночі я зніму пов'язку, щоб ти звик спочатку до світла зірок. Потім поволі зір повернеться у повній мірі.

– Як три тижні? – відірвав Їса голову від тарілки. – А мені здалося, що п'ять днів... А де вчитель Смерті? – запитав він згодом, виївши все до дна.

– Відпочиває після твого навчання.

– Я його не бачив і не чув, то чого ж?...

– Доки ти сидів у печері, він закривав від тебе увесь земний світ, щоби ти не відволікався. Ти міг звернутися тільки до Божої волі!

– Так ось чому я не міг побачити матусю... А так хотів! – І тут думки Їси повернули в інший бік. – Невже так важко було закривати від мого внутрішнього зору усе земне?

– Дуже важко, бо ти маєш велику силу. Він так охляв, що мені прийшлося відсувати камінь самому.

Їса послав учителю Смерті свій образ, який кланяється і посміхається. У відповідь він отримав тільки образ посмішки. Натомість, в голові з'явилася думка про воду, а потім і вид гарного озера серед гір.

– Здається, другий вчитель натякає, що потрібно продовжити навчання, – вимовив він.

– А теж це бачу, – озвався Велебог. – Думаю, що вночі ми вже й почнемо. А поки, відпочинь.

– А зорі такі гарні, – промовляв без упину Їса, коли вночі вони йшли слідом за вчителем Води, спускаючись протилежним схилом гори, на якій стояв храм Будди.

Та ось зорі зникли із виду, бо вони зайшли під густі дерева. Вчителем Води виявився найнижчий із служителів храму. Він прудко йшов майже непомітною у темряві стежкою. Невдовзі вони вийшли на відкриту місцину. Перед ними розстиалося плесо озера, у спокійній воді якого відбивалися зорі.

– Яка краса! – в черговий раз захоплено вигукнув Їса. – Тепер зорі і на небі і у воді!

– Лягай! – гримнув на нього Велебог, вказуючи на лежанку із листя, зроблену ним разом із храмовим учителем. – Завтра зранку почнеться нове випробування. Збери сили для нього!

– Мені сил додає оця краса!

– Хоча б їх вистачило, щоб дожити до ранку, – пробурмотів скіф, вмощуючись поруч, – подивився б ти на себе, який немічний став!

Спав Їса без сновидінь, а прокинувся від того, що на обличчя йому капає вода. Сонце тільки-но виринуло з-під обрію, але вже добре освітлювало ту красу, що лежала перед ним: гірське озеро лежало в угловині, неначе перлина в оправі лісів, що росли на схилах гір.

– От би чогось поїсти? – вимовив він, потягуючись і надсилаючи образ тарілки зі стравами до свого нового вчителя. Але той заперечно похитав головою і вказав на берег, мовляв, ходімо.

Біля води вчитель поклав долоні на водну гладінь і завмер, заплющивши очі. Потім піднявся, струснув краплі води з долонь і ступив у воду. Зробив два кроки і обернувся до хлопця, помахом руки запрошуючи йти за собою.

Їса ступнув раз і раптом помітив, що тінь учителя на дні озера виразно показує відстань поміж дном та ступнями. Вчитель Води помітив здивування і в голові учня промайнув образ води, що перетворюється на гладенький, але міцний камінь. Намагаючись

утримати цей образ, хлопець рушив у глибину і одразу занурився по пояс. Тепер його голова була на рівні колін учителя.

Їса повернувся на берег, знову зосередився і тихенько рушив на глибину. І нічого не сталося. Тільки тепер він був у воді по шию, розглядаючи порепані ступні нового наставника.

– Не думай про вагу тіла, – почувлася спокійна порада від Велебога. – Ти занадто стараєшся стати невагомим. А це заважає воді утримувати тебе. Дай волю тілу, згадай, як ти бігав по вулицях, не думаючи про це.

Їса кивнув, вийшов на берег, заплющив очі і згадав своє дитинство. Ось він біжить по вулиці разом із іншими малюками, аж курява здіймається. Вони галасують, намагаючись обігнати одне одного. «Тоді ми гралися в Олімпійські ігри, – подумав він. – І я випередив усіх. Став чемпіоном, мою голову увінчали вінком, тільки не з лавру, а з пальмового листя».

Так само із заплющеними очима він рушив до води, прискорюючи ходу і витягнувши уперед руки, щоб торкнутися вчителя. Та після п'яти кроків до вчителя він так і не дістав. Глянув, а він стоїть далі від берега, аніж він. У ту ж мить Їса занурився у воду з головою і почав борсатися, бо не вмів плавати.

Учитель Води взяв його за чуба і потяг на мілину. Відпустив і осудливо похитав головою, навівши образ віслюка, що біжить, не роздивляючись дороги. Сам теж вийшов із озера, присів навпочіпки і уважно глянув в очі хлопцю. Потім дістав із сумки, принесеної з собою, інжир і роздав усім. Далі влігся горілиць у затінку і негайно заснув.

– Ти й цього вчителя довів до втоми, – озвався Велебог. – На поїж і відпочинь. Думаю, що раніше ночі навчання не почнеться.

– Чого це втомив? – буркував Їса, невдоволений собою. – Тим що один раз витяг мене із води?

– Не тільки, але і цим теж. Він же тебе підтримував своїми силами, щоб ти відчув радість, від прогулянки водою!

Справді, вчитель Води проспав до вечора. Він підняв голову, коли Сонце стрімко сідало за обрій, дочекався настання темряви і знову покликав Їсу до берега озера.

Цього разу вчитель ліг на воду і навів хлопцю образ м'якої трави. І учню така вправа вдалася одразу. Їса довго лежав на воді, не відчуваючи холоду і уявляючи, що це трава біля озера Мареотіс, де він часто лежав отак, бездумно дивлячись у небо.

Та ось вчитель торкнув його за руку, Їса повернувся і негайно шувбовснув у воду, на якій до цього так приємно вилежувався. Знову послідувало борсання на глибині і принизливе витягання з води за волосся.

– Він учить тебе не втрачати зосередженості, – пояснив хлопцю Велебог, жуучи фрукти, – а ти ніяк цього не збагнеш.

– Коли мене кличуть, я відгукуюся. Мабуть тому.

– Щоб ти не робив, не забувай головної своєї мети. Тільки тоді ти зможеш її досягти!

Над цими словами мудрого скіфа Їса роздумував всю ніч, але втома взяла своє, і наступного ранку все повторилося спочатку: хвилина успіху та цілий день розчарування.

– Ти так хочеш осягнути все і одразу, – повчав його Велебог уночі, – що забуваєш головну мету свого життя. Яка вона?

– Вчити свій народ любові.

– От і тримай цю думку постійно в голові, а все інше прийде саме до тебе.

Третій день був успішним. Їса вільно відходив по воді від берега на декілька кроків і повертався назад. Тоді вчитель Води запропонував йому пройти до протилежного берега. Їса вирушив у дорогу і вже майже дістався туди, як, озирнувшись помітив, що йде один, а під ним значна глибина.

Страх перед водою негайно послабив його волю, ноги стали вгрузати у воду по коліна, та коли вода дійшла до поясу, він раптом подумав, що варто йому зараз загинути, як його народ залишиться без настанов, які він міг дати.

Він уважно зосередився на цій думці, намагаючись забути про глибочинь під ногами, і поволі рушив далі. Зосередження вплинуло, вода перестала поглинати хлопця, ідучи, він відчував, немов би підіймається по сходах. На третій сходинці йти стало легко. Дійшовши до берега, він повернув і без пригод дістався назад.

Учитель Води поклонився йому і пішов, за мить, зникнувши за кущами.

– Дуже добре, – озвався Велебог. – Тепер цей навик потрібно постійно закріпляти, адже він швидко забувається.

– Ти кажеш, начебто сам так умієш, – зверхньо відгукнувся Їса, відчуваючи радість від своїх досягнень.

– А подивись, – і скіф спокійно став на воду, походив по ній, вернувся на берег, і сів, не звертаючи уваги на ошелешеного юнака.

– Прости мені мою гординю, – тихенько промовив Їса.

– Запам'ятай це розкаяння, коли будеш проходити випробування славою. Ти не забув слова нашого провідника, що воно найважче? А тепер – іди у воду!

Їса вправлявся іще два дні, забувши про втому, викликану довгим перебуванням у печері. На вечір другого дня на берег озера завітав третій вчитель. Його помаранчева пов'язка на стегнах та сива борода були вимазані чимось чорним. В голові у Їси запалахкотіло полум'я – таким сильним був образ вогню, що його навівяв прибулець.

Вогняний чоловік повів їх за собою вздовж берега. Вже наближаючись до місця призначення, Їса відчув тепло. Вийшовши на галявину, вони відчули, що тепло перейшло в жар, яким пашів довгий, у двадцять кроків, рівчак, наповнений розжареним вугіллям.

Не встиг юнак як слід роздивитися місце наступних випробувань, як вчитель Вогню ступив босими ногами на вугілля і пройшов увесь шлях по вогненній дорозі. Обернувся і махнув йому рукою, запрошуючи зробити те саме. Їса озирнувся, чекаючи підтримки від Велебога, надто вже було страшно ставати у вогонь. Та скіф спокійно спостерігав за ним, склавши руки на грудях.

– Ти і це вмієш? – спитав у нього ученик.

– Вмію, – кивнув той. – Але цю науку має опанувати кожен самотійно. Рушай і не забувай про мету свого життя!

Затуляючи очі розчепіреними пальцями від жару, Їса намагався торкнутися ногою вугілля, але одразу відсмикнув, бо запекло раніше, аніж він поставив ногу. У його голові одразу виник образ маленької дитини, що рюмсає, обпікшись вогнем.

Юнак не зрозумів, від кого те видіння, але припустив, що від Велебога, адже той часто збиткувався над ним. Натомість, інший образ, якого він побачив своїм внутрішнім зором, був сповнений відваги і завзяття: чоловік ішов через полум'я, високо піднявши голову і незважаючи на язика вогню, що лизали його тіло, немов дикий звір свою жертву.

Тоді юнак кинувся вперед і пройшов, ні, пролетів ці двадцять кроків через вогонь. Спинився, присів і почав роздивлятися ступні у світлі жарин з вогняної дороги. Шкіра на ногах виявилася цілою, що його несказанно здивувало.

– Пройди іще раз, але повільно, – звелів Велебог. – І ноги став так. неначе ти йдеш по стерні: ковзно.

Тут він помітив запитання в очах юнака і додав:

– Я й забув, що ти виріс у місті. Стерня, це залишки стеблів пшениці чи жита, яке вже пожали. Якщо ставити ногу не згори донизу, а із заду наперед, плавно її опускаючи, то стерня не колотиме. Ось так і з вогнем. Крокуй не широко і часто.

Вогняна наука видалася юнакові найлегшою з усіх, коли він пройшов три рази в обидва боки палаючу дорогу і не отримав опіків.

Але тут учитель вогню показав нову вправу. Він узяв жарину, потримав її в долоні так, неначе це був звичайний камінець, висолопив язика і поклав на нього розпечене вугілля. Потім

виплюнув, витер рота і подивився запитально на учня. Їса вже потягнувся до вогню, але його спинив вигук Велебога:

– Не так! Якщо береш вогонь у руки, ти маєш до нього ставитися як до друга, а не як до переможеної стихії.

«До друга? – подумав юнак. – Невже сила, яка вміє тільки знищувати, може бути другом?». Але негайно в його думках виринув образ їжі, що готується на вогні; образ цегли, яку випалюють, щоби надати їй міцності; видіння палу, пущеного назустріч степовій пожежі; коваля, що плавить метал.

Тоді Їса заплющив очі, уявив собі дружне, хоч і колюче звірятко, взяв навпомацки жарину і поклав її на язик, подумки умовляючи уявне звірятко не сердитися на таку наругу.

У нього вийшло!

Тому зовсім легкою здалася вправа з умиванням вогнем, яку наостанок запропонував учитель. Побачивши, що учень виконав всі його настанови, він поклонився і пішов, залишивши клунок з їжею.

– Відпочинь, – звелів скіф. – Завтра останнє випробування.

– А як же із вогнем? Чи не потрібно закріпити навички?

– Ця наука залишиться із тобою назавжди. Тому лягай і поспи, бо завтра на тебе чекає

Випробування Славою

Учитель Слави розбудив їх, коли зорі на небі ще тільки почали бліднути. Він був одягнутим краще за своїх попередників: у довгу помаранчеву хламиду. На шиї висіло два разки намиста, а через плече перекинута жовта ряднина.

Він махнув рукою, запрошуючи йти слідом, та коли Велебог піднявся, щоб іти, навів їм обом картинку: за великим чоловіком іде маленький, а бородатий та огрядний сидить біля храму.

– Що ти мені порадиш? – спитав Їса, зрозумівши, що це випробування прийдеться пройти без наставника.

– У найтяжчу хвилину згадай, як ти служив у портовій лікарні...

Учитель, після довгої подорожі привів Їсу на верх гори, з якої розкривався вид на Калкут, храм Будди, озеро, де проходили випробування водою та вогнем. Дав випити зеленкуватої рідини, заставив стояти струнко і всівся на свою ряднину, склавши ноги калачем, і завмер.

Довгий час нічого не відбувалося. Їса почав нудитися, озиратися довкола. Раптом, далеке місто немов би стрибнуло йому назустріч. Стало видно не тільки окремі будинки, але й окремих людей. У порту він зміг розгледіти «Артетміс», по палубі якої походить Ефїс, склавши руки за спиною.

Біля знайомого храму Ганеші сидить його поводитир, що привів у науку до послідовників Будди. На морі невеликі хвильки, гнані вітром, біжать до берега.

«От якби вони узнали, чому я навчився? – майнула перша думка, а наступна вже доганяла першу. – Я міг би зробити багато чудес! І всі чудеса були б на користь людям, моему народу. Я міг би стати царем свого народу і правити мудро, а всі мені корилися. Я міг би всі гроші царя обернути в ліки та житло для нужденних і страсотерпців. А іще я б вигнав би римлян. Залишив би тільки Сапієнтіса...».

Його охопила дивна легкість, здавалося, розстав руки – і полетиш, як птах над усією цією красою.

«І чого мені казали, що це важке випробування? – дивувався Їса. – І для чого мені тепер згадувати про служіння в лікарні? Коли я можу стати володарем не одного царства, а цілого світу!»

Тут його думки потекли в іншому напрямку.

«А якщо мене не послухають? А як не захочуть коритися, незважаючи на чудеса, які я їм явлю? Як їх примусити?»

Думки припинили свій біг і потекли зовсім повільно.

«Примусити до добра? Силою? Хоча б силою волі? Та коли я буду когось силувати, чим я буду кращий за нинішніх царів? І звідкіля вони знатимуть, що я хочу для них добра? Ну скажу їм про це і що? Вони ж не повірять, як не вірять ніяким правителям».

Веселий краєвид вже не радував. Тяжка дума наклала на його чоло третю зморшку.

«Я захотів стати диктатором... – краялося серце Їси. – Я захотів примушувати людей до праведного життя! Тоді я не вартий, щоб мити їм ноги! Як гординя взяла гору наді мною? Чи так буває з усіма, хто набув незвичайних знань? А Сапієнтіс? Він багато знає, але ніколи не виставляє їх напоказ. А Бел? Він уміє все, чого мене навчили, але одійшов убік, коли мене почали вчити інші люди!»

Він присів навпочіпки. Думка про свою ницість зовсім знесилила юнака, ноги його вже не тримали.

«Для чого я тоді вчився? Щоб отак захотіти пригноблювати людей? От коли я працював у лікарні... – тут на душі в нього потеплішало. – Я там був потрібний людям. Це робило мене щасливим... Виходить, щастя в служінні людям, а не в повеліванні ними!»

Він здійнявся на ноги і глибоко вдихнув свіже гірське повітря.

«Я придумав відому істину, – всміхнувся він над самим собою. – І чи варто про це хоч комусь розповідати? Ні. Соромно, та й годі! Дякую тобі, Боже, що ти направив мої думки на вірний шлях. Дякую, що уберег від гріха гордині».

У цю мить якась тепла хвиля прокотилася по його тілу і він відчув, як десь, у невідомих світах, його думка почута і схвалена.

В голові виник образ великого колеса. Від якого відірвалася маленька душа і полетіла вгору. Це вчитель Слави піднявся зі свого місця, поклонився юнакові і рушив донизу.

Їса почимчикував слідом, продовжуючи роздумувати над тим. З чого він почне навчання свого народу любові та добру.

Біля храму вже вишикувалися всі його вчителі. Поруч стояв Велебог і радісно посміхався. Їса низько поклонився їм усім і послав свій образ, який миє їм ноги.

Вчителі весело засміялися, поклонилися у відповідь і пішли у підземні келії.

– Ти маєш велику силу, – почувся голос з-за спини. Це їхній провідник стояв на початку стежки і запрошував іти за собою. – Ти переміг спокусу Славою. А я не зміг, ось тому маю сидіти біля храму чужого бога, бо у храмі Будди мене не приймають. За цей гріх мені прийдеться іще раз переродитися в земній подобі. А ти можеш цього уникнути.

– Якщо я не зможу навчити людей протягом цього життя, – палко відповів Їса, – я хотів би народитися знову, щоб продовжити нести людям знання.

– Їса, Бел! – почули вони знайомий голос, коли підійшли до храму Ганеші. До них підбіг Ефіїс і міцно обійняв. – Розкажіть, що з вами було?

– І чому ми вимушені були сидіти цілий місяць на кораблі? – Гішам, як завжди наперед турбувався про справу.

– Він учився, – пояснив Велебог. – І тепер готовий до служіння людям, як добрий і мудрий вчитель.

– Щось у цього вчителя борода ще тільки пробивається, – кепкував парфянський командир, – нехай би собі раду міг дати.

– Я знаю, друже, – поклав Їса йому руку на плече, – ти незадоволений затримкою, та повір, моя наука ще й тобі колись стане у пригоді. А тепер, ходімо на базар купляти спеції.

– Звичайно, без тебе ми ніяк... – почав Гішам, але замовк, побачивши насуплене обличчя Ефіїса. – Справді ніяк. Торговець без тебе дешево не віддає! Каже, що ти будеш чоловіком його дочки. Мовляв, дочка так напороочила.

Їса запитально глянув на Велебога.

– Так, – підтвердив той, – провидцю не часто дається вміння бачити свій життєвий шлях. Я знаю весь твій, а ти можеш побачити мій, або іще когось.

– Нехай покличуть дівчину, – звернувся Їса до Гішама з проханням перекласти арабською, коли вони підійшли до знайомого прилавку. Але той і сам зметукував, що вигода так і пливе у руки.

– Поклич свою дівчину, – звернувся парфянець до торговця. – Нехай вона продасть усе, що ми хочемо, бо оцей юнак вже прийшов.

Він наш пан! Всі гроші – це його гроші, наш товар – це його товар, наш корабель – це його корабель.

– Що ти таке сказав? – захвилювався Їса.

– Що ти наш пан і це твоя оборудка, – швидко проказав Гішам, – відчепися, бо проґавимо вигоду.

Тут відхилилася завіса, якою прикривалася задня частина прилавку, і вийшла та сама дівчина. Вона уважно подивилася на Їсу і той раптом почервонів, знітився і став позаду усіх. А дівчина щось проказала своєму батькові і той, махнувши рукою, погодився продати дешево.

– Що вона тобі сказала? – поцікавився Гішам. – І чому ти її слухаєшся?

– Сказала, нехай це буде її шлюбним посагом, – відповів торговець, зважуючи спеції, – бо коли вони поберуться, я вже не зможу його зібрати.

– Виходить, дочка напророчила тобі бідність у майбутньому?

– Все, про що вона каже, до цього збувалося...

З цими словами покірності долі він зважив товар і гроші, віддав мішечки зі спеціями та зник за завісою. Дівчина залишилася стояти, дивлячись тільки на Їсу. Всі інші розпитували Гішама й озиралися на, якщо вірити передбаченню, майбутніх молодят.

– Щось мені неспокійно, – перервав балаканину Велебог, – нам потрібно негайно повернутися на корабель. Чуєте, – додав він голосніше, бо ніхто не звернув на нього увагу, – з нашим кораблем коїться щось недобре!

Гішам стрепенувся, крикнув на своїх підлеглих і вони у п'ятьох підтюпцем подалися у порт. Навздогін кинувся Велокс, обвішаний клунками зі спеціями.

– Без мене нічого не починайте!! – крикнув їм услід скіф й обернувся до Ефїїса. – Я за ними, а ти відтягни Їсу від дівчини та наздоганяй, бо можемо

Залишитися без корабля

– Як би їй пояснити, що юдею не можна брати дружину із іншого племені? – спитав Їса у Ефїїса.

– Намалюй це в уяві і вона зрозуміє, – порадив високий сивий чоловік, – хоча, як я пригадую, у Торі є приклади таких шлюбів. Та ніколи теревенити, ходімо!

Він потяг юнака за руку і той знехотя подався за ним. Раптом дівчина вибігла з-за прилавку, ухопила юнака за руку і притулила її до своєї щоки. Мить, і вона вже відпустила її та сховалася за завісою.

– Знаєш, – сказав Їса, задихаючись від швидкої ходи, – вона показала мені наш шлюб... Троє дітей,... одне загине,... а потім вона помре раніше за мене...

Ефїс відкрив було рота, щоб відповісти, але замовк, побачивши, що підходи до причалу, де був прип'ятий їхній корабель, оточені озброєними людьми, а Гішам сперечається з тим самим митником, якому й досі не заплатили.

– Велоксе, – посмикав він за одяг свого керманіча, – поклади отут мішки і спробуй плавом дістатися до «Артемїс» через корму. Здається з води її ніхто не стереже.

– І що далі?

– Якщо ми не домовимося, тікайте. А нас підберете на північ від міста.

– Гавань дуже вузька, я не зможу лавірувати. А як вони поженуться і нам прийдеться заплисти так далеко, що потім не знайдемо дороги назад?

– Ти забув про «віда неро»? Нехай усі крутять і тобі ніяка вузькість не стане у заваді.

– Добре рішення, – до них підійшов Велебог. – Ось тільки Велокс теж правий щодо можливості загубитися у морі та не знайти нас.

– Ти щось придумав?

– Я зроблю так, що воїни на мить розступляться. У цю мить треба всім нам ускочити на корабель і поплисти, застосовуючи «віда неро».

– Тоді, Велоксе, ти пливеш до «Артемїс», відкриваєш ляду, що прикриває важелі для обертання водяного гвинта, непомітно відв'язуєш причальні канати і стаєш біля стерна. Коли все це зробиш, подаси нам знак. Наприклад, знімеш отой синій прапорець зі щогли.

– Ну що робити, – до них, що стояли осторонь, підійшов Гішам. – він вимагає мито за перебування в порту, але всі гроші ми витратили на спеції, а решта захована на кораблі. А на борт митник мене не пускає. Каже, що я втечу, не заплативши.

– Твої люди зброю не показували? – стривожився Ефїс.

– Ні. Але ще трохи, у мене увірветься терпець, і ми їх поріжемо, як баранів!

– Тихше, тихше. Зачекай. Вам сюди ще не раз прийдеться повертатися. Скажи своїм, нехай приготуються заходити на корабель, як тільки охорона дасть прохід.

– Знову якесь диво?

Гішам пішов не чекаючи відповіді, а Велокс відійшов подалі й кинувся у воду.

– Це буде навіювання? – поцікавився Їса.

– Так, – відповів Велебог, розводячи руками й повільно обертаючись навколо себе. – Коли я дам знак, показуйте пальцями на наш корабель і кричіть щосили.

– Що кричати?

– Що завгодно, адже наших мов вони не знають. Правда, я чув на базарі дехто говорив мовою, схожою на нашу скіфську... – тут він припинив обертатися й усміхнувся. – Ні, кричіть «Ганеша»!

Ось уже синій прапор упав на палубу. Тоді Велебог почав гучно співати незнайомою мовою, здійнявши руки догори. На цю виставу звернули увагу всі, хто був на березі, а не тільки озброєна охорона. Та ось він скрикнув «Ганеша». Його крик підхопили Ефїїс та Їса. Коли вони у п'яте виголосили ім'я місцевого бога, охоронці обернулися до «Артемїс». Їхні обличчя затіпалися, дехто кинув свій меч і вони почали повільно відходити від причалу. Інші глядачі почали галасувати, вказуючи пальцями у той же бік.

– Вже час! – подав команду Ефїїс і побіг до свого корабля, тягнучи за собою Велебога, який майже не реагував на події, продовжуючи співати пісню.

– На гвинт! – крикнув Гішам, коли всі опинилися на борту.

Вода за кормою «Артемїс» завирувала, і для всіх роззяв на березі сталося друге диво: корабель, не напинаючи вітрил, відійшов від причалу кормою уперед, а потім розвернувся і швидко рушив у відкрите море.

Гішам у цей час поклав у мішечок декілька золотих монет і щосили жбурнув їх на берег. Мішок влучив митнику прямо в голову, від чого той заточився й сів на землю.

– Ось наше мито! – прокричав парфянин арабською мовою. – І більше так не роби, бо наступного разу замість золота, я покладу туди отруйних змій!

Погоні не було, тому в морі поставили вітрила, Велокс закріпив стерно і підійшов до скіфа.

– Що ти їм зробив?

– Я показав їхнього бога, що сховався з нашого корабля.

– А чому ми його не бачили?

– Бо у нього не вірите, а всі чудеса бувають з віри!

– Я зрозумів, як ти це робиш, – тихенько сказав Їса Велебогу, коли вони поралися на кормі, готуючи їжу. – Міг би й сам таке зробити. Скажи, а як заставити всіх бачити те, що хочеш?

– Їм треба показувати те, що вони знають. Або спочатку розкажи, що буде, а потім навіюй.

Шлях до Інду, де вони знову набрали питної води, зайшовши у гирло ріки, був спокійним. Зустрічні кораблі не звертали на них уваги, а всі попутні вони обганяли.

– Скоро прийдеться шукати вхід у Перську затоку, – промовив одного дня Ефїїс, вивчаючи чартіс.

– Думаю, це легко, – відгукнувся Велокс, – тримати берег по правому борту, ото і всі пошуки.

– Там дуже вузький вхід і густо населені береги. Отже варто чекати на неприємності. Гішаме, потрібно поновити кидання каменів...

– Для цього прийдеться зійти на берег. До того ж, я маю підготувати своїх людей до бою на мечях і стрільбі з луків. Вони пристали на пустельному березі, де Гішам заставляв своїх підлеглих битися дерев'яними мечами, стріляти з лука та кидати каміння з праці.

– Швидше рухай-теся! – горлав він, бігаючи від однієї групи воїнів до іншої. – Розлінилися, неначе римляни в Єгипті! Нас попереду чекають великі випробування!

До Ефіїса, який спостерігав за військовими вправами парфян, долетіли голоси.

– Все навкруги зроблене Богом і все це є Бог, – торочив Велебог, прогулюючись з Ісою навкруги стоянки корабля.

– І людина?

– Людина є часткою Бога, несе в собі Бога...

«Невже здійсниться його задум і нова релігія стане панівною серед юдеїв та інших народів? – подумав наш герой. – Невже любов стане її основою?»

Вхід до затоки виявився справді вузьким, бо з борта «Артемід» було видно обидва береги.

– Тепер будемо чергувати вночі по троє, – розпорядився Гішам. – У цих водах можна чекати на будь-яку неприємність.

І неприємності почалися з першого ж ранку, коли корабель увійшов у води Перської затоки.

– Гей, чи не бажаєте придбати гашиш? – гукнули до них арабською мовою із зустрічного човна, який повернув у їхній бік.

– Ні! – вигукнув Гішам і тихенько наказав, – готуйтеся до бою. Але зброю через борт не показуйте. Може це й справді торговці?

Оскільки на човні було видно тільки трьох чоловік, він не сподівався на підступ. Ось човен підійшов майже впритул, бо плив за вітром. І тут з-під лахміття, що лежало на його дні, піднялося шестеро озброєних шаблями людей, які метнули гаки на линвах, підтягуючи свого човна до «Артемід».

– Рубайте вірьовки! – крикнув Ефіїс, перерізаючи кухонним ножом ту, що тягнулася до носа корабля.

– Луки натягнути, цілься, пускай! – вигукнув Гішам з корми, закритий від Ефіїса великим вітрилом.

Почувся брязкіт мечів, стогін та зойки поранених. За мить все скінчилося. На палубі, залитій калюжами крові, лежали четверо нападників та двоє гішамових вояків. Іще трьох перев'язували Їса та Велебог. У човні лежала решта мертвих піратів зі стрілами у грудях.

– Все корисне забрати з човна, скласти туди трупи, пробити дірки у дні й затопити! – розпорядився Гішам, затискаючи правою рукою невеличку різану рану на лівій руці.

– А що робити з нашими? – запитав один із парфян.

– Десь пристанемо й поховаємо.

– Слухай, – прошепотів Ефіїсу на вухо Велебог, – у двох нападників я побачив ознаки чуми. Як би нам не захворіти тим самим. А оцту, щоб обмитися, у нас немає.

– Обмиємося водою. Все одно прийдеться знову приставати, щоб поховати з честю наших захисників.

Зійшовши на берег, Гішам проказав короткі слова над могилами своїх воїнів і звернувся до Велебога:

– Як треба обмиватися, щоб не захворіти?

– Занурюватися з головою, – відповів скіф, – і не скидати одягу. Зброю теж треба обмити і палубу корабля обмити як слід.

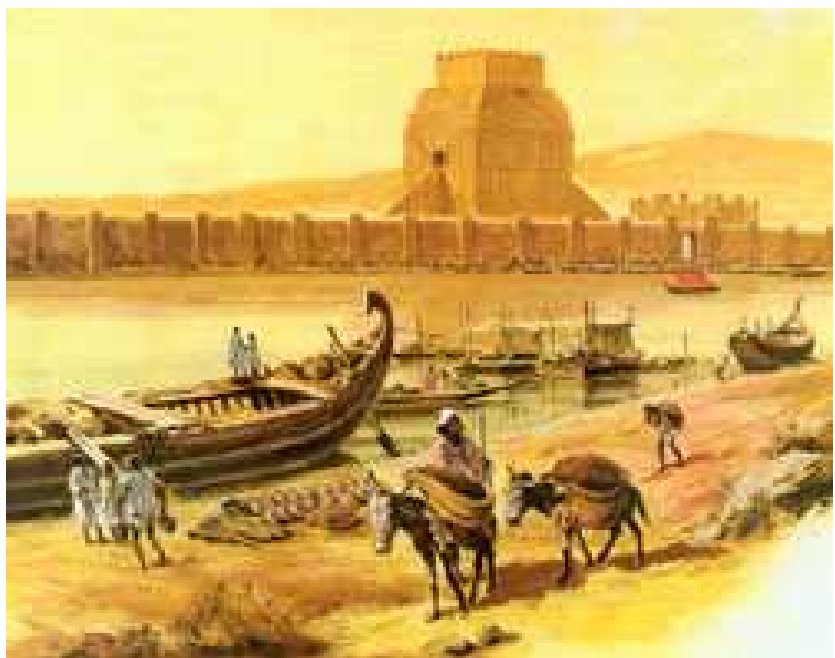
– Луки я не митиму, бо тятива розмокне, – вирішив парфянин і все його військо, а разом із ним й інші подорожні полізли у воду.

– Ти добре плаваєш, – із заздрістю помітив Гішам, спостерігаючи, як Ефіїс проплив декілька сажнів під водою, а потім виринув у несподіваному місці.

– Всі, хто виріс біля моря уміють таке. Варто й тобі навчитися, бо за весь похід так і не спромігся...

Минуло ще декілька днів, і «Артемід» увійшла в Гирло Євфрату. Кількість човнів побільшала, та це були купецькі судна. З них лунали вигуки здивування формі вітрила на кораблі, на що Гішам відповідав веселими криками. Було помітно, що наближення до мети призначення його радувало.

– А ось і Вавилон, – показав він одного разу на величні стіни міста, яке річка розтинала навпіл. Вздовж неї тягнулися мури, з-за яких виднілися високі споруди.

– Як же ми його пройдемо? – ти не забув про цеп, простягнутий через русло? – занепокоївся Велокс.

– Не тільки цеп, але й наплавний міст, – крикнув зі щогли Гарруліс, який видряпався туди, тільки-но завиднілися стіни міста.

– Я домовлюся, не хвилюйтеся, – недбало промовив Гішам, – це вам не Калкут. Тут митники легко беруть гроші і легко відпускають.

Він узяв трохи золота, найкремезнішого зі своїх воїнів, зійшов на мулистий берег, куди приткнувся корабель і зник у натовпі торговців, перевізників, чиновників та військових, що сновигали берегом Євфрату.

– Пропускатимуть уночі, – повідомив він, повернувшись за годину. – Тоді наплавний міст відводять до берега, а цеп опускають на дно.

– Зовсім, як в Ефесі, – мимоволі вирвалося у Ефїїса.

– Ти там бував?

– Я багато де бував...

– Далі вже можна не остерігатися нападу, – пояснив Гішам Велоксу після проходу Вавилону у відповідь на запитання: «Чого ти не наказав своїм людям вартувати?» – Далі аж до Мерва спокійно. Ось якби тільки не оце метляння з берега до берега. Хіба не можна плисти прямо?

– Вітер дме майже вздовж річки, і щоб його піймати, приходиться ставати боком до нього, – пояснив Велокс, роблячи черговий поворот, від чого важка колода, що утримувала низ великого вітрила, у черговий раз просвистіла над палубою, заставляючи всіх пригнутися.

– Хочеш їхати прямо, починай крутити «віда неро» – пожартував Ефїїс, теж влягаючись спати.

У Мерві Гішам негайно побіг до митниці, звідтіля вирушив до міста, нічого не сказавши.

– Ось і кінець нашій подорожі, – розважливо промовив Велебог і погладив Їсу по голові. – І кінець твоєму навчанню. Може йти до свого народу і вчити його любові, але й про інших людей не забувай.

– Кінець подорожі, та не кінець нашій справі зі спеціями, – підтримав розмову Велокс. – Отой Йосип, що зовсім не схожий на юдея, обіцяв придбати одразу все. Де ж він?

Гішама не було три дні. Щоб уникнути зайвих неприємностей, Ефїїс звелів усім сидіти на «Артемис», не сходячи на берег.

– Чого вам не вистачає? – запитував він у невдоволених. – Їжа є. Вода – прямо під кораблем. Терпіль, бо як тільки ми розійдемося, може щось статися.

Нарешті прибув Оливья. Слідом за ним Гішам вів огрядного купця, якого супроводжувало шестеро слуг. Без особливих привітань, Оливья звелів дістати всі спеції, які віднесли у приміщення митниці в порту.

– Він купив усе і заплатив золотом, а також видав номочедія, які можна перевести хоч у золото чи срібло в Єрусалимі, Олександрії чи Римі, – повідомив парфянський принц, а нині юдейський купець Йосип, якого ми знаємо під іменем Оливья, коли повернувся до корабля. За ним плентався навантажений мішками із золотом Гішам.

– Можна знову їхати! – вигукнув Велокс.

– Ти не забув, що це золото оплачене життям трьох моїх людей?

– То коли наступного разу?

– Обживися тут, у Мерві, я винайняв для тебе з братом будинок. А як прийде нагода, мої люди відвідають тебе. Головне, бережи корабель.

– Давай там і відсвяткуємо щасливе повернення та новосілля, – запропонував Ефїс.

Так і вчинили, хоча ніхто особливо не веселився. На обличчях людей лежав смуток, який не розвіювався навіть після декількох келихів пива.

– Що ти сказав тим арабам, коли їх розв'язав? – спитав Ефїс, пригадавши напад кочовиків під час волоку до Червоного моря.

– Правду. Що я Єлезар-безпалько. Обіцяв їх узяти в свою банду.

– І взяв?

– Так. Але більшість не витримала моїх вимог і померла.

– Либонь, захлинулися водою з глечика?

– Щось подібне, – сухо відповів Оливья і перевів розмову на інше. – Ти глянь, як змужнів Їса? Вже й борода з вусами з'явилася! Прямо справжній чоловік!

– Я хочу до матері у Назарет, – не пристав молодий чоловік на ці похвали. – Я давно не бачився з ріднею, сподіваюся, в Галілеї все спокійно?

– Приїдеш – побачиш, – стримано відповів Оливья, але помітивши стривожений погляд Їси, додав, – твоя рідня жива й здорова. Хіба ти сам про це не знаєш? У тебе ж талант провидця!

– Я також знаю, що про себе нічого провідіти не можу, – сумно відповів Їса. – Отож і маю сумнів щодо видінь моєї матері. А якщо це якийсь злий дух спотворює мої думки й показує бажане, а не справжнє?

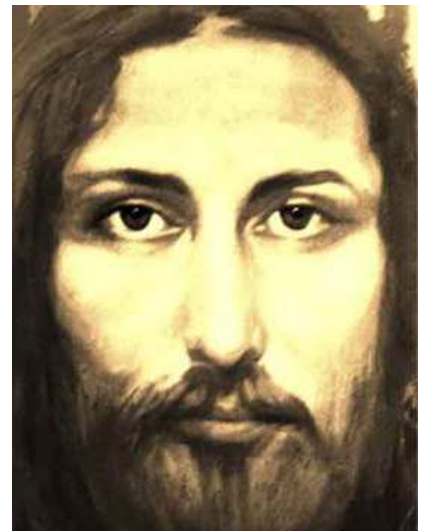
– Їсу й справді можна відпускати з науки, – тихенько проказав Велебог Ефїсу. – Я знайшов, чим можна привабити до хлопця людей.

– Чим же, окрім того, що він є Месією?

– А тим, що хто увірує в нього, отримає

Вічне життя

Кінець другої частини

Частина третя. СЛАВА

– Це ти, мій синочку?! – вигукнула Марьям, побачивши молодого чоловіка, в якому важко було б упізнати підлітка, коли вони розлучилися. Вона не вірила своїм очам: перед нею постав стрункий молодик із уже помітною бородою та вусами. Та материнське серце одразу упізнало свою рідну кров у напівтемряві оселі старшого сина свого чоловіка – Юди.

– Я, матусю, – озвався юнак, обіймаючи її.

– Який ти вже став великий! – цілувала матір його у лоба, – тепер тобі приходиться нахилитися до мене, а, здається, зовсім недавно, я нахилилася, щоб приголубити тебе. Скажи, чи закінчилася твоя наука? Ти все узнав, що хотів?

– Все, матусю. Тепер я добре навчений...

– Щось непомітно, – почувся голос з іншого кутка кімнати. – Хіба тебе не навчили спочатку привітатися з хазяїном, а вже потім із жінками?

– Шолом алейхем тобі, Юдо, – вклонився Їса своєму зведеному брату, – дякую, що пригрів мою матусю і опікувався нею весь цей час замість батька.

– Що ти знаєш про нього? – змінив тон Юда. – Від тебе вісточки приносили різні люди, а ось про батька ніхто нічого не знає.

– Його вбили і пограбували тієї ж ночі, коли я відплив із Кесарії до Олександрії.

– Звідкіля ти знаєш? Сам же сказав, що відплив у цей час!

– Я бачив внутрішнім зором...

Їхню розмову перервало голосне ридання. Це Марьям нарешті зрозуміла, що ніколи вже не побачить свого Йосипа:

– Ой, бідолашний мій, – ридала вона, дряпаючи щоки до крові, – у тебе ж і могили немає, якій я могла б уклонитися, до якої я могла б прийти, щоб поплакати про твою душу...

– Матусю, заспокойся, – взяв Їса її за обидві руки, щоб спинити її намагання ще дужче скалічити себе. – Я розмовляв з його душею і знаю, що йому там добре.

– Тоді ти маєш знати вбивцю! – одразу повірив у здібності брата Юда. – Ми помстимося за нього!

– Вбивця – хлопець, молодший за мене. Але мститися я не буду. Нехай його покарає Єгова!

– Забув старий заповіт: «Око за око»? – вигукнув Юда.

– А життя за життя? – перепитав Їса. – Але ж, це не означає відняти. Це означає, що той, хто вчинив шкоду, має замінити пошкоджений орган служінням своїм органом.

– Мені не потрібно служіння того негідника, який за дріб'язок відняв життя у батька! Мені потрібно, щоби він помер у муках!

– Зачекай, – сказав Іса, піднявши руку і зосередившись. – Так і буде! Але ти не забрудниш свої руки кров'ю. Це зроблять ті, для кого убивство є засобом здобувати гроші.

– Але ж наш закон... – безпорадно вимовив Юда, опустивши плечі та сідаючи на лаву.

– Наш закон потрібно зміцнити! Для того я й прийшов сюди, в Галілею!

– А коли той помре?

– За три роки.

– За три роки, – повторив брат і замислився. Та ось його думки прибрали більш практичний напрямок. – Ти житимеш тут? Але я не зможу тебе утримувати. Я й так ледве прогодував твою матір.

– Ось візьми, – витяг Іса мішечок, повний золотих монет, – сподіваюся, це покриє твої збитки? Тільки не бреш, я правду бачу і в темряві!

– Так, покриє, – з повагою відповів той, – та я й тебе теж за ці гроші зможу утримувати хоч три, хоч п'ять років!

– Покажи, – почувся чоловічий голос із того ж кутка, де сидів Юда. – Може то не золото, а мідь? Я перевірю.

– Хто це? – спитав Іса, спостерігаючи, як його старший брат беззаперечно віддав гроші відносно молодому чоловіку, який до цього тихо сидів у темному кутку, нічим не видаючи свою присутність.

– Це мій гість, – відрекомендував брат, – його теж звати Юда, але щоби не плутати зі мною, люди звать його по місцю народження – «Крайот».

Іса уважно подивився на Крайота, розгледів, що той дістав маленькі терези і почав зважувати монети.

– Ти підеш зі мною, – раптом заявив юнак новому знайомцю. – І покинеш свою роботу митаря. Так і люди тебе поважатимуть більше, і ти сам відчуєш глибший сенс свого життя...

Почувся дзенькіт монет, це Крайот упустив гроші на стіл, ошелешений провидінням своєї долі.

– Виходить, ти таки з коріння Давидова, – тільки й зміг він вимовити.

– Мамо, що ти їм про мене розповіла? – звернувся Іса до Марьям.

– Все, – замість неї відповів брат, – і про твій дар провидіння, і про твоє знання Тори, і про навчання у римлянина, який вчить краще за наших вчителів, і про дивовижного волхва, що вміє усякі чудеса творити...

– А де твій учитель? – згадала жінка. – Хотілося б йому подякувати і вибачитися, що я не вірила в нього.

– Римлянин, – чомусь занепокоївся Крайот, – він тут? Як би лиха не сталося... Треба тікати звідсіля.

– Не хвилюйся, – заспокоїв його Іса. – Хоч він і слова про це не сказав, але я впевнений, що Сапієнтіс ненавидить Рим і все римське.

– То він тут?

– Так, він у Назареті, але не захотів вас турбувати і пішов ночувати у гостинець.

– Він же голодний, – забідкалася Марьям, – отак ми його віддячили, відправили не ївши, ночувати у чужих людей.

– Він не сам і має гроші, щоб купити собі будь-які наїдки.

– А хто з ним? – спитав Крайот.

– Купець, Йосип з Арімалфеї.

Почувши таку звістку, зморшки на обличчі гостя розгладилися, він запосміхався, знову присів до столу, згріб усі гроші в мішечок, не перевіряючи, і віддав хазяїну дому.

– Я піду, у мене справи, – заявив він по тому. Уклонився і вийшов з хати.

Повернувши за ріг вулиці, він уже йшов підтюпцем, майже біг. До гостинця дістався геть захеканий і одразу звернувся до хазяїна:

– Тут у тебе купець зупинився, покажи, де він оселився?

Той, кивнув, упізнаючи Крайота, і мовчки повів по двору, де стояло з десяток невеличких хиж, пристосованих для прийому гостей. Кивнув на потрібні двері і подався у своїх справах.

– Чого треба? – почулося арамейською з-за дверей у відповідь на стукіт.

– Пане Йосипе, це Крайот, пустить до себе.

В кімнаті запала тиша, непроханий гість стояв перед дверима терпляче очікуючи на відповідь. Вона прийшла з іншого боку у вигляді гострого ножа, який дужа рука з-за спини піднесла впритул до горлянки. Другою рукою невідомий затулив йому рота і міцно притиснув, не даючи змоги поворухнутися.

– Ти чого кричиш? – прошепотів нападник. – Забув правильне слово? То я тобі нагадаю. Так нагадаю, що ти захлинешся власною кров'ю.

– М-м-м, – пробурмотів Крайот крізь суху шорстку долоню, що затискала йому рота.

– Я відпущу, – пообіцяв невидимий воїн, – та якщо крикнеш...

– Я прийшов за глечиком води, – прошепотів Крайот пересохлими від страху губами, бо він упізнав цей моторошно спокійний голос.

Коли Гішам (так, це був саме він) його відпустив, Крайот знову постукав у двері і тихенько проказав таємні слова, двері відчинилися і він зайшов.

– Коли ти іще раз назвеш моє ім'я вголос тут, у Назареті, – почав було Оливья, але Крайот його перервав, вигукнувши:

– Це не я розголосив, а син отієї Марьям!

– Хто іще був при цьому?

– Юда, я і вона.

– Прийдеться тобі, друже, – звернувся він до Ефїїса, який напівлежачи брав наїдки зі столу, – сходити до тих людей і попередити, щоби про мене вони нікому не казали.

– А що такого? Ти ж єрусалимський купець і..?

– Потім розповім. Швидше, прошу тебе! – з наголосом сказав Оливья.

«Ось і мій колишній помічник, якого раніше я інколи навіть не помічав, керує мною» – думав Ефїїс, ідучи вулицею до юдиного дому.

Двері йому відчинив Іса одразу, як тільки Ефїїс постукав у них.

– Ось брате і мамо, мій учитель, – виголосив він.

– Точніше буде казати, один із учителів, – поправив його чоловік, одягнений як вільний римлянин. Про це говорив і меч, що висів на поясі.

– Сідай до столу, якщо не погребуєш, – запросив Юда.

– Дякую, – присів Ефїїс на лаву, запитально дивлячись на Ісу.

– Моя рідня мені зраділа, – відповів молодий чоловік, зрозумівши цей погляд.

– А де ж твоя дружина? – запитав Ефїїс хазяїна дому, помітивши, що наїдки до столу носить одна Марьям.

– На жіночій половині, як і належить. Хіба у римлян не так?

– В його домі за стіл сідають усі разом, – повідомила Марьям, ставлячи на стіл глечик із пивом.

– Забери, – звелів Юда, – і принеси вина. Такого гостя потрібно зустрічати достойно.

А під ніс собі пробурмотів: «Дикунські звички».

Ефїїс тільки посміхнувся, вичікуючи нагоду, щоб поговорити про таємність прибуття Йосипа з Арїмалфеї, тобто Оливїї. Та Юда сам почав про це розмову після того, як прочитав молитву і вони переламали хліб та пригостилися вином.

– Сапієнтїсе, як старший у сім'ї, я дякую тобі, що ти вчив і годував Іса стільки років, – по цих словах він устав і низько поклонився. Марьям зробила те саме. – Оті гроші, що мені передав Іса, теж твій подарунок?

– Ні. Ці гроші він заробив під час подорожі з одним багатим купцем за море.

– За море! – охнула Марьям, яка не присіла до столу, шануючи звичаї свого народу, а стояла біля одвірка. – Він же міг потонути!

– Не хвилюйся, мамо, – обернувся до неї Іса, – я ніколи не потону. Вода тримає мене, як ти колись тримала мене немовлям у своїх руках: міцно, але лагідно.

– А правда, що його ще вчив якийсь волхв? – продовжував розпитувати Юда, як видно маючи на меті узнати щось важливе для нього.

– Так. Звати його так хитромудро, що ми кличемо його просто Бел. Він скіф.

– Скіфи, це ті, що ходять у штанях? Він тут, з вами?

– Ні. Залишився в Єрусалимі. Сказав, що знайшов там багато знайомих скіфів, які служать у римському війську, і що йому потрібно з ними поспілкуватися, бо він дуже скучив за рідними та земляками.

– І чого йому там не сиділося?

– Каже, що прибув сюди саме заради оцього хлопця. Він із ним займався, неначе із рідним.

– А хто іще його вчив?

– Різні люди, – стримано відповів Ефїїс, непокоячись. – А іще він багато чого узяв із книжок в Бібліотеці.

– Отже вірно, що наші рабини його не вчили?

– Так.

– Хтось про це знає, окрім тебе?

– Ні. Ані в Галілеї, ані в Юдеї ніхто про це не знає, окрім вас.

– Чи можу я тебе просити, щоб і надалі ніхто про це не знав. Ти поїдеш, а йому тут жити, заводити сім'ю, вести господарство. Коли люди знатимуть, що вчителі у нього були гої, громада його не прийме до себе і стане він вигнанцем.

– Я можу пристати на твоє прохання, – повільно почав Ефїїс, розмірковуючи над тим, як доля сама дає в руки те, до чого прагнеш, – можу нікому про це не розповідати, але й ви всі повинні мовчати про купця з Арімафеї. Нікому не кажіть про нього, ані жінкам, ані дітям, ані братам, ані сестрам. Якщо я узнаю, що ви порушили обіцянку, тоді про справжніх вчителів Їси будуть знати всі торговці на базарі Єрусалиму, а не те що у Назареті. Згода?

– Так. Звичайно, – відповів Юда, трохи здивований заборонаю говорити про купця, свого ж таки, юдея. – З цієї кімнати нічого не вийде.

– Я теж мовчатиму, – озвалася Марьям. – Моєму ж хлопчику й оженилися колись прийдеться. А де він візьме жону, як не у рідному місті.

– Тоді я піду, – піднявся гість, – дякую за хліб та вино. Їса, проведи мене на двір.

– Нехай вони не видумують, – заговорив юнак, коли вони йшли вже вулицею, – я не буду одружуватися!

– Не зарікайся. Якби не любов до Клеопатри, я б давно оженився.

– Ні. Справа не в любові. Мені потрібно навчити цілий народ, а дружина буде тільки обтяжувати мене у подорожах.

– Гарзд, як тільки налагодиш стосунки з усією ріднею, приходь до гостинця, будемо міркувати, як допомогти в твоїх прагненнях.

– І ще, учителю, знаєш, – тут Їса ніяково замовчав.

– Та кажи вже.

– Може й не годиться таке казати, але ти та Бел мені зараз видаєтеся ріднішими, аніж мої кривні.

– Нічого дивного, ти більшу частину свого життя провів з нами, а не з ними. Навіть коли твої батьки жили в Олександрії, ти все одно пропадав у моєму домі.

Вони попрощалися і розійшлися в різні боки.

– Тепер ти зможеш пояснити, що це за така тайна, твоє перебування у Назареті? – почав Ефіїс, як тільки зайшов до кімнати, де сиділи Оливья та Гішам.

– Зможу, – коротко відповів парфянський принц. – Гішаме, постережи надворі. А ти сідай, бо розмова буде довгою. Так от, – почав він тихим голосом, –

Я готую повстання

– Проти римлян? – уточнив Ефіїс після паузи.

– Так. Я хочу, щоб за парфянської підтримки оці три королівства: Галілея, Самарія, Юдея – колишні землі старовинного Ізраїлю – стали незалежними від Риму.

– І прихильними до парфян?

– Хоча б нейтральними. Юдеї не полізуть гарбати наші землі. А Рим намагається захопити все навколо себе!

– Гаряче сказано. А чи холодно продумано? Як ти піднімеш народ на війну з добре озброєним супротивником?

– Вони підуть за своїм Мессією!

– Так ось для чого ти підтримував мене? І тепер хочеш кинути мого найкращого учня у вир війни? А ти знаєш, що він проти насильства? Він не погодиться ні за яку ціну закликати до вбивства!

– Його згода мені не потрібна. Нехай проповідує своє вчення...

– Його вчення у тому, що усі люди мають любити одне одного, – перебив Оливью Ефіїс. – Яким чином ти заставиш воювати тих людей, які стануть адептами цього вчення?

– Це не твоя турбота, – спокійно відповів парфянський принц, дивуючись гарячковості свого друга, – є такі люди, які нізащо не покинуть думки про звільнення Юдеї від римлян!

– Ти про зілотів?

– Про них. І не тільки. Не забувай, що фарисеї теж стоять за звільнення рідної землі від іноземних загарбників. Хіба тільки, не виступають проти них зі зброєю, як перші. Але їхній тихий спротив теж щось важить. Можу сказати, що практично все населення цих земель налаштоване проти окупантів.

– Тоді я не збагну, при чому тут Іса?

– Він же ходитиме серед людей, як проповідник, вірно?

– Так, це його мрія.

– Нехай іде і проповідує. Все інше зробиться без нього.

– Тобто, ти не наражатимеш його на небезпеку?

- Ні, іще раз ні. Я все продумав, – відповів Оливья.
- Тоді розкажи докладно, для чого тобі звільняти Галілею, коли нею і так керує син Хордуса Кривавого – Антипа?
- Він є царем Галілеї тільки формально. Насправді Антипа знаходиться на службі у Риму. І йому не підвладні римські війська.
- А хто керує ними?
- Намісник імператора, який сидить в Єрусалимі.
- Так може юдеям таке правління подобається? Адже на них не нападають інші вороги, на дорогах спокійно, можна вести торгівлю, пшеничні поля не палять кочовики...
- Ця тиша і спокій ґрунтуються на величезних податках, – перебив Оливья свого давнього друга. – Люди знемагають.
- А в інших колоніях Риму хіба не так? Наприклад у Єгипті я щось не помічав особливо невдоволених податками. Звичайно, ремствують потихеньку, але платять, розуміючи, що це плата за спокій.
- А от тут не так! Завдяки старанням Хордуса Кривавого, ці землі мають статус автономії із власним урядом. І платять подвійний податок! І Риму і своїм!
- Зачекай, як це? Такого ж ніде немає! – здивувався Ефіїс.
- А в Юдеї та Самарії – є! І винний у цьому Хордус Кривавий. Подвійне оподаткування дозволило йому набудувати силу фортець на своїх землях. Його син Антипа вирішив не дратувати своїх підлеглих у Галілеї і зменшив місцевий податок. Але в Юдеї...
- Зачекай, – Ефіїс нарешті зрозумів сутність конфлікту, – так в Юдеї ж взагалі римське правління. Який там може бути місцевий податок?
- Помиляєшся. Прокуратори Риму – це намісники римської влади, – залишили щось на зразок уряду – Синедріон. Це рада при Єрусалимському храмі.
- Знаю, Іса щось казав про те, що його батька забили за наказом когось із цієї ради.
- Це несуттєво. Так от, Синедріон продовжує брати великі податки, маскуючи їх потребами храму. Люди несуть як пожертву їхньому богу срібні сиклі.
- Ага! – вигукнув Ефіїс, – отож при храмі й діють міняли та лихварі!
- Не кричи! Бо хтось почує і тоді наш задум буде під загрозою, – застеріг Оливья і продовжив. – Так лихварі міняють золото на срібні сиклі, які їм таки постачають із храму.
- Це я добре знаю, адже довгий час я утримував своє господарство за рахунок подібного обміну. Слухай, – раптом Ефіїсу прийшла дивна думка. – Але ж простіше позбавитися від Синедріону, аніж від римлян, чи не так?
- Простіше, але це не вигідно для моєї держави. Рим від цього тільки зміцниться. Та на моє щастя юдеї дуже релігійні. Тому жодному

із них не спало на думку хоч якось зашкодити Синедріону. Для них це збіговисько старих дідів є уособленням прабатьківської віри, яку вони бережуть. Всі юдеї щиро вірять, що члени Синедріону складають молитви перед їхнім богом за тих, хто вніс пожертви у храм.

– Тепер зрозуміло. А чому ти сидиш тут, а не в Юдеї? Наскільки я втямив, жителі Юдеї більше схильні до повстання проти римлян, аніж галілеяни?

– Ось, подивись, – розгорнув Оливья чартіс, – бачиш, що Галілея найближча до парфянських земель.

– Це я і без тебе знаю, – відмахнувся Ефїїс. – Але ж керівнику потрібно бути ближче до можливий бойових дій, а твій дім в Єрусалимі, а не тут.

– Не перебивай! – вперше за всі роки знайомства розсердився Оливья на свого друга. – Ти розумієш, що мені потрібно розташувати керівництво повстанням ближче до парфянських земель, щоб отримати, в разі успіху, збройну підтримку? Але ніхто про це не повинен здогадуватися! До того ж, відносна м'якість керівництва Антіппою Галілеєю дозволило розвинути рух зілотів на цих землях. Тут майже кожен дорослий чоловік готовий піднятися на війну проти Риму.

– Як же ти тоді діятимеш в Юдеї?

– Справді, – зітхнув Оливья, – там значно складніше через те, що окрім римських військ, Синедріон має свої війська, які називаються храмовою сторожею. А ці люди займаються збереження існуючого становища. Вони шпигують за всіма, хто може становити небезпеку. Доносять в Синедріон, а той подає прохання прокуратору про знищення заколотників.

– Послухай, – у Ефїїса думки почали працювати так само, як це було при плануванні бою з римськими військами, коли він очолював армію рабів, – а чого б тобі не стати членом Синедріону? Ти заможний юдейський купець, регулярно жертвуєш храму в Єрусалимі та в синагогу у своєму місті – Арімафеї, вигляд маєш поважний...

– Але як? – засумнівався Оливья.

– Купи за будь які гроші, бо коли можна купити молитву до бога, то можна купити і місце біля нього.

Їса з'явився тільки на третій день зранку, розбудивши наших друзів стукотом у двері. З інших дверей сусідньої хижі визирнув Гішам, упізнав молодого чоловіка і знову повернувся в середину.

– Ну, розповідай, – почав розмову Ефїїс, впустивши його в середину, – як тебе зустріли інші родичі?

– Вітали, посміхалися, але я відчував, що для них чужий, – стримано відповів Їса. – Від цього мені іще ріднішими стали ви з Белом.

– Сподіваюся, ти про мене не розповідав? – озвався з кутка Оливья.

– Ні, не хвилюйся.

– А як же ти будеш проповідувати своє вчення іншим юдеям, коли тебе не сприйняла рідня?

– Пророків у старі часи теж не сприймали в рідних містах та селах, але до них прислухалися чужі люди.

– А за рахунок чого ти збираєшся існувати? – продовжував розпитувати таємний агент Парфїї. – Хто тебе нагодує, хто пустить переночувати, хто пожаліє, якщо ти захворієш?

– А гроші, що я заробив під час подорожі хіба мені не стануть у пригоді?

– Я тобі віддав всю твою частку, де вони?

– Віддав брату Юді, – розгублено відповів юнак.

– Ти думаєш, він щось поверне? – скептично усміхнувся Оливья.

– Ми, юдеї (по цих словах Ефїїс здивовано підняв брови: «Невже він таки спробує увійти до Синедріону і зараз на хлопцеві перевіряє, чи добре у нього виходить роль правовірного?»), ми юдеї ніколи не випускаємо з рук те, що туди потрапило. Ти занадто довго жив серед гоїв і забув наші звички.

– То може вчитель піде зі мною?

– Його не чіпай, бо він римлянин і вже не молоденький, щоби швендяти деінде. Та й твоїм словам менше повірять, коли з тобою буде представник ворожих сил.

– Він не ворог, а друг юдеїв! – гаряче заперечив Їса.

– А хто про це знає? Тільки ти?

– А ти?

– Я нізащо не буду розповідати, що маю справи із римлянином!

– Що ж мені робити? – запитав молодий чоловік і раптом усміхнувся. – Ти не просто так питаєш, правда? Ти хочеш допомогти?

– Хочу і допоможу. З тобою підуть вірні люди...

– Я знаю, отой Крайот! – вигукнув Їса.

– Так він і ще декілька. Вони тебе і захистять, а Крайот ще й дасть раду грошам, зуміє їх ошадливо витратити.

- Які ще гроші?
- Я дам, але не тобі, а Крайоту. Ти неси своє вчення людям, а твої сподвижники...
- Ні послідовники! – заперечив Їса. – Вони йтимуть слідом за мною, а не поруч!
- Гаразд, послідовники...
- Грецькою це буде «апостоли», – втрутився у розмову Ефіїс, – і їх має бути дванадцять.
- Чому? – На Ефіїса здивовано подивилися обоє його співрозмовників.
- Пам'ятаєш, ти розповідав, – звернувся він до юнака, – що у видінні з твоїм образом поєдналися образи божеств та людей, що жили раніше?
- І що із того?
- Останнім був образ Божича, тобто сина Сонця – великого Бога.
- Так і було.
- Якщо ти Сонце, тоді навкруги тебе мають бути сузір'я, по яким воно проходить – Зодіак! А скільки там істот? Пригадай, ти ж читав книжки з єгипетської астрології?
- Дванадцять, – відповів Їса і задумався. – А де ж я їх візьму?
- Тобі потрібно знайти не дванадцятьох, а тільки вісьмох, – негайно зметукував Оливья. – Окрім Крайота з тобою буде іще троє.
- Гаразд, – зрадив Їса, – то я піду?
- Я з тобою, – піднявся слідом Ефіїс. – Хочу подивитися, як ти будеш провіщати своє вчення людям.
- Поклич до мене Крайота, – звелів Оливья, коли учень та вчитель вийшли.
- Зараз все видно, може зачекаємо до ночі? – спитав охоронець.
- Вірно кажеш... Тоді звели йому супроводжувати хлопця у його мандрах і передай оці гроші, – подав Оливья важкенький мішечок Гішаму. – Звели узяти іще трьох: Симона, якого звать Кифою, Андрія і отого чоловіка з Кани.
- Його теж звати Симон.
- Так, Симон. А де вони зараз?
- Перші двоє напевне рибалять, а третій вдома.
- Тоді, рушай!
- Крайоте, – піймав того Гішам за одяг, коли він вже збирався зайти до синагоги, – маю до тебе нагальну справу. Давай одійдемо вбік.
- Слухаю, – обережно вимовив Юда Крайот, одійшовши за ріг.
- Бери своїх зілотів – Кифу, Андрія й Симона, та починай подорожувати з сином Йосипа.
- Він мені учора про це сказав. А у чому буде моя справа?
- Ось тобі гроші, витрачай їх обачно. Це на всіх, хто йтиме слідом за Їсою.

- Скільки їх буде?
- Дванадцяттеро, разом із тобою.
- Я приніс би більше користі нашій справі, діючи тут.
- Ні. Такий наказ, сам знаєш від кого.
- Що мені робити, окрім охорони та харчування?
- Ви учотирьох маєте таємно казати людям, що оцей син Йосипа – Мессія, який спасе усіх від римського гноблення. Що він уміє творити чудеса, що він має право на престол Юдеї. Але ні в якому разі самому хлопцю не кажіть, що

Він очолить війну проти римлян

Ефїїс ішов за Їсою назирці, та коли той завітав до синагоги, залишився на вулиці. Він бачив, як Гішам відвів якогось чоловіка за ріг і зрозумів, що це один із майбутніх «апостолів» - зілотів.

«Ось і почалося те, що Оливья готував стільки років – подумав наш герой. – Скоро почнуться криваві справи. А як мені до цього ставитися? Пообіцявши Артеміді більше не брати зброї до рук, чи вгамував я ненависть до римлян у своїй душі?»

Він так і не знайшов відповіді, хоча роздумував над цим досить довго. Раптом його увагу привернули крики, що долітали з середини синагоги. Невдовзі звідтіля виплеснувся натовп, попереду якого вели його ученика.

Ефїїс мимоволі поклав руку на руків'я меча, але Їса, що до цього дивився прямо перед собою, раптом глянув йому прямо у вічі і заперечно похитав головою. Прийшлося йти за людьми, очікуючи на продовження пригоди.

Слідуючи за натовпом, він, за старою звичкою, визначав серед натовпу найдужчих чоловіків, яких йому, в разі небезпеки для учня, прийдеться знищити. Його непокоїли викрики: «Брехун! Спотворив наше вчення! Син Йосипа!»

Дорога почала здійматися вгору, і частина людей, особливо літні та жінки, відстали. Але з десятків дужих чоловіків на чолі з рабином, його Ефїїс розпізнав по чорному одягу, продовжували вести Їсу на самий верх гори.

З висоти свого росту він міг на мить побачити чи плече, чи голову, а то й юнака всього, якого вели попід руки двоє кремезних чоловіків. Дивував спокій з яким Їса корився недобрій волі своїх земляків.

Ось уже вони на вершині. Далі прірва. Рабин підняв руки догори і почав викрикувати молитву. З його слів, через сильний вітер, Ефїїс почув тільки слова: «... жертва Єгови...» і негайно рушив на виручку учня.

Та допомога була не потрібна, бо за якусь мить юнака відпустили і з криками «Сефірот! Вельзевул! Гог і Магог!» донедавна рішучі, а нині перелякані на смерть, земляки кинулися врозтіч.

– Що сталося? – запитав наш герой, підходячи до Їси, який спокійно вдивлявся вдалечінь, розглядаючи краєвиди.

– Я їм навів страшні пики, ось вони й злякалися. А що оце там видніється, чи не озеро біля Генісарету?

– Не уникай розмови. Чому вони вирішили тебе принести у жертву Єгови?

– Я вирішив почати своє вчення з синагоги, – нехотя почав Їса, бо йому зовсім не хотілося розповідати про свою першу поразку. – Там уже мене знали, і рабин звелів прочитати щось із Святого Письма. Я для виду розгорнув сувій, але зовсім не шукав, бо мені давно хотілося прочитати для людей слова пророка Ісайї.

– Що за слова? Про появу Мессії?

– Не зовсім. Оці, – тут Їса заплющив очі й урочисто процитував. – «Дух Господній на Мені, бо Він помазав мене благовістити вбогим, і послав мене оздоровляти засмучених серцями, проповідувати свободу для полонених, сліпим прозріння, відпустити стомлених на волю, проповідувати літо Господнє сприятливе».

– І за це тебе хотіли вбити? – здивувався Ефіїс.

– Ні. Якраз оце сприйняли добре, бо заперечити нічого. Але потім у нас виникла суперечка щодо того, чи може пророк з юдеїв показувати чудеса невірним?

– Дивна розмова? Невже не зрозуміло, що таким чином можна повернути людей у свою віру?

– Я теж так вважав і довів, спираючись на книги Пророків, що пророка Іллю Єгова послав до міста Сарепти, до бідної вдови. Пророк Єлисей вилікував від прокази поганського військового начальника сирійського царя Неємана...

– Отже, ти правий?

– Так. Але саме це їх і розлютило. Першим почав рабин, який закричав, що я брешу, бо не може Єгова свою благість розповсюджувати на невірних. Інші підхопили і почалося...

– Агов! – почувся крик здалеку. По дорозі, що вела до вершини, біг чоловік, розмахуючи руками.

– Це Крайот, – одразу упізнав Їса.

– З тобою все гаразд? – запитав той, підбігши і відсапуючись.

– Так і не треба було так бігти, адже все скінчилося, – вимовив молодий чоловік, уважно дивлячись на прибулого.

– Я забалакався з одним чоловіком...

– Знаю, з Гішамом.

– Ти це знаєш? Але ж не бачив нас удвох?

– Звикай, – засміявся Ефіїс, якому раптом стало легко на душі, бо він повірив, що Їса зі своїми здібностями не пропаде, – звикай до чудес. Їх буде іще багато попереду.

– Вірно, – підтримав Їса свого учителя, – а тепер ходімо кудись в інше місце, може до того озера, що видніється вдалині?

– Так, ходімо. Я туди й хотів тебе запросити, – з іще більшим здивуванням сказав Крайот. – Я буду скрізь з тобою ходити.

– Знаю. І зараз ти ведеш мене до двох братів, – задумливо продовжив молодий чоловік. – І вестимеш по всіх краях, і турбуватимешся за мене. Та найбільше горе я отримаю саме від тебе і наперед прощаю, бо твій вчинок буде викликаний нагальною потребою, і він посприяє моїй славі.

Вони вирушили удвох з Крайотом вниз по схилу, повернули на стежку, що веде до озера і зникли за пагорбом.

«Навіть не попрощався, – подумав Ефіїс, – цікаво, чому? Невдячним він ніколи не був... А, здогадався. Він не хоче, так само, як і Оливья, розголошувати наше знайомство».

– Чого той римлянин втручався у розмову? – запитав Крайот, ледве встигаючи за легконогим Їсою. – Ти його добре знаєш?

– Разом подорожували, і він бачив мої здібності, – недбало відповів Їса. – Забудь про нього. Зараз же!

Його сила перемогла волю супутника, тому, коли вони вже йшли берегом озера, на запитання Їси про римлянина, Крайот здивовано перепитав: «Кого?».

– Як називається та гора? – спитав Їса, озирнувшись на вершину, що бовваніла позаду.

– Фавор, – озвався Крайот, вже трохи втомлений пішою ходою.

– Ми туди піднінемося іще раз, але трохи згодом.

– Після тривалого відпочинку. Я вже заморився, а нам ще йти до вечора. Хоч би ті двоє не відпливли на нічні лови, – пробурмотів провідник собі під ніс.

– Вони будуть чекати на нас, – почув його Їса. – Але спочатку побалакаємо з оцим чоловіком.

Він вказав на дивну істоту, що стояла на пагорбі над водою. Чоловік був одягнений у звірячі шкіри, які ледве прикривали його стегна і плечі. Скуйовджене довге волосся й борода до пояса видавали в ньому саїтника.

– Шолом алейхем, добрий чоловіче, – привітався Їса, – спустися до нас, я хочу тебе розпитати про дещо.

– Підніміться ви сюди, – прогудів у бороду чоловік.

– Ми не можемо, бо притомилися і хочемо відпочити на березі, – заперечив молодий чоловік. – Ти ж їжу взяв? – спитав він майже ствердно у Крайота.

Той кивнув і почав виймати хліб, загорнутий в ряднину, та вино у бурдюку з торби, яку ніс увесь час за плечима.

– І тебе ми пригостимо, чим нас сьогодні нагородив Єгова.

Чоловік почав спускатися, горнучи босими ногами глину, з якої складався пагорб, та обламуючи сухі стебла полину. Підійшов впритул до Їси і пильно глянув йому у вічі.

– Ти розмовляєш так упевнено, неначе знаєш істину, яку я шукаю все життя?

– Знаю, – просто відповів Їса, – і можу повідати її тобі.

Того аж затрясло, так йому захотілося знань, які напевне має оцей приємний на вид чоловік.

– Але перед цим ти маєш очиститися.

– Тобто?

– Очистити спочатку тіло, а потім і душу.

– Що я маю зробити?

– Занурся у воду. Від тебе просто тхне!

– Для чого це потрібно? Я ж змию благість Божу!

– Це потрібно для початку науки. Я теж полізу і ти, – Їса повернувся до Крайота, – теж лізь у воду і занурюйся з головою.

– Скільки ще разів пірнати? – запирхав чоловік, висунувши голову з води.

– Не менше трьох.

– Ну кажи, – звернувся невідомий до Їси, коли вони вийшли на берег сушитися.

– Тепер ми трохи з'їмо хліба ти вип'ємо вина, а потім поговоримо, – відповів Їса. – Сідай.

Випите вино сильно вплинуло на невідомого, він приліг, спершись на лікоть і вже не напруженим, вимогливим, а м'яким голосом попросив:

– Повідай мені істину, незнайомцю.

– То давай познайомимся, – тяг час Їса, роздумуючи з чого почати, – Я – Єгошуа, син Йосипа з Назарету. А ти?. Хоча, не відповідай, я відчуваю рідну кров. Ти моя рідня, хоча й далека...

– Я – Йоханан, батька не буду називати.

– І не треба, я й так знаю. Твій батько – первосвященник Захарія, а мати Єлизавета, чи не так? Вона двоюрідна сестра моєї матері – Марьям. Отже, ми з тобою троюрідні брати!

– Все вірно, – опустил голову на груди новий родич. – Та я не хочу згадувати про батька, бо він не тому учив людей.

– Не тому... – повторив Їса. – Не вірні слова. Він учив нашому Закону, але не так, як треба.

– А як треба? – вже благав Йоханан, простягаючи руку до брата.

– Ну слухай. Тільки не перебивай, – по цих словах і Крайот нашорошив вуха, продовжуючи задля годиться поратися з наїдками. – Смерті не існує!

– Як! – не підвівся, а підскочив як наляканий шакал, Йоханан. Крайот заляк, не донісши хлібину, замотану в рядно, до мішка.

– Душа наша є нетлінною і безсмертною! – продовжував Іса, втішаючись силою своїх слів. – Після смерті вона потрапляє або у Вирій, або у Пекло!

– Що це таке? – вирвалося у Крайота.

– У Вирії все так, як було на початку Світу: зелені кущі, всі тварини люблять одне одного, працювати не потрібно, панує мир і спокій!

– А Пекло? – це вже Йоханан прохрипів, облизавши язиком вміть пересохлі губи.

– У Пеклі душі страждають за свої гріхи перед Богом!

– Як страждають?

– Уяви собі, що ти б ніколи не узнав цю істину, ти б страждав?

– Так.

– Страждання у Пеклі більші за найбільші земні страждання від втрати найціннішого, що є у житті!

– Як же уникнути Пекла?! – мало не зі слізьми у голосі вигукнув Йоханан. – Як! Скажи!!!

– Праведним життям з Законами, дарованими Єговою Моше!

– Але ж усі юдеї живуть за цими законами?!

– Ні, помиляєшся! Пригадай, скільки їх порушують цей закон: лихварі, митники, що поклоняються золотому Тільцю; книжники, що спотворюють Слово, дане Всевишнім? А скільки разів Єгова карав наші народи за відступ від нього?

– Таке було, я читав... – вже без запалу відгукнувся новознайдений брат.

– Зараз настали такі ж часи. Закон забуто. І забуто, що головне – сутність Закону!

– Яка ж його сутність?

– Любов!

– Як же любов? А що ти скажеш про заповіді «...око за око...» і так далі?

– Ці слова означають, що той, хто заподіяв шкоду, має служити своїм здоровим органом замість ушкодженого! Отже, любити того, кому нашкодив.

– А якщо мене хтось захоче вбити, я маю з любов'ю прийняти смерть?

– Все в руках Єгови! Ми не маємо права судити інших людей, бо такі ж люди, як і вони – грішні! Прости і помолися за його душу, щоб вона колись, після спокутування гріхів, таки потрапила до Вирію!

– Всіх прощати?!

– Всіх! – твердо відповів Іса. – Інакше до Вирію не потрапиш!

– Скажи, брате, а чи можу я твою істину провіщати іншим людям?

– Можеш. Тільки роби це після очищення.

– Занурювати у воду?

– Не тільки. Люди мають гріхи. Вони повинні покаятися в них перед Єговою.

– А хто прийме оце покаяння? Перед лицем Всевишнього, згідно Закону, можуть перебувати тільки з роду Левія, а я з роду Давида.

– Щире покаяння саме знайде дорогу до вух Всевишнього!

– А чи треба обмивати в озері. Чи як за нашими звичаями, у ковбані?

– Ні! Тільки проточна вода змиває гріхи.

– А хіба отут вода проточна?

– Я бачу ти не знайомий з грецькою наукою «географія». Оце озеро – просто річка Іордан, що розлилася по рівнині. З нього вона тече далі до Мертвого моря.

« Але ж тут майже не видно течії, – хотів було крикнути Йоханан навздогін своєму брату та його супутнику, бо вони вже йшли берегом далі, але завагався. – Краще все таки знайти місце, де течія швидка, щоби гріхи краще та швидше змивалися».

На землю впала ніч, але подорожні продовжували свій шлях. Іти було легко, адже поверхня озера добре відбивала місячне сяйво, а прибережний пісок, насичений водою, був твердим і гладеньким.

Через півгодини ходу, на тлі води з'явилася тінь великого човна, що приткнувся носом у берег. В ньому поралися двоє чоловіків. Підійшовши ближче, подорожні почули: «Та де ж вони? Хто б їх міг узяти?»

– Шолом алейхем, – голосно привітався Їса, – чи не весла ви шукаєте?

– Ти хто такий? – пролунало замість відповіді. – Іди геть!

– Кифу, Андрію, це я, Крайот, – озвався супутник Їси. – А зі мною Єгошуа, син Йосипа з Назарету.

– Якщо ви шукали весла, – анітрохи не знітився молодик перед помітно старшими за нього чоловіками, – то вони там же, де й були. Подивіться!

– І справді! – почувся вигуки з човна. – Чого це ми їх раніше не помічали?!

– Це я вам очі відвів, бо мали дочекатися мене.

– Що!? Як!? – загукали рибалки.

– Бо надалі ви покинете рибальство і підете разом зі мною.

Вилазьте з човна та підійдіть ближче

Безлад у човні припинився, постаті пригнулися і раптом прудко вискочили з нього. За мить, вони вже стояли поруч, приставивши мечі до горла Їси.

– Хто він, оцей чаклун? – запитав старший і кремезніший у Крайота.

– Не чіпайте його! – вигукнув Крайот і спробував відсторонити руки, що загрожували смертю його підопічному. – Він наш!

– Наші не чаклюють, – відповів той же рибалка, недбалим рухом відкинувши посланця Олив'ї на пісок.

– Не турбуйся, Крайоте, – озвався Їса, – ці добрі люди мені нічого не вдіють. Навпаки, вони зараз опустять свою зброю, заховають її під одяг і більше ніколи її не покажуть.

– Як ти це робиш? – уже мирним голосом спитав старший, ховаючи зброю. Його прикладу послідував і молодший.

– Я прошу у Всевишнього допомогти мені і він відгукується на моє прохання. Та мова не про мене, а про вас. Ось ти, – тицьнув пальцем Їса у груди старшого, – напевне Симон, на прізвисько Кифа. А ти, – вказав він на молодшого, – Андрій? Чи не так?

Рибалки тільки кивнули.

– Чого ви напали на цього чоловіка? – почав горлати Крайот, – хіба ви не бачите, що це мирна людина!?

– Ти будеш найпершим серед моїх послідовників, – звернувся Їса до Кифи, не слухаючи вигуків наляканого провідника. – Ти рішучий, мужній і ніколи не відступиш з дороги, яку я тобі вкажу. А ти, – звернувся Їса до другого, – станеш добрим учителем.

– Я ж і читати не вмію! – відповів Андрій. – Як же я вчитиму?

– Я всіх навчу читати й писати. А тепер попливемо на лови. Адже я вас надовго затримав. Вже й Місяць сідає.

– То не біда, – відгукнувся Кифа, – чим темніше, тим краще.

– Яка ж у цьому вигода? – поцікавився Їса.

– Якщо за нами підглядають з берега, то не побачать, де ми сіті поставили.

– А хоч би й побачили, то що?

– Можуть вкрасти разом з виловом...

Вони посідали у човен, Їса відштовхнув його від берега і сів на носі, роздивляючись навколо. Крайот з Андрієм гребли веслами, а Кифа стернував, виглядаючи одне, тільки йому знайоме місце, де добре ловиться риба.

– Ось тут поставимо, – згодом сказав він, затабанив і наказав, – скидайте сіті так, щоби вони покрили якнайбільшу поверхню.

Андрій з Крайотом мовчки виконали його наказ.

– Підтягни лівий край, – звелів керманіч, – бо погано лягло.

– Не виходить, – повідомив Андрій згодом, – видно сіть зачепилася за корч.

– Зараз обпливемо і потягнемо з того боку, – спокійно сказав Кифа, але нічого не вийшло. Тепер снасті потрібно було підтягти з іншої сторони.

– Е-е-ех! – з досадою вигукнув Андрій. – якби іще другий човен!

– Не потрібно, – озвався Їса. – Скажіть, куди потягти?

– У протилежну від човна сторону, – спочатку відповів Кифа, а вже потім здивувався, – ти що, попливеш?

– Піду, – тихенько промови Іса, ступив через борт, попрямував до поплавків, що показували краї мережі, узяв один із них і сказав, – тягніть разом зі мною.

Сіть звільнилася, але Кифа, не ймучи віри, зі словами: «Та що тут, мілина?», теж ступив за борт і одразу занурився з головою. За мить виринув, захрипівши: «Ой, витягніть, тут яма».

Іса підійшов, подав йому руку за словами: «Віруй, що вода тверда, тоді й ти підеш!», підтягнув вкрай здивованого рибалку до рівня своїх грудей. Далі той перекинувся через борт і важко впав на дно човна. Іса теж ступив через борт і сів на своє місце.

Довгий час усі мовчали, не в змозі від здивування вимовити ані слова, доки Іса не занудився, хоча й втішався своїми успіхами, і не спонукав супутників плисти до берега.

– Я втомився і спатиму, – повідомив він, зійшовши з човна, – не турбуйте мене до світанку.

Рибалки ж, розпаливши багаття, довго гомоніли стишеними голосами, озираючись на сплячого.

– Він не чаклун, – доводив Крайот, – він новий пророк! Чули б ви його слова про те, що смерті не існує!

– Так він же нас зачаклував іще здалеку так, що ми не могли знайти весла! – обурювався Андрій.

– У старі часи пророки теж могли творити чудеса волею Єгови, – заперечив йому Кифа.

– Все вірно. Іще він із роду Давида! – продовжив Крайот. – А іще, він має право (тут голос оповідача стих до шепоту, від чого слухачі присунулися впритул), має право на царство в Юдеї!

– То він Месія?

– Месія! І поведе нас на боротьбу з римлянами, коли прийде час!

Але при ньому ніколи цього не кажіть, бо це страшна тайна!

– А нашим однодумцям можна?

– Потрібно. Для цього ми й підемо разом з Єгошуа, скрізь повідомляючи осередки зілотів, що час повстання скоро прийде!

Ще не світало, коли Іса почав будити рибалок:

Таємний учитель

– Вставайте скоріше, бо риба от-от прорве вашу сітку!

Нічна розмова переконала Кифу з Андрієм, що словам Їси треба вірити. Тому вони не роздумуючи кинулися до човна, відштовхнули від берега і попливли удвох, забувши про можливу допомогу від нових знайомців.

– Ох і риби потрапило! – вигукнув Андрій, коли після тривалої відсутності вони з братом повернулися на берег. – Ми стільки ще ні разу не брали!

– Так ти й рибу вмієш заганяти? – діловито поцікавився Кифа.

– Ні, – стримано відповів Їса, – я відчув, що її там багато піймалося, от і попередив. Що ти з нею робитимеш?

– Продам на базарі. Краще поїхати до Магдали, там покупців більше, бо стоїть римський військовий табір.

– Я б спочатку сам її покуштував, – озвався Крайот.

Так і зробили.

– Ви пливить собі, – порадив Їса після сніданку, що складався із обмазаної глиною і запеченої на вогні риби, – а я піду вздовж берега.

– Згода, – відповів Кифа. – Зустрінемося на базарі біля причальних мостків. Але Крайота ми візьмемо з собою, бо гребти далеченько.

Їса повільно йшов берегом, спостерігаючи, як човен поволі зникає у синій далині і глибоко вдихаючи іще прохолодне зранку повітря. Кожен подих приносив йому насолоду. Немов уперше він не вдихав, а неначе куштував повітря рідного краю.

Опівдні він уже побачив крайні оселі Магдали, але не повернув на торований шлях, що вів до середини міста, а продовжував йти вздовж берега.

– Гей, чоловіче, – обірвав його думи удавано веселий жіночий голос, – ти не бажаєш розважитися?

– Як розважитися? – не зрозумів молодий чоловік, але жінка не відповіла, а тільки уважно подивилася в очі, він чого він почервонів.

– Е-е, та ти цнотливий, – вже тихенько вела жінка своєї, – тоді тобі неодмінно потрібна досвідчена людина, щоби ти у шлюбну ніч зміг зачати спадкоємця.

– Мене це не цікавить, – різко відповів Їса і вже хотів було йти, та спинився, обернувся до неї і спитав:

– А хіба ти не маєш чоловіка, що пропонуєш своє тіло аби кому?

– Мала. Та він загинув від рук зілотів під час недавніх заворушень.

– Служив у римському війську? – здогадався Їса.

– Так. А коли я залишилася одна, треба було якось жити, от я й почала заробляти тілом.

– Невже нічим іншим не могла?

– Хотіла було вчити дітей, адже я знаю арамейське, латинське та грецьке письмо, але ніхто не брав до свого дому. Всі вважають, що навчати грамоти може тільки чоловік.

– І тобі сподобалося отак заробляти? – продовжував розпитувати жінку молодий чоловік.

– Спочатку було якось не дуже, а потім... потім навіть сподобалося. І тепер я без чоловіка довго прожити не можу. Зачекай! – раптом скрикнула вона. – А чого це я тобі усе розповідаю? Ти хто такий?

– Єгошуа з Назарету. А тебе звати.. ні не кажи, я вгадаю... так само, як і мою матір – Марьям!

– Майже вгадав, Міріам. Так ти чародій?

– Ні. Я хочу стати вчителем для свого народу.

– І чому ж вчитимеш?

– Дотримуватися законів, які Єгова дарував Моше на горі Синай!

– Ой не треба! Мене ж тоді поб'ють до смерті камінням, бо я порушую цей закон. – тут вона трохи подумала і процитувала: «Якщо хтось буде перелюбствувати з чужою жоною, то будуть забиті на смерть і перелюбник, і перелюбниця».

– Майже точно, – здивувався Їса, і, згадавши свою науку, запитав:

– А скільки всього законів дарував Єгова Моше?

– Шістсот тринадцять.

– Вірно! І ти всі їх знаєш напам'ять?

– Майже всі. Ось тільки я їх порушую...

– Ти і справді грамотна. Зможеш прочитати оце? – накреслив Їса своїм ціпком у пилюці декілька слів.

– Спробую, – здвигнула плечима Міріам, – оце арамейською: «Я є Господь». Звучить майже так само, як твоє ім'я. Далі... зрозуміла, це грецька: «я є вчитель свого народу». А оце, виходить латиною: «ниці стануть царями, а убогі – багатіями». Дивні слова.

– Зате правильні. А хочеш позбавитися гріховних бажань?

– Хочу, та нічого не вийде. Бо бажання тільки затихають після того як зогришиш, а потім знову терзають мене. Та й за що я житиму?

– Хіба дружині загиблого легіонера не дають грошей на прожиття?

– Якби була дитина, то давали б, а так – ні.

– А чого тебе не взяв за себе молодший брат твого чоловіка, як належить по Закону?

– Так відколи чоловік став легіонером, то його вже не вважають юдеєм. А мене й поготів.

– Я тобі допоможу, стій, не ворушись, – підійшов Їса до Міріам впритул, але завагався.

«Мені вперше прийдеться торкнутися жінки, але це моя матір і не Мірка, яка була мені за неї, – подумав він. – Що робити?»

«Спитати мене, – негайно відгукнувся його ментальний вчитель Мерказ, – бо вже давно ти намагаєшся жити за власним розсудом або за вказівками Велебога та Ефіїса. Але тепер, коли ти почав нести слово людям, звертайся тільки до мене! Інакше ти заплутаєшся у людських думках та бажаннях і не вийдеш на пряму дорогу до істини»

«Гаразд, вчителю, – відгукнувся Їса, – слухатиму тільки тебе, не покидай мене більше, розкажи, як діяти?»

«Приклади долоні до її стегон, – звелів Мерказ, – та візьми на себе всю її хіть. Будь обережний, не дай тілесній спокусі опанувати тобою. Потім цю силу перепусти через розум і віддай у її голову. Якщо зможеш, тоді ця сила зробить її прагнення духовними, а не тілесними».

Їса присів, потім став на одне коліно і поклав свої долоні їй на стегна.

– Ось тепер що ти відчуваєш? – запитав згодом.

Вона помовчала, прислухаючись до своїх почуттів і заплющивши очі, та й промовила:

– Грішні бажання зникли повністю. Але як я прогуюся?

– Тоді йди за мною, – зазивно махнув рукою Їса, виглядаючи своїх перших послідовників, або, як їх назвав Ефіїс, – «апостолів».

– Де ти ходиш? – почувся вигук з-за спини. Їса обернувся на крик. Це був Кифа, що йшов до нього, широко усміхаючись.

– Ти приносиш удачу, – вимовив він, підходячи ближче, – ми продали всю рибу з вигодою!

– Більше ти не торгуватимеш тим, що піймав, але вловивши душу, направиш на шлях до Творця.

– А цю жінку ти взяв собі на втіху? – спитав рибалка, обдумавши такі дивні слова і не знайшовши в них ніякого змісту.

– Не для себе, а для вас.

– От і дякую, бо ми з братом вже давно не мали жіночки.

– Якщо ти захочеш переступити через Закон, то спробуй, та не забувай, що перелюбнику належить смерть. Але я взяв її із собою, бо така воля Єгови!

– Тоді вона нам не потрібна, – втрутився Андрій, що підійшов слідом, – меча вона тримати не зможе...

Крайот, що підійшов останнім, у розмову не втручався, повністю переконаний, що оцей Назарянин знайде вірну відповідь.

– Вона вчитиме вас грамоті, бо стане подобою бруска для вашого розуму, яким ви його загострите так само, як гострите свої мечі.

– Куди підемо далі? – після довгого мовчання, викликаного обдумуванням цих слів, спитав Крайот, намацуючи мішечок з грошима за пазухою.

– За четвертим зілотом – Симоном, – не вагаючись відповів Іса. – Там і матінку свою побачу... І гурт наш побільшає на двох осіб...

– Як на двох!? – вигукнув нетерплячий Андрій, але отримав штурхана у бік від старшого брата і замовк.

– Тобі показати куди йти? – натомість запитав Кифа, але побачивши, що Іса вийшов на вірну дорогу, теж замовк.

Так, у повному мовчанні вони за півдня

Дійшли до Кани

– Ви теж на весілля? – запитали у подорожніх діти, що бавилися у пилюці на краю села. Одержавши ствердну відповідь, пояснили:

– Ідіть на той край, до хати, біля якої росте стара маслина.

– Звідкіля ти знаєш про весілля? – спитав Андрій у Іси.

– Знаю і все. Думаю, що це весілля саме того, кого ми шукаємо.

– Це Симон-зілот жениться, – почали галасувати діти, прислухаючись до розмови.

– То ви знаєте, що він зілот? – поцікавився Крайот і осудливо похитав головою, дивлячись на братів-рибалок.

– Це всі знають, – знову відповіли малюки. – він про це завжди каже, коли з кимсь спілкується.

Тут Крайот ухопив Кифу за лікоть і відвів убік.

– Що він робить? Як ти міг таке допустити? – гаряче зашепотів тому у вухо. – Варто сюди прибути легіонерам, як неодмінно хтось донесе і його схоплять! А коли не витримає тортур, то викаже усіх! І тоді наше повстання буде під загрозою!

– От не дарма Назарянин хоче нас повести по Галілеї, – задумливо відповів старший брат, трохи ніяковіючи. – Таким чином ми будемо невловимими для шпигунів.

– Ти не звертай розмову на інше! – продовжував пошепки гарячкувати Крайот. – Це ж зрада! І карається смертю!

– І кого ж треба покарати? Симона?

– І його, і тебе! Якби не Назарянин, я б так і вчинив!...

– Ходімо, вже, – покликав їх Іса. – нічого теревенити, там уже потрібна моя допомога.

Вони вирушили у вказаному напрямку, але Крайот встиг штурхонуту Кифу та дати копняка Андрію, поки Іса відвернувся.

– Дивні ці дорослі, – сказав один із хлопчиків, – замість того, щоб іти веселитися, б'ються.

– Ага, а нам забороняють. А ходімо на виноградники, їх же зараз, либонь, ніхто не охороняє. Я знаю, там уже є стиглі грона.

І діти подалися у протилежний бік.

– Я серцем відчувала, що зустріну тебе, синку! – вигукнула Марьям, стоячи на порозі будинку, з якого чулися віншувальні вигуки.

– Шолом алейхем тобі, матусю, – обійняв її Їса. – Як твоє здоров'я?

– А ти й сам знаєш, все добре, слава Єгови. А хто оці люди?

– Мої послідовники. Саме із ними я буду подорожувати, навчаючи людей.

Названі тільки покивали головами і зайшли до хати.

– Мамо, наречена – це наша рідня?

– Так, синочку. Вона мені троюрідна племінниця. Ой, забула, мене ж попросили її батьки, щоби я у когось зайняла вина, бо прийшло стільки людей, що й не сподівалися. От пережили раз і вдруге, ось і вина й не стало. То ти заходь, а я побіжу...

– Не турбуйся, матусю, – спинив її Їса, посміхнувся, труснув головою і пообіцяв, – буде вино, на всіх вистачить! Де тут великі судини для вина?

– Та ось же стоять, під деревом.

– Звели, щоб туди налили води і занесли у хату.

– Так а що ж?...

– Далі моя справа.

– Що це? – вигукнув чоловік, як видно, розпорядник весілля, покуштувавши нового напою першим.

– Це найкраще вино, яке я дарую всім вам, – піднявся зі свого місця Їса, – пийте, насолоджуйтеся, поздоровляйте молодят. Пийте, кращого вина не знайдеш в усьому світі! Пийте за здоров'я моєї сестри та її чоловіка!

Весілля продовжилося, вино хвалили і кожен із задоволенням виголошував привітання молодим.

– Ви вже досить погуляли, – знову подав голос Їса, – надворі стемніло, час розходитися. Жінки, ведіть своїх чоловіків, бо дехто, як я бачу, й на ногах не стоїть.

Люди потихеньку розійшлися, від порога іще раз бажаючи молодим достатку і діточок, а Їса з послідовниками залишився.

– Нам ніде переночувати, – попросив Їса, – пустіть до вас.

– Ти для нас таке зробив, – вигукнув батько нареченої, – що я можу поступитися тобі своїм ліжком!

– Не треба, покладіть мене разом з усіма.

– Я постелю під маслиною, на спориші, – озвалася мати, – ночі зараз сухі та теплі.

– Я теж там ляжу, – сказала Марьям і притулилася до сина.

Крайот, коли вже всі вляглися, все рвавсь побалакати із Симоном, але його відмовили, мовляв дай йому насолодитися своєю молодою дружиною, а розмовлятимеш, як сонце встане. Міріам поклали в домі, не розпитуючи, чия вона.

Їса прокинувся, відчувши чийсь погляд.

– Це ти, матусю? – запитав він, не розплющуючи очей.

– Я синку, – озвалася Марьям.

– Всі повставали?

– Усі. Ати, либонь так наморився за дорогу, що іще й досі спиш?

«Я заморився не від цього» – хотів було сказати Їса, але промовчав. Учорашнє навіювання вина забрало багато сили.

Він все лежав, майже задрімав під материнською рукою, що гладила йому голову, коли почувся пронизливий жіночий вереск.

– Не пущу! – репетувала молода жінка. – нікуди не пущу!!!

Прийшлося вставати. Їса спочатку піймав материнську руку, поцілував, а вже потім піднявся і пішов на крик, який чувся з-за хати.

Жива картина нагадала йому скульптуру «Змія пожирає жерця Аполлона – Лакоодеона та його синів», зображення якої він бачив у Бібліотеці: Симона тягла за руку його молода дружина, а Крайот зі спільниками стояв з протилежної сторони і щось бубонів низьким голосом. Герой суперечки безпорадно озирався в обидва боки, не знаючи, що йому робити.

– Чому ти так палко бажаєш смерті своєму чоловіку? – запитав Їса і вона замовкла, дивлячись на нього з-під лоба.

– Він не може мене кинути на другий день після весілля, – промовила молодиця спроквола. – Люди засміють.

– А якщо залишиться, його може спіткати смерть, як багато кого із наших, – вкотре пояснив Крайот. – Не треба було хвалитися!

Жінка знову вдарилася в сльози, але вже за руку чоловіка не тримала. Батьки стояли мовчки, не втручаючись, хоча мати витирала сльози, що рясно збігали по її щоках.

– Гей, Єгошуа, – нарешті перервав мовчанку Кифа, – ти ж мудрий, як Соломон! Що робити, порадь!

– Все просто. Якщо йому не можна лишатися, а їй не хочеться розлучатися, значить вона повинна піти разом із ним, тобто з нами.

– І куди ви підете? – нарешті озвалася мати. – Молоду жінку заведете та й кинете на поталу розбійникам!

– Ми самі кого хочеш... – почав Андрій але, схаменувшись, заставив себе замовчати.

– Ніхто нас не зачепить, – спокійно пояснив Їса, – ми ж мирні люди.

– А що ви їстимете, де спатимете?

– Добрі люди нам завжди допоможуть, як оце і ви.

– Невже потрібно виходити негайно? – спитала молодиця, вже майже погоджуючись на мандри із чоловіком.

– Так, – пояснив Їса, – я відчуваю, що небезпека чатує на нього. Завтра тут будуть лихі люди.

– Це мабуть Савл, – припустив Крайот. – От же негідник, сам юдей, а вірно служить римлянам. Все нишпорить, а потім виказує зілотів, аби наших спільників схопили та розіп'яли!

– Збирайтеся, та підемо, – твердо промовив Іса і вже ніхто не заперечував.

– Синочку, коли ж я тебе побачу наступного разу? – запитала Марьям.

– Дай я подумаю... в Єрусалимі. Все одно тобі прийдеться туди йти, бо і я туди колись прийду.

– І коли ж це станеться? Коли мені туди йти?

– Серце підкаже, матусю. А зараз я маю вирушати, щоб служити своєму народу.

– І куди ми підемо? – спитав Андрій, коли вибралися за межі села.

– Господь нас направить, – відгукнувся Іса, пильно дивлячись на Кифу. – Ти вже давно щось хочеш сказати?

– Якщо Симону можна вести із собою дружину, то чому мені зась?

– І мені?! – підтримав брата Андрій.

– А хіба я заперечував? – запитав і собі Іса. – Навпаки, ведучи із собою дружин, ви позбавитеся гріховних бажань.

– То йдемо за ними?

– Ось вам і відповідь, куди йти, – посміхнувся уже визнаний усіма ватажок зілотів. – Здається, нам треба йти майже у зворотному напрямку, чи не так?

– Так, у Капернаум. Це поруч із Магдалою.

Вони пішли повз виноградники, слухаючи, як перегукуються люди, обрізаючи та підв'язуючи лозу: «А добре учора погуляли!», «А я стільки випив, а голова не болить», «Вино було добре, ось тільки до вітру за ніч тричі бігав».

Вервечка подорожніх зайшла за пагорб, коли вигуки змінили тему: «Йой, хтось усі стиглі грона позривав!», «То бісові діти, доки ми випивали!», «А щоб їм довіку винограду не їсти!».

– Стійте! – почувся крик, що лунав іздалеку.

Обернувшись на крик, Кифа з Андрієм поклали руки на руків'я мечів, захованих під одягом, і стали обабіч Іси.

– Не треба, – спинив їх проповідник нової віри. – Він один і верхи. Скоро буде тут.

Справді з-за ближнього пагорба вигулькнув вершник, підскакав, спішився і став перед Ісою.

– Спаси мого сина! – вигукнув добре одягнений чоловік. – Я не пожалію ніяких грошей!

– Ти не тутешній, – замість відповіді, озвався той.

– Так, я з Капернауму. Спаси сина, він помирає!

– Хто тобі розповів, що я вмю лікувати?

– У Кані всі про це говорять. Та й у Назареті теж.

«Зрозуміло, – подумав Іса, – це все моя матуся хвалиться своїм нащадком, адже у Галілеї я іще нікого не лікував».

– До Капернауму іще півдня йти, – озвався Кифа. – Чи встигнемо туди дістатися вчасно?

– Не встигнемо, – відповів Іса. – Хлопець помре, як тільки Сонце сяде. Я це відчуваю.

– Спаси, – заридав чоловік і впав на коліна, – я для тебе нічого не пожалію!!! Сідай на коня, я домчу тебе швидко!

– Я не вмю верхи їздити, мене ніхто не навчив...

– Спаси, – чоловік почав цілувати ватажку мандрівників руки, – і я повірю, що ти несеш людям світло і радість, я повірю у твої слова про безсмертя душі!

– Отже, без видимого дива ти не повіриш, – зітхнув Іса. – Що ж, візьми мене за правицю і думай про сина, уявляй собі його образ. Усі інші теж поручкайтеся, а Кифа нехай візьме мене за шуйцю. Молить Господа про спасіння хлопця!

Накази виконувалися мовчки і швидко.

– Все! – зітхнув Іса, віднімаючи свої руки та струшуючи їх, бо вони затекли від міцних стискань. – Можеш спокійно їхати додому – твій син житиме. А тепер простелить мені ряднину, я маю трохи полежати та відпочити.

– Я не знаю, як тобі дякувати? – прошепотів прохач. – Тоді я притьмом вирушу додому.

Він пішов піймати коня, що пасся неподалік, а за ним вирушив Крайот. Вони довго про щось гомоніли, потім чоловік сів на коня, а Крайот повернувся до гурту, щось ховаючи за пазуху.

– Як можна перевірити, що ти справді йоговилікував? – запитала Міріам, яку за містом її попереднього проживання, почали називати Магдалиною.

– Ось прийдемо до Капернауму і ти зможеш перевірити, – озвався Іса, підіймаючись. – Ходімо, незабаром, ти зможеш переконатися у моїх силах наочно.

Він пішов уперед, за ним прослідували обидві жінки та Симон із Андрієм.

– Цей чоловік не простий купець, – тихенько проказував Крайот до Кифи, ідучи позаду усіх. – Він служить при палаці царя Антіппи. Пообіцяв мені доповідати про всі новини звідтіля.

– Я бачив, ти й гроші з нього злупив? – поцікавився старший рибалка.

– Він сам їх давав, чому ж не взяти? Адже у нас попереду невідомо який шлях, а жити ж за щось треба...

– Я знаю ці місця, – сказав Андрій, коли вони пройшли значний шлях, а Сонце почало хилитися на захід. – Це овеча купальня.

– Овець купають, – здивувався Іса. – Навіщо?

– Щоб вимити їм шерсть перед продажею. Далі женуть у Капернаум.

– А для чого тут хворі лежать?

– Ти вгадав, чи то б пак, провидів... Тут бувають дива, коли вода раптом збурюється і набуває цілющих властивостей. Тоді хворі й лізуть туди, щобвилікуватися.

– Я читав про таке, це подих Землі виривається назовні.

– У нас кажуть, це воля Господа.

– Звісно, без його волі нічого не відбувається. Жодна волосина не впаде з твоєї, Андрію, голови, без його волі. Та ми забалакалися, ось той, хто на нас чекав.

Їса підійшов до чоловіка, що лежав осторонь інших.

– Давно лежиш?

– Дуже давно. Моя рідня принесла сюди, аби явилікувався, але вони пішли і нікому донести мене до води. Я вже два збурення пропустив.

– Гей, Міріам, а йди-но сюди! – гукнув Їса. – І всі інші теж! Знову візьміться за руки, як це було сьогодні. А ти, Магдалино, дай мені свою.

Хворий з цікавістю спостерігав за незвичайним лікарем, дивлячись то на інших його супутників, що трималися купи, то на руку, прикладену до його грудей.

– Вставай, – звелів Їса, – ти вже зможеш ходити.

Той піднявся і пішов, та його зупинив вигук:

– Постіль свою забери!

Не ймучи віри у власне одужання, чоловік, немов сновида, підхопив ганчірки, на яких лежав і подався геть.

Міріам роздивлялася свою руку, немов уперше її бачила.

– Тепер я повірю всьому, що ти скажеш. Ти і справді, якщо не сам Господь, то

Син Божий

– А я бачу, що твої слова щирі, адже цього разу я заморився значно менше, бо твоя віра підтримувала мене. Але я син від людей, а не від Єгови.

– Давайте тут заночуємо, – запропонував Крайот. – Бо у Капенаум іти вже запізно.

– Так, мені потрібно відпочити, бо на завтра знову прийдеться переконувати людей у силі Господній, – сказав Їса, вмощуючись на простеленій Міріам ряднині. – Я й вечеряти не буду, сил немає, очі самі заплющуються.

– От і добре, що він заснув, – сказав Крайот, відвівши Кифу подалі. – Ходімо, побалакаємо серед хворих, та їхніх супутників про

нашого ватажка і розкажемо, чого потрібно чекати найближчим часом.

– Ти про Мессію?

– Так. Ось тільки залишу клунок з їжею, щоби наші жінки могли приготувати вечерю.

Вранці Їса прокинувся першим, розштовхав Крайота та Кифу і звелів підіймати інших.

– А сніданок? – пробурмотів Андрій, струшуючи з волосся сіно. – У нас же ще залишилася їжа.

– Трохи згодом буде тобі сніданок, і не на землі, а в домі багатія.

Він вирушив до Капернауму, його супутники негайно пішли слідом, причому тепер Кифа з Андрієм йшли одразу позаду свого ватажка, далі йшов Крайот, а останніми – дві жінки.

– Вилікуй і нас, Месіє! – крикнув хтось із хворих, але Їса тільки заклично махнув рукою у бік міста і продовжив рух.

– З тебе обол, – спинив його на вході до міста, митник, – і з твоїх супутників – теж по оболу.

– З жінок не брати, – одразу виліз наперед Крайот, – у них грошей немає.

– Зачекай, – відсторонив його Їса, – скажи мені, чоловіче, з якого ти роду? Не відповідай, я сам тобі скажу. Ти з роду Левія.

– Це тобі хтось сказав?

– Ні я сам узнав.

– Він спілкується прямо з Господом, – виліз з-за спини Андрій.

– Я таких бачив силу-силенну, – зневажливо відмахнувся митник.

– І звати тебе, – продовжив Їса, – Ме.. Ма.. Матей?

– Матвій, так оце тобі теж міг хтось розповісти. Мене тут усі знають.

– А чи знає хтось, що це тільки батько твій з роду Левія, а мати – з роду Юди?

– Тихше, тихше, – занепокоївся митник, – я на цій посаді тільки тому, що запевнив царських чиновників про своє походження з роду від Левія, – він почав говорити пошепки, нахилившись до вуха Їси, – коли узнають, що я тільки наполовину левіт, можуть вигнати.

– А для чого ти витрачаєш час отут, на митниці, замість того, щоб готуватися до життя вічного? – так само пошепки відповів Їса.

– Якого вічного?

– Після смерті на тебе чекає вічне життя. І земне існування визначає, будеш ти вічно радіти чи вічно мучитися.

– Про що це ти? – здивувався Матвій, відчуваючи непереборну силу слів оцього юнака.

– Іди за мною, я розповім...

Щось було у цих простих словах таке, що митник покинув своє місце і, незважаючи на вигуки вартових: «Гей, Матвію, ти куди?», повів Їсу разом з послідовниками до себе додому.

Пригощаючи гостей, він все розпитував про те, як уникнути вічних мук, як вести праведне життя.

– Я теж ходитиму разом з тобою, – нарешті вирішив митник і погукав, – жінко, я йду з оцими людьми!

– Коли повернешся? – відгукнулася та.

– Не знаю, може й ніколи.

Дружина Матвія не стала зчиняти лемент, бо пригощаючи жінок, що йшли разом із подорожніми на своїй жіночій половині, вона вже все вирішила:

– Я теж іду і вже готова.

– Для чого нам оцей чоловік? – поцікавився Крайот у Їси, коли вони вже досить великим кагалом вийшли на вулицю.

– Я буду й далі залучати собі послідовників, доки їх не стане дванадцять.

– А як із нами захоче йти більше?

– Тоді мої послідовники будуть навчати інших.

– Оце ти добре придумав! – з несподіваним захватом схвалив Крайот. – Я про таке тільки мріяв...

Їса подивився на нього, скрушно зітхнув, зрозумівши, що зілот думає тільки про майбутню війну з римлянами і радий кожному новому чоловіку, і повернув до синагоги.

– Оце він! – на Їсу показував учорашній хворий, якого він вилікував біля овечої купальні.

– Це ти? – до нього підійшов прохач, якому Їса вилікував сина на відстані. – Справді, мій син одужав. Розказував, що перед ним з'явився твій образ, після чого настало полегшення.

– Так ти працював у суботу? – викрикнув якийсь чоловік і гамір, що панував у домі молитов, раптом стих.

– Вірно, – спокійно відповів Їса. – Я лікував немічних.

– Ти порушив Закон! – почали галасувати одразу із декількох сторін. – Маєш спокутувати цей гріх!!!

– Це не гріх. От якби твоя вівця у суботу впала до ями, ти ж її витяг би, чи не так?

– Витяг би, звісно, – промимрив крикун.

– А хіба людина гірша за вівцю? Ото ж я й витяг цього чоловіка із ями хвороб.

– Але ж лікування, це робота, а в суботу робити не можна, так заповідав Єгова у Законі, переданому Моше! – вигукнув рабин.

– А коли ти витягаєш вівцю із ями, це хіба не робота? – перепитав Їса. – Але ж ти її не залишиш у ній до наступного дня, чи не так? Тоді виходить, що людина, є хазяїном своєї суботи!

– Ти перекручуєш наш Закон, а це смертний гріх! – знову заволав рабин і його підтримав майже одноголосий гамір схвальних вигуків: «Смерть нечестивцю!», «Побити камінням!», «Ведіть його на двір для страти!».

Натовп посунув на Їсу, але його заступили Кифа з Андрієм і почали намацувати мечі за пазухою.

– Не смійте здіймати зброю у домі молитов! – вигукнув Їса. Тоді брати-рибалки тісно присунулися один до одного плечима і почали гамселити своїми мозолястими кулаками передніх із натовпу, намагаючись їх завалити, щоб перешкодити руху наступних.

– Крайте! – гукнув Кифа, не припиняючи своєї справи. – Веди Учителя до мого дому і жінок туди також забери. А ми тут управимося удвох, – тут він з такою силою вдарив знизу у щелепу черговому ревнителю Закону, що той упав і більше не ворушився, хоча по ньому топталися не менш гарячі, але ще не биті його однодумці.

Матвій залишився стояти, спостерігаючи, як ці двоє утримували цілий натовп розлючених чоловіків, не даючи їм вийти з дверей. Раптом він помітив, що декілька молодиків почали вилізати у вікна, розламавши рами. Він кинувся слідом і наздогнав їх у момент, коли вони вже хотіли напасти іззаду на братів.

– Не смійте! – вигукнув він і незграбно вдарив у спину одного із них. Падаючи, той ухопився за своїх спільників і повалив їх. Тоді новоспечений захисник нової віри вдарив кожного ногою по під ребра, приказуючи:

– Лежіть, бо буде вам смерть!

Ті злякано припишкли. Майже одразу припинилася й бійка в синагозі, бо нарешті всі зрозуміли, що перемогти захисників свого Вчителя марна справа.

– Коли іще хтось захоче піти проти зілотів, – виголосив Кифа чи не найдовшу у своєму житті промову, – то знайте, що на місце одного загиблого одразу постане троє! Замість того, щоби вишукувати у Законі різні мудрощі, потурбувалися б краще про те, як звільнити наш народ від римського ярма! Чи вам подобається платити подвійний податок! Га, не чую!? Мовчите, так ото ж бо й є!

За тим він похукав на свої збиті до крові кулаки, кивнув Андрію і спокійно пішов додому, наздоганяючи Крайота з Їсою та жінками. Там на нього чекала несподіванка – мати захворіла настільки, що не змогла піднятися з ліжка.

– Сину, – не проказала, а прошелестіла вона, побачивши Кифу. – Пробач, але я не в змозі навіть накрити на стіл.

– Не біда, – наперед вийшов Їса і приклав свої долоні до голови жінки. – Лежи спокійно, зараз усе мине.

– Тебе за руку потримати? – запитала з-за спини Міріам.

– Не треба, – тихо проказав Їса, зосереджено хмурячи чоло, вже й так достатньо помережене зморшками, – мені сили надає ваша віра, що зростає щомиті.

Хвора заворушилася, закрутила головою, прийняла долоні незнайомця з голови й піднялася.

– Диво-дивне, – проговорила вона вже вголос, – а я й не думала, що вже підіймуся. Дякую тобі, чоловіче, за твоє лікування.

– Не мене дякуй, а Господа, бо все діється з його волі, – відказав Іса і присів за стіл. – Міріам, сідай поруч.

– Хіба годиться жінці сидіти разом із чоловіками? – запитала вона, не рухаючись із місця.

– Всі перед Господом однакові – і чоловіки, і жінки; і бідні, і багаті; і царі, і жебраки. І в домі мого вчителя теж усі сиділи разом.

– А хто твій учитель? – зацікавився Матвій.

– Мені його послав Господь, це все, що я можу про нього сказати...

Після вечері Іса приліг відпочити й негайно заснув. Жінки тихо гомоніли поміж собою, Андрій подався до свого дому, щоб попередити свою дружину про початок спільної мандрівки, а Матвій розгорнув сувій пергаменту, дістав каламар та стилус і заходився писати.

– Кому ти пишеш? – зацікавилася Міріам.

– Не кому, а про кого, – поважно відповів відставний митник. – Я пишу про нашого Учителя, про його діяння. Розкажіть, звідкіля він? Хто його батьки? Коли з'явився у нього цей дар лікування та провіщення?

Тут усі присунулися ближче і почали пригадувати, хто що знає чи чув від інших.

Один Крайот не приймав участі в розмовах та спогадах: він писав звіт про початок подорожі з дивовижною людиною. Закінчив пізно, коли вже всі поснули, примостившись хто де. Загорнув папірус у шкіряний мішечок і вийшов у ніч. Повернувся за годину з пустими руками, роздивився при слабкому світлі каганця, що прилягти ніде, зітхнув, вийшов на двір, видрався на плоский дах будівлі і заснув, поклавши голову на згин руки.

Лист ватажка зілотів у Галілеї за два дні досяг Назарету за два дні. Його передавали з одного таємного осередку до іншого через вірних людей. Та Олив'ї там уже не було.

– Він подався до Єрусалиму, – повідомив власник гостинця, коли до нього звернувся чоловік, увесь вкритий пилюкою.

Мандри листа продовжилися аж до будинку, в який допускали тільки прохачів глечика води.

– Ага, ось уже й Крайот обізвався сам, – промовив Олив'я, витягаючи доповідь свого вірного помічника, – а то мені приходилося житися тільки відомостями з третіх рук.

– Ану читай, як там наш хлопчик? – підняв голову від свитку пергаменту Ефїїс, який не міг прожити й дня, аби не узнати чогось нового.

– Він уже не хлопчик, а цілком дорослий і самостійний чоловік, – відповів Олив'я прочитавши частину листа. – І нам в подальшому потрібно саме так про нього й думати.

– Ну гаразд, звичайно чоловік, погодився Їса і попросив, – але читай далі.

– Тут небагато залишилося. Так, де я закінчив, ага, ось: «А тепер перед домом збираються люди, щоб Назарянин їх лікував. Я ледве упросив їх зачекати до світанку, щоби той хоч трохи відпочив. І вже у тому гурті я бачив чоловіка, сина якого було виліковано на відстані, і чоловіка, вилікуваного біля овечої купальні. Вони охоче всім розповідають про чудеса та силу Єгошуа»

– Що ж, – зробив висновок Ефіїс, – справа із запровадженням нової віри почала рухатися.

– Та ще й так швидко, – потер лоба Оливья. – Я не чекав на таке.

– Бел буде задоволений.

– А де він зараз?

– Подався до Скіфополя, каже, що там багато його земляків.

– Я знаю, це в Галілеї, на межі із Самарією.

– Тоді він раніше зустрінеться зі своїм учнем, аніж ти.

– Схоже на те, – задумливо промовив Ефіїс і перевів розмову на інше. – Ти ще не знайшов шлях, щоб стати членом Синедріону?

– Я й не шукав, але я вважаю марним ці спроби.

– Чому?

– Туди потрапляють тільки члени старовинних родів, чиїх пращурів знають до десятого коліна. А я для них ніхто, хоч і багатий купець.

– Давай я вигадую для тебе родове дерево, як уже робив таке раніше.

– Не вийде, тут паперам не вірять, тільки усним переказам, які знає більшість зі служителів Храму.

– Тоді ось тобі нова пропозиція – звернися до римської влади. Хто зараз керує Юдеєю?

Оливья скептично хмикнув і відповів

Префект Понтій Пілат

– Ох і негідник! Будь-який спротив римській владі він придушує тільки одним способом – стратою усіх учасників.

– Але ж грошики напевне любить? – запитав Ефіїс, очікуючи на ствердну відповідь.

– І що? – запитанням на запитання відповів Оливья.

– Запропонуй йому стільки, щоби він не відмовився наказати Синедріону прийняти тебе в його члени!

– Так до нього ж іще треба знайти підхід... – задумався ватажок парфянських бойовиків.

– Та який там підхід? Влаштуй пишний бенкет і запроси того Понтія. До речі, ти ж раніше казав, що він прокуратор, а тепер кажеш, що префект? Його понизили на посаді?

– Не так. Його й досі не підвищили до прокуратора. А казав я так, бо думав, що Юдеєю, як і раніше, можуть керувати тільки прокуратори.

– Отже це тупий служака, який навіть не спромігся досягти потрібної посади? То його залучити у спільники іще легше. Досить натякнути, що він через тебе знатиме усі тайни Синедріону.

– Ага, – зрадив Оливья, – а Синедріон йому побоїться відмовити...

– Залишилося тільки придумати, чому за тебе просив римлянин, бо первосвященики будуть здивовані таким втручанням у їхні справи.

– А це якраз, найлегше...

За декілька днів весь Єрусалим гудів, жваво обговорюючи майже неймовірну новину: храмова охорона напала на римський загін-контуберній біля Арімафеї і могла б усіх перебити, якби не маніпула, що поверталася з польових навчань. Тому всіх нападників знищили, але й двоє легіонерів теж загинули.

– От якби не та маніпула, – жалкували пліткарі на базарі, – то хоча б восьмеро римлян знищили!

– І де вони там узялася, оті легіонери? – дивувалися інші. – У цю пору року римляни рідко виводять військо на навчання...

В цей же час велися розмови на вищому рівні. Навіть не розмови, а гнівний монолог, що його, ні не вимовляв, а вивергав із себе префект Юдеї на первосвященика Йосипа Каїафу:

– Ви там у своєму Синедріоні вкрай знахабніли!! Хіба мені мало клопоту із зілотами, які щоночі нападають на римські війська, так тепер і храмова сторожа почала те саме!? Не забувай, що я тебе можу скинути з посади первосвященика так само легко, як свого часу це було із твоїм тестем Хананом!!

– Це не вони... – тільки й встиг уставити своє слово первосвященик, як потік слів префекта змив жалюгідний струмочок його заперечень.

– Хіба я мало роблю для Єрусалиму? Ну скажи мало? Хіба не я забезпечив повний спокій навкруги міста, винищивши усіх розбійників? Хіба не я забезпечую охорону шляху до порту Кесарія? Хіба не я наказав почати роботу із проведення водопроводу до міста, щоби ви жили як цивілізовані люди, а не як дикуни у лайні по самі вуха?!!!

– Висловлюю тобі подяку за це від імені всього...

– В Аїд твою подяку!!! Невдячний негіднику!!! Ти захотів взяти владу у свої руки? Дарма я тоді заступився перед імператором за Юдею, яку він хотів зробити безлюдною, так само, як колись Карфаген!

– Прошу тебе, префекте, заспокойся, давай розберемося спокійно...

– Як я можу заспокоїтися, коли навіть для того, аби побалакати з тобою, я вимушений виходити за межі свого палацу!!!

– Ти ж знаєш, що за нашою вірою, ми не можемо входити у дім невірнього?

– Це я невірний?!!! Це ти жалюгідний одновірець, що знає тільки одного бога, хоча їх багато!!! Все, більше ніяких розмов. Завтра видаси мені заколотників, або прощайся зі своєю посадою!!! – з цими словами Понтій різко повернувся і пішов усередину свого палацу, біля воріт якого він розмовляв із первосвященником.

– Прийшов чоловік, який попередив про напад, – підійшов до префекта старший писець.

– Веди його до мого кабінету.

– Він уже там чекає на тебе.

– Він там один?

– З ним командир маніпули, яка відбивала напад.

– Так ти юдей? – поглянув на донощика префект, зайшовши до кабінету.

– Так. Я купець з Арімафеї на ім'я Йосип.

– А чого ж ти заходиш у будинок невірнього?

– Я веду справи з людьми усякої віри і заходжу у їхні оселі без усяких забобонів.

– Усі б такі були, – буркнув префект і повернувся до командира, – розповідай, як це було?

– Оцей чоловік, – показав рукою командир на Йосипа, – сам прийшов до мене і повідомив про можливий напад.

– А що це за навчання у пустелі?

– Він же й порадив під виглядом навчань вивести моїх підлеглих у поле, бо зробити засідку на цій рівнині неможливо.

– Так ти стратег? – з цікавістю поглянув Понтій на купця, який спокійно дивився йому у вічі.

– Я купець. І мені часто приходиться розраховувати наслідки моїх дій наперед. Виходить, що трохи й стратег. Звичайно, не такий, як ти, уславлений у звитяжних битвах.

– А чому доніс на своїх? – помітно подобришав префект після похвали.

– Вони не мої, вони розбійники, що заважають торгівлі.

– Отже ти хочеш спокою?... А чого хочеш за свою службу Риму?

– Про це хотілося б поговорити наодинці.

– Вертайся до своїх підлеглих, – звелів префект, але помітивши вагання командира, сказав, – не хвилюйся ти і твої люди отримають належну нагороду за цю перемогу. Ну кажи, чого ти хочеш? – знову повернувся Понтій до Олив'ї (а це був саме він).

– Я прошу тебе вплинути на Синедріон, аби вони прийняли мене до себе.

– Там їх і так десь сімдесят душ.

– Буде сімдесят одна.

– Що це тобі дасть?

– Більше можливостей для торгівлі, адже там зібралися найвпливовіші юдеї!

– А яка вигода мені?

– Знатимеш про все, що там відбувається.

– А іще?

– А іще я хочу подарувати тобі талант золота...

В домі Ханана, куди прибіг Йосип Каїафа після розмови з префектом, панував розпач:

– Де я візьму отих заколотників? – бігав із кінця в кінець кімнати первосвященик, мало не рвучи на собі волосся. – І він іще хвалиться отим водопроводом та каналізацією! А гроші де він узяв на це?! Зі скарбниці Храму! І дарма ми скаржилися до Римського Сенату, його все одно виправдали!

– Може іще раз підеш до нього? – порадив Ханан.

– Я його боюся. Він так кричав, що здавалося, ось-ось – і віддасть мене розіпнути!

– Треба подумати, порадитися...

– Ми не маємо часу. Завтра я вже повинен назвати людей!

– Зачекай...

– Годі! Ти свого часу своїми зволіканнями та роздумами лишився цієї посади, а я не хочу! Треба діяти швидко!

– До тебе купець з Арімафеї, – доповів служник, просунувши голову у двері.

– Нехай зачекає, зараз у нас важливіші справи, – махнув рукою Ханан.

– Він сказав, що це у справі нападу на римлян.

– Веди! – скрикнув Каїафа, з надією дивлячись на двері.

– Шолом алейхем, – привітався Оливья, який з палацу префекта одразу вирушив сюди, знаючи через своїх людей про переміщення первосвященика. – Мене звати Йосип.

– Я щось чув про тебе, – поважно відповів Ханан.

– Кажі, що ти знаєш про напад?! – не стерпів Каїафа.

– Так не годиться, ми повинні з повагою прийняти гостя, – проказав Ханан.

– Я розумію твоє нетерпіння, первосвященику, – посміхнувся Оливья, – тому не ображаюся. Почастувати мене можна й потім, але спочатку справа.

– Та не тягни! – grimнув Каїафа.

– Що мені буде, коли я назву заколотників?

– Ти їх знаєш?

– Дещо знаю, але ти не відповів.

– Проби, чого хочеш! – крикнув Каїафа, відчуваючи, що через оцього чоловіка йому прийде спасіння від загрози позбавитися своєї посади.

– Але в розумних межах, – додав Ханан.

– Прийміть мене до Синедріону – і всі ваші незгоди розвіються, як дим.

– Я згоден! – аж викрикнув первосвященик, але потім подивився на тестя, без поради якого він раніше ніколи нічого не вирішував.

– Треба зібрати Синедріон... – поважно почав Ханан, – розпитати тебе, чи міцно ти знаєш Закон, дарований Єговою Моше, потім провести опитування тих, хто тебе знає, потім голосування...

– Як первосвященик, я маю право вирішального голосу, – заперечив зять, який раптом став неймовірно рішучим перед загрозою втрати влади. – І я вирішую на користь Йосипа з Арімафеї!

– Мене будуть попереджати про зібрання Синедріону? – поцікавився новопризначений член поважного зібрання. – Чи я маю щоденно надсилати свої слугників цікавитися про це?

– Скажеш моїм людям, де ти живеш і тебе викликатимуть. Ну, кажи вже, що ти знаєш?!

– Це зілоти. Вони перевдяглися в однострої храмової сторожі.

– Де їх знайти?

– В Арімафеї. Крайній будинок, при виході на шлях, що веде до Єгипту. То я прийнятий?

– Якщо римляни там щось знайдуть, то так... – неухважно відповів Каїафа і негайно вирушив до палацу Понтія Пілата.

– Надіслати туди оту маніпулу, що вже билася з бандитами! – наказав префект і додав упівголоса – після бою поменшає тих, кому потрібно буде виплатити гроші за перемогу. А ти йди собі до Храму і молися своєму Єгові, щоби твої слова були правдою, – звернувся він до Каїафи, розвернувся до того спиною і неквапом пішов до палацу.

Під вечір купець Йосип з Арімафеї повернувся до свого дому в Єрусалимі, куди незнайомців пускали тільки, якщо ті просили глечик води. На другому поверсі будинку у своєму кабінеті він застав друга – римлянина Сано Сапієнтіса.

– Як усе пройшло? – запитав той, відклавши папірус.

– Твоя видумка із засадою в садку біля дому спрацювала – загинуло щонайменше два десятки легіонерів.

– А зілотів?

– Полягли усі, але їх попереджали, що так станеться Тому на смерть вони йшли свідомо.

– Храмові однострої там були?

– Звісно.

– Отже тепер ти у Синедріоні?

– Сподіваюся, що так, але це ще потрібно буде перевірити. Можновладці легко дають обіцянки і одразу про них забувають, коли справу зроблено.

– Так а хабар Понтію?...

– Ще не давав, але прийдеться нести. Ох і жадібний він! Менше таланту, сказали мені розумні люди, і не пропонуй. Прийдеться знову відправляти «Артеміс» за спеціями до Калкуту.

– Знаєш, – задумливо промовив Ефіїс, – після подорожі туди у мене знову з'явилася жага помсти. І я вже жалкую про свою обітницю Артеміді не брати зброю в руки.

– Твоя зброя – розум. Користуйся ним і помста здійсниться! Вона вже здійснюється.

Через три дні Оливья узнав, що Синедріон відбувся, але його не запросили. Він пішов до Каїафи додому.

– Ти обіцяв, що мене будуть запрошувати, – замість привітання заявив парфянський принц, який вже довгий час удавав із себе купця.

– Міг би спочатку побажати миру, як годиться, – відповів первосвященик, подумки картаючи себе за те, що так легко погодився прийняти оцього нечому до Синедріону.

– У домі твого тестя ти дав слово, але не здержав, отже перший порушив наш Закон. Якого ж миру я тобі маю бажати?

– Ти дуже нахабний для такої почесної посади.

– Не більше за тебе. Твій тесть теж чув твої слова, невже і він відмовиться їх підтвердити?

– Забирайся з мого дому.

– Я піду, але наступного разу ти сам прийдеш до мого і запросиш на збори.

Оливья вийшов не чекаючи відповіді від ошелешеного первосвященика і одразу пішов до палацу префекта.

– Чого тобі? – непривітно запитав Понтій Пілат відвідувача.

– Ти обіцяв замовити слово щодо мого членства у Синедріоні.

– Ти теж дещо обіцяв.

– Обіцяне мною чекає на тебе біля воріт палацу.

– Ти хочеш, аби я це зробив негайно? – скептично підняв ліву брову Понтій.

– А чом би й ні? Адже місце знаходження злочинців теж виказав я, але вже не тобі, а Каїафі. Отже, вдруге довів свою прихильність римським законам та імператору.

– Еге, так ти хотів другу частину відомостей використати для того, аби забезпечити собі підтримку з обох сторін? – зареготав префект. – Ну ти й стратег!

– Хотів, але той дав слово і не дотримав його. Тому я прийшов до тебе.

– А якби Каїафа дотримав, то я б не отримав обіцяного тобою?

– Отримав би все одно, бо я купець і моє слово міцне!

Вони іще поговорили деякий час, потім Оливья вийшов через таємні двері в стіні палацу, а Понтій наказав покликати первосвященика.

Той з'явився до воріт, але префект довго не виходив.

– Скільки мені можна чекати? – невдоволено запитав Каїафа, коли нарешті у воротах постала огрядна постать римського намісника імператора.

– Це тобі за твою брехню. Виявляється розбійників тобі виказав Йосип з Арімафеї. А ти його якось віддячив?

– Я, я.. – почав затинатися священнослужитель, – я його прийму до Синедріону.

– Щоб завтра ж прийняв. А не то я поставлю того Йосипа замість тебе! А, стій, – гукнув Понтій, помітивши, що Каїафа збирається йти.

На ті збори ти його запросиш особисто

– І негайно! – додав Понтій у спину первосвященнику, який підтюпцем подався виконувати наказ можновладця.

– Ну що я тобі казав? – глузливо запитав Оливья, зустрівши Каїафу біля воріт свого дому і не запросивши до приміщення. – Отже, коли мені приходити?

– Завтра, – дивлячись з-під лоба, вимовив той. – приходь до мого дому у полудень.

– А інші коли зберуться?

– Пізніше. Я ще повинен тебе навчити відповідям, які буду задавати при всіх.

– Ось тепер я бачу, що ти хочеш мене прийняти! – гукнув Оливья. – Заходь до хати, я тебе пригощу.

– Мені ніколи, – буркнув Каїафа і негайно пішов геть, намагаючись зберегти поважний вигляд.

Повернувся Оливья після засідання Синедріону пізно вночі.

– Відсвяткуємо чергову маленьку перемогу? – запитав його Ефіїс і тут помітив похмуре обличчя старого друга. – Гей, а чого ти невеселий? Невже тебе знову надурили?

– Та ні, все гаразд. Прийняли, хоча й засумнівалися у твердості моєї віри, та Каїафа поручився, що я таки дуже правовірний юдей! Справа не в цьому. Присядь.

– Погана звістка? – стривожився Ефіїс. – Щось з Ісою трапилось?

– Ось як ти за нього уболіваєш... З ним теж гаразд. Погана звістка прийшла з Олександрії...

– Щось із сестрами? З племінниками?

– Єрмант помер. Невже ти про нього зовсім забув?

– Я поїду додому, – вирішив Ефіїс, посидівши деякий час у глибокій задумі. – Віддам йому останню шану.

– Його вже поховали.

– Тоді поклонюся його могилі.

Як тільки розвиднилося, Ефіїс зібрався в дорогу.

– Поїдеш через Кесарію, – повідомив Оливья. – там звернешся до будь-якої римської галери, що йде до Єгипту і тебе перевезуть задешево.

– А то я не знаю.

– Я хочу тебе попросити про використання твого будинку в Олександрії для прихистку зілотів, яких оголосили в розшук. І це справа нагальна. Тому й прагну, аби ти дістався туди якнайшвидше.

Та галери, щоб ішла у потрібному напрямку, не знайшлося, тому наш герой домовився з грецьким купцем, який перевозив пшеницю зі Скіфії, і за три дні дістався мети своєї подорожі.

– Ти приїхав! – скрикнула Мірка, побачивши його, коли він завітав до будинку своєї сестри Лоуді. Удова сиділа за столом, де вже окрім сім'ї старшої сестри була й інша рідня: менша сестра Сірігма, їхні чоловіки – Кастор із Полуксом, та їхні діти. Старша племінниця тримала на руках немовля.

– Ти приїхав, а він тебе не дочекався! – заридала Мірка і кинулася йому на груди. – А він же так чекав на тебе!

Тут сили її покинули і вона просто зайшлася у нестримних риданнях.

– Як він помер? – запитав Ефіїс у Кастора, але відповів Полукс:

– Уві сні. Він спочатку захворів, та так сильно, що не міг ходити, тому вимушений був покинути службу. А потім ліг – і не прокинувся.

– Він останнім часом і не ходив, – нарешті спромоглася вимовити Мірка. – А як засинав востаннє, все жалкував, що тебе немає. Так йому хотілося тебе побачити.

– Але ж звістки про мене вам передавали?

– Так, – відгукнувся Кастор, – мені щоразу якісь люди з кораблів, що прибували з Юдеї, казали про тебе.

– А що із хлопчиком? – раптом згадала Мірка. – Що з Ісою?

– За нього не турбуйся. Він виріс і став справжнім чоловіком: з вусами та бородою. Зараз ходить по рідній Галілеї та проповідує своє вчення. І з ним купа народу, що його слухають.

– А його мати? – поцікавилася Лоуді.

– Живе у старшого сина.

– Розкажи про подорож за спеціями, – почувся голос із кутка від незнайомого молодика.

– А ти хто? Хоча ні, я здогадався, ти чоловік моєї племінниці? Як тебе звати? А як ви назвали дитину? – перевів Ефіїс розмову на інше.

Почалися дружні теревені, за якими забулося запитання нового родича. Вже після полуночі Мірка зібралася йти додому. Ефіїс пішов її проводити, бо їхні будинки були поруч.

– Я тепер не знаю, кому я потрібна? – скаржилася жінка, яка помітно постаріла за час, відколи Ефіїс її не бачив: зморшки вкрили лоб і щоки, а колись яскраво-руді кучері пронизали потужні сиві

пасма. – Весь день сиджу і дивлюся у стіну. Бажання щось робити немає. Уже й усі сльози виплакала...

– Завтра проведеш мене на його могилу, – попросив стрункий, високий але зовсім сивий чоловік, – а сьогодні мені потрібно відпочити і, знаєш, здається у мене є для тебе робота.

Мірка постукала у ворота його дому коли сонце ще не вставало. Ефїїс, який провів ніч на своєму старому ложі майже без сну і заснув зовсім недавно, ледве заставив себе піднятися та відімкнути хвіртку.

– Я бачу, ти не спала цієї ночі, – сказав він, помітивши, що темні кола під очима жінки збільшилися за ніч. – Я теж спав погано.

На могилі Єрманта, убраній за грецьким звичаєм, він постояв мовчки, похиливши голову на груди. Мірка знову почала схлипувати, потім її тихий плач перейшов у голосіння. З грецької мови, на якій вона переважно спілкувалася з оточуючими, жінка перейшла на арамейську, а потім і на скіфську, немов викликаючи душу свого чоловіка знайомими словами.

«Плине час, – подумалося Ефїїсу, – не тільки батьки, але й вірні друзі відходять в інші світи. Чому ж я й досі не прослідуював за ними? Де та межа, що покаже мій час? Невже я мало мучився на світі й не заслужив тихої кончини, яка б навіки мене заспокоїла?»

– Прощавай, друже, – тихо промовив грек, який давно жив під іменем римського громадянина Сано Сапієнтіса. – Ні, – виправив він сам себе, – до побачення у іншому світі. Клянуся, що буду шукати твою душу, аби вже навіки бути разом.

В цю мить на його плече сіла пташка, посиділа, цвірінькнувши один раз, і полетіла у своїх дріб'язкових пташиних справах.

– Його душа тебе почула! – сказала Мірка дивлячись на Ефїїса з якимось побожним страхом. – А мені він жодного разу звістку не подав, – знову полилися у неї сльози.

– Не ображай його душу сльозами, а прийми перехід до іншого світу з розумінням, ось тоді й матимеш звістки... А тепер ходімо, вже час вертатися додому.

– Що мені той дім, – гірко промовила Мірка. – Для мене це місце де помер Єрмант. Місце болю і жалю.

– Я знаю як тебе розрадити. Ходімо до порту Евнос. Ти знайома з портовим лікарем Енкасом?

– І не чула про такого. Гей, а ти не збираєшся мене віддати за нього? Ось така твоя розрада?

– Дивно, але саме про це я не подумав, – усміхнувся Ефїїс, – зачекай трохи і ти все узнаєш.

Але портового лікаря вони не знайшли ані на службі, ані вдома.

– Зачекайте його біля дому, – порадили їм в портовому лазареті.

Ефїїс із Міркою присіли біля ганку у затінку, продовжуючи розмову.

– Мені ніхто не потрібен, – доводила Мірка.

– А я тобі нікого і не шукаю, – неухважно відповідав Ефіїс, оглядаючи вулицю, чи не йде Енкас? – Чи мені немає іншої справи, як шукати тобі пару? Цей чоловік потрібен тому, що він добре знайомий з Ісою...

– Так це отой, що заставляв нещасного хлопчика ходити за смертельно хворими? Вигрібати їхній гній та терпіти їхні стогони? – скипіла Мірка. – Я й тобі іще досі цього не пробачила. Хіба ж можна було майже дитя відсилати в таку науку!?

– Він сам цього хотів, та й лікарська наука тепер йому стала у пригоді. У Галілеї тепер він знаменитий цілитель!

– Хто цілитель? – почулося з-за рогу, звідкіля вийшов давно очікуваний Енкас.

Ефіїс помітив, що одяг портового лікаря був помітно чистішим, навіть урочистим.

– Де ти пропадав? – запитав прибулець.

– А ти? – запитанням на запитання відповів лікар.

– Так і не позбувся звички свого народу, якого ти цураєшся? – потиснув Ефіїс суху жилаву руку, приязно посміхаючись.

– Оцю жінку треба лікувати? – звернув лікар увагу на Мірку.

– Себе краще полікуй! – вигукнула та. – Он який худий та немічний! Це ти хлопця мучив у лікарні?!

– Ти ведеш про Ісу? Тоді ти – Мірка. Він про тебе багато розповідав.

– І що ж він казав? – вже миролюбніше запитала жінка.

– Що ти піклуєшся про нього більше за матір. І про дивовижну історію з віслюком, якого батьки хлопця хотіли продати.

– Мій хлопчику, – несподівано для лікаря залилася сльозами жінка. – Він і про мене згадував...

– Зайдемо до будинку, – запропонував Енкас Ефіїсу, – а не то сусіди подумують, що я її б'ю.

– Розповідай, як там хлопець? – запитав лікар, завівши гостей до будинку і запропонувавши їм пива.

– Як я й казав, він тепер відомий цілитель. До нього йдуть натовпи людей.

– Так він став багатий, мій хлопчику, – перебила розповідь Мірка.

– За лікування він нічого не бере.

– А де ж він бере гроші на речовини із яких складає ліки? – здивувався Енкас.

– Він лікує тільки силою свого духу. Ти ж сам бачив, як у нього це вдається.

– Так, він має дивовижні здібності. Але чи можна вважати, що він нове пришестя Христа?

– Тобі видніше, це ж ти є вірним коптської релігії? І мабуть був у вашому храмі?

– Так, був. І знаєш, зі мною сталася дивина. Коли я молив Христа перед його образом дати мені знамення своєї прихильності, на якусь мить здалося, немовби він на мене глянув і кивнув головою!

– Може це й був знак він твого бога. Моя богиня часто мені знаки подає, правда, зараз все рідше...

– Гарзд, кажи чого завітав, бо мені скоро йти на нічне чергування? Ти ж не прийшов поговорити про різні вірування?

– Ну, слухай, – обережно почав Ефіїс, уважно слідкуючи за тим, яке враження справляють на Енкаса його слова, – У Їси зараз дуже багато прихильників. Вони уважно слухають проповіді, в яких він закликає зміцнити стару віру. Але в той же час хоче, аби всі люди ставилися із любов'ю одне до одного.

– Хрис казав те саме, – задумливо відповів Енкас.

– Так от, його прихильники називають себе зілотами. Чув про них?

– Тобто, «ревнителі» – негайно переклав лікар на грецьку арамейське слово. – Ревнителі чого?

– Віри.

– Фарисеї теж відстоюють віру, але саме вони й відвернули мене від неї! Тому я й зрікся та увірував у Христа.

– Зілоти не прості ревнителі віри, вони хочуть звільнити Юдею від римлян, і не шкодують заради цієї мети ані грошей, ані життя.

– Бунти й раніше відбувалися постійно. Через один із таких бунтів мій батько і вивіз сім'ю з Галілеї.

– Тепер готується загальне повстання. Але я не про це. Цих людей постійно переслідують, їм потрібна схованка на деякий час. А потім вони знову стануть до боротьби.

– Тоді серед них є й хворі? – вловив думку Енкас.

– Усякі є. Потрібно створити для них таємну лікарню і гостинець, аби вони змогли там перебути деякий час.

– А гроші? Я не Їса, лікувати руками не вмію...

– За це не хвилюйся, гроші тобі передаватимуть за першою вимогою. Та я бачу, ти вже згоден?!

– Так. Але тримати довго поранених у лікарні при порту я не зможу.

– І не треба. Людей ми розмістимо у домі оцієї жінки, – Ефіїс вказав на Мірку.

– А мене ти не питає? – ревниво зауважила та.

– Ти ж хотіла якоїсь справи? Хотіла бути комусь потрібною? Ось тобі й справа, за якою ти скучила – піклуватися за іншими.

– А харчі де я братиму? Від Єрманта мені залишилося зовсім обмаль грошей.

– Так само, отримуватимеш за першою вимогою.

– Хто їх приноситьиме? Ти?

– Я не знаю, – вперше розгубився Ефїїс, – але незабаром повідомлю.

Вони верталися додому, коли до Ефїїса підійшов чоловік, одягнений, як єгиптянин і тихенько запитав:

– Мені здається, що ти хотів побалакати про

Глечик, повний води

– Що він верзе? – здивувалася Мірка.

– Йди додому, а я потім до тебе завітаю, – звелів Ефїїс і запитав у незнайомця, – кажи, чого хотів.

– Я зрозумів, що ти виконав прохання мого пана.

– Ти маєш на увазі... – Ефїїс хотів було сказати «Оливья», потім на думку спало «парфянський принц», але він оговтався і сказав, – твій пан – Йосип з Арімафеї?

– Так. І я знаю, що лікаря та приміщення ти знайшов.

– Звідкіля? А-а-а. Ти підслуховував!?

– Чого не зробиш заради великої справи.

– Тоді я маю знати, чи це ти будеш приносити гроші на ліки та їжу?

– Я. І прошу, після того, як ти познайомиш мене із Міркою та Енкасом, забудь, як я виглядаю, і коли раптом зустрінеш деінде, зроби вигляд, що ми незнайомі.

– Тоді я теж поставлю свої вимоги. Оці двоє мої друзі. Твої спільники ні в якому разі не повинні прискіпуватися до їхньої віри! І виконувати їхні розпорядження так само, як ви виконуєте вказівки отого Йосипа!

– Домовилися. Тепер веди до Мірки.

– А чого це ти задавав безглузді запитання? Не міг одразу признатися, хто ти є? – напосілася Мірка на нового знайомця, коли Ефїїс завів його до сусідського будинку.

– Веди, показуй своє обійстя, – не пристав чоловік до розмови. – замалий він у тебе. – зробив він висновок, обійшовши садибу кругом та зазирнувши у всі кімнати та комірчини.

– А скільки ж чоловік ти хочеш розмістити? – поцікавився Ефїїс.

– Не менше сотні. Із них, половина хворих.

– Тоді дай мені подумати до ранку, – сказав Ефїїс і пішов додому.

Там він став навколішки біля статуетки Артеміди, поправив гніт у каганці, що весь час тьмяно світив перед нею, і почав свою молитву, як завжди, подумки:

«Матінко моя, заступнице і охоронниця! Ти вела мене по життю, не даючи оступитися. Ти спасала мене, ти направляла на вірний шлях. За твоїм наказом я почав учити малого Ісу, який виріс і став проповідником нової віри. Ти показала мені, що його веде сила

більша, за твою. І я почав забувати про тебе. Чи простиш ти мене? Чи дозволиш знову служити тобі? Чи не покинеш мене? Бо я, рушімий ненавистю до всього римського, але остерігаючись порушити своєї обітниці, не брати в руки меча, почав силою думки і діями, допомагати тим, хто підточує силу Риму в Юдеї. І забув, забув про тебе!» – тут його подих перехопило і з очей закапали сльози, несподівані для нього самого.

Ефїїс похилив голову на груди, міцно стиснув уста, щоби через них не проходило ридання, і довго стояв навколїшки, здригаючись від беззвучного плачу.

«Чи дозволиш мені знову взяти в руки меча? – продовжив він молитву своїй богині, трохи оговтавшись від несподіваної слабкості, яка не личить чоловікам. – Як мені діяти далі? Бо жага помсти знову прокинулася в моїй душі. Мені б хотїлося бути разом із тими зілотами, що билися на смерть біля Арїмафеї, з тими, які щодня віддають своє життя в Юдеї. Я бився б на смерть мечем або списом, чи луком...»

Не знаючи, про що просити далі, Ефїїс повільно піднявся і пішов до ліжка, присїв, бездумно дивлячись на стїну, потїм лїг і негайно заснув, забувши роздягнутися.

«Сину, мїй сину, – почувся увї снї голос, який він одразу упїзнав, бо це був незабутнїй голос його матусї – Катерини. – Я почула твою молитву. І приймаю всї жертви, що ти їх приносив протягом життя. Але від обїтниці, не брати зброю, не звільняю. Ти й надалї служитимеш менї своїм розумом. Зроби все, аби вчення Їси розповсюдилося на всю Ойкумену. І тодї, як прийде твїй час, я прийму твою душу».

«Матусю, це ти?» – хотїв було спитати Ефїїс, перетворившись в сонних мареннях на малого хлопчика, але замїсть цього він прокинувся, витираючи зі щїк ряснї сльози.

Сну, як не було. Ефїїс вийшов до берега озера і сидїв там аж до сходу сонця.

– Будеш розміщати прибулих з Юдеї у моєму будинку, – повїдомив він Мїрку вранцї, розбудивши її на свїтанку. – Я попереджу свою рїдню, щоб не розраховували на батькївське обїстя.

– А як же ти? – пробурмотїла колись рудоволоса, а нинї майже зовсїм сива жїнка. – Де ти житимеш?

– Поїду... – Ефїїс хотїв було сказати «в Юдею», але передумав. – Поїду до свого корабля «Артемїс» і буду подорожувати разом із Велоксом та Гаррулісом.

– І вже не вернешся? – у Мїрки навернулися сльози. – І я тебе бїльше не побачу?

– Не плач, повернися, неодмінно повернися, – нещиро пообїцяв наш герой. – Чого це ти заплакала?

– Бо ти для мене пїсля чоловіка – найрїднїший. Ти, неначе мїй старшїй брат, якщо тебе не ображає родичання з юдейкою.

– Не ображає. Навпаки, як тобі дуже вдячний за такі слова. Будеш моєю третьою сестрою.

Вдома він присів на лаву у роздумах: «Якщо мій сон – це воля Артеміди, то мені прийдеться виїхати з Олександрії надовго, а може й назавжди. Ох, а як хотілося б, повернутися до батьківської хати в Ефесі! Оливи у садку, либонь вже зовсім постаріли! А виноградна лоза. Що вилася по задній стіні будинку... Якими солодкими ягодами вона родила щорічно. Як я об'їдався ними, що аж животом болів два дні!». Він усміхнувся дитячим спогадам і знову похмурнів, пригадавши слова, сказані йому уві сні.

«Отже, – зробив він висновок зі своїх невеселих роздумів, – мені потрібно забрати все своє майно».

Ефіїс повитягав з різних схованок та комор, і поскладав на столі все, що вважав важливим.

«Спочатку книги. Оці пергаменти з географічними даними треба віддати до Бібліотеки, оці з історії Єгипту – теж. А оцей переклад Тори грецькою мовою потрібно залишити. Бо для допомоги хлопцю (так він продовжував називати Ісу), для допомоги мені потрібно опиратися на ці тексти. Тепер зброя».

Спис, яким в нього кинув пірат Капуто Каніс, та меч, який він носив за пазухою, Ефіїс одразу вирішив узяти з собою. Нагрудний знак гладіатора Спартака вирішив віддати своїм племінникам, нехай граються.

«Які іграшки? – спинив він самого себе. – Я й забув, що діти вже повиростали і нині заводять свої сім'ї! Тоді їхнім дітям. А з оцим що робити?».

Його погляд упав на меча, яким користувалися гладіатори, щоби обдурити публіку, яка забажала смерті поверженому. Всередину наливали воду з оцтом та бичачою чи свинячою кров'ю. Коли ним штрикали у груди, меч складався, суміш виливалася. Глядачам складалося враження, що гладіатор простромлений наскрізь і стікає кров'ю. Потім він виходив на арену під іншим ім'ям.

Першою думкою було віддати меча на іграшки, як і нагрудний знак, але потім у нашого героя майнула несподівана думка і він почав уважно вивчати Тору. Потім задоволено гмикнув і поклав хитре знаряддя до іншої зброї.

Нерозглянутими залишилися вузлики з якимось зіллям. Ефіїс обережно розв'язав один і побачив старий папірус, списаний грецькими літерами.

«Це писала батькова рука, – стрепенулося його серце, – і про що ж він повідомляє?»

«Мій сину, – писалося на папірусі, – якщо ти читаєш ці слова, мене вже немає на світі. Знай же, що це зілля я використав, коли ми возили з Кавлоса з Єрмантом до Дамаску. Викликає запаморочення,

схоже на смерть». Далі наводилися пропорції, у яких потрібно змішувати зілля, та правила виведення зі стану, викликаного ним.

Наш герой посидів трохи, переводячи погляд з написаного на меча з секретом, з нього – на згорток Тори. Потім широко посміхнувся, кивнув головою, неначе ствердно відповідаючи на власні думки, і поклав вузлики з зіллям до купи речей, які він вирішив забрати з собою.

– Ти вже не вернешся! – заридала його сестра Лоуді, коли Ефіїс повідомив про свій від'їзд. Сіріґма заридала слідом за нею. Захлипали їхні дочки. Набурмосилися, стримуючі сльози, сини.

Тільки Кастор з Поллуксом широко всміхнулися і потиснули йому руки, побажавши доброго путі та легкого повернення додому.

– Не плачте, – заспокоював їх Ефіїс, – я їду, але колись повернуся.

– А ось тільки коли? – продовжували плакати сестри. – Перед кожною твоєю подорожжю ми подумки хоронимо тебе. Цього разу, либонь, що й ніколи більше тебе не побачимо! Ти ж уже не молодий!

– Хотів з тобою порадитися, – сказав Кастор, коли після довгих прощань, сліз та обіймів, Ефіїс нарешті вирушив до корабля, який мав відійти на світанку до Кесарії.

– Кажи.

– Мені пропонують місце Єрманта на посту начальника сторожі воріт Сонця.

– Погоджуйся.

– Так мені якось звичніше керувати охороною порту...

– Погоджуйся, бо цим ти допоможеш мені у давній помсті...

– Поясни.

– У моєму домі тепер житимуть інші люди, яких потрібно вилікувати, відгодувати та відправити назад, туди, де вони б'ються з моїми ворогами.

– Про ворогів я зрозумів – це римляни. А де йде ця битва?

– Не питай. Але твоя допомога буде в тому, що ти і твої люди не звертатимуть увагу на мій будинок та будинок Єрманта. Всім цим буде розпоряджатися Мірка. А коли хтось почне бешкетувати, ти тільки їй скажи – і все припиниться.

– За це не хвилюйся, але все ж таки, мені у порту якось звичніше.

– Зрозумів, – усміхнувся Ефіїс у сиву бороду, – у порту ти знаєш, як вимагати хабарі, а на воротах – ні. Чи не так? Не хвилюйся, наскільки я пам'ятаю, тобі й вимагати не прийдеться, бо цим займається комірник, який потім приносить частку тобі. Тобто, на воротах іще легше бути хабарником! Знай собі покрикуй на вояків та муштруй їх на відсіч можливого нападу.

До Кесарії корабель дістався дуже швидко завдяки попутному вітру. Ефіїс вирішив, що це добрий знак, який йому подає Артеміда.

– Я несучу глечик, повний води, – сказав йому на вухо якийсь обірваний хлопчак, як тільки наш герой зійшов на берег, згинаючись під вагою своїх речей. – Йди за мною.

За рогом на нього чекали троє дужих чоловіків з таким непривітним виразом на зарослих щетиною обличчях, що Ефїїс вже почав намацувати за пазухою свій меч. Але ті йому вклонилися, один із них виступив наперед і сказав ламаною латиною:

– Наш пан, Йосип з Арїмафеї, наказав чекати на тебе і доставити туди, куди забажаєш.

– Ви понесете мене на руках? – пожартував Ефїїс арамейською. Обличчя нових знайомих розгладилися, а хлопчак навіть посміхнувся.

– У нас є віз, запряжений парою коней.

– Тоді візьміть оці речі, покладіть на воза, – віддав він їм свою ношу. – А ні, стійте, – Ефїїс витяг із клунку статуетку Артемїди, взяту з батьківського дому і затис у руці.

– У тебе ж є меч, для чого тобі ота металева істота? – спробував теж пожартувати один із них. – Нею ти не відіб'єшся навіть від дитини.

– Дивно, – відповів Ефїїс, невдоволений насмішками над образом своєї богині, – у пана Йосипа раніше були неговіркі слуги. Що ж сталося? Либонь, він забув вам повідрізати язика?

Далі все відбувалося мовчки.

– Прямуюємо туди, де проповідує Єгошуа з Назарету, – звелів Ефїїс, умостившись на купі сіна, що лежало на возі. – Думаю, що ви знаєте, де він зараз?

– Так, – коротко відповів один із них, розібрав віжки, стьобнув коней і подорож почалася.

Вони прямували на захід цілий день, а надвечір у найближчому селі заночували під деревами. Ефїїс спав на возі, а решта повлягалася під ним.

На другий день візник спинив коней на вершину пагорба:

– Ось тут він має пройти разом зі своїми учнями.

– Скільки прийдеться чекати?

– Не знаю. Він у дорозі часто спиняється, щоби виголосити проповідь. Або хтось просить його прийти та полікувати...

Вони стояли довго, аж ось з'явилася вервечка людей, яку очолював його ученик, який нині сам став учителем. Позаду йшло дванадцятьох послідовників, за ними – стільки ж жінок. А далі, з галасом сунула юрба різних людей, які, очевидно, теж хотіли прилучитися до нової мудрості або отримати зцілення собі, чи своїм рідним. Бо ж усі знають, що Вчитель, так тепер величали Ісу, вміє зцілювати і на відстані.

Ефїїс випростався на возі в увесь свій немаленький зріст і підняв руку у привітанні. За якусь мить Іса теж підняв руку і люди поволі

спинилися. Здалеку було видно, що Іса віддав якісь розпорядження і вже сам попрямував до сусіднього пагорба.

– Чекайте на мене отут, – звелів Ефіїс і обійшовши пагорб, на якому стояв віз, пішов у тому ж напрямку.

Вони зустрілися, невидимі для чужих очей, і обнялися.

– Як ти, хлопче? – тільки й спитав наш герой.

– Добре. Дякую тобі, що ти мене вивчив. Тепер я навчаю людей і вони мені вірять і називають своїм вчителем.

– У мене було видіння, – почав Ефіїс важку для нього розмову.

– Знову твоя богиня, – здогадався кмітливий учень. – А знаєш, я відчував, що ми скоро маємо зустрітися і весь час підганяв своїх, але ж з таким великим гуртом швидко не виходить.

– У цьому видінні, – не дав себе збити Ефіїс, – моя богиня звеліла допомагати тобі в усьому, тому я перебираюся в Юдею, щоби бути ближче до тебе.

– Подякуй їй від мене, – посміхнувся в уже досить густу бороду Іса, – але я й сам тепер справляюся.

– Дослухай, а потім перебивай! – скипів Ефіїс. – Так от, я уважно прочитав пророцтва Ісайї.

– Я їх знаю напам'ять.

– Дослухай! Згідно цього пророцтва новий Мессія має померти!

– І це я знаю. І готовий до всього.

– Але цього замало! Якщо ти хочеш, щоби твоя наука пішла в люди і міцно вкоренилася, тобі потрібно стати не вчителем, а богом.

– Тобто? – примружився Іса.

– Ти маєш явити людям беззаперечні докази своєї божественності.

– Хіба я мало зцілював силою слова Божого?

– Зцілення робили й інші пророки. Але хіба хтось прислухався до їхніх слів після смерті? Ні. Згідно того, що написано в Торі, люди знову починали грішити, аж до появи нового пророка.

– Ти правий. І що ж робити?

Ти помреш і воскреснеш

Сказавши це Ефіїс замовк, оцінюючи, яке враження на Ісу справили його слова.

– Мене в Калкуті цьому не вчили, – вперше за час розмови розгубився молодий чоловік.

– Я навчу, як це зробити. Але тобі прийдеться всім розповідати, що таке станеться. Люди мають приготуватися до такого дива.

– Як же я помру?

– Цього я поки що не знаю, але моя богиня підкаже слухний час.

– Або мій Бог!

– Не будемо сперечатися, адже можна Артеміду вважати вісником Бога, чи не так?

– Тоді ми з тобою одновірці, – засміявся Іса. Вони обнялися на прощання і Ефїїс вернувся до своїх.

Іса лишився на місці, дивлячись йому у слід. Потім став на коліна і почав кликати свого духовного вчителя.

– Він тобі все вірно сказав, – одразу відгукнувся Мерказ, – ти помреш і воскреснеш. Але не за волею його богині, але силою і волею Божою. Що б він тобі не запропонував, ти маєш спитати у мене. А з твоїми прихильниками розмовляй повчально! Всі мають відчувати не тільки силу, але й вагу твого слова!

Коли Ефїїс сів у воза, візник мовчки погнав коней, не питаючи напрямку.

– Куди ти правуєш? – запитав Ефїїс.

– У Єрусалим, за наказом мого пана.

До міста вони дісталися надвечір другого дня, але спинилися не біля дому Оливї, а біля маленького будиночка, в якому Ефїїс упізнав дім лихваря, з яким вони колись мали справу.

– Житимеш отут, – повідомив його візник, доки вони разом заносили речі в середину. – Оцей хлопець, його звати Єзекія («Як давнього царя Юдеї» – відмітив про себе Ефїїс), буде тобі служити. А ми поїхали, прощавай. І не забувай, що коли десь зустрінемося, ти нас не знаєш, а ми – тебе.

– А як мені побалакати з... – крикнув наш герой їм услід і замовк, бо віз уже повернув за ріг вулиці.

– Гей, пане, як тебе звать? – поторсав одяг Ефїїса новий служник.

– Сано Сапієнтіс. Я римський громадянин, – механічно, думаючи про свої майбутні дії, відповів він. Тут його думки спинилися, усвідомивши, що він уже легко називає себе чужим, купленим за гроші в Геркуланумі, ім'ям.

– Ти не переймайся, пане Сано, я зможу відшукати для тебе будь-кого.

– Тоді знайди Йосипа з Арімафеї. У мене до нього є розмова.

Іса після розмови зі своїм першим учителем вирішив стати на ночівлю у тому ж місці.

– Треба піти купити їжі для людей, – підійшов до нього Крайот. – Можна, я візьму з собою Андрія та Симона? А Кифа залишиться охороняти тебе.

– Не треба нічого купляти. У нас всього вдосталь.

– Ні, – заперечив той. – маємо трохи хліба, та й усе. А людей – більше сотні.

– Я тобі доведу, що за волею Всевишнього, ми зможемо нагодувати всіх! – голос нового пророка так лунко розлетівся поміж пагорбами, що всі обернулися на цей вигук. А Іса продовжив. –

Ставайте у чергу, один за одним! Підходьте до корзини з хлібом по одному!

Схвильовані вигуками свого вчителя, супутники Іси заметушилися, незграбно стаючи у довгу чергу, хвіст якої простягнувся аж за сусідній гай.

– Беріть хліб та їжте! – продовжував виголошувати новий пророк, здійнявши руки догори. – Цей хліб даний вам Господом нашим і по його волі ви всі будете ситими та задоволеними!

Коли всі пройшли і присіли хто де, щоби спожити хліб, Крайот зі здивуванням заявив, що хліб іще й залишився.

– Все в Божій руці! – урочисто виголосив Іса і ліг спати.

Вранці, після проповіді, які він виголошував з пагорба, до нього звернувся Кифа:

– Вчителю, – шанобливо почав він, – сьогодні знову дуже хочеться їсти. То може без усяких чудес ми підемо та придбаємо чогось поїсти.

– Так, – підтримав його Крайот. – Та й гроші є, чого нам їх берегти. Як закінчатся, добрі люди іще дадуть.

– А чи далеко до найближчого містечка? – поцікавився Іса.

– Ні. Ось тут майже поруч Скіфополь на березі річки. Там і базар дешевий.

– Йдемо туди. А до Іордану далеко?

– Ні.

– Тоді підемо вздовж берега.

Вони пройшли зовсім небагато, коли Іса, ідучи, як і завжди, першим, побачив людей, які занурювалися у воду. Ними керував чоловік, чия постать одразу здалася йому знайомою. Тому він звелів усім залишатися на місці, а сам рушив до гурту купальників.

– Чи не можна й мені змити свої гріхи? – запитав Іса у керівника занурень – Йоханана, бо свою рідню Іса відчував здалеку.

– Ось той, хто мене цьому навчив, – виголосив той замість привітання, – занурюйся, але знай, що твоє слово теж здатне позбавляти нас гріхів.

Іса смиренно зайшов у річку по груди, а брат набрав жменю води та полив йому на голову.

– Бачу, бачу, – заговорив Йоханан під час омовіння, – бачу як дух святий сходить на нього! І як він залишається в ньому!

У цю мить на плече Їси сіла крихітна пташка, цвірінькнула, почесала дзьобом під крилом і полетіла у своїх справах.

– Чи ти не сам Господь? – запитала якась жінка, що вже прийняла очищення водою.

– Я син від людей, – відповів Їса, але такі слова стали для нього приємною несподіванкою.

Потім він махнув рукою, підкликаючи своїх супутників.

– Ви теж маєте очиститися від гріхів! – і всі полізли у воду.

Йоханан із задоволенням виконав видуманий ним обряд.

– Ти знаєш, – сказав він після закінчення справи, коли вони удвох з братом прилягли осторонь на траву, – я все роблю задля твоєї справи. І мене вже прозвали «ґа-Матбіль» – «той, хто здійснює ритуальне очищення водою».

– Роби й надалі. Ти мені і справді допомагаєш, ти прокладаєш шлях для моїх думок, для моєї віри, для мого вчення. Хоча, – задумався Їса, – я скоріше хочу повернути лад в Юдеї на дотримання Законів, що Єгова дарував Моше.

– Я теж, брате! У мене кров закипає, коли я бачу, як садукєї та фарисеї на словах стоять за віру, а на ділі постійно порушують Закон!

– Прийде час і їм буде відплата за гріхи – вічна мука у Пеклі! А вірним – вічна радість у Вирії!

Ці слова почули люди, що прийняли очищення від гріхів. Вони підійшли ближче.

– Господи, – звернулася до Їси та сама жінка, яка вперше упізнала в ньому божественну сутність. – Скажи, що нам робити? Як жити без гріха?

– За нашим Законом! – вже не заперечуючи своєї іпостасі, відповів він. – Суворо дотримуйтеся його – і ви будете спасеними, і потрапите до Вирію, і воссядете там праворуч від Господа нашого!

– Тобто, поруч з тобою?

Це запитання залишилося без відповіді, бо Кифа з Андрієм, за командою Крайота узяли свого вчителя, який ще знаходився під впливом свої пророчих слів, попід руки і тихенько повели берегом у напрямку Скіфополя.

Спочатку він покірно йшов, але потім стрепенувся, вирвався і очолив гурт прочан, дотримуючись думки, що інші можуть бути тільки послідовниками, а не супутниками.

Їса рішуче увійшов до містечка і покрокував до ринку, відчуваючи своїм даром вірний напрямок. Аж ось щось відвернуло його увагу. Він закрутив головою і зустрів погляд людини, яку знав змалечку – біля стіни стояв Велебог.

– Йдіть на базар, а я затримаюся, – звелів Їса своїм послідовникам і зупинився, перечікуючи, доки вервечка прочан його промине.

– Йди за мною, – почувся голос грецькою мовою з-за спини.

Велебог привів свого колишнього учня до невеликої хатинки, стіни якої вимазані глиною, а стріха викладена зі снопів очерету.

– Ця домівка нагадує мені моє житло у Скіфії, – замість привітання повідомив він. – І там теж поруч тече ріка, тільки не така вузенька, як оцей Іордан, а повновода, бурхлива! І поля з пшеницею майже такі ж, як на Батьківщині.

– Вітаю тебе, Беле! – перебив сторонні розмови Їса і захотів обійняти свого наставника, але той відсторонився.

– Я живу тут, у Скіфополі вже досить давно, – почав мудрий скіф, присівши на лаву і помахом руки велівши зробити те саме свого гостя. – І до мене доходять чутки про твої діяння...

– Не сумніваюся, моя слава вже йде попереду мене.

– Ось це мене й непокоїть. Це правда, що тебе вже величають Господом? Я почув про це тільки що.

– Правда. І що ж такого? Он Сапієнтіс, а він недавно перестрічав мене в дорозі, так взагалі пропонує мені зробити диво смерті та воскресіння, що дозволить прямо називатися Богом!

– Зверни увагу, що після воскресіння, а не до нього! – твердо з притиском відповів Велебог. – Після! Та я іще побалакаю з ним про це диво, бо збираюся до Єрусалиму.

– Так люди ж самі...

– Люди! А ти сам! Невже забув про випробування Славою? Тоді ти здолав спокусу, а нині? Ой боюся, не досягнеш ти мети! Ти зможеш стати новим царем, але не станеш царем їхніх душ! Схаменися! Інакше твоїм словам більше не буде віри!

– Що ж робити?

– Стань знову нижчим нижчого! Покайся перед Богом! Зійди в гору, щоби знову зрозуміти свою ницість перед волею Господа!

– Коли ми знову зустрінемося? – спитав Їса, виходячи з хати.

– Коли ти знову станеш на хибний шлях! Я буду поруч. Коли ти потерпаєш від болю, я буду поруч. Коли ти зневіришся у своїй справі, я буду поруч. А тепер іди!

Того вечора Їса вперше мив ноги своїм послідовникам. Вранці, коли ще й не засіріло на сході, він прокинувся раніше за всіх, розштовхав тих, хто лежали ближче до дверей хати, в яку їх пустили заночувати. Це виявилися Яків та Іван.

– Куди ти? – підняв скуйовджену голову Кифа.

– На гору, помолитися. Зачекай, не йди, я піду з тобою? – він миттю зібрався, перевірів, чи добре закріплений меч попід одягом і вийшов слідом за іншими. – Найближча гора – Фавор, – повідомив він згодом.

– Я знаю, бо там уже був, – неуважно відповів Їса, рухаючись навпростець і не слухаючи порад пошукати зручну стежку.

Вони дісталися верху ще затемна, захекані, мокрі від поту, дивуючись такій поспішності. Але їхній вчитель не відповідав на жодне запитання.

Він став на краю урвища, обличчям до сходу і почав подумки молитися.

«Мій Боже, пробач мені гординю, зроби так, щоби більше ніколи не грішив, покажи мені, як спокутувати гріх. Клянуся, що жодного разу не покажу своєї зверхності над людьми»

Супутники Їси стояли позаду, уважно дивлячись на нього і

чекали на закінчення молитви. Та ось перші промені сонця осяяли його постать. Скуйовджене волосся неначе спалахнуло, одяг, увесь пронизаний променями світила, втратив свій колір і на мить вибілівся так, неначе лежав на сонці цілий тиждень.

– Ти таки є наш Господь, – тільки й промови Кифа, якому першому вдалося оговтатися від спостерігання чергового дива. – І ми зобов'язані поставити для тебе олтар, так само, як ставимо пророкам Іллі та Моше!

– Не смійте! – заперечив Їса. – Те що ви побачили, почули чи відчули – це тайна, яка відкриється тільки тоді, коли воля Господа нашого здійсниться!

У цей час у Скіфополі до Крайота, який після сніданку чекав на Вчителя, сидючи на призьбі біля хати, де вони ночували, до Крайота підійшов бідно вдягнений чоловік і щось прошепотів на вухо. Андрій, що стояв поруч, почув тільки щось про глечик, повний води.

Млявіть Крайота де й дівалася. Він пружно піднявся і пішов за ріг вулиці. Незнайомець прослідував за ним. Потім Крайот повернувся і знову сів, нерухомо.

– Про що ти з ним говорив? – запитав Андрій.

– Тебе це не обходить, – тільки й була недбала відповідь.

Та коли Їса з'явився, привівши за собою ошелешених супутників, Крайот відвів його у бік і пошепки повідомив:

– Мені розповіли розумні люди, що в Галілеї вже багато хто пристав до твого вчення. Давай почнемо рух по Самарії, щоби згодом, так, як ти й хотів

Перейти до Юдеї

– Цар Галілеї Антипа почав розшуки, – тихо розповідав Крайот Кифі під час денного відпочинку у полі, де прочани зупинилися, щоби перепочити по дорозі зі Скіфополя. – Вже його посланці за підтримки римського гарнізону із Магдали почали розпитувати та хапати тих, хто увірував у спасіння після смерті.

– І що їм роблять?

– Поки що, пропонують зректися нової віри.

– Наших серед них багато?

– Зілотів? Нікого. Бо їм велено не виказувати до пори своїх переконань.

– Отже, ми наближаємося до Юдеї, щоб?...

– Тихо! – Крайот заткнув рота співбесіднику та іще й дав стусана під бік. – Затям собі, що ми просто хочемо навчитися новій вірі, та й усе! І Андрію оце перекажи, а з Симоном я сам побалакаю.

– А іншим?

– Інші не втаємничені, хоча варто побалакати із Міріам із Магдали. Щось вона останнім часом біля Вчителя треться. Чи не визнала чогось зайвого?

– Вчителю, – негайно подався Кифа до Їси, – а чого це ти більше уваги приділяєш Міріам з Магдали? Я бачив, що ти її й цілуєш частіше за нас. Вона твоя жінка?

– У мене немає жінки – відповів той і подумав «Хоча матір знову казала про одруження під час зустрічі на весіллі в Капернаумі». А вголос продовжив. – Ця колишня грішниця нині проявляє найбільше розуміння моїх слів, більше за кожного з дванадцяти моїх послідовників. До того ж, вона писемна, на відміну від вас. Я радію цьому, отже й цілую, хвалячи на розум.

– «Писемна...» – бурмотів Кифа, повертаючись з перемовин, – он Крайот теж писемний. Іван з Матвієм та Лукою – теж, то й що?

– Ну, що там про Міріам? – запитав його Крайот.

– Вони балакають тільки про віру.

– Ти так і спитав? – занепокоївся таємний керівник зілотів.

– Я хоч і не писемний, – з гіркотою в голосі відповів Кифа, – але хитрий. Я спитав, чому він її часто цілує?

– І чому?

– Бо вона писемна і розумна!

– А тебе це ображає? – іронічно поцікавився Крайот. – А може тобі просто закортіло випробувати її в суботню ніч?

– Не кажи дурниць. У мене є дружина, що ходить з іншими жінками! А ось ти самотній!

– То мені її взяти за жінку? – задумався Крайот. – А може ти й маєш рацію, бо не годиться правовірному юдею бути без жінки.

– А як же Вчитель?

– Він є втіленням Господа нашого на землі і його не стосуються людські закони. Його дії і є законом...

Того вечора новий служник, приставлений до Ефїїса Оливьєю, прибіг схвильований:

– Пане Сано, тебе кличе сам Йосип з Арїмафеї!

– Щось сталося? – запитав Ефїїс свого друга, увійшовши до його будинку і дочекавшись, поки той не заставить музикантів у сусідній кімнаті грати пронизливу, тужливу музику.

– На зборах Синедріону було вирішено арештувати Йоханана, прозваного га-Матбіль.

– А за яку провину?

– За те, що він засуджує увесь Синедріон і царя Антіппу за відхід від Законів, дарованих Єговою Моше на горі Синай.

– І що? Нехай заарештують. Що тобі з цього?

– Але ж він проповідує прихід Месїї, тобто, готує людей до появи нового керівника – нашого Ісу! А як він зникне, люди можуть не бути готовими до його появи тут, в Юдеї!

– Давай обдумаємо уважно, що буде, коли це станеться?

– Я вже сказав, нікому буде готувати людей...

– Не згоден! Я вважаю, що ця подія сколихне людей, невдоволених владою! А якщо його ще й стратять, тоді з'явиться привід говорити, що нова віра небезпечна для влади. Уяви собі, тільки віра! Бойових дій не потрібно!

– Щось по-твоєму все виходить аж занадто легко. А я вже думав відправити вісника, щоб наші люди його сховали до часу.

– Навпаки! – гаряче заперечив Ефїїс. – Потрібна жертва! Так само, як юдеї підносять цілоспалення своєму Єгові, так само для утвердження нової віри потрібна жертва. І неабияка! Дивись, Йоханан у Галїлеї став уже визначною особою. Зараз проповідує в Самарії і теж має прихильників.

– Зрозумів! – просяло обличчя Оливьї. – Чим більша жертва, тим більша ненависть народу до того, хто її приніс! Тим легше буде підняти людей на боротьбу! І не давати їм озиратися на Синедріон. Нова віра стане єдиною надією на звільнення цих земель від римського свавілля! Ну ти й стратег!

– Це ще не все, – задумливо вів далі Ефїїс. – Тобі потрібно повідомити префекта Юдеї Понтія Пілата.

– Для чого?

– По-перше, ти обіцяв його повідомляти про всі рішення, які буде приймати Синедріон, цим ти збільшиш його довіру до себе.

– А що іще?

– А по-друге, порадь йому не втручатися у ці події. Нехай зробить так, щоб жоден легіонер не був присутній при арешті Йоханана.

– Який у цьому сенс?

– Чим менше стосунки поміж Антіппою із Синедріоном та їхнім народом будуть торкати римську владу, тим менше уваги вона буде приділяти якомусь проповіднику.

– Їх і так багато, хто зверне увагу на Ісу?

– Одразу після арешту і страти Йоганана, всі погляди юдеїв звернуться на мого учня. Йому прийдеться стати символом нової віри. Тим самим символом, яким до цього був отой нещасний.

– Бачу, тобі його зовсім не жаль?

– Я молився своїй богині і вона звеліла мені за будь яку ціну возвеличити Ісу і допомогти йому! На цьому шляху пожертва однієї людини – ніщо!

Вони пішли в одному напрямку, бо ж Ефіїс жив поблизу палацу префекта.

– Мені немає діла до релігійних чвар, – зробив висновок Понтій, неуважно вислухавши Оливью. – Ти міг би й не трудитися, щоби приходити сам. Прислав би когось. Але я дякую, що ти дотримуєшся свого слова.

– Я повідомив тебе тому, що при арешті проповідника можуть виникнути значні заворушення поміж вояками Храму та прихильниками Йоханана. І хочу порадити, щоби римські війська не втручалися.

– Ну, взагалі то я маю завдання від імператора зберігати спокій на цих землях...

– Коли вони поб'ються, а твої люди не втручатимуться, то прийдуть за розсудом до тебе. Отож, ти зможеш їх примирити словами, без застосування легіонерів.

– А ти розумний! Зачекай, – нахмурився раптом Понтій, – а чому це тобі вигідно?

– Бо я виступав проти арешту. І коли прийдеться вгамовувати якісь заворушення, заявлю, що був правий. Отже, моя думка там стане важливішою. До неї почнуть прислухатися, а отже, торгові справи підуть ліпше.

Попрощалися вони задоволені один одним.

А через три дні по тому загін охоронців Храму разом із представниками Синедріону вже проминули Скіфополь і рухалися вздовж Іордану до табору Йоханана.

– Хто з вас буде Йоханан бар Зехарья? – запитав представник Синедріону у гурту мокрих людей, що обсихали на сонці.

– Я, – вийшов наперед Йоханан. – Ви всі будете змивати гріхи?

– Ні, – заперечив той, – ми хочемо пересвідчитися, що ти той самий син Захарї, який свого часу був первосвященником Храму.

– Той самий, але я не хвалюся своїм батьком. Кажіть чого треба, та йдіть собі!

– А треба нам знати, за що ти ганиш царя Антипу, сина Хордуса?

– За його беззаконне життя із жоною свого брата Пилипа!

– Помиляєшся, цілком законне! Його брат помер і він був зобов'язаний узяти його дружину собі на ложе, згідно Закону! Чи ти хотів йому слави Онана!

– Нехай так, але він все одно порушив Закон, коли взяв царську корону із рук римлян! Я закликаю наш народ не коритися його наказам! Та він і так боїться своїх підданих, адже живе не в Галілеї, а в середині Юдеї – Єрусалимі!

– А що ти кажеш про Синедріон? – продовжував розпитувати прибулець, непомітно кивнувши головою командирі храмової сторожі.

– Думаю, що вони такі ж зрадники Юдеї, як і Антипа! – сказав, як відрубав Йоханан. – Та годі, ніколи мені теревенити, моя справа – очищати людей водою. Ти не хочеш очиститися?

– Очищає молитва, а не вода. Ти сам переступаєш наш Закон!

За помахом руки, храмова сторожа оточила провісника Месії. Йому скували руки й погнали вздовж течії Іордану. Спроби його прихильників оборонити свого вчителя призвели тільки до того, що одного із них – Андрія з Витсаїди – було вбито, а з десятків – поранено.

Скутого у кайдани, Йоханана відвезли в Юдею й ув'язнили в Махеронті – фортеці, що одиноко стриміла своїми баштами на березі Мертвого моря. У підземеллі його розкували, а двері замкнули. Та спокою охоронцям фортеці не було, бо новий в'язень увесь час гучним голосом, що долітав до найвищої вежі, проповідував про прихід нового Месії, який іде за ним.

– Слідом за мною іде сильніший від мене, що йому я недостойний, нахилившись, розв'язати ремінця його сандалів. Бачив я Духа, що сходяв, як голуб, із неба, та зоставався на ньому, – доносилося із підземелля. – Той, хто очищати водою послав мене, мені оповів: над ким Духа побачиш, що сходить і зостається на ньому, це той, хто очистить усіх Духом Святим. І я це бачив, і свідчу, що він Божий син!

Командир гарнізону спочатку не зважав на вигуки, та коли за два тижні декілька його підлеглих покинули свою зброю і подалися шукати Месію, командир стривожився. У своєму донесенні Антипі, він написав, що бажає, аби цього в'язня перевели кудись деінде, бо він порушує порядок несення служби.

Відповідь надійшла вже тоді, коли командир фортеці був ладен вбити надокучливого в'язня – втекло іще двоє вояків.

«Через деякий час я сам прибуду для розслідування злочинів Йоханана бар Захарья, – писалося в листі, що надійшов від імені Антипи. – До отого часу ти повинен його зберегти живим і неушкодженим».

«Деякий час» розтягся іще на декілька тижнів, а аж поки командир не написав листа, в якому загрожував покинути свою посаду і разом із усіма піти шукати Месію.

– Ну чого ти переймаєшся? – посміхався Антипа до командира фортеці, нарешті прибувши туди. – В Єрусалимі теж тікають зі служби, без усяких там проповідей. Бо служба ж у війську – не мед.

У відповідь той тільки промимрив щось незрозуміле і повів царя у підземелля.

– А-а-а, ось ти й прийшов, відступник від Закону! – заволав Йоханан, тільки побачивши царя. – Покайся, бо за мною йде Месія!!!

– Я бачу, ти погано піклуєшся про нього, – не відповідаючи на звинувачення, звернувся цар до командира, – от він і кричить. Переведи його в приміщення, що над землею, дай йому можливість помитися, хоча б у Мертвому морі, а потім приведи до мене. Я чекатиму на нього у твоїй кімнаті.

– Ну, розповідай про Месію, – звелів Антипа Йоханану, коли того вже чистого, завели до кімнати.

– Він син Йосипа з Назарету та Марьям, що колись виховувалася у храмі, – почав ув'язнений, але не скорений чоловік. – Довго жили в Єгипті, бо твій батько його розшукував, щоб убити.

«Еге, – зметикував Антипа, – так це мій брат. Либонь останній із не знищених його дітей, прижитих від служниць Храму!»

– Кажі далі, – звелів він, але його думки були далекі від розповідей Йоханана: «Отже, він має права на царювання в Юдеї! Він мені може стати у пригоді, коли виникнуть якісь негаразди з Понтієм Пілатом. Буде чим на нього натиснути, адже я можу написати імператорові, що замість його представника, Юдеєю може керувати законний спадкоємець!»

– Припини нечестиве життя! – гримів у цей час Йоханан. – Покайся! Припади до ніг Месії, аби він тобі відпустив твої гріхи!

– Гаразд, гаразд, – погодився Антипа, – я так і зроблю. І не треба кричати, у мене хороший слух.

З цим він і від'їхав до свого палацу в Єрусалимі, велівши не зважати на крики в'язня.

– А тих, хто втік, піймай, та покарай так, щоби іншим було зась!

– То може його придушити тихенько? – з надією запропонував командир фортеці.

– Не можна, він же син покійного первосвященника Захарії. Знаєш, яка буча підніметься, якщо ми його стратимо?

Роздавши розпорядження, Антипа, цілком задоволеним собою, прибув у палац в обійми своєї нової дружини – Іродіади та її дочки Саломеї, яка теж приймала царя у свої обійми, навперемінки зі своєю матусею.

– Йоханана ув'язнено, – повідомив Оливья Ефіїса під час чергової зустрічі, – але Антипа й не думає його страчувати. Навпаки, забезпечив йому досить пристойне існування державним коштом.

– Що ж, – відповів Ефіїс, – тепер потрібно придумати,

Як зробити з нього мученика

– Я можу наказати своїм людям його вбити, – запропонував Оливья.

– У тебе й там свої люди? – вкотре здивувався Ефіїс тому, як глибоко проникли парфяни в юдейське середовище.

– У першу чергу я повинен знати, що відбувається у фортецях, які можуть стати осередками опору римлянам.

– Тоді може заставити римлян його стратити? – висловив припущення Ефіїс.

– Після того, як я умовляв Понтія не втручатися у цю справу? – іронічно поцікавився Оливья. – Не вийде.

– Тоді залишається тільки воля Антипи. Але ж, тобі не вигідно підривати його авторитет серед юдеїв з огляду на майбутні перемовини Парфії з керівництвом незалежної, у майбутньому, держави?

– Рід Хордуса Великого не обмежується тільки Антипою, – хитро посміхнувся Оливья, погладжуючи скалічену ліву руку, – Не забувай про Ісу. Він зможе очолити нову державу по праву народження. Та залишилися й інші прямі нащадки, які не правлять...

– Гаразд, як тоді заставити чи умовити його на страту привілейованого в'язня? І як зробити так, щоби ця страта сколихнула суспільство? – задумався Ефіїс.

– Страта має бути не типовою. Отже, ані розп'яття, ані побиття камінням, ані смерть від меча не підходять, – відповів Оливья.

– А якщо його розчленувати?

– Вірно! Відрізати голову і привезти до Єрусалиму!

– Залишилося тільки умовити на такий злочин Антипу.

– За цим діло не стане, – таємниче відповів Оливья і вони розійшлися у своїх справах: Ефіїс – читати Тору та всі пов'язані із нею писання, а Оливья – плести тенета змови проти римлян.

Через три місяці Єрусалимом прокотилася жахлива звістка, за наказом царя Антипи Йоханану, сину покійного первосвященника Захарії, було відтято голову!

– На базарі кажуть, – розповідав Ефіїсу його хлопчик-слуга, – що Антипа пообіцяв дочці дружини виконати будь-яке її бажання за гарний танок. А та забажала голову Йоханана!

– І де та голова зараз?

– Невідомо. Кажуть, що десь закопана, окремо від тіла.

– Я тебе почув, дякую за звістку. А тепер знайди мені пана Йосипа з Арімафеї.

– Це я миттю, – вискочив меткий хлопчак за поріг.

– Скільки тобі це коштувало? – запитав Ефіїс замість привітання у Олив'ї, коли його привели за місто в будинок, розташований серед плодкових дерев.

– Оці сади? – з усміхом запитав той.

– Ти знаєш, про що я питаю!

– Дуже дорого! Послухай, отой цар гірший за будь-якого купця. Так довго торгувався і такі ціни правив, що мені прийдеться знову відправляти корабель до Калкуту! Але я таки його умовив.

– Чим?

– Пообіцяв, що провина за смерть ляже не на нього.

– Отже, чутки про бажання Саломеї – твоя справа?

– Звісно. А він, мовляв, дав слово, від якого не відступиться, бо дав його привселюдно.

– Послухай, а чи не буде підозрілим, що цар отримав такі великі гроші? Неодмінно хтось зацікавиться і тоді правда може виплисти назовні?

– Гроші заплачено за оцей сад та за гробницю, яку належить мати кожному поважному члену Синедріону. А те, що садок уже старий і дерева потрібно вирубувати й садовити нові, то це моя помилка, як купця, – тут Олив'я посміхнувся. – Зате гробниця у мене розкішна!

– І як же ти оцінюєш настрої людей? Вони готові повстати?

– Майже. Після смерті Йоханана, можна викликати Ісу в Юдею – люди вже готові прийняти нову віру. А з нею – і новий лад: без римлян!

– Так, а що ти робитимеш із садом?

– Кращої схованки і годі гадати. Все заросло чагарником. Тут, у цьому саду на околиці Гефсіманії я зможу заховати від стороннього ока до двохсот вояків.

– А гробниця?

– Іще краще. В ній я зможу тримати зброю прямо поруч зі стінами Єрусалиму!

– Хотілося б поглянути, які гробниці роблять юдеї, – зацікавився Ефіїс. – Я бачив єгипетські та грецькі, а цих не бачив.

– Як стемніє, я тебе проведу, – пообіцяв Олив'я, – а допоки відпочинь у домі, щоб тебе ніхто не побачив.

Гробниця виявилася новою і була розташована недалеко від міських стін. Ззовні вона запиралася круглим каменем, який накочували троє дужих чоловіків.

– Якщо ти хочеш мати тут таємну схованку, – порадив Ефіїс, – зроби в ній другий вхід, якого не було б видно.

– Я пригадав таємний прохід під стіною в Олександрії, – відгукнувся Оливья.

– Пригадай іще опис таємного виходу із закритої піраміди в Єгипті, який залишив мій батько. Там теж одразу було важко зрозуміти, де він є.

Звістка про смерть Йоханана застала Ісу в Самарії.

– Не можу повірити, – вимовив він, присівши на камінь і затуливши лице руками. – Не можу повірити, що Антипа наважився стратити мого брата. Він же нічого окрім очищення водою не робив. Як він міг заважати цареві?

– Кажуть, – наважився перервати роздуми учителя Крайот, – кажуть, що він засуджував Антипу за те, що той узяв другу жінку.

– Причина не в тому, – заперечив Іса, – причина у... у тому, що здійснюється пророцтво Манасії! Пригадайте, він казав, що перед приходом Месії «Ілля правда прийде, і все приготує!» Отож бо й є, що Йоханан – це було друге пришестя пророка Іллі!

– Справді! – вигукнув Крайот і побіг розповідати іншим про здійснення іще одного пророцтва.

«Але у пророцтві не було сказано про наглу смерть, – задумався Іса. – Отже, хтось дуже цього хотів. Хто?».

У цю мить він збагнув, що до смерті може бути причасний і його вчитель. Така думка жახнула Ісу.

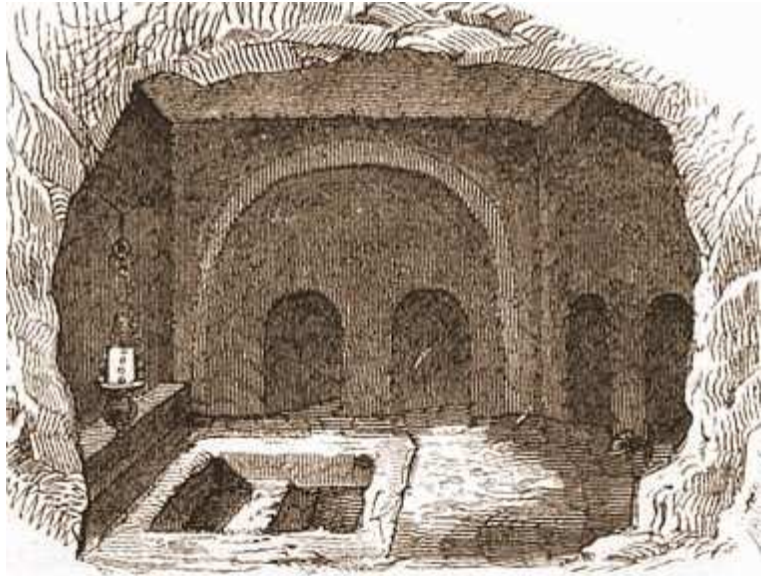
«Для чого він це зробив? Я маю спитати у нього! – вирішив він і наказав усім збиратися:

– Ми йдемо у Юдею! Настав час відновити Закон і там!

Йдучи дорогою, Іса про щось довго думав, не дозволяючи звертатися до себе, а потім покликав Крайота:

– Я знаю, ти маєш можливість передати звістку будь-кому. Не перебивай! – звелів він, помітивши намагання співбесідника заперечити. – Мені байдуже, як ти це зробиш, але виклич на співбесіду римлянина Сано Сапієнтиса...

У цей час наш герой, стоячи перед своїм будинком, спостерігав за метушнею у будинку навпроти, яку зчинили легіонери єрусалимського гарнізону.

– Що це буде? – запитав він, побачивши, як над дверима було вивішено зображення чоловіка з дитячим обличчям та променями, що йдуть від голови. – Часом не храм Аполлона?

– Це буде Мітреум, – відповів один із тих, хто допомагав заносити лави всередину, – храм бога-спасителя у битвах.

– Я бачу, ти цікавишся Митрою, – почулося з-за спini. Ефїїс обернувся на голос і побачив чоловіка, вдягнутого у золотавий одяг і шапку, що теж сяяла золотом.

– Я цікавлюся всім, бо я історик, – відповів наш герой, – що це за новий бог?

– Він давно відомий, – повідомив чоловік, – а я його служитель. Зайди до храму, я тобі все поясню.

Всередині стояли рядами лави, а на дальній стіні висів барельєф, який зображав подібного до жінки чоловіка, що обіймав бичка.

– Це якась зоофілія? – поцікавився Ефїїс. – Для чого він його обіймає, та ще й з таким веселим обличчям.

– Помиляєшся, – не образився служитель Митри, – він ріже йому горлянку, символізуючи зникнення і народження нової істини.

– А що то у істоти над вінком?

– Це його іпостасі. Ліворуч – це Митра-Творець, а праворуч – Спаситель. Він помер і знову відродився, щоб допомагати людям.

– Тобто це такий бог, який може бути водночас у різних образах?

– Вірно вловив, незнайомцю. До речі, як тебе звати?

– Сано Сапієнтіс, я римський громадянин,

– Я це й так бачу. Але ти давно не був у Метрополії. Бо тоді б знав, що у самому Римі та околицях близько 800 храмів цього бога! Є навіть храми під землею, у катакомбах!

– А для чого ліве зображення тримає хрест? – продовжив допитуватися Ефїїс. – На хресті ж розпинають. Хіба символ покарання може бути символом бога?

– Хрест означає Сонце, життєдайне і водночас жорстоке!

– А промені навколо голови лівої іпостасі?

– Це означає, що Митра і є Сонце.

– Яюсь це плутано, але якщо у тебе є віруючі...

– Майже всі легіонери є прихожанами храму Митри! – перебив його священик. – А ти не хочеш пожертвувати на розвиток храму?

Ефіїс посміхнувся, подав золотий обол і рушив додому, посміхаючись собі у бороду.

«Як добре, що я його зустрів, – роздумував він вертаючись додому, – тепер залишилося тільки замінити в умах людей Митру, відомого тільки по зображенням, на живого бога – Єгошуа».

– Пане Сапієнтісе, – через декілька днів звернувся до нього слуга, наданий Оливьєю, – пан Йосип з Арімафеї наказав тобі бути в саду Гефсиманії завтра увечері.

– Він мені наказувати не може, – відповів Ефіїс, – а тільки просити чи пропонувати, затям це собі.

– Гаразд, пан Йосип тобі запропонував...

– Уже чув і буду, так і перекажи.

Йому прийшлося зачекати на вершечку пагорба, серед дерев, та ось внизу замиготіла постать його учня і за мить Іса став перед ним. Та цього разу він не кинувся в обійми, був стриманий та суворий.

– Скажи, ти щось знаєш про смерть маго брата Йоханана? – запитав він пильно вдивляючись в обличчя співбесідника, яке виразно біліло своєю сивиною у світлі Місяця.

– Ти хочеш знати, яку участь я у цьому приймав? – вловив його настрій Ефіїс. – Тоді знай, що це я придумав. Здійснили інші.

– Як ти міг?! – закричав Іса, втративши свій удаваний спокій, – що він такого зробив, що ти позбавив його життя?!

– Я це зробив, щоби твоя віра швидше розповсюдилася, щоби люди почали краще прислухатися до тебе.

– Мене і так добре слухають!

– Помиляєшся, тут, в Юдеї, про тебе ніхто й не згадує. Бо звістка про іще одного з двох десятків проповідників нікого не цікавить. А от звістка про те, що хтось загинув тільки тому, що намагався утвердити Закон, даний Моше! Ось тут люди й зацікавилися.

– Але ж я роблю чудеса, зціляю, хіба цього мало? – вже тихше заперечив Іса.

– Цілителів теж вистачає. Невже ти думаєш, що подібними здібностями ти володієш один? Пригадай хоча б Бела. А він зараз у Самарії і робить те саме, що й ти.

– Але ж життя...

– Він був готовий пожертвувати собою заради правди, яку бачив у твоїх проповідях. Зараз, либонь, його душа насолоджується існування у Вирії. До речі, ти ж сам можеш його спитати, колись же, ти розмовляв із душею свого батька?

– Я спробую, – сказав Іса, присів поруч з Ефіїсом на камінь, затулив долонями обличчя і замовк. Та замість того, щоби звернутися до душі свого троюрідного брата, він покликав Мерказу.

«Як би тобі гірко не було, Ефіїс все вірно розрахував, – відповів голос й його голові. – твоя слава примножиться в Юдеї. Не забувай ну своїх проповідях нагадувати про Йоханана, про його подвижництво, про його пожертву».

«Чи вірно я дію? – думалося у цей час нашому герою. – Чи варто було наражати на небезпеку іще й мого учня?»

– Він радіє у Вирії, – перебив його думки учень, – і просить не винити тебе.

– От і добре, – зітхнув з полегшенням Ефіїс: непорозуміння з учнем він сприйняв близько до серця. – Та на цьому спинятися не можна. Тепер твоя черга.

– Я теж маю померти? Ти казав.

– Померти та воскреснути! Ти повинен стати таким же, як Митра, Кришна, Осирис, Гор, Аттис, Адоніс, Діоніс! Воскреснути і живим показатися людям! Ось тоді твоїм словам буде беззаперечна віра.

– Я готовий до смерті, – такими простими словами Їса підтвердив свій намір віддати життя, аби навчити свій народ, і хотів уже йти.

– Зачекай, – спинив його Ефіїс, – ти завжди кажеш про свій народ. А як щодо інших народів, що його оточують?

Спершу хліба потрібно дати людям, а вже потім собакам

Відповівши таким чином, учень зник у темряві, залишивши нашого героя у глибоких роздумах.

– Якщо ми не повернемо його вчення до інших народів, – заявив він на зустрічі з Оливьєю, – наші спроби будуть марними.

– Не зрозумів?

– Їса твердить, що його вчення стосується тільки юдеїв. Інші народи він називає собаками. Тобто, не вартими його уваги.

– Нехай. Але мої люди рознесуть вістку, що його вчення для всіх!

– Їм не повірять...

– Тоді думай, як зробити, щоби повірили, – сухо відповів Оливья і повернувся до іншої кімнати, з якої перед цим вийшов. На якусь мить Ефіїс почув стримуваній гамір багатьох чоловічих голосів.

«Підготовка до повстання завершується, – здогадався він. – Отже потрібно завершувати й справи з Їсою».

Вдома він іще раз передивився записки свого батька, поглянув на два скляних флакони із таємничими сумішами і погукав служника:

– Випий оце, – подав він кухоль з водою, куди капнув дві краплі з першого флакону.

– Це якась отрута? – засумнівався той. – Чим я тобі не вгодив?

– Це не отрута. Пий! – Ефіїс силоміць влив йому в горло напій і з цікавістю став чекати на результати.

Хлопець майже негайно опустився на підлогу і завмер.

«Не годиться, – зробив висновок сивобородий чоловік з молодими очима, – якщо Ісу захочуть стратити, має ж бути якийсь слідство, а на це потрібен час».

Він капнув хлопцеві на губи з іншого флакону і той досить швидко прийшов до тями.

– Що це було? – запитав служник, підіймаючись з підлоги.

– Сонне зілля. Коли хтось не може заснути, то ось воно й стане у пригоді.

– Чому ти випробував на мені?

– Бо ніхто про ці випробування не повинен знати!

– Навіть Йосип з Арімафеї?

– Йому я сам розповім, – відповів Ефїїс і пішов вичитувати у медичних папірусах засіб для вповільнення дії препаратів, які він збирався використати для слави Єгошуа.

За тривалий час все, що він знайшов, це були кульки з вивареного баранячого жиру, в які закладалися ліки. Кульки мали розчинитися у шлунку і ліки починали діяти.

«Так його ж будуть катувати! – раптом зрозумів Ефїїс і заходився відшукувати засіб зменшення болю.

– Ковтай, – подав він своєму служнику кругленьку облатку. – Тільки не розжовуй!

– Знову снодійне? – скривив губи хлопець, нехотя взяв і ковтнув запропоноване. – Мені лягти на підлогу?

– Не треба, але ти повинен весь час знаходитися поруч зі мною, – застеріг його Ефїїс. – Бо можеш заснути у будь-яку мить!

Хлопець впав на підлогу на п'ятий день після прийому ліків. Увесь цей час Ефїїс перевіряв його чутливість до болю, штрикаючи його ножем або б'ючи палицею. Той не реагував.

«П'ять днів, – міркував наш герой, капаючи на губи служника рідиною із другого флакону, – але ж це хлоп'я. А Іса вже немаленький, отже, з урахуванням ваги тіла, час до засинання буде... – тут він заглибився у розрахунки, – десь три-чотири дні. Кращого вже й не придумати».

Він розповів Оливї про свої досліди.

– Тоді страта має відбутися не пізніше, аніж через три дні після арешту, – зробив висновок той. – І це має бути розп'яття!

– Розп'яття! – вжахнувся Ефїїс, пригадавши розп'ятих бойових товаришів, а особливо рудоголового Крися. – Це ж такі муки!

– Муки обирають ті, хто розпинає. А з ними можна домовитися. Бо якщо захочуть його скарати на голову або повісити, ніякі ліки вже не допоможуть!

– Тоді потрібно розрахувати дату розп'яття таким чином, щоб вони були вимушені... Зрозумів, це має бути перед святом Песах!

– Чому?

– Ех ти, член Синедріону, – жартома дорікнув Ефїїс другові, – не знаєш, що на це свято страти заборонено. А перед ним – можна!

– А Песах вже за три місяці, – задумливо відповів Оливья, – треба вести його до Єрусалиму!

– До Єрусалиму? – перепитав Їса у Крайота, коли той приніс йому звістку, що Єрусалим вже чекає на прихід Месїї. – Звідкіля ти взяв? Хоча, чого це я питаю, знаю від кого. Але ж, усе має бути як у пророцтві: я маю вїхати на віслюку, люди повинні стелити під його копита листя, діти мають вітати мене.

– Все це буде, не хвилюйся, – відповів Крайот і пішов передавати забаганки Вчителя через довірену людину Йосипу з Арїмафеї.

– Ми йдемо в Юдею! – оголосив Їса своїм прихильникам.

– А чи варто? – запитав Кифа, поправляючи меча, якого тримав за пазухою. – Тебе можуть убити так само, як Йоханана.

– Я помру і воскресну! – впевнено сказав Їса. – Божою волею мені дано не тільки лікувати!

Ця звістка приголомшила людей. Вони перемовлялися, між собою позираючи на Вчителя, але жоден не наважувався про щось перепитати.

– А як тоді тебе охороняти, коли ти сам прагнеш смерті? – нарешті збагнув Кифа. – Для чого тоді ми з Андрієм носимо мечі та знаходимося поруч вдень і вночі?

– Ви весь час поруч тому, щоби перейняти мою науку і вчити самим. Адже моє перебування тимчасове. За півроку чи й менше, мене з вами вже не буде!

– І що ж нам робити без тебе? – заридали жінки.

– Припиніть! – гримнув Кифа. – Він іще з нами! І я не дозволю, щоби його вбили. Краще сам загину!

– Я теж, – підтримав його Андрій.

Інші покивали головами, погоджуючись з братами, та почали ладнатися в нову подорож.

«Друже Понтіє, – читав префект Юдеї Понтій Пілат листа, переданого йому, в обхід державної поштової служби, особисто в руки з галери, що прийшла з Риму, – ми з тобою потоваришували під час походу до Галїї, коли ще молодими керували сусідніми когортами. Ти іще одного разу врятував мені життя, коли зайшов з тилу до загону саксів і розбив їх ущент. Пригадав? Так, це я – Елій Сеян. Ніні я керую преторіанською гвардією. Не починай мені заздрити, бо хоча я й живу в Римі, але життя тут стало просто нестерпним».

Дочитавши до цього місця Пілат іронічно всміхнувся, але продовжив розбирати криво написані літери, що означала, що листа Сеян таки написав особисто:

«Імператор Тиберій забороняє вживання вина, закриває таверни, не дав акторам ставити спектаклі. Ціни зростають, на ринку нічого не

купиш, бо він заставляє торговців тримати фіксовані ціни. Незадоволення його діями дійшло вже до того, що плебс відкрито кричить на вулицях : «Тиберія – до Тибру!»

– З його доходами скаржитися на ціни, – пробурмотів Понтій, – це все одно, що дереву в пустелі скаржитися на дощ.

«От якби ти мені допоміг своїми юдейськими легіонами... (далі в листі йшли густо закреслені рядки) ... то в разі успіху ти міг би отримати мою посаду. Листа спали, як прочитаєш. Твій друг довіку, Елій Сеян».

– Пропозиція непогана, але де взяти грошей на оплату перевезення війська та самим легіонерам? – вголос подумав Понтій, та, злякавшись, що його хтось почує, затулив собі рота й озирнувся. У кімнаті панували тиша.

«То може знову взяти зі скарбниці Храму? – подумав він. – Ті знову напишуть листа до Сенату, але доки та скарга дійде, Сенат вже буде слухатися нового імператора... А якщо не вигорить?... Тоді мені гаплик. Тут засланням до Альбіону не відбудешся».

Не менші сумніви обсіли Оливью. Не в змозі справитися з ними, він викликав Ефіїса на перемовини в Гефсіманському саду.

– Ти призначив смерть Їси на Песах, але я не встигаю з підготовкою повстання. Може перенесемо на якесь інше свято?

– Ти не втаємничив мене в розробку тактики повстання, отож я й призначив на найближче храмове свято.

– Так може перенести?...

– Мені потрібно подумати, – так відповів Ефіїс, але думати не збирався. Натомість він, повернувшись додому, укляк біля статуєтки Артеміді, просячи поради у своєї богині-покровительки.

І, чи то він заснув, чи це було марення наяву, але Ефіїс побачив себе маленьким хлопчиком, який хоче погладити собак, що оточують гарну жінку в короткій туніці з луком через плече.

– Не займай собак, бо розірвуть, як Анакреона, – застерігає його жінка, – краще подумай над тим, що тобі важливіше: воля чи віра?

– Як можна вірити насильно? – не зрозумів Ефіїс.

– Таких багато. Вірять у те, у що їм наказують вірити.

– Я вірю в тебе і твою волю. І без усякого наказу!

– Ти особливий. Ти можеш думати. А багато з віруючих, не думають.

– Тоді я за волю! А віра прийде!

– Але щоби здобути волю, потрібно вірити у справедливість, чи не так?

– Так. Виходить віра має передувати діям?

– Звісно.

Тут видіння перервалося, бо до плеча Ефіїса торкнувся його служник.

– Що з тобою, пане? Ти лежиш на підлозі! Ти хворий?

– Ні, – відповів наш герой, підіймаючись, – потрібно передати Йосипу, що прихід Месії відбудеться перед Песахом, а не після нього! Тільки зятям, про це більше нікому! Навіть твоїм рідним.

– Я сирота. І наразі моя сім'я – це Йосип та його люди.

Перші спроби Їси переконати жителів Юдеї, що він Месія не вдалися. На його промовах люди сміялися і розходилися раніше, ніж він закінчував говорити.

– Що можуть знати галілеяни про наше життя, – крикнув один із слухачів. – У нас своїх проповідників-дармоїдів вистачає!

– Але ж ми все купляємо, – спробував заперечити Кифа, та його не слухали.

– Потрібно диво, – зробив висновок Крайот, – без цього їх нічим не проймеш, ніякими розмовами та повідомленнями.

– Дива будуть, як тільки до мене звернеться хоча б один, хто увірує в мене, – відповів Їса. – Віра творить дива волею Єгови!

Невдовзі його слова справдилися. Підходячи до одного села, їх спинили крики, що доносилися від невеличкого гурту обірваних людей:

– Єгошуа, якщо ти Месія, спаси нас!

– Не підходь, – застеріг свого ватажка Кифа, – це прокажені. Якщо будеш з ними балакати, або разом їсти, чи щось у них брати – неодмінно захворієш!

– Стійте тут, – звелів Їса і пішов до прохачів, бурмочучи на ходу : «Чи я таких не бачив в Олександрії, коли працював у портовій лікарні?» – Чи віруєте ви в Господа нашого, що має дев'яносто дев'ять імен, одне з яких Єгова? – запитав він підходячи до нещасних.

– Віруємо, – в один голос промовили ті.

– Ану дайте я огляну ваші виразки, – звелів Їса, – відкрийте їх. Ага, я знаю цю хворобу. Станьте ближче один до одного та візьміться за руки, – він почав водити руками вздовж тіла кожного, примовляючи : «Вір у Господа нашого і буде тобі зцілення!».

– Ну ось, – нарешті закінчив Вчитель свого народу, – підіть до рабина та покажіть йому, як справжня віра зціляє!

– Але ж я не відчуваю ніякого покращання!? – заволав один із них. – Що це за диво? Ти не Месія!

Але інші мовчки пішли в село.

– Зачекаємо тут, – звелів Їса і присів край поля. – До речі, трохи підживимося колосками, що залишилися після минулого врожаю.

– Вчителю, – негайно прохопився один із його послідовників, – ти учиш дотримуватися Закону, а сам не тільки зціляєш у суботу, хоча тобі вже вдалося довести, що зцілення не порушує заповідь. Але ж зривати колоски, чи це не робота? А якщо робота, тоді це гріх!?

– Наш Господь у своїй незліченній милості не хотів, аби юдеї, його обраний народ, працювали так, щоби зовсім знесилювалися.

Тому й дав суботу для відпочинку. Але ж ми не працюємо. Ми вчимо людей жити по Закону. Отже, не втомлюємося. Тому ми хазяї своєї суботи!

– Погляньте, – вигукнув Андрій, показуючи у бік села, і намацуючи меча, захованого під одягом, – хтось біжить.

– Спасителю! – почувся крик бігуна. – Ти мене вилікував! Я поки йшов, усе думав, як це вийде, а як дійшов до синагоги, так одразу мої виразки почали зникати!

– А звідкіля ти будеш? – спитав його Крайот, вже не остерігаючись.

– Я з Самарії. І інші – місцеві, з Юдеї.

– А вони теж зцілилися?

– Так, окрім одного, що не вірив.

– Ти глянь, – зробив висновок таємний ватажок зілотів з Галілеї, – виходить, що жителі Юдеї менш вдячні, аніж жителі Галілеї чи Самарії? Цікаво, чому це так?

– Я тобі скажу, – відповів Іса, оглядаючи тіло самарянина

Той, хто легко отримує – не пам'ятає добра

– А чому тоді оцей чоловік пам'ятає добро, вчинене тобою?

– Бо я давно чув про Месію, що прийшов нас спасти, – відповів зцілений чоловік. – Тільки не знав, де шукати. А оце як почув, що ти йдеш, намовив своїх товаришів по нещастю йти до тебе і просити аби ти вилікував. Тепер я вірний тобі навіки.

– Як називається це село?

– Віфанія.

– Ходімо туди, я хочу сказати слово в синагозі.

Задоволений успіхом у лікуванні тяжкої хвороби, Іса промовляв натхненно, красномовно. Люди слухали та дивувалися, що з'явився такий чоловік, який все знає про наслідки земного життя, для життя небесного й обіцяє Вирій для тих, хто вірує в його вчення.

– Господи, – так звернулася до нього заплакана жінка, коли він виходив назовні, – господи, спаси мого брата.

– Отже ти віруєш, що я Спаситель і можу тобі допомогти?

– Вірую усім серцем.

– То що з твоїм братом?

– Він помер. А нам якраз потрібно грати весілля мого старшого сина. То через жалобу весілля треба відкласти.

– Я воскресіння і життя; хто вірує в мене, якщо і помре, оживе. І кожен, хто живе і вірує в Мене, повіки не вмре! – з такими

урочистими словами Іса вирушив до місця, де було поховано Лазаря, брата оцієї жінки.

Зупинившись біля входу до печери, він раптом відчув хвилювання, почуття його переповняли, зі сльозами на очах він почав вигукувати слова, якими звертався до Єгови, прохаючи здійснити диво.

– Відтягніть каменя зі входу, – звелів він під час молитви. – Моліться і всі ви разом зі мною.

Люди почали голосно прохати Бога про зцілення і в мить, коли крик став нестерпним, з могили хитаючись вийшов чоловік, увесь перевитий пеленами.

– Скинь їх і живи, – звелів Іса, подумки порівнюючи побачене з обрядами погребіння у єгиптян і знаходячи повну тотожність. – Тепер можна святкувати.

Після гучного весілля Марфа, сестра Лазаря, вимила ноги Спасителю, а її сестра витерла їх своїм волоссям.

Після такого дива жителі Юдеї почали приходити до Віфанії послухати нового проповідника, який уміє не тільки лікувати, але й оживляти людей. Спочатку Іса читав свої проповіді в синагозі, але скоро місця почало бракувати, тому він обрав пагорб, до якого сходилося по декілька тисяч людей. Більшість із них, спочатку скептично налаштовані, йшли додому сповнені віри у справедливість, яку їхні душі отримують після смерті.

– А ти вже бачив отого воскреслого Лазаря? – перепитували вони одне одного, розіходячись після проповіді. – От він і є знаком, що прийшов таки Месія! І наше звільнення не забариться!

Отримуючи звістки про успіх нової релігії в Юдеї від Крайота, Оливья прискорив підготовку до повстання. Щоб приспати пильність римлян, він наказав припинити всі напади на них. У той же час накопичувалася зброя, окремі загони під виглядом прочан, які хочуть почути нового пророка, сходилися до Єрусалиму. Командирам загонів видавалися завдання щодо захоплення тих, чи інших римських військових таборів. Вивідувалися місця перебування їхніх командирів, щоби в рішучий момент знешкодити їх.

Через часте застосування таємного слова про глечик води, прийшлося його змінити. Тепер втаємничені у справу повстання казали: «З нами сила Божого Закону», на що потрібно було відповісти: «І цар Юдейський».

В один з вечорів, коли Іса відпочивав у кімнаті, гостинно наданій Марфою, до неї зайшла Міріам з Магдали. В руках вона несла невеличкий горщик з пахучою олією – мирром.

– Підіймися, – промовила вона урочистими голосом і вилила всю олію на голову свого Вчителя, – цим помазую тебе царем Юдеї! А себе називаю першою підданою нового царства!

Який не був упевнений у власних силах, але цього разу Їса знітився:

– Не варто було цього робити, – слабо заперечив він.

– Ти маєш всі права на царство в Юдеї. І ти вищий за царя Соломона, який повелівав різними таємничими силами за допомогою персня, бо робиш дива тільки через молитву! Наш Бог – це ти!

– Жінко, що ти робиш? – зазирнув у двері Крайот

– Те, на що ніхто із вас не наважився, хоча давно треба було б це зробити, – я помазала Єгошуа на царство в Юдеї!

– Ти не маєш права так діяти!

– Чому? – розгнівалася Міріам, – Тому, що я жінка? Так перед нашим Господом усі рівні!

– Але ж на царство раніше помазували пророки? – слабо заперечив Крайот, вже підпадаючи під вплив переконливих слів Міріам. – А ти не пророк!

– А хто помаже самого пророка? Кажі, хто!?

– Ну, не знаю, – промимрив таємний ватажок зілотів, який зовсім утратив свою рішучість.

– Його може помазати будь-хто з народу!

– А ти народ? Ти ж колишня повія?

– Мені Учитель відпустив цей гріх і тепер я чиста!

Їса не втручався у суперечку аж доки Міріам не крикнула:

– А давай у Вчителя питаємо?

Погляди всіх, хто був у кімнаті, а на крики набігло багато народу, звернулися на нього.

– Справді, – спроквола почав Їса, – помазати можна будь-кого. І зробити це має пророк.

– Я ж казав... – почав було Крайот, але отримавши від Міріам стусана ліктем у бік, тільки гикнув і замовк.

– А от хто має право помазати пророка, у Святому письмі не сказано. Отже, ти, Міріам, зробила так, як ніхто не робив... Але на такі дії немає жодних заперечень, ані у Торі, а ні в посланнях давніх пророків. Згадаймо першого пророка Самуїла, що помазав Саула на царство. До нього теж ніхто так не чинив.

– Виходить, що їй можна було так вчинити? – зі здивуванням запитав Крайот. – Виходить, що вона створила новий обряд?

– Так, – твердо відповів Їса, витираючи олію, що стікала по його обличчю. – Міріам вкотре довела, що має гострий розум і великі знання!

Цей випадок швидко набув розголосу серед прочан, які стікалися звідусіль, послухати нового пророка. Почалися жваві обговорення того, що принесе в Юдею новий цар.

– Податки зменшить, – казали одні.

– Римляни не дозволять, – заперечували інші. – Он Хордус який вже не був ласкавий до них, а як почав будувати фортеці, то й отримав догану від імператора. Може за це його й убили.

– Він сам помер.

– Хто знає? – стеновав плечима один із тих, хто сперечався. – Мені зрозуміло одне, доки не виженемо римлян, податки не зменшаться!

– Нехай тоді нас поведе у бій наш цар!

Це гасло, що виникло у середовищі прочан, дивним чином поєдналося з таємним словом зілотів і невдовзі, дійшло до Велебога, який всі дні проводив у Самарії, втішаючись перебуванням серед своїх земляків, яких багато там зустрів.

– Пустіть мене до нього, – намагався він пробитися через натовп прихильників Єгошуа після чергової проповіді, яку той виголошував з пагорба. – Мені треба у нього щось спитати.

– Усім треба, – відповідали йому, витісняючи назад, – а ти ще й не юдей, а Вчитель допомагає тільки своїм. Іди геть, гою!

Велебог постояв хвилину, роздумуючи, чи не розігнати усіх навіюванням страшного видіння, як це він зробив у Калкуті, але передумав, махнув рукою і подався до Єрусалиму.

Пройшовши ворота, на яких його чомусь ніхто не спинив, хоча митники брали гроші з усіх, хто входив, Велебог на хвилинку зупинився, заплющив очі, повертів головою в різні боки і впевнено рушив кривими вулицями у тільки йому відомому напрямку.

– Ти знаєш, що вони задумали!? – вигукнув він з порога будинку, де мешкав Ефіїс, безпомилково знайшовши його у плутанині вулиць.

– Знаю, – відповів старий друг, показуючи своєму служнику, що цей чоловік може зайти без перешкод, – і давно.

– Чому не повідомив мене? – голосно почав скіфський жрець Даждьбога, але поступово перейшов на крик. – Ти хіба не розумієш, що повстання проти римлян не дозволить розповсюдитися справжній вірі!? Чим ти думав разом з отим, як його, Маслиною!?

– Ти і про Оливью знаєш? – тихенько запитав Ефіїс, боячись, що його служник підслуховує. – Краще кивни. Гаразд, – продовжив він, побачивши, як довжелезна борода трохи опустилася, а потім піднялася, – давай поміркуємо разом. Хоча ні, зачекай іще трохи.

Ефіїс тихенько підійшов до дверей і рвучко їх відчинив. Почувся стукіт: це двері луснули по лобі служника, що підслуховував.

– Підіди до пана Йосипа, – звелів йому Ефіїс, – та повідом, що я тебе звільняю, бо ти підслуховував. І більше, щоб я тебе не бачив!

Він дочекався, доки похнюплений хлопець збере свої речі й вийде, міцно зачинив двері і присів до столу поруч з Велебогом.

– Тепер можемо розмовляти вголос. Ось послухай. Підготовка до повстання ведеться саме під проводом нової віри. Всі, хто

прихильний до нашого хлопця, підуть за ним на смерть. Особливо після того, як він пообіцяв їм перебування душ у Вирії.

– Але ж він відмовляється проповідувати не юдеям! – пошепки сказав, але виглядало, неначе закричав, Велебог. – А я хотів, щоби нову віру прийняли усі народи!

– Всьому свій час. Нехай нова віра укоріниться серед юдеїв, а там знайдемо нового проповідника, який понесе її далі.

– А чому не Іса?

– По-перше, він відмовляється проповідувати гоям. По-друге, невже ти думаєш, що римляни потерплять претендента на трон Юдеї? І по-третє, невже ти сподіваєшся, що Синедріон випустить з рук постійну пожертву храму, яку правовірні юдеї несуть на всі свята?

– Так його потрібно попередити про небезпеку, – сполошився Велебог, – я зараз налаштуюся на його думки і...

– Знову ж таки, не спіши. Він попереджений і готовий іти на смерть заради своєї віри.

– І ти згоден віддати свого найкращого учня на смерть? Хоча ні, чекай, я відчуваю якусь хитрість. Так?

– Звісно, так. Але розп'яття йому прийдеться прийняти.

– Бачу, ти все продумав, хоча й не питаю, як ти це зробиш? А як скоро це станеться? Не відповідай, тільки подумай про це, – Велебог заплющив очі, підняв правицю догори і раптом вигукнув, – За місяць!? А ти готовий?

– Я готовий, готовий і наш хлопчик. Уже зараз він обіцяє людям воскреснути і довести, що він прийшов від Бога! Це зміцнить ту саму віру, про яку ти так піклуєшся.

– Добре, – задумливо мовив Велебог, – тоді я залишаюся з тобою, аби полегшити йому випробування.

Але найбільше клопоту було в Олив'ї. Через велику кількість відвідувачів, він був вимушений перенести всі зустрічі у сад, який придбав у Гефсіманії, і через те, перестав відвідувати засідання Синедріону.

– А дітей знайшли? – турбувався він однієї миті і негайно згадував про інше й запитував. – Скільки людей будуть в засідках у Віфанії, а скільки тут, у Гефсіманії?

– Діти готові, – відповідали йому, – помиті, причепурені.

– У засідках буде чекати по сто двадцять озброєних мечами людей, – доповідали інші.

– А як вони будуть харчуватися? – непокоївся Олив'я. – І чи знайшли жінок, що будуть устеляти під ноги віслюку пальмове листя.

– Все готово, всіх знайшли, – доповідали треті.

– А де ж вони листя візьмуть? І рано його не рвіть, щоб не зів'яло!

Майже тими самими справами переймався Іса, готуючись до вступу в Єрусалим.

– А діти будуть? – закидав він запитаннями Крайота. – А листям устелятимуть? А віслюка знайшли, на якому я маю в'їхати через браму? А через яку браму?

– Все буде, все готово, – відповідав вкрай знесилений чоловік, якому майже щоночі приходилося мандрувати до Гефсіманії й назад. – Не думай про це, Учителю, все готово для твого вступу в Єрусалим.

– А як нам охороняти Вчителя у натовпі? – спитав Крайота Кифа, як тільки Іса відпустив його. – Ми можемо тримати мечі напоготові, а не ховати за пазухою?

– Не можете, адже Вчитель проповідує любов до ближнього. Але будьте напоготові, бо храмова сторожа може спробувати перешкодити його вступу. Добре, що нагадали, мені потрібно порадитися...

Тієї ночі Крайот знову чимчикував до Гефсіманії, щоби визначити порядок дій, якщо втрутиться храмова сторожа.

– А чого ти не питаєш про римські сили охорони порядку? – насмішкувато запитав Оливья. – Все вже продумано. У мить вступу до міста, римляни будуть йти маршем у протилежний бік від воріт, куди зайде Єгошуа, бо станеться напад на невеличке містечко. А храмова сторожа буде зайнята охороною столів у храмі, на яких лихварі міняють срібло на золото.

Відпустивши Крайота, Оливья трохи посидів, втупившись нерухомим поглядом у стіну, і зробив висновок:

Здається, все готово

– Уставай Вчителю! – поторсав Ісу за плече Крайот. – Час іти до Єрусалиму.

– А чи все готово? – вкотре запитав той, умиваючись після сну.

– Ти вже питав. Та, все гаразд.

– А де віслюк? – озирнувся Іса навкруги, вийшовши з Віфанії у поле. – Ба, ні, потрібна ослиця, щоб було як у Валаама!

– Такої, щоб розмовляла, немає, а звичайна ослиця є.

– Де? – нетерпляче тупнув ногою Іса.

– Угадай, – хмуро відгукнувся Крайот, вкрай знервований підготовкою. – Ти всевидючий.

– За отим пагорбом, – показав рукою Іса. – Підійть хто-небудь та візьміть у жінки, що її стереже. Там і ослия маленьке.

– А як не дасть? – засумнівалися учні, вже збираючись іти.

– Ідіть уже! – гримнув Крайот, – дасть. Тільки скажіть, що це для Вчителя. Або, що я наказав...

Невдовзі Іса вже їхав верхи на ослиці у супроводі своїх незмінних охоронців, Кифи з Андрієм. Інші послідовники йшли позаду. Далі сунув густий гурт жінок, прочан, дітей. Серед натовпу розсіялася сотня зілотів з прихованою за пазухою зброєю.

З воріт Єрусалиму назустріч уже йшли люди, які зривали із сусідніх дерев пальмове листя і кидали під ноги ослиці. Ефіїс, що стояв у натовпі, з здивуванням помітив, як деякі люди у захваті від свята, зривали свою одіж та стелили під ноги ослиці.

Ті, хто не був втаємничений у справу, питав у сусідів, хто цей чоловік, на що негайно отримував відповідь від найближчого зілота, які поступово виходили з натовпу прочан і рушали у призначене їм для очікування місце.

– Це Єгошуа з Назарету, що у Галілеї, – казали зілоти, поправляючи мечі, які муляли їм за пазухою. – Він великий пророк і він, – тут голос оповідача стишувався до шепоту, – він цар Юдейський і Месія. Збулося все заповідане пророками. Спаситель вже тут.

Йдучи вулицями Єрусалиму, натовп, на чолі з Ісою, звернув до Храму і невдовзі заповнив усю площу перед ним. Почувши знадвору крики: «Осанна, синові Давидовому!», з храму повиходили фарисеї, що молилися там. Вони одразу зметували, що це той самий чоловік, який проповідує нову віру, і одразу пішли йому назустріч, намагаючись почати дискусію.

Та дарма. Іса у супроводі своїх вірних охоронців та послідовників одразу увійшов до храму. І був неприємно вражений. Ті міняли, про яких йому стільки розповідав Ефіїс, які допомагали збагачуватися Храму й раніше торгували на площі, тепер були всередині. Там торгували навіть голубами!

– Що ви робите, нечестивці! – закричав він і кинувся перекидати усі міняльні столи, трощити клітки з голубами. – Це дім для молитов, а не для торгівлі, ідіть геть!

За допомогою своїх послідовників йому вдалося досить швидко очистити приміщення. Де не взялися маленькі діти, які злагоджено дзвінками голосочками почали виспівувати: «Осанна синові Давида!». Тут уже обурилися фарисеї, які до цього досить спокійно поставилися до розгону торговців.

– Що це вони тобі співають? – запитав один із них, – таке годиться співати справжньому нащадку Давида.

Але Іса був невразливий для такої критики:

– Хіба ви не читали, що устами немовлят буде вчинено похвалу, отже діти діють згідно пророцтва!

Він повернувся на площу перед храмом і почав проповідувати.

– Прийдіть до мене, бо віра моя є благо, хоча хтось думає, що це ярмо. В ній ви знайдете спокій! Я світло, що над усіма речами, я все! Від мене все вийшло, а мені все досягне. Візьміть шматок деревини – я там. Підніміть камінь, і ви знайдете мене там!

– Що дасть нам твоя віра? – крикнули з натовпу, який ставав усе щільнішим.

– Якщо увіруєте в мене, як сина Божого, небо і земля, згорнуться у вашій присутності, і той, хто живе від живого, не побачить смерті повік!

– А де ж ми будемо? Де твоє Царство?

– Якщо вам скажуть ваші зверхники: Дивіться, Царство Батька нашого на небі, то птахи небесні випередять вас. Якщо вони скажуть вам, що воно знаходиться в морі, тоді риби випередять вас. Насправді Царство всередині вас! Коли ви пізнаєте себе, тоді ви будете свідомі, і зрозумієте, що ви діти Отця живого! Але якщо ви не пізнаєте себе, тоді ви живете в злиднях, і ви злидарі!

– Скажи нам, хто ти такий, що ми можемо вірити в тебе?

– Ви оглядаєте небо і землю, але ви не дізнаєтеся, хто у вашій присутності, але ви не знаєте, як пізнати істину! Слухайте мене і пізнаєте.

– Ми не розуміємо!

– Всяка наука приходиться поступово. Шукайте істину і знайдете, стукайте – і відчиниться, і дасться вам істина! Знайте, що те, що перед вашими очима, і те, що приховано від вас, буде відкрито! Бо немає нічого таємного, що не було б розкрито!

– Ти все брешеш! – почувся вигук здалеку. – Ось я плюну на отця твого, тьху, і мені нічого не буде.

– Той, хто скаже хулу на Отця будуть прощені, – почав Іса, а сам відчув, що цей невідомий чоловік йому чимось знайомий, – а хто скаже хулу на сина буде прощений, але хто буде ганити Духа Святого, не проститься йому ні на землі, ні на небесах!

– Нас не цьому вчили, – почувся крик з іншого боку.

– Це либонь, фарисеї? Прокляття їм! Вони як собака, що спить у яслах худоби: сама не їсть і худобі не дає!

Тут до нього нарешті пробилися хворі і почалося їх лікування, що супроводжувалося славослов'ям Месії.

Ефїїс трохи відійшов від натовпу, озирнувся і побачив Оливью. Той кивнув головою у бік, пішов вулицею і завернув у будинок, що стояв поблизу Храму.

– Як з таким приступом любові до хлопця, ми заставимо його схопити та ще й стратити? – запитав він, увійшовши слідом.

– Думай сам, у мене вже сил немає. Але поквапся, бо Песах буде за тиждень.

А фарисеї, дочекавшись, коли вкрай знесилений Іса зі своїми прибічниками повернеться з Єрусалима до Віфанії, побігли до первосвященика Йосипа Каїафи.

– Новий проповідник заперечує багатство. Натомість проповідує бідність. Та й іще...

– Нехай проповідує, – мляво відповів Каїафа, перетравлюючи ситний обід, – що з того?

– Але він вигнав усіх лихварів із храму і не дав їм торгувати!

– Отакої! – неначе якась сила підкинула первосвященика з м'якого дивану. – Покличте мені начальника охорони! А ви йдіть собі, – звернувся первосвященик до фарисеїв, – та слідкуйте, що він іще утне?

– Слухаю, пане, – увійшов головний охоронець храму.

– Ти знаєш, що з'явився новий проповідник, якийсь Єгошуа з Назарету?

– Так, я бачив його.

– А чому не перешкодив його безчинствам у Храмі!? – скипів Каїафа. – Для чого ти тоді потрібен?

– Але ж він вірно сказав, що це дім для молитов, а не торгівлі.

– Поговори іще в мене! Щоб наступного разу, коли той прийде, звели своїм людям піймати його та привести на суд до Синедріону!

Бажання первосвященика поділяв й Ефїїс. Саме тому він разом з Велебогом призначив зустріч їхньому ученику у Гефсиманському саду.

– Тебе так люблять, – почав він розмову після привітань та обіймів.

– І це дозволяє мені навчати людей одразу у великій кількості, – із захопленням відповів Іса. – бачив би ти, як вони вітали мене!

– Я бачив і дуже радий, що твоя наука подобається людям. Та прийшов час для випробувань міцності у твоїй вірі.

– Ти казав, і я готовий пожертвувати життям!

– Та ось на цьому шляху ми маємо деякі ускладнення. Ти настільки любимий людьми, що твоя жертва неможлива! Сам же ти не вимагатимеш розп'яття? А судити тебе немає за що.

– Але ж римляни нікого не жаліють, – здивувався Іса. – Варто їм щось натякнути на зраду, як одразу почнуться тортури.

– Все не так просто. Нинішнє римське керівництво воліє дотримуватися деяких правил, зокрема, твоя провина перед їхньою владою не доведена. І навпаки, твоя провина перед вірою юдейською – очевидна. Тобто, ти підлягаєш тільки суду Синедріону!

– Отже, мене мають заарештувати мої одновірці? – з сумом запитав Іса. – А я ж несу слово Боже саме для них!

– Це ще не все, – не вгавав Ефіїс, який довго готувався до цієї розмови. – Але стратити тебе можуть тільки римляни, бо виконавча влада належить тільки їм, отже Синедріон повинен на тебе дуже розлютитися, аби вимагати твоєї смерті!

– Що мені потрібно зробити задля цього?

– Розкажи людям, як багатіе храм за рахунок пожертв сріблом. Як ці багатства можна було б використати для покращання життя людей, як збагачуються лихварі за рахунок обміну золота на срібло і навпаки. Розкажи про все, що я тобі розповідав.

– Але ж ти і сам деякий час жив за рахунок таких обгородок?

– Я грішний, але служителі храму мають бути безгрішними!

– Мудра порада, – нарешті озвався й Велебог. – Роби так, а як прийде скрутна година, я полегшу твої страждання!

Наступний прихід у Єрусалим був уже не таким урочистим, але жителі охоче вітали нового пророка, а нова група зілотів, що йшли у натовпі прочан, змогла непомітно розпорошитися по місцях свого призначення.

Другу проповідь Іса почав словами, про Царство небесне, в яке увійде кожен, хто увірує.

– А є такі, що увійдуть туди, не увірувавши? – крикнули з натовпу

– Ці грудні немовлята, – показав Іса на декількох жінок, що тримали на руках малюків, – якраз серед тих, хто увійде в Царство!

– То ми маємо стати дітьми? – знову почувся крик, в якому почулося глузування.

– Коли ви зробите двох одне; і коли ви зробите внутрішнє як зовнішнє, і зовнішнє як внутрішнє; а верхнє зробите, як нижнє; і коли ви поєднаєте в собі чоловіче і жіноче ество, так що чоловік не буде чоловіком, а ні жінка буде жінкою; коли ви зміните очі, руки ноги і свій вигляд, тоді вас буде уведено до Царства.

– А яка користь з обрізання?

– Якби з нього була користь, то батько наш приводив би на світ дітей вже обрізаними. Скоріше за все, обрізання має бути в душі; таке обрізання буде вигідно в усіх відношеннях.

– Бути як діти, поєднати в собі різні риси – це все що треба для безсмертя? – крикнули йому з іншого боку.

– Вітаю бідних, бо їм належить Царство Небесне. Нехай той, хто збагатів, відречеться від своїх статків. Хай буде проклята плоть, яка залежить від душі. Хай буде проклята душа, яка залежить від плоті!

Після такого вступу він доречно розповів про обгородки храму, про те, як служителям допомагають лихварі, про можливості використання здобутих грошей на благо простих людей, про незчисленні багатства первосвященника, минулого й попереднього.

Ці новини люди вислухали у цілковитому мовчанні. Але по закінченні проповіді, до Іси потяглися хворі, і вже у фарисеїв, що й

намагалися якось принизити виступаючого, не було можливості задати якісь запитання.

– Чому його не заарештували! – репетував первосвященик Каїафа, почувши від командира охорони храму Малха, що його люди відмовилися це зробити.

– Вони сказали, що таку людину чіпати не можна, – відповів той, переминаюць з ноги на ногу. – Правду кажучи, мені він теж видається безкорисливою і правдивою людиною.

– Замовчи, бо я тебе позбавлю цієї посади і вижену разом із сім'єю з міста! Ти не забудь, що саме з доходів Храму ти отримуєш непогану платню?! А як люди перестануть приносити пожертву срібними сиклями, що тоді? Іди геть!

– Не гарячкуй, – озвався його тесть Ханан, в домі якого частіше за все проходили зібрання Синедріону, і який часто подавав добру пораду своєму наступнику і зятю. – Нехай його заарештують римляни. Піді й домовся з Понтієм.

– Під час арешту може статися заколот, люди не дадуть це зробити і почнеться повстання, – заперечив Каїафа. – Кругом так неспокійно. Я ще дивуюся, що зараз нічого такого не відбувається?

– Тоді потрібно принизити того Єгошуа в очах людей.

– Як це зробити? Його слухають роззявивши рота! І вірять усьому, що він каже! – вигукнув первосвященик.

– Дуже просто. Дивись, люди незадоволені тим, що платять два податки – у Храм і римлянам. Нехай фарисеї розповсюдять чутки, що той Назарянин порадив платити їх надалі!

– Цікава думка! – аж просвітлів лицем Каїафа. – Мовляв, його спитали, чи треба платити, а він сказав, що треба!

– Тільки не так прямо. Треба придумати, щоби його слова були схожі на інші, які він казав раніше.

– У мене є тямущі книжники, – пообіцяв первосвященик і подався просити аудієнції у Понтія Пілата.

«Ось і нагода! – подумав префект Юдеї, почувши прохання про арешт людини, яка не підпадала під категорію злочинця. Але вголос він відмовився:

– Цей чоловік нічого не зчинив проти Великого Риму, я не маю права віддавати такі накази! Нехай храмова сторожа це зробить.

– Вони відмовляються, – похнюпився Каїафа.

– Що?! Твої люди не коряться твоїм же наказам? – вигукнув Пілат, подумки підраховуючи, скільки він зможе за це злупити грошей. – Покарай їх! У нас такий легіонер швидко позбувся б голови!

– Еге, покарай! Як би вони мене не покарали... Дуже тебе прошу, зроби це. Я нічого не пошкодую, – уже почав канючити Каїафа.

– Тридцять талантів золота! – одразу визначився Пілат.

- Овва! Та це ж збори Храму за три роки! Ти взяв стільки ж і цього вистачило для побудову водогону та каналізації для всього міста, а тут один арешт!
- Не тільки арешт.

Ти ж потім забажаєш його страти

- Але ти нічого не розумієш у політиці!? – зверхньо заявив префект, розуміючи, що первосвященик вже здався. – З мулярами та теслями домовлятися легше, аніж з римськими політиками. І значно дешевше. Бо наруга над невинним, це тобі не гроші на дурняк збирати. Мені прийдеться заплатити і сенаторам, і військовим, і демагогам, і плебс задовольнити дармовим хлібом...

Ранком другого дня Ефїїса викликав Оливья, надіславши людину, яка сказала, що є важливі справи щодо глечика з водою. Той, узявши із собою Велебога, пішов слідом за посланцем і невдовзі вже вітав Оливью у непримітному будиночку, що стояв за стінами міста.

- Ви чули новину? – запитав Оливья, познайомившись із Велебогом.

- Здається, новиною має бути арешт нашого хлопця? – озвався Велебог.

- Ні, цього ще не сталося. Новина у тому, що по всіх кутках розповідають про його розмову з якимось фарисеєм, коли він уперше увійшов у Храм.

- Що там може бути такого незвичного?

- А те, що коли фарисей спитав, які податки потрібно сплачувати, Їса, нібито, показав на золоту монету із зображенням римського імператора та на зливочок срібла, яким приносять пожертви до Храму, і заявив, що зображення говорять про те, кому що треба віддати. Мовляв, імператору – монети із його зображенням, а храму – срібні сиклі.

- Я зрозумів, – сказав Їса. – Тепер люди перестануть його підтримувати, адже всі чекали від нього, як від майбутнього царя Юдеї, зменшення податків. Мудро придумано. Це твої постаралися?

- Я думав, що це ти?

- Ні, не я. Отже, залишається тільки Синедріон. Як дивно склалися обставини, що нам приходитья діяти злагоджено із нашими суперниками, – сказав Ефїїс.

- Синедріон у майбутньому – не суперники, а союзники, – відкинув сумніви Оливья. – Звісно тоді, коли ми переможемо... Хоча, така слава для нашого Месїї мені не дуже подобається, – додав він згодом. – Я ж хотів, аби він став на чолі повстання, а тепер хто за ним піде, адже ці чутки доводять, що повстання не потрібне.

– Знайди нового керівника. Он Крайот цілком підходить. Він же й втаємничений майже у всі справи.

– Це мене й непокоїть. Якщо він попадеться, то під тортурами викаже мене. Його краще тримати, як зв'язкового.

– Придумав! Виклич з Назарету старшого брата Їси, Юду. Він втаємничений у справи зілотів. А після зникнення Месії, заявить, що він його брат і поведе людей на бій під гаслом: «Геть римлян!».

– Тоді, потрібно, щоби прибула й мати нашого хлопця, Марьям, – озвався Велебог. – Йому буде легше терпіти тортури, коли він її побачить.

– А їй? – спитав Ефїїс. – Їй буде легко бачити муки сина?

– У порівнянні з важливістю справи, її думки можна не брати до уваги.

– Вирішено, – закрити нараду Оливья і вони розійшлися.

Понтій Пілат наказав, щоб золото, отримане від Синедріону, відправили до морського порту Кесарія, де він сам мешкав майже постійно, наїжджаючи до Єрусалиму тільки на великі свята та з перевірок місцевого гарнізону.

– Це ти керуєш маніпулою, що виконує вироки? – звернувся він до центуріона Лонгіна, що з'явився за викликом.

– Так, префекте.

– Підеш до юдейського Храму, викличеш такого собі Йосипа Каїафу. Він тобі скаже, кого треба заарештувати.

– Потім його стратити?

– Не спіши, – усміхнувся Пілат. – Ще встигнеш. Заарештованого відведеш, куди скажуть. Юдейські старшини винесуть йому вирок, потім приведеш до мене, а вже тоді...

– Оцей чоловік, Малх, його звати, – казав згодом Каїафа Лонгіну, – командир охоронців храму. Він покаже на потрібну людину.

– А чого він сам цього не зробив?

– Не твоя справа! – гаркнув Малх, соромлячись показати себе безпорадним командиром перед римським воєначальником, – роби, що тобі префект наказав!

Та знайти Єгошуа з Назарету виявилось марною справою, його не було в місті. Обшуки у всіх відомих будинках, де могли бути його прихильники, нічого не дали. Тоді Синедріон випустив відозву, в якій обіцяв гроші тому, хто викаже місце його знаходження. Охочих теж не знайшлося.

Причиною цього був суворий наказ Крайота, оточити Віфанію, де й перебував Іса, силами зілотів, і нікого звідти не випускати.

А час свята Песах невпинно наближався. Тому Оливья вночі викликав Ісу та Крайота на перемовини у свій маєток в Гефсіманії. Але вони не прийшли, натомість, Крайот передав, що буде й надалі тримати облогу села, де перебуває Вчитель. Тоді парфянський принц

прибув у Віфанію, але в село не зайшов, а викликав Крайота у поле, щоби поговорити наодинці.

– Я маю розповісти тобі те, про що ти ніколи не прохопишся навіть помираючи, ти готовий? – почав розмову Оливья.

– Слухаю, – похмуро відгукнувся галілейський керівник зілотів, відчуваючи, що на нього чекають великі неприємності.

– Ти підеш до Каїафи і скажеш, що розкажеш про місце перебування Єгошуа з Назарету!

– Як! – скрикнув ошелешений чоловік. – Я чекав наказу піти на смерть, а ти мені пропонуєш стати зрадником?!

– Більше нікому довіритися я не можу. Ти один втаємничений у всі справи. Не думай для чого це, знай, твої дії сприяють возвеличенню Вчителя!

– То він має померти й воскреснути, як і казав?!

– І ти йому допоможеш у цьому. Вір мені, воскресіння буде!

– Так мене потім свої ж заріжуть...

– Я про це подумав. Як тільки його схоплять, ти маєш поміняти одяг і виїхати з Юдеї.

– В Галілею?

– Там на тебе теж чатуватиме небезпека. Краще тобі не знати, куди підеш. Мого охоронця Гішама ти ж добре знаєш? Отож, після арешту йди до мого будинку в Єрусалимі, скажеш таємні слова і покличеш його. Далі він переправить тебе у безпечне місце.

– Я можу взяти свою жінку?

– Ні. А хто вона?

– Міріам з Магдали.

– Скажеш про неї Гішаму і він пізніше доправить її до тебе. Все йди та поклич свого Вчителя. Одного, без охоронців. Хоча ні, зачекай. У Синедріоні не забудь поторгуватися. Проси сто сиклів за свої відомості.

– Вони стільки не дадуть.

– Головне, щоби вони повірили, а візьмеш, скільки дадуть.

У світлі місяця Оливья спостерігав, як похнюплена постать його найближчого прибічника прямує до села, ледве тягнучи ноги, й розумів, що для Крайота краще було б померти, аніж зраджувати.

– Я зі звісткою від твого вчителя з Олександрії, – так почав Оливья розмову з Ісою, що прибув на його виклик.

– Уже час піти на смерть? – одразу здогадався той.

– Так. Але не хвилюйся, він не дасть тобі померти.

– Я не хвилююся, бо давно готовий. Коли це станеться?

– Перед святом Песаху.

– Так сьогодні вже середа!

– Отже, тебе заарештують завтра.

– Де?

– У садах Гефсіманії. Крайот тобі покаже це місце.

– Але я не матиму часу відсвяткувати Песах зі своїми послідовниками!

– Відсвяткуй раніше. Завтра. Зробиш це у місті, а не в цьому селі. А потім перейдеш до саду, це одразу за міськими стінами.

– А де будемо святкувати?

– Про таємне слово щодо горщика з водою ти ж знаєш? Пошли своїх, нехай знайдуть на базарі біля західних воріт міста чоловіка, що нестиме такий горщик. Він і приведе куди треба. Не забудь же про Гефсиманію, бо там тебе зустрине твій вчитель.

– Я тобі вірю. Ти не брешеш, хоча й не про все кажеш.

«Ото б я про все тобі казав, – подумав Оливья і поспішив до міста».

– Чому ми будемо святкувати Песах наперед, а не в той же день?

– здивовано запитували послідовники нової віри у свого Вчителя.

– Бо я маю скоро померти і знову воскреснути, аби довести, що для істинно віруючого нічого неможливого немає, бо волею Господа ми можемо зробити неймовірні речі!

Коли вони зібралися у домі, призначеному Оливьєю для святкування, Іса востаннє вимив ноги своїм ученикам і послідовникам і свято розпочалося. Коли вже всі добряче втамували голод та випили вина, то почали розпитувати Вчителя.

– Скажи нам, яким буде наш кінець, коли прийде?

– Чи знайшли ви початок, те, що ви шукаєте в кінці? Бачте, кінець буде, там, де початок.

– А що буде далі? Мир поміж усіма, загальна любов, як ти нас учив?

– Може ви думаєте, що я прийшов дати мир? Ні, я прийшов кинути суперечки на землю. Вогонь, меч, війну! Ці суперечки будуть навіть у сім'ях: батько проти сина, а син проти батька!

– Отже з твоїм пришествям боротьба за віру тільки починається?

– Так. Я кинув вогонь у світ, і я стережу це полум'я, доки воно не запалає!

– Як же ми будемо без тебе?

– Молитвою, що піднесете до мене, ви спасетеся! Та годі вже цих балачок, темніє. Треба йти. А ти, невідомий зраднику, роби, що тобі призначено. Ходімо.

Ніхто з присутніх не звернув уваги на його останні слова, окрім Крайота, який відстав від гурту послідовників, які йшли до Гефсиманського саду за своїм Учителем, і нехотя подався до будинку первосвященника.

– Чекайте на мене унизу, – звелів Іса, довівши своїх послідовників до саду, – а я підіймуся на пагорб, помолитися. Та не спить, а молиться!

– Ось він, – почув Іса знайомий голос Велебога грецькою мовою, піднявшись на гору. – Мій хлопчику, тримайся! На тебе чекають важкі випробування.

– Ти готовий? – запитав у свою чергу Ефїс

– Я завжди готовий! Тільки дайте мені помолитися, – з цими словами він укляк біля великого каменя, що вінчав гору, склав руки перед собою і зашепотів молитву арамейською мовою.

– Ось прийми, не розжовуючи, – подав йому три пігулки Ефїс, коли молитва закінчилася вигуком «Спаси мене Боже!».

– Яке гірке й гидке! – вигукнув Іса, роблячи вигляд, що через силу ковтає досить великі кульки з невідомої речовини. – Схоже, що ця гіркота передує гіркоті мого існування у найближчі дні? – додав він, непомітно спльовуючи їх у чагарник.

– Так, тобі буде непереливки, але я, ні, ми зробимо усе, аби ти вижив.

– Я вже казав, що смерті не боюся, бо одразу посяду по праву руку від свого отця небесного! Тільки скажіть, хто ж зрадник? Я вірно розумію, що Крайот?

– Так, це він. Можеш повірити, що було обрано саме його тільки через велику вірність тобі. Ніхто інший не наважився б зробити це задля твоєї слави. А йому тепер нести тавро зрадника довіку.

– Я пробачаю Крайота.

– Скажеш йому сам. А тепер прощай і до зустрічі!

Коли Іса спустився донизу, всі спали, очевидно під впливом вина, лежачи у вільних позах. І тільки Кифа з Андрієм тримали за пазухою праву руку, стискаючи, навіть уві сні, руків'я своїх мечів.

Іса постояв, не знаючи, що робити, але за мить почув ритмічний крок і бряжчання обладунків та зброї і зрозумів, що мить настала. Що ця мить приведе його до слави або скине у безвість.

Першими відчули небезпеку особисті охоронці вчителя. Вони мовчки піднялися, витягли мечі. Потім Кифа почав квапити Ісу тікати, а Андрій розштовхав інших. Але Іса відмовився кудись іти, заявивши, що це його доля, та й тікати вже було пізно, бо смолоскипи, що їх несли римські легіонери, освітили переляканих послідовників та їхнього незворушного Вчителя.

– Прости мене, Господи, – сказав Крайот, виходячи з-за спин вояків та цілуючи його, – але я це роблю задля твоєї слави!

– Я не серджуся і прощаю, – відповів Іса, й сам цілуючи свого найближчого помічника, який забезпечував його, та всіх спільників вчасним харчування, нічлігом, безпекою, ніколи не ремствуєючи на свої клопоти. – А тепер іди кудись далеко, щоби тебе оті двоє не зарізали. І не забудь описати свої пригоди для нащадків!

Крайот поклонився і зник у темряві.

– Заарештуйте його! – цей наказ вигукнув командир охоронців Храму Малх, вказуючи на Ісу.

– Ах ти негідник! – вигукнув Кифа, стрибаючи уперед щоб зарубати Малха, але той ухилився, втративши тільки вухо.

В наступну мить вони всі були оточені легіонерами, які направили свої списи їм у груди.

– Ти маєш піти з нами, – звернувся до Їси центуріон Лонгін, який очолював свій загін. – А ти Малх маєш право подати скаргу на дії отого з мечем. До речі, звідкіля він у тебе? Я повинен тебе заарештувати, бо тільки римляни мають право на зброю!

– Не чіпайте його! – вигукнув Їса. – Я піду з вами добровільно!

– Я маю право на зброю, як римський громадянин! – виголосив Кифа латиною. – Мені громадянство дарували за участь у вірменській кампанії, тому я можу отого дурника просто вбити, за напад на мене!

– Гаразд, – кивнув головою Лонгін, – тоді ви всі вільні, а ти, – він вказав на Їсу, – підеш на суд до Синедріону.

Його відвели у дім Ханана, який часто правив за місце зборів цього дорадчого органу, де Їсу одразу зустрів пронизливий погляд первосвященника Каїафи. Той озирнувся, повертаючи увагу всіх присутніх, і одразу запитав:

Скажи, ти Бог

– Я син людський, але посланий Отцем нашим на землю, щоб врозумити дітей своїх!

– Але тебе називали Господом, це так?

– Так!

– Чому?

– Бо я посяду поруч з ним! Я син Його! Я з'явився на світ Духом його! І ще прийду на цей світ, коли настане його кінець, за волею Отця нашого, щоб судити душі людські, кому у Пекло, кому у Вирій!

– Досить! – сказав Каїафа. – Ми всі почули блюзнірство щодо нашого Господа, адже цей чоловік розділив Господа на троє, додавши ще й сина та духа! Таке святотатство карається смертю. Заперечень немає? Ні. Тоді віддамо його римлянам, нехай ведуть до в'язниці, а самі складемо подання префекту Пілату щодо страти бузувіра!

У підземеллі, куди запроторили Їсу легіонери, було темно, але він одразу відчув, що тут він не один.

– Ти хто? – почувся голос із дальнього кутка, який супроводжувало шурхотіння соломи.

– Не піднімайся, – запропонував йому Їса, – я тебе не скривджу.

– Зате я тебе скривджу, – тепер у голосі явно відчувалася насмішка.

Невідомий підійшов і обмацав Ісу з ніг до голови.

– У тебе нічого немає? – здивувався він. – Ти зовсім бідний?

– Багатство не Дає нам наблизитися до Спасіння! Справді багатим є той, у кого нічого немає!

– Тоді ти найбагатший, – зареготав невідомий.

– Твій голос мені знайомий. Це ти запитував мене на площі перед Храмом?

– То ти отой новий Месія, цар Юдейський? – здивувався невідомий. – Чого ж ти у в'язниці, а не на троні? Га? – і знову регіт.

– Ти мені знайомий іще раніше, – не звернув Іса уваги на кпини. – Зачекай, я зараз угадаю... Це ти давно убив мого батька! Коли був тільки підлітком, – не питав, а стверджував в'язень своєму співкамерникові. – Ти був на утриманні Храмової сторожі!

– Так ти отой малюк, якого я теж мав...? – вигукнув невідомий і почав гамселити у двері, викрикуючи, – покличте Малха, скажіть Варрава знає дещо важливе!!

– Не бійся, – знову почув він голос Іси, – я тебе прощаю і нічого тобі не заподію. Я балакав з його душею, вона спокійна і не вимагає помсти.

Але схоже, що Варрава від цих слів перелякався іще дужче, бо його крики і стукіт підсилювалися.

Чи то крики подіяли, чи то сам Малх був десь неподалік, але у дверях заgrimіли засови, зайшли легіонери, освітивши приміщення, захаращене сміттям, Варраву, який виявився худим чоловіком у подраній одежині, та Малха, який стояв у дверях.

Варрава підбіг до нього і почав тихцем щось казати. Слів розібрати було важко, Іса тільки почув: «Все розповім... і на хресті кричатиму про... ти мене заставляв... вам усім у Храмі буде...».

– Гаразд, – голосно сказав Малх, – я перекажу кому треба твої слова.

Двері знову зачинилися і настала тиша. Іса оперся на стіну й задрімав.

– Центуріон Лонгін? – почув командир з темряви, коли він, закінчивши усі справи, йшов відпочивати до казарм.

– Хто це? – узявся за руків'я меча центуріон.

– Мене звати Сано Сапієнтіс, – підійшов ближче незнайомиць, – я римський громадянин, історик. Коли узнав, що тут є представник славного роду Лонгінів, вирішив познайомитися ближче.

– Чого ти хочеш?

– Може заїдемо куди вкажеш сам, та вип'ємо вина, чимось повечеряємо? Звичайно за мій кошт.

– А кого із Лонгінів ти ще знаєш? – спитав центуріон, добряче випивши та заївши вино великими шматками м'яса.

– Особисто – Гая Кассія Лонгіна – сенатора. Безособово – його двоюрідного дядька, у віллі якого я мешкав у Геркуланумі. Ти ж із цього роду?

– Так, – без особливого бажання погодився центуріон, – але, правду кажучи, я не з його роду. Мій батько був вільновідпущеником у одного із родичів Гая Кассія. Отож і отримав їхнє родове ім'я.

– Дуже цікаво! – із вдаваним захопленням мовив Ефіїс. – Твоя історія теж дуже приваблива для історика. Розкажи про себе, де бував, як воював, як опинився в Єрусалимі?

За годину вони вже були найкращими друзями. Вино легко вливалось у спраглу горлянку центуріона, який не помічав, що його новий друг п'є дуже обережно і невеличкими ковтками.

– Дякую тобі, друже, за цю гостину – белькотів Лонгін, обіймаючи за плечі Ефіїса, – я для тебе зроблю що схочеш!

– Є в мене одне прохання, – обережно почав наш герой. – Не знаю, чи виконаєш ти його?

– Усе, що забажаєш!

– Завтра мають стратити декількох злодіїв, чи не так?

– Так. Хочеш, аби я когось відпустив? Не вийде, бо це зрада!

– Зовсім ні. Я хочу попросити тебе розіп'яти Єгошуа з Назарету особливим способом.

– Це як?

– Спочатку міцно прив'яжи йому руки до перекладини, а вже потім забивай цвяхи, але у долоні, а не в передпліччя.

– Це можна. Але так він довше проживе!

– Ти обіцяв виконати моє прохання, чи не так? І друге, коли він помре і ти будеш штрикати його списом у серце, зроби це отим списом, який я тобі дам.

– А де той спис?

– Тобі передадуть його після того, як ти усіх приречених до страти здіймеш на стовпи.

– Не збагну, для чого це тобі?

– Я хочу описати страту саме таким способом.

– Ну гаразд. А якщо мене спитають мої підлеглі, чого це я так роблю?

– Скажеш, що це забаганка багатого історика, який після страти виставить випивку на всіх, хто приймав участь у цій дії.

Довго дрімати в'язням не прийшлося. Заскрипіли двері і грубий голос легіонера звелів:

– Єгошуа, тобі йти на суд до префекта.

На вулиці Їса із задоволенням вдихнув свіже повітря, яке було таким приємним після задухи у в'язниці. Він помітив Кифу, що походжав вдалині, але не зробив ніякого знаку, а пішов за своїми конвоїрами до палацу префекта.

– Ти цар Юдейський? – було перше запитання властителя Юдеї, коли після довгого чекання він викликав до себе Ісу.

– Це твої слова.

– А які твої?

– Я приведений на землю волею духа святого, щоби зміцнити Закон, дарований Господом – Моше!

– Отже земна влада тебе не цікавить? – уже спокійніше запитав префект.

– Усе земне заважає увійти у Царство Небесне!

– Ось чого тебе називають Месією?

– Так. Я хочу спасти мій народ від гріха перед Господом нашим!

«Зрозуміло, – зметикував Пілат. – Звичайний проповідник. Один із багатьох. І чого на нього визвірився Синедріон?» Тут він помітив, що із бічних дверей йому подає знаки дружина.

– Що таке? – підійшов він до неї.

– Понтію, помилуй цього чоловіка. Він безпечний для тебе.

– Я маю інші зобов'язання, – сказав префект і подумав, що тридцять талантів золота важать більше за оцього бідолаху.

– Він сказав, що треба й надалі сплачувати податки Риму, – продовжувала дружина, – і що його вчення стосується тільки юдеїв.

– Гарзд, я щось придумаю, – відповів Пілат, намагаючись зберегти мир у сім'ї. Потім його осягнула думка і він звелів відправити в'язня на допит до царя Галілеї – Антиппи, який напередодні свята прибув до Єрусалиму.

«В'язень з Галілеї, – подумав префект, – і якщо цар цієї землі вирішить заперечити смертний вирок Синедріону, тоді мої руки чисті, адже я виконав усе, про що домовлялися. А він якраз прибув до міста на їхнє свято».

Антиппа, син царя Хордуса Кривавого, а нині цар Галілеї, з цікавістю розглядав людину, приречену на смерть.

– Ми трохи схожі, – висловив він результати своїх спостережень.

– Ти часом не дитина від забав мого батька з послушницями Храму?

– Думай, що хочеш, – відповів Іса, подумки погоджуючись з правотою слів царя.

– Виходить я правий. І ти справді можеш заявити своє право на престол Юдеї. А ти цього хочеш?

– Я хочу вчити мій народ дотримуватися Закону!

«Мій народ, – відмітив Антиппа і його думки негайно повернулися до взаємовідносин з римською владою. – Якщо я не спростую його походження, тоді матиму дужчий вплив на Пілата».

– Одягніть його у світлий одяг, – звелів цар Галілеї, – і відправте назад до префекта зі словами, що я не знайшов у діях Єгошуа ніякого злочину!

– Ах, ніякого злочину! – скипів префект, почувши передане. – Ану приведіть в'язня!

Злість його зросла, коли він побачив, що Єгошуа перевдягнений у світлий одяг. Префект був достатньо обізнаний зі звичаями цих країв, щоб зрозуміти, що Антиппа визнав у в'язні свого брата, який має право на престол Юдеї, бо саме так одягалися претенденти на царювання в цих краях.

– Лонгіна до мене! – гаркнув він так, що аж затряслися скляні підвіски на люстрі. – Лонгіне, – продовжив він, коли центуріон увійшов, – отого Єгошуа треба перед смертю на хресті як слід принизити. Одягни йому на голову вінок з колючок та випори батогом так, щоби на спині з'явилася пурпурова царська мантия!

– До тебе посланець від Синедріону, – доповіли префекту, коли кат вийшов.

– Нехай заїде. Чого тобі? – звернувся Пілат до візитера.

– Синедріон просить тебе, щоб на честь свята Песах ти одного із приречених на смерть відпустив за волею народу єрусалимського.

– Гаразд, скажи, що буде зроблено.

– Так вийдіть зараз до городян, бо вже всі чекають біля палацу.

«Невже вони змінили своє рішення і заставляють віддати гроші? – думав Пілат, поволі виходячи на балкон свого палацу. – Невже заставляють помилувати Назарянина? А я вже гроші відправив до метрополії».

З такими думами він виголосив, що з приводу свята, що наближається, він помилує одного.

– Тільки скажіть, кого із чотирьох?

– Варраву! – почувся вигук із натовпу і у префекта відразу відлягло від серця, бо юрба теж підхопила цей вигук. – Але ж він розбійник, – почав Пілат вдавати із себе милосердного, знаючи, що дружина чує все, що він говорить, – то може отого проповідника?

– Він зрадник! – почувся вигук із натовпу. – Розіпни його!!

– Що ж, тоді я, згідно волі народу, відпускаю Варраву, а трьох інших наказую стратити негайно!

Під час тортур Іса молив Бога про полегшення страждань і відчував, що молитва допомагає, бо удари батогом, та колючки на голові не приносили пронизливого болю, а радже відчувалися, як доторки, хоча й неприємні.

Він не усвідомлював, що Велебог відчуваючи, що з учнем коїться недобре, зосередився і почав брати його біль на себе. Внутрішнім зором він бачив, що тіло юнака оповите світлою імлою і зрозумів, що окрім нього, Ісі подається допомога й від його духовного вчителя.

Тому у в'язня вистачило сили тягти до місця страти важку перекладину, на якій його мали розіп'яти.

Обабіч ішли легіонери, а єрусалимці піддавали його кпинам, кидали у нього каміння та бруд, хоча й не всі. Дехто жалів, витираючи піт з його чола, але це були одиниці.

Народ, обдурений у своїх сподіваннях на повстання під проводом оцього чоловіка, не мав до нього ані найменшої жалості. Навпаки, їм хотілося аби той страждав якнайбільше.

– Гей, хто там є! – погукав Пілат. – Біжіть до місця розп'яття, та передайте мій наказ, щоб над Єгошуа з Назарету поставили великий напис: «Єгошуа, Цар Юдейський», та щоб повернули напис так, аби його було видно з палацу Антиппи!

«Я Його навчу, як інтригувати проти мене! – продовжував подумки Понтій Пілат. – Бач, хотів показати, що в Юдеї може бути інший правитель! А мене б за це імператор викинув геть! Хоча, може при моїх нинішніх статках – тридцять талантів, це було б краще?»

Він зовсім забув про свою можливу участь у змові проти імператора Тиберія, але, на всяк випадок, не припинив підготовку підпорядкованих йому військ до можливого виступу.

«Якщо заколотники виграють, – розраховував він, – скажу, що не встиг відправити військо на допомогу, але завжди був на їхній стороні. А якщо програють, то я тут ні до чого».

Люди посунули до місця страти, але легіонери на пагорб їх не пустили, відігнавши ударами тупих кінців списів. Невдовзі з пагорбу почувся стукіт молотків. Це забивали у руки й ноги

Бронзові цвяхи

Ефіїс перебував близько від місця страти. Поруч із ним стояв Велебог і щось постійно шепотів, спрямовуючи погляд на Ісу, якого першим здійняли на стовпа. Поруч виднілася ридаюча Марьям, мати Іси, та Міріам з Магдали, що підтримувала її.

– Ти списа передав? – запитав Ефїїс у нового служника, присланого Оливьєю.

– Так. Лонгін іще запитав, чого він такий важкий?

– Звісно важкий, – посміхнувся Ефїїс і подумав: «Там же гладіаторський меч, що складається при ударі, з наливою всередині бичачою кров'ю з оцтом, приладнаний замість вістря до списа, якого в мене колись кинув піратський ватажок Кано Капуліс».

– Не заважайте мені розмовами, – прошепотів Велебог, – я допомагаю хлопцеві тамувати біль.

Раптом ясне без жодної хмаринки небо почало темніти, замовкли птахи, десь завила собака, потім друга, стих гомін людей і тільки голосіння Марьям лунко розносилося навкруги.

«Щодо затемнення Сонця під час розп'яття, я вірно вирахував, – подумки похвалив себе Ефїїс. – Тепер потрібно підсилити настрій людей».

– Кричи, – звелів він новому служникові, такому ж молодому, як і попередній, – «Це кара нам за страту Месії!». Тільки відійди подалі.

Крик, що вилетів з юнацького горла, підхопили ще декілька голосів, жінки почали схлипувати, а потім і заридали.

Ефїїс помітив, як Іса щось крикнув, піднявши голову до неба:

– Мерказе, скажи, що робити? Мені боляче!

– Ось тепер ти маєш спинити рух крові у тілі, – прийшла відповідь. – Для цього уяви, що ти засинаєш, що у тебе немає тіла, а тільки дух, який вільно здіймається у небо. Пригадай вправи, яким тебе навчав учитель Смерті!

Тіло Їси струснули судоми і воно тіло обвисло, утримуване тільки вірьовками, обв'язаними вище ліктів. Тоді, підізвавши кивком до себе служника, наш герой наказав:

– Біжи до пана Йосипа з Аримафеї, нехай іде просити тіло, а на бігу кричи: «Молить Господа про воскресіння Месії і він змилується!».

У цей час, під крики прохання до Єгови про помилування, Лонгін узяв переданого йому списа і, озирнувшись на Ефіїса, штрикнув Їсу у груди. Кров густо облила йому голову і плечі. Він потрусився усім тілом, як собака, що вилазить із води і глянувши на зброю помітив, що вона зламалася. Тоді центуріон ухопив свого списа і штрикнув у груди в'язня. Потім махнув рукою своїм підлеглим. Ті швидко вже своїми списами покололи двох інших. Один з легіонерів подався до палацу префекта з доповіддю про кінець страти, а Лонгін підійшов до Ефіїса.

– Ти задоволений, історику?

– Так. Було дуже повчально, – відповів Ефіїс, з жахом думаючи, що його задум провалився. Але він знайшов у собі сили посміхнутися.

– Так що вечірка за мій рахунок.

– Знаєш, – нерішуче почав центуріон, – той Єгошуа таки справді був святим. Он і темрява настала, а як на мене пролилася кров і вода, то очі почали краще бачити.

– Мені, як історику, це дуже цікаво, – неухважно відгукнувся Ефіїс, тамуючи дрижання в руках і ногах та спостерігаючи, як темрява поступово спадає і люди, піднімаючи голови, почали славити Єгову за милість. – Увечері все розповіси як слід. А зараз ти ж мабуть зайнятий, та й твої підлегли теж?

Лонгін кивнув і відійшов.

«Іще б не вилікувало твої закислі очі, – подумав Ефіїс. – Оцет і не такий гній змиває».

– Беле, – вже вголос продовжив він, – іди до Гефсиманії, скоро там тобі буде робота, як лікаря. Ось, візьми оцю пляшечку. Увіллеш йому в рота, а вже потім приступай до лікування ран на руках, ногах, заподіяні цвяхами. Окремо оглянь його груди, куди той поціливі власним списом.

– Гаразд, Сподіваюся, – тут Велебог зосередився і впевнено продовжив, – ні, я знаю, що він живий. Тим більше, що у хлопця серце праворуч. А ти?

– Мені іще потрібно напоїти вином оцих катів.

– Як це, вже помер? – здивувався префект Понтій Пілат, почувши доповідь легіонера про закінчення страти. – Минуло менше, ніж півдня!

– Прийшов Йосип з Аримафеї, – доповіли йому.

– Хай заїде, а ти, – звернувся він до легіонера, – зачекай мого наказу.

– Дозволь забрати тіло Єгошуа, – вклонився Оливья, тільки-но зайшовши у залу прийомів префекта Юдеї.

– І куди ти його?

– У свою гробницю. Вона тут, близько, біля стін міста.

– Ти теж віриш, що він святий?

– Святий чи ні, але люди його поважали. До гробниці підуть прочани, щоб уклонитися його праху. А тут я, братиму платню за право зайти всередину.

– Ти свого з рук не випустиш, справжній купець, – розвеселився Пілат, – а що ти скажеш про його обіцянку воскреснути?

– Мені здається, – обережно почав Оливья, – що це був просто спосіб привернути до себе більше уваги.

– Щоб тобі не здавалося, а цей випадок теж потрібно передбачити. Зараз підеш з оцим вояком, який передасть мій наказ віддати тобі тіло, але біля гробниці я поставлю вартових. Коли той раптом воскресне, мій вирок треба буде довести до кінця!

Тіло Їси зі стовпа знімали ті самі легіонери, що його туди запроторили, але робили це з обережністю, підігрітою не тільки грошима Оливья, але й дивною повагою, що раптово виникла у них.

«А він так штрикнув, – відмітив подумки парфянський принц, – що навіть мечем, що складається, розірвав шкіру на грудях. Добре, хоч до серця не дійшло!»

– Обережно цвяхи виймайте, – звелів він, – тіло не пошкодьте! Загорніть його в оце полотно, – подав він сувій легіонерам, – і несіть за мною.

Слідом подалася Марьям, яка вже так знесилена від плачу, що ледве йшла. Міріам з Магдали продовжувала її підтримувати, і коли побачила, що тіло її вчителя заносять у багату гробницю, вигукнула:

– Істинно сказано було у давніх пророцтвах, що прийме він смерть серед розбійників, а похований буде в гробниці багатія!

Спочатку вояки перевірили приміщення гробниці, простукуючи стіни руків'ями мечів, аби не було інших входів, чим викликали іронічну посмішку Оливья, а потім жінки загорнули ретельно тіло у довгу тканину, легіонери завалили вхід величезним круглим каменем і залишилися чатувати.

Коли все закінчилося, Оливья притьмом пішов до склепу, що знаходився з протилежної сторони пагорба, де на нього вже чекали його люди.

– Як настане ніч, – звелів він, – непомітно перенесіть тіло з першої гробниці до саду в Гефсиманії та віддайте його отому скіфському чаклуну, який там постійно перебуває. Двоє залишаться біля нього і будуть виконувати усі забаганки того чудасія!

Сам же він подався у свій будинок у місті, де під охороною Гішама, знаходився Крайот, вже перевдягнений, як араб.

– Поїдеш до Олександрії, – звелів йому Оливья. – Там звернешся до портового лікаря на ім'я Енкас, скажеш йому, що ти від Сано Сапієнтіса. Він направить тебе до будинку, в якому лікуються наші однодумці. Всіма справами там заправляє Мірка. Будеш їй за помічника.

– А як щодо Міріам? – запитав Крайот, невдоволений своїм підпорядкуванням жінці.

– Її я переправлю туди ж, але пізніше. Гішаме, як відрядиш Крайота, зайти до мене за новими розпорядженнями.

– Слухаю, – сказав Гішам, вивів Крайота і повернувся до кімнати, опершись об стіну і склавши руки на грудях.

– Одяг Крайота у тебе? – спитав Оливья і дочекавшись ствердного кивка, звелів, – знайди отого помилуваного натопом Варраву, перевдягни в одяг Крайота, та повісь десь недалеко від воріт міста. Поряд покладеш оце, – він подав клаптик пергаменту з недбало написаним текстом.

«Я зрадив свого вчителя і кінчаю з життям, – прочитав Гішам, виходячи з кімнати. Він зморщив лоба, покрутив головою і зрозумів, – що ж мудро, тепер Крайота шукати не будуть.»

У цей час Ефїїс сидів разом із Лонгіном та його підлеглими за столом, повним глечиків із вином та пивом, і вкотре вислухував події незвичайної страти.

– І очі одразу очистилися, – бубонів п'яний Лонгін. – А твій спис зламався, то я іще й своїм штрикнув задля годиться, але кров уже не текла.

– І небо все потемніло, – піддакував йому один із його підлеглих.

– А як люди почали молитися – посвітлішало, додавав третій.

– А наші хлопці стоять на чатах і зовсім тверезі, – жалкував четвертий.

– Коли підете їх міняти, розкажіть, у якому гостинці ми сидимо, нехай приходять, – люб'язно запрошував Ефїїс, весь час думаючи про свого учня, чи вдалося Велебогу привести його до тями?

По закінченні справ, вранці Оливья подався до будинку, що стояв у Гефсиманському саду, спостерігаючи за діями Велебога.

– Він уже дихає, – повідомив скіф, – кров, забігала по тілу і рани почали кров'янити. То я їх перев'язав і поклав на них цілющі трави. І

що дивно, мене не вдалося влити напій Ефїїса йому в рота – таке міцно зціпленими були зуби. Тому я почав викликати його душу і це спрацювало.

– Коли він очуняє?

– Зараз він просто спить. Думаю, до вечора вже підійметься.

– А з людьми говорити зможе?

– Зачекаємо до завтра.

День проминув в очікуванні.

– Господи, те є на небі, – пробурмотів Їса, приходячи до тями і знову заплющуючи очі.

Його голос розбудив Ефїїса, який дрімав сидячи, підперши щоку рукою, та Велебога, що спав на долівці, навіть не простеливши під себе жодного рядна.

– Бач, не матір згадав, а Бога, – озвався Велебог, потягуючись. – Ось тепер я можу спокійно вирушати додому. Нова віра піде по світу!

– Зачекай, ти кинеш мене одного? – озвався й Ефїїс.

– Ні, не кину, – дуже серйозно глянув на нього Велебог. – До самої смерті будемо разом.

– Не бачу логіки? То ти зібрався додому, а то будемо разом до смерті?

– Колись збагнеш, – пробурмотів Велебог, оглядаючи рани на тілі свого учня.

– Беле, – нарешті прокинувся Їса. – Не ти мене оживив! І не пігулки Сапієнтїса!

– Як, ти їх не прийняв! – аж підскочив Ефїїс. – Як же стерпів муку, яке у тебе кров не пішла, коли штрикнули справжнім списом, а не моїм?

– Мій учитель Мерказ не покинув мене. Він навчив, як керувати своїм тілом. Хоча я відчував і твою допомогу, Беле. Дякую тобі!

– А куди помандрувала твоя душа, коли тіло було як мертве? – спитав Велебог із цікавістю. – Я не зміг побачити.

– Я бачив Пекло, – повідомив Їса, – там були душі знайомих мені людей. – Всіх, хто увірував у мене, я звільнив і відправив до Вірію.

– А де була душа твого батька?

– Душа мого батька разом з Господом!

– Що уже розмовляєш? – зайшов до кімнати Оливья. – Ось тепер ми з тобою такі справи зробимо!

– Ні! – тихо, але твердо сказав Їса.

– Що «ні»? – не збагнув Оливья

– Ні! Не зробимо! Я знаю, ти хочеш, аби я закликав моїх вірних до повстання проти римлян. Але я бачу жахливі наслідки цього повстання: убиватимуть усіх, живцем закопуватимуть у землю, розпинатимуть, підніматимуть на списи дітей. І головне, римляни не підуть, а навпаки, Храм Єрусалимський зруйнують!

Оливья не встиг нічого відповісти, коли в кімнати зазирнув Гішам, щось тихо повідомив, через що парфянський принц швидко вийшов, кинувши з порога: «Залишайтеся тут».

Повернувся він уже надвечір. За цей час Наш герой з другом та учнем встигли пообідати, Їса почав потихеньку човгати, хоча рани на ногах дуже боліли.

– Хай би її покорчило! – вигукнув Оливья, заходячи до кімнати.

– Кого? – в один голос запитали Ефїїс та Велебог.

– Одну з його жінок, – кивнув Оливья на Їсу. – Прийшла, як тільки розвиднилося, і почала вимагати, щоб вартові відсунули камінь зі входу до гробниці. Мовляв, вона хоче намастити тіло мирром!

– І що?

– Не знаю, як вона їх умовила, але ті погодилися і відсунули! Вона, побачивши, що тіла немає, побігла геть з криком

Він воскрес

– Але ж ми на це й розраховували? – не зрозумів досади Ефїїс.

– Не так скоро! Прийшлося йти до Пілата і вимагати, щоб він віддав мені тіло, бо я вже сподівався на зиск від прочан!

– Це сказав, щоб не звинуватили тебе?

– Ну звісно. Ми трохи погиркалися, прийшлося йому занести мішечок золота, щоб угамувався. Зате тепер я його найкращий друг.

– Це колись тобі стане у пригоді.

– Поки що, одні витрати... – скрушно зітхнув Оливья. – Пілат же оголосив усіх твоїх послідовників, – кивнув він на Їсу, – злочинцями. Тебе, як і їх будуть розшукувати. Тебе, якщо спіймають, уб'ють на місці. Інших – спочатку запроторять у в'язницю, а потім – покарають. І де вона взяла грошей на мирро? Всі гроші були у Крайота, а його немає. Невже заради цього зайнялася своїм звичним ремеслом?

– А де він? – поцікавився Їса. – Я відчуваю, що живий, але далеко, на морі?

– Відчувай що хочеш, але завтра стане відомо, що він повісився з горя, зрадивши тебе.

– Я зрозумів, це така хитрість? Але якщо будеш передавати йому листа чи якусь звістку, то скажи, що я вдячний йому, чи не найбільше за всіх!

– Якось передам, – сказав Оливья і вийшов.

– Я хочу побачити свою матусю, – звернувся Їса до Ефїїса.

– Ти ще слабкий, – заперечив Велебог. – Ось випий оці ліки, засни, а я іще потруджуся над твоїми ранами. А завтра, якщо наберешся сили, можна й зустрітися.

– Вона зараз у Віфанії, – впевнено заявив Іса, – разом із моїми послідовниками та учнями. – тут він заплющив очі й продовжив. – Замість Крайота, усім керує Кифа... є невдоволені... грошей обмаль...

– Я хотів би побачити, яке враження справить поява Іси серед його послідовників, – звернувся Ефїїс до Олив'я, розшукавши того серед численних кімнат будинку у Гефсіманії.

– Йди подивись, – байдуже відповів той. Очевидно, відмова Іси вести за собою людей на бій зруйнувала його плани на швидкий початок повстання.

– Я вдягнений римлянин, отже ворог, а отже моя присутність недоречна.

– То перевдягнися.

– Я впевнений, що дехто з його послідовників знають мене в обличчя. Зокрема, Кифа весь час слідкував за перебігом подій після арешту і, напевне, бачив мене, коли я улещував командира катів, Лонгіна.

– Тоді відчепися, – з досадою, вимовив Олив'я, – мені ще потрібно розробити нову стратегію, а ти тут зі своєю цікавістю...

– А, знаєш, я придумав! – пропустив повз вуха його зневагу Ефїїс, – мені потрібно тільки кімната без вікон, суміжна з тією, де буде зустріч, і великий шматок білого полотна. До речі, тобі це теж може стати у пригоді, коли потрібно буде не тільки когось почути, але й подивитися.

– Я теж таке можу, – пхикнув Олив'я, – дірка в стіні, замаскована під якусь картину чи статую.

– Е-е-е, ні, – усміхнувся наш герой, – око, що виглядає з дірки можна помітити, а за моїм способом – ні. Тільки зустріч має відбутися вдень.

Другого дня до воскреслого Месії привели матір та Міріам.

Ефїїс чув з іншої кімнати вигуки радості та ридання, з цієї ж причини. Сам він у цей час щільно завішував вікна своєї кімнати чорною тканиною, чіпляв на стіну біле полотно, а коли відвідувачі пішли, зробив невелику дірочку на протилежній стіні.

За декілька днів старання Велебога Іса зміцнів настільки, що попросив влаштувати зустріч з послідовниками. Люди Олив'я завели їх до освітленої кімнати, наш герой разом із друзями заперся у темній кімнаті, де на білому полотні показався вміст сусідньої, але догори ногами.

– Я не повірю, що він воскрес, доки не помацаю, – почувся голос одного з апостолів. – Доки не вкладу свої пальці в його рани на руках і ногах!

– Це Юда Хома, на прізвисько Дідім, – повідомив Олив'я, добре обізнаний з усім, що діялося в таборі Месії, завдяки повідомленням Крайота.

– «Дідім» означає близнюк, арамейською, – переклав наш герой. – У нього є брат?

– Ні. Ти просто не побачив, дивлячись на нього догори ногами, що він схожий на нашого Ісу, як дві краплі води! Придивися!

– І справді! – здивувався Ефіїс. – Тоді тобі не варто перейматися щодо відмови хлопця, повести за собою людей. Можна переконати оцього Дідіма, що повстання потрібне. Нехай він скаже, що є Месією. Як тобі така пропозиція?

– Слушна. А як цей Дідім не погодиться?

Їх розмову перервала поява Їси в кімнати, де вже зібралися послідовники його вчення.

– Слабка твоя віра, Дідіме, – виголосив Іса, – якщо ти віриш у воскресіння тільки помацавши. Сильніша у того, хто вірує без цього! На дивись, – і він відкрив свої рани.

– Вірую в тебе, Господи! – вигукнув Дідім, закінчивши огляд шрамів, які вкривали тіло його Вчителя і ще не зажили.

Інші апостоли теж гучно поклялися у своїй вірі слідом за Дідімом.

– Я не довго буду з вами, – повідомив Іса. – За деякий час мені прийдеться піти на небо, щоби сісти поруч з отцем моїм небесним!

– І ми тебе більше не побачимо? – запитав хтось із присутніх.

– Тоді побачите, коли увіруєте повністю.

– Як це? – не стерпів Дідім. – Ми ж склали тобі клятву, що віруємо!

– Тоді, коли ви, не соромлячись, скинете свій одяг, як малі діти, розтопчете його і не будете боятися, ось тоді ви побачите Сина людського!

– Тобто, ми не повинні нічого мати?

– Вітайте тих, хто голодує, бо замість заповнення живота, він заповнить усього себе духом святим!

– Що ж нам робити без тебе, коли ти, як кажеш, підеш до Отця свого небесного?

– Нести людям мою науку, як би важко вам не було, бо за ваші труди воздасться вам після смерті, бо ви всі посядете у Вирії поруч зі мною!

– Якщо люди скажуть нам: «Звідкіля ви взялися?»

– Скажіть їм: «Ми прийшли від світла, від місця, де світло з'явилося на світ само по собі, і так само з'явився наш Учитель у своєму образі.

– Якщо вони скажуть нам: «Це ти, Учитель?»

– Скажіть: «Ми його діти, і ми вибрали Отця живого!».

– Якщо вони запитають нас: «Що є свідченням вашого Отця в вас?»

– Скажіть їм: «Це рух і спокій!».

– Гаразд, ми підемо між людьми нести твою науку, – озвався Кифа, – але я чув, що всі твої послідовники оголошені злочинцями. Нас будуть переслідувати і карати! Що тоді робити? Битися з ними зброєю?

– Ні, тільки не кров! Я приніс вам любов Отця небесного, який поширює її на всіх без винятку. Отже, ті, хто піддається переслідуванню, але смиренно просить тільки Господа про спасіння, ось вони є тими, хто по-справжньому пізнав Отця Небесного!

Підслуховування розмов було перервано Гішамом.

– Центурія, кількістю до ста легіонерів підійшла до саду, – повідомив він спокійним, але напруженим голосом. – Зілоти, що були розташовані у саду, прийняли бій.

– Вони зможуть відбитися? – занепокоївся Оливья.

– Ні. Легіонери всі в обладунках, з мечами та списами, а наші – тільки з короткими мечами-сікками.

– Виводь усіх, кого зможеш, через підземний хід до гробниць.

– У першу чергу, Ісу та його послідовників, – втрутився Ефіїс.

– Гаразд, – підтвердив Оливья, – і один труп загиблого зілота притягни до будинку. Вибери тих, хто згоден померти зараз, а інших – сховай!

– А для чого труп? – не збагнув Велебог, який так заглибився у власні думки про майбутнє нової віри, що не одразу зрозумів небезпеку, яка нависла над усіма.

– Зараз побачиш, – крізь зуби процідив Ефіїс, виймаючи з піхов свій меч, який він, як вільний римлянин був зобов'язаний носити повсюди.

Події розгорталися з блискавичною швидкістю. Як тільки останній утікач зник у підземному ході, Гішам завалив вхід каменем, кидавши поверх нього старих засохлих гілок. Ефіїс став біля принесеного трупа зілота і, нагледівши, що з-за дерев показалися легіонери, встромив у нього меч з криком:

– Так умри ж, заколотнику!

– Сано Сапієнтіс!? – вигукнув центуріон Лонгін, підбігаючи до нього. – Як ти тут опинився?

– Був у знайомого купця, мені його порадив відвідати префект Понтій Пілат, коли здійнялася оця буча. Прийшлося теж витягати меч та показати, що ношу його не дарма!

– Що це за купець? – почувся голос, а потім з-за спini центуріона вийшов миршавий чоловік з пронизливими чорними очима.

– Чого цей юдей до мене звертається? – спитав Ефіїс латиною у Лонгіна. – Хто він такий?

– Це Савл, – пояснив той. – Мені наказано виконувати його розпорядження. Він відшукує злочинців проти їхньої віри юдейської, але в першу чергу, зілотів, які вже багато шкоди наробили своїми нападами на наші війська.

– Я маю обшукати будинок, – безапеляційно виголосив Савл.

– Оце був останній заколотник, всередині тільки переляканий хазяїн та його служники. Нічого вам там робити!

– Я наполягаю! Інакше накажу оцим легіонерам зробити обшук без усякої згоди!

– Ану закрий рота! – крикнув Ефіїс, пригадуючи часи, коли дужий голос дозволяв йому керувати великими військами. – Для мене ти такий самий юдей, як і оцей, – він вказав мечем на труп зілота, – і мені не важко буде заколоти ще одного!

Савл відступив назад і заверещав:

– Я на службі у римського війська! За твої дії ти можеш бути покараний! Центуріоне, забери його геть, він заважає моєму розслідуванню!

– Друже Сапієнтісе, – сказав Лонгін, – якщо там і справді нікого немає, нехай подивиться і ми підемо.

– Тільки тому, що ти просиш, – сказав Ефіїс і постукав у двері, – пане Йосипу, виходьте, розбійників вже немає!

Двері поволі відчинилися і на порозі з'явився Оливья.

– Оцей чоловік, – вказав Ефіїс на Савла, – хоче обшукати будинок, щоб визначити, чи немає всередині зілотів.

– Нехай шукає, – здвигнув плечима Оливья, – але я скаржитимуся префекту на ваше свавілля! Мало того, що чесному купцю не дають торгувати, так ще й не охороняють від розбійників! Для чого я плачу податки римському імператору!? Чи ви думаєте, що золоті ауреї мені з неба сипляться?

Він повів Савла в будинок, а Ефіїс залишився з Лонгіном. Його підлеглі розташувалися неподалік, витираючи піт після бою.

– Дякую, друже, – заспокоївся й Лонгін, – а не то через оцього Савла, я мав би неприємності. А ти знаєш, – зашепотів він на вухо, – я тих хлопців, що були на розп'ятті, бережу. Уперед не випускаю. Я і вони, – тут шепіт став зовсім нечутним, – віримо, що той розп'ятий воскрес. І що він божий син.

– Не кажи про це нікому, а краще, тікай із війська, – так само тихо відповів Ефіїс. – Ти ж знаєш, що префект оголосив усіх вірян Єгошуа злочинцями.

– Знаю, – скрушно зітхнув Лонгін. – Більше того. Він вважає, що всі вони є зілотами!

– Меткий чоловік, – зауважив Оливья, коли Савл разом з легіонерами пішов геть. – Мені б такого. Все обшукав, усіх розпитав, обійшов усі кутки, зазирнув до скринь, поштрикав своїм мечем у сіно для худоби. І причепився до твого скіфа, але дивна річ, за мить зробив вигляд, що його не бачить!

– Звісно, він мене не бачив, – почувся голос Велебога з дому, – я відвів йому очі. І якщо він тобі сподобався, – сказав скіф, виходячи на ганок, – я можу прилучити його до твоєї справи. Але краще, прилучу до нашої!

– Мені потрібно вивести зілотів з міста, – роздумував Оливья.

– А не краще буде піти до префекта і повідомити, що ти сам чув, як нападники-зілоти кричали один одному, що треба повертатися у Галілею? Тоді ти зможеш іще якийсь час перечекати, доки частина війська піде їх шукати за тисячу чотириста стадій звідсіля.

– Я так і зроблю, – зрадів Оливья. – Дякую за підказку.

– Лонгін повідомив, що тепер усіх зілотів вважають вірянками Месії, – продовжив Ефіїс. – Чи не варто і справді розповсюдити його віру серед них? Обіцянка Вирію після смерті дозволить їм легко йти у бій, не боячись загибелі.

– А я, – додав Велебог, – тільки-но звернувся до Даждьбога і він підказав, що отого Савла треба поставити над послідовниками нової віри. Тому

Я наверну Савла до віри у Месію

Ти часом, перебіг подій ставав все загрозливішим для зілотів. Доповіді префекта Понтія Пілата про збільшення збройних виступів проти римлян призвело до його відставки, як він не намагався показати себе прихильником нового імператора Тита, що прийшов до влади внаслідок заколоту.

– Поїду до Риму, – пробурмотів Пілат, прочитавши послання про свою відставку. – А може й далі, бо тут я вже нічого не вдію. Прокуло! – гукнув він свою дружину, – збирайся, нам потрібно звільнити цей палац для нового правителя Юдеї.

– От якби послухався мене, – пробурчала вона, – та помилував святого чоловіка, нічого б не сталося.

«Що ти знаєш? – подумав Пілат. – Та якби я його помилував, то не мав би таких статків, які маю зараз. Тридцять талантів золота дозволять мені прожити у багатстві ще багато років. Тільки в Римі не

варто з'являтися. Краще куплю маєток в Альпах, там мене ніхто не дістане».

Новий правитель Юдеї – прокуратор Марцелл – підняв проти зілотів усю армію, розташовану в Юдеї, Сирії та Єгипті. Донощикам пропонувалися гроші за кожного виданого зілота, тому кількість зрадників стрімко зроста.

– В Синедріоні сказали, що скоро буде велика облава на зілотів у Віфанії де зараз живе Месія та його послідовники, – повідомив Оливья Ефїїса, повернувшись до будинку у Гефсіманському саду, де вони після розп'яття мешкали разом з Велебогом. – Римляни вже почали непомітно для стороннього ока підтягувати війська з Самарії.

– Треба спасати Ісу, – негайно відгукнувся наш герой. – Ти ж можеш відправити його до Олександрії?

– Не варто, – похитав головою парфянський принц. – Донощики знайдуться й там. Тоді нашого хлопця схоплять і відправлять сюди на кару, або й стратять прямо в Олександрії. Ти що забув, що в юдейському кварталі там живуть ті, хто повністю скорився римлянам. Забув, як іще малого Ісу хотіли стратити за наказом царя Хордуса Кривавого?

– Що ж тоді?

– Його потрібно відправити не на захід, а на схід.

– Тобто?

– До Калкуту. Туди якраз відходить корабель за наступною партією товару. Там же на нього й дівчина чекає, чи не так? Мені Гішам розповідав про їхню зустріч та пророцтво. До речі, буде жити серед своїх, таких же чудодіїв.

– Я нікуди зникати не збираюся! – рішуче відмовився їса, коли його привели до Гефсіманії, щоби повідомити про його від'їзд. – Я залишуся зі своїм народом!

– Тебе уб'ють!

– І нехай! Але своїх я не покину!

– Не гарячкуй, – втрутився Велебог. – Спитай у свого духовного вчителя, а тоді вже приймай рішення.

Замість відповіді Іса став на коліна, склав руки перед собою, нахилився до землі і завмер. Інше терпляче чекали на закінчення молитви.

– Мені потрібно здійснити іще одне диво, – заявив Месія, піднявшись.

– А саме? – зацікавився Велебог.

– Я маю піти на небо живим, як і обіцяв!

– Тобто, Мерказ повелів тобі пристати на наше пропозицію? – запитав Ефїїс.

– Так. Він пообіцяв, що ми зустрінемося не духовно, а тілесно, коли я прибуде до Калкуту. І що моя доля – нести вчення іншим народам на Сході.

– Зробити диво не важко, – задумливо промовив скіф і звернувся До Олив'ї. – Коли йому потрібно відбути до Мерва, де стоїть корабель «Артеміс»?

– Якнайшвидше! Я не можу довго відволікати значні сили на його охорону.

– Я заперечував Мерказу, казав, що ви відправляєте мене у той час, коли мої одновірці будуть гинути, але він мені наказав і я не можу не виконати його волю, – сумно продовжив Їса.

– Послухай, – втрутився Ефїїс у розмову. – Зараз ти маєш поїхати. Але ж корабель буде приходити до Калкуту часто, отже ти зможеш узнавати всі новини. Як тільки зілоти почнуть брати гору – повернешся. Гарзд?

– Ти все одно не зможеш переконати юдеїв, що повставати не варто, – пояснив Олив'я. – Я знаю настрої серед людей не гірше за тебе, а може й краще. Згадай, як брехня про твою згоду платити податки Риму й надалі, відвернула людей від тебе. Згадай, як плювали на тебе, коли ти ніс колоду до місця розп'яття?

– Це не було вигадкою, – стиха промовив Їса, – я справді так казав. Але казав тому, – тут його голос збільшився і набув лункого звучання, – тому, що відмова призвела б до негайного повстання! І ріки крові потекли б по Юдеї! Я бачив це у видіннях.

– А ти не подумав, що юдеям зараз краще вмерти, аніж отак животіти? – підвисив голос і Олив'я. – Не подумав, що твоя нова віра у посмертне життя робить людей безстрашними?! Отже, повстання почнеться, хочеш ти цього чи ні. Тому, їдь до Калкуту, а там побачимо...

– Для чого нас отут зібрали? – запитав Юда Хома у Кифи, стоячи на Елеонській горі разом зі своїми однодумцями.

– Скоро прийде наш Учитель. А ось і він, – показав рукою на постать, що з'явилася з іншого боку гори.

– Сьогодні я йду від вас, – почав Їса і відчув, як на очі набігають непрохані сльози. – Мені треба йти до мого Батька, щоб сісти поруч із ним на троні небесному.

– Не йди! – почали прохати його послідовники, теж плачучи. – Як же ми без тебе?

– Ви понесете моє слово по всім землям. Ви будете сильними вірою своєю. Вашу віру не здолають ані тортури, ані сама смерть, бо всі ви посядете у Вирії поруч зі мною!

– А тепер одійдіть, – звелів він після прощальних поцілунків, – і дивіться уважно. Ось ви бачите, як колір мого одягу повітлішав. Бачите, як одяг мій став нестерпно білим, таким, що ваші очі вже не можуть його витримувати. Ось ви бачите, як я починаю підноситися на небо! Бачите!? Ось ви бачите, як я зникаю у вишині і небо затягує хмарами так, що мене вже й не видно, але душі ваші у спокої, бо весь час я перебуваю з вами!

Їса давно вже пішов, а його послідовники продовжували вдивлятися в небо, чи не промайне іще лик їхнього вчителя, чи не подасть він з неба якийсь знак?

До Ефїіса, що здалеку спостерігав разом із Велебогом за прощанням свого ученика з його послідовниками, підійшов Гішам.

– Сюди прямує з десяток легіонерів. Їх веде Савл. Треба остерегти отих людей.

– Гей! – крикнув Ефїіс арамейською, – мужі галілейські. Чого ви тут стовбичите? Тікайте швидше, бо вас можуть заарештувати! Гішаме, – звернувся він начальника охорони Оливї, – проведи їх у схованку, а я спробую затримати Савла. Я його якраз хотів розшукати...

«Бо Оливья вже не має можливості впливати на рішення нового прокуратора, – подумав наш герой. – А через цього заповзятого чоловіка можна повернути напрямки пошуків зілотів у потрібну сторону. А чи пристане він на мої слова? – запитав він сам себе. – Напевне, що так, адже Савл почав втрачати вплив, як головний переслідувач повстанців через велику кількість бажаючих заробити на зілотах».

– Гей, Савле, зачекай! – гукнув він арамейською.

– Хто мене кличе? – завертів головою той, не думаючи, що оцей високий та сивий римлянин може знати його мову.

– Я, – підійшов Ефїіс ближче, – ми познайомилися у невдалий час, коли ти шукав заколотників-зілотів.

– Чого тобі? – вороже запитав Савл, озираючись, щоб упевнитися у підтримці легіонерів, бо минула їх зустріч могла закінчитися його смертю.

– Не бійся, – широко посміхнувся Ефїіс, – я тебе не скривджу. Натомість, пригощу вином.

– У мене є завдання схопити заколотників.

– Це яких?

– Хтось прибіг і сказав, що дванадцяттеро з них стоять на оцій горі.

– Тебе надурили, тут нікого немає. Я вже стовбичу з обїду, бажаючи подивитися на поховальний обряд, але ніхто не приходив. Розпусти своє військо та ходїмо вип'ємо, га?

– А чого захочеш у віддяку? – спитав Савл, обїйшовши пагорб і пересвідчившись у правдивості слів нового знайомця.

– Твою історїю.

– Яку ще «історїю»? – не зрозумїв цього грецького слова Савл.

– Оповідання про твої пошуки зілотів. Справа у тому, що я історик. Прибув до Юдеї з метою узнати ваші поховальні обряди. А коли почув про воскресіння, то звернувся до власника гробниці про подробиці. Уже під час нападу на його садибу почув про зілотів. А хто мені краще про них розкаже, як не ти?

Савл повагався, але бажання похизуватися власними успіхами та дармове вино пересилили його нерішучість.

– Ходімо в який-небудь гостинець, – сказав він, помахом руки відпускаючи підлеглих.

– Гаразд, – погодився Ефїїс, – Я знаю один гостинець, бо саме там познайомився з центуріоном Лонгіном, коли узнавав подробиці розп'яття в провінції Юдея.

– Запитуй, – похмуро запропонував Савл, присівши на лаву в загальній кімнаті, де подавали вино та наїдки, цідячи вино крізь зуби.

– Чи правда, що всі зілоти сповідують віру отого Месїї, який воскрес? – спитав Ефїїс, з цікавістю позираючи на співрозмовника.

– Припускаю, що так.

– А звідкіля ти так глибоко втаємничений у їхні справи?

– Сам колись був одним із них. Я тоді жив на півдні Юдеї і коли до нашого села прийшли люди, які закликали на боротьбу з римлянами, вступив у їхні лави. Але згодом зрозумів, що ми римлян ніколи не поборемо, тому й кинув цю справу.

– І пішов на службу до наших військ?

– Не зовсім так, – зморщив лоба Савл, – на мене донесли як на зілота. Заарештували, та я запропонував розкрити деяких таємних повстанців. Так і почалося.

– Не жалкуєш, що пішов проти своїх?

– А хто свої? – гарячково запитав Савл, ковтаючи вже четверту кружку вина і відчуваючи, що голова у нього паморочиться. – Хто із них? Для мене – ніхто, бо я сирота. Та й садукєї та Синедріон теж свої, чи не так? А вони мене хвалять. Кажуть, що завдяки мені стало жити спокійніше.

– Ті, кого ти назвав, багаті люди. Але ж Месія говорив, що до Вирію увійдуть тільки бідні, у кого нічого немає і хто міцно вірить у його слова і не боїться тортур. Та й зілоти, наскільки мені відомо, переважно бідні люди. Отой, якого я забив, окрім меча не мав нічого цінного. Чи можу я зробити висновок, що ти підтримуєш багатих і зневажаєш бідняків, таких, яким ти є сам?

Савл задумався, потім почав поволі підніматися з-за столу, щоби піти.

– Савле, зачекай, – спинив його Ефїїс, – я чув, що оті нападники кричали одне одному про необхідність втечі назад до Галілеї. Думаю це тобі стане у пригоді?

– Можливо, – буркнув Савл, виходячи на вулицю.

Ефїїс хотів піти слідом, та його спинив вигук з іншого кутка:

– Сапієнтісе, друже, йди до нас, – це був Лонгін, вже напідпитку він сидів поруч із декількома своїми підлеглими. –

Ми вирішили втекти зі служби

Пошепки повідомив Лонгін Ефїїса, коли той підійшов до їхнього столу. – Будемо молитися Месїї, аби він забрав нас у Вирїй по смерті.

– Ти не боїшся це мені казати? – поцікавився наш герой, кладучи руку на руків'я меча і підозрюючи пастку.

– Тобі, ні. Я ж бачив, що ти не простий історик, а теж зацікавлений у тому чоловікові. Тому й вірю, що ти поділяєш наші прагнення.

– Тоді, – подумавши, вимовив Ефїїс, – краще це зробити з Галілеї. Там близько до парфянських земель, в яких вас не знайдуть. Інакше вам смерть.

– А як туди потрапити? – задумався центуріон. – Ми ж на службі приписані до когорти в Єрусалимі.

– Дам тобі пораду. Бачив, я випивав з Савлом? Так йому сказали, що зілоти збираються повертатися до Галілеї. Домовся з ним, аби вас відрядили їх розшукувати.

– Ти мене зовсім заплутав, – поскаржився Оливья, коли Ефїїс переповів йому події сьогоднішнього дня. – Мало того, що твій виученик не схотів очолити повстання, на що я так розраховував, так тепер ти відправляєш Савла до Галілеї! А чому туди? Мені, якщо вдасться його навернення, Савл потрібен тут!

– Нічого не вийде, – переконливо заявив Ефїїс. – Тут він занадто підданий впливу Синедріону. А в Галілеї, де майже все населення підтримує зілотів, він буде сам-на-сам з антиримськими настроями! Він і так зараз коливається між пошуками зілотів та бажанням кинути все оце і кудись втекти.

– А ти запропонуєш йому втекти у нову віру?

– Не просто втекти, а очолити її! Ти ж сам сказав, що він дуже меткий, а я помітив, що бажання керувати людьми у нього переважає усе. Дай йому нових підлеглих – і він життя не пожаліє заради можливості проявити свою владу над людьми.

– Що нам для цього потрібно? – цим запитанням Оливья показав, що з ваганнями покінчено і треба діяти.

– По-перше, ми з Велебогом вирушимо до Галілеї, як тільки туди вирушить Савл. По-друге, мені потрібен Юда Хома на прізвисько Дідім.

– А цей для чого?

– Потрібна його разюча схожість з Ісою.

– Щось іще?

– Дай мені двох-трьох людей у моє розпорядження, які, після закінчення моєї справи, зроблять те, що я попрошу.

Чекати на початок дій прийшлося більше місяця, бо навіть після відрядження Савла до Галілеї разом з вояками Лонгіна, справи у нього йшли занадто добре. Він розкрив декілька осередків зілотів.

Людей заарештували і відправили до в'язниць у Магдалі, де піддали тортурам.

– Чого ж Лонгінові люди його підтримують? Якщо вони хотіли молитися Месії, то мали б перешкоджати діям Савла? – не міг зрозуміти Ефіїс, почувши перші звістки з Галілеї. – Прийдеться туди поїхати раніше, не закінчивши підготовки Хоми, щоб перемовитися з ними.

– Йому не потрібна підготовка, – озвався Велебог, який тільки одного разу переговоривши з Хоною, більше з ним не спілкувався.

– А як же вивчення манери вимовляти слова чи говірки. Адже у нашого хлопця вона була своєрідною через довге перебування в Єгипті серед грецького середовища? – заперечив Ефіїс.

– Ти тільки скажи, які слова він має вимовити для Савла та одягни як їхнього вчителя – все інше я зроблю навіюванням, адже все це він і так знає, але не усвідомлює. А я винесу підсвідоме у свідомість і він стане на деякий час точною подобою Єгошуа з Назарету.

До Галілеї вирушили утрюх, не рахуючи супроводу з озброєних охоронців і зупинилися в Назареті, куди повернулася заспокоєна мати Єгошуа після воскресіння її сина. Охорона ховалася в степу, а біля них був один Гішам.

– Я зрозумів щодо Лонгіна, – сказав Ефіїс, уважно вислухавши повідомлення про діяльність Савла. – Виходить, що окрім десятка легіонерів Лонгіна Савлу надали іще сотню з гарнізону Магдали. Прийдеться з ним зустрічатися.

– Зараз вони стоять у сусідньому селі, – відповів Оливья. – Навідайся туди, може щось йому порадиш щодо втечі.

Зустріч відбулася того ж вечора. Ефіїс прибув до сусіднього села з великим глечиком вина, яке несли його помічники, виділені Оливьєю.

– Немає ніякої можливості, – поскаржився центуріон Лонгін Ефіїсу, попиваючи принесене вино. – Я тут не найстарший командир. Наді мною поставили начальника, який заганяв мене по службі. Каже, що ми розлінувалися в Єрусалимі і з нас потрібно зігнати накопичене під час лінощів сало.

– Наскільки я зрозумів з твоїх розповідей, – задумався Ефіїс, ви завтра вирушаєте дорогою у напрямку Дамаску? Ти зможеш відтягти ваш похід на більш пізній час?

– Ні, не зможу.

– Ну хоча б на годину?

– Це, зможу.

– Тоді запам'ятай і перекажи своїм, якщо на тому шляху почнеться бій – тікайте щодуху на північ. Вас не будуть переслідувати. Звідтіля до парфянських кордонів – півдня ходу. Тільки скиньте свої обладунки, а не то прикордонники вас спочатку

застрелять, а вже потім розберуться, що ви дезертири, а не передові частини римського війська.

На другий день маніпула знялася з місця, щоби перейти на інше. Лонгін разом зі своїми однодумцями зголосився закопувати відхожі місця і так забарився, що колона легіонерів вирушила без нього. Йому наказали догнати своїх після закінчення роботи.

Ось дорога запетляла поміж невисоких пагорбів. Савл, який ішов попереду, помітив чоловіка, що стояв на дорозі. По одягу він визначив, що це скіф, а підійшовши ближче, зрозумів, що цей чоловік зовсім старий.

– Прогнати? – спитав командир маніпули у нього.

– Для чого? У цих краях скіфів досить багато, вони не становлять ніякої загрози, вирощують пшеницю, та й по тому. А цей іще й старий. Я краще спитаю, чого він хоче? Може щось розповість про повстанців?

– Тоді я поїду поруч, – вирішив командир. – Чого ти хочеш? – спитав він ламаною гебрайською мовою.

– Я хочу, щоби ви всі мене послухали, – відповів латиною дивний чоловік. – Я розповім вам про дивовижні речі, що трапилися зі мною. Слухайте уважно і не перебивайте.

Скіф почав водити руками перед собою і над головою.

– Ви відчуваєте, що ваше тіло стало нерухомими, ви відчуваєте, що ваші пальці міцно тримають мечі але вони вам не підвладні. Ваші очі бачать навкруги тільки степові трави і пісок. А ти, – тицьнув пальцем Велебог у Савла, – чуєш і бачиш усе! Дивись, як до тебе підходить той, чиїх учеників ти переслідуєш!

– Савле, – почувся голос із найближчого пагорба. Названий повернув голову і побачив чоловіка, чия зовнішність була йому дуже знайома. – Савле, чому ти мене переслідуєш? Схаменися! Прийди до мене. Стань моїм вірним! Ти маєш волю. Ти маєш розум. Веди за собою людей. Веди за собою моїх послідовників, бо всі вони не мають таких здібностей, як у тебе! Стань замість мене на землі, а я підтримаю тебе з неба!

– Це ти Месіє? – здивувався Савл, відчуваючи, що у нього трусяться ноги.

– Так, це я. І я закликаю тебе стати на мій бік. Нести моє слово по всіх містах і селах. Допомогати людям узнати правду про цей і той світ. Згуртуй усіх моїх вірян навколо себе. Зробиш?

– Так, Господи, – неслухняними губами промовив Савл і в ту ж мить з-за пагорбів вибігли озброєні мечами люди і напали на римлян.

– Шикуйсь у черепаху! – пролунала команда і легіонери поставали у коло, накрившись щитами і виставивши списи назовні.

– Швидше тікай, – звелів скіф Савлу і той побіг слідом за постаттю Єгошуа, що віддалялася і незабаром зникла за пагорбом.

– Не встигли! – скрикнув Ефіїс, спостерігаючи здалеку за перебігом бою. – Тепер вони так стоятимуть хоч двоє днів! Треба щось зробити.

Тут він пригадав свої бої з римськими військами, коли був ватажком повсталих рабів, і прийняв рішення.

– Треба натиснути з одного боку! – з цими словами він побіг до «черепахи», виймаючи з піхов меч.

– Я римський громадянин! – вигукнув Ефіїс, підбігаючи впритул до наїжаченою списами «черепахи». Помітивши, що декілька списів почали підійматися, щоб пропустити його всередину, ухопився за один із них і щосили потягнув на себе. Легіонер заточився і почав падати. Але його сусід вправно проштрикнув списом груди Ефіса. Той упав, спливаючи кров'ю. В ту ж мить, зілоти ринулися у щілину в обороні, намагаючись розірвати суцільне кільце щитів.

Вони гинули десятками під ударами коротких мечей-гладіусів, але набігали інші, потім іще нові. Бій закінчився так само швидко, як і почався. Всіх римлян було знищено до ноги.

– Ефіїсе, друже, – покликав пораненого Оливья, уже не приховуючи справжнього імені цього незвичайного чоловіка, але його відсторонив Велебог.

– Зачекай, допоки я його огляну. Прохромили його майже наскрізь, – повідомив він згодом. – Але серце не зачепили. Зате від легень залишилися якісь шмаття.

– Ти його вилікуєш? – з надією спитав Оливья.

– Ні, – я можу подовжити його життя на деякий час – і все.

– Так ось чому ти обіцяв бути зі мною усе життя? – через силу сказав поранений, і на його губах виступила кривава піна.

– Не розмовляй, буде гірше, – застеріг його Велебог.

– Все одно. Де мої люди, нехай виконають моє прохання, віднесуть до Ефесу у храм Артеміди!

– Храм зруйновано землетрусом, – повідомив Оливья.

– Сила богині іще там. Несіть, – прошепотів вкрай знесилений наш герой.

– А що ти хотів їм наказати, якби тебе не поранили? – спитав Оливья, супроводжуючи воза, на якому везли стікаючого кров'ю Ефіїса.

– Аби вони мене убили, бо вже несила жити.

– Він хоч доживе до Ефеса? – спитав Оливья у Велебога. – туди ж добиратися дві доби!

– Я зроблю так, щоб дожив, – відповів той, напуваючи пораненого і роблячи навколо рани паси та затискаючи її пальцями. – Доживе.

Його покладали поруч із колонами, які встояли після землетрусу і відійшли, шанобливо схиливши голови.

Відчувши дотик божественної сили, Ефіїс почав подумки складати молитву: «Я прийшов до тебе, моя богине. Я у твоїй руці. Дай мені спокій, дай моїй душі волю. Нехай вона легкою пташкою полине у Вирій і там залишиться навіки, бо я так знесилів, несучи тягар твоїх наказів. Знаю, що порушив обітницю, яку дав тобі – не здіймати більше меча. Пробач мене за те і пожалій».

Наш герой востаннє глибоко зітхнув і затих. Затих навіки.

Епілог

Саме зілоти зробили вирішальний внесок до розпалювання Іудейської війни, що почалася після воскресіння Ісуса, яка у результаті привела юдеїв до повної національної катастрофи. Храм в Єрусалимі було зруйновано, а провінції втратили ті маленькі частки автономії, які до цього мали. Загинула сила-силенна людей не тільки у боях, але й внаслідок тортур, страт, голоду і хвороб.

Савл назвався Павлом, а Кифа – Петром, на грецький манер. Вони багато зробили, аби донести ідеї Вчителя до римлян. А у місті Срінаґар, що в Індії, вам покажуть могилу Ісуса Христа.

Прийняття християнства, як офіційної релігії Римської імперії невдовзі призвело до її розколу на західну та східну частини. Перша розвалилася під ударами варварів. Друга ще проіснувала тисячу років, але її завоювали турки.

План Ефіїса здійснився.

Кінець третьої і останньої книги з серії «Грецька наука»

СЛОВНИК

Діїві особи, топоніми та деякі грецькі й латинські слова

- Авенар – колишня рабиня лікаря Гіпаргуса, потім Ефіїса та Оливїї.
Потім дружина Борислава.
- Авл Габіній – намісник римського імператора в Сирії. Поновив на троні Птолемея XII.
- Азія – тепер, Мала Азія.
- Аргос – велике і багате грецьке місто, де культ Гери є найбільшим.
- Арсиноя – рідна сестра Клеопатри.
- Артемїда – богиня-покровителька Ефесу.
- Архелай – син Мітрідата VI, голова антиримської партії мітрідів в Александрії.
- Асклепій (Ескулап) – знаменитий лікар. Після смерті його визнали богом лікарської справи.
- Ахілл – полководець Єгипту при дворі Птолемея XII.
- Барелі спіті – корчма.
- Баст – богиня-кішка.
- Береніка – старша і законна дочка Птолемея XII.
- Борислав – скіф, раб Ефіїса та Оливїї у Геркуланумі, потім – Борей з охорони воріт Сонця.
- Брут Марк Юній – сенатор, наближений Цезарем до себе.
- Велебог – волхв Даждьбога.
- Велокс та Гарруліс – сини Марко Наути.
- Гай Юлій Цезар – полководець, який завоював Галлію, диктатор Риму.
- Гарпії – крилаті потвори, птахи з дівочими обличчями
- Гера – офіційна дружина Зевса.
- Гімнасія – школа для молодих атлетів.
- Гішам – командир парфянських воїнів, що подорожували разом з Ефіїсом до Індії.
- Гоберній Гіпаргус – лікар у Геркуланумі.
- Децимація – кара за боягузтво, яке проявив підрозділ римського війська. Вбивали кожного десятого.
- Енкас – лікар з порту Евнос в Олександрії
- Ерінія – богині помсти у грецькій міфології. Переслідували чоловіка доти, поки не покарають.
- Ефес – місто у гирлі ріки Каїстр, на Середземному узбережжі Малої Азії.
- Ефіїс (тобто, розумний) – син Філогноса та Катерини.
- Єрмант – начальник сторожі Александрії Єгипетської
- Каїстр – ріка, що протікає біля Ефесу.
- Калам – паличка для письма, робилася з тростини.
- Капуто Каніс – атаман сицилійських піратів.
- Кастор і Поллукс – близнюки Полікратоса і Амалтеї. У другого мізинець вивихнуто на лівій нозі. Начальники сторожі Малого

порту і порту Евнос в Александрії. Одружені на дочках Філогноса.

Катерина – колишня вихованка у храмі Артеміди, дружина Філогноса.

Квінт Деллій, – легат трьох легіоні, що стояли у Єгипті за часів Марка Антонія.

Квінідіс – легат, призначений Агріппою, після зайняття Олександрії.

Кібернетос – керманіч корабля.

Клеопатра – дочка Птолемея XII від наложниці. Потім – одноосібна правителька Єгипту.

Лаентія – рабиня, коханка Крикса.

Лістес – розбійники

Лонгін Гай Кассій – сенатор, лідер опозиції Цезарю в Сенаті.

Лоуді (квітка) – дочка Філогноса та Катерини, сестра Ефіїса.

Марко Наута – керманіч корабля «Арго», що належить Ефіїсу.

Мартіус – вчений, що досліджував Везувій.

Марцел – керівник когорти, що охороняла Клеопатру в Римі і яка була піддана децимації й відправлена на війну в Юдею.

Меєк – дружина Марко Наути.

Мерказ – духовний вчитель Їси.

Мірка – юдейська дружина Ерманта.

Морфей – бог сну і сновидінь.

Нехеб – жрець із храму бога Птаха

Номочедіо – вексель.

Ойкумена – весь світ, відомий древнім грекам.

Оливья Філо – помічник Ефіїса в Італії, таємний агент Парфії.

Олімп – лікар Клеопатри

Парфенії та юпінги – урочисті молитви на честь Артеміди.

Пеплос – верхній одяг у греків.

Піксіда – компас.

Потін – головний євнух в Александрійському палаці.

Пробус Содаліс – ім'я, яке прибрав Оливья Філо у Римі та Геркуланумі.

Рустікус Фелікс – убивця Спартака

Сано Сапієнтіс – ім'я, яке прибрав Ефіїс у Римі та Геркуланумі.

Себек – бог-крокодил у Єгипті.

Сет – бог-убивця Озіріса.

Симпосія – дружня вечірка з музикою та вином.

Систр – музичний інструмент.

Сірігма (пташка) – дочка Філогноса та Катерини, сестра Ефіїса.

Стабулюм – римська корчма з кімнатами для постояльців.

Телоніс – шинкар (корчмар) – загальна назва, а не ім'я.

Теодот – вихователь Птолемеїв XIII та IV.

Тифон – у давньогрецькій міфології — могутній потворний велетень, уособлення вогненних руйнівних сил землі та її випарів.

Тога – верхній одяг у римлян.

Тутмос – командир охорони палацу.

Філогнос (він же Нарцисій) – підстаркуватий чоловік з рябим, але добрим обличчям, із сивим рідким волоссям.

Фануїл – міняла у юдейському храмі.Ц

Фурія – те саме, що ерінія, тільки у римській міфології.

Хепрі – жрець з храму бога Птаха.

Чартіс – мапа

Грецькі грошові одиниці

1 талант = 60 мін

1 міна = 100 драхм

1 драхма = 6 оболів .

1 обол = 8 халків

1 халк = 2 лепти

Римські грошові одиниці

1 ауреус = 25 денаріям = 100 сестерціям = 200 дупондіям = 400 ассам

Номінал	Кільк. унцій	Тип аверсу
Асс	12	Голова Януса
Семіс	6	Голова Юпітера
Трієнс	4	Голова Мінерви
Квадранс	3	Голова Геркулеса
Секстанс	2	Голова Меркурія
<u>Унція</u>	1	Голова Ромула

Римські підрозділи

Чисельність когорти, в залежності від її типу, могла складати 360, 500, 621, 1000 легіонерів. Когорт в легіоні – 10. Контуберній – 8 чоловік; Центурія – 60-100 чоловік; Маніпула – 120-200 чоловік;